

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет біоресурсів і природокористування України

Н.Т. ТВЕРЕЗОВСЬКА
Л.В. ВІКТОРОВА

ПРАКТИЧНА ПІДГОТОВКА
СТУДЕНТІВ У СОЦІАЛЬНИХ
УСТАНОВАХ УКРАЇНИ

Навчальний посібник
для студентів ОС «Бакалавр» спеціальності «Соціальна робота»

Київ – 2017

УДК 371.134: 37.013.42: 37.046
ББК 74.58
Т 50

Рецензенти:

Тверезовська Н.Т.

Т50 Організація і проведення навчальної соціально-педагогічної практики студентів [текст] : нач. посіб. / Н.Т.Тверезовська, Л.В. Вікторова. – К.: ЦП «КОМПРИНТ», 2017. – 302 с.

ISBN

У навчальному посібнику розглядаються теоретичні та методичні засади практичної підготовки соціальних педагогів, а саме на основі аналізу зарубіжного досвіду професійної підготовки фахівців для соціальної/соціально-педагогічної сфер показано можливості його прогресивних ідей при використанні в Україні. Розкрито професійні основи соціально-педагогічної роботи з різними соціальними групами та категоріями клієнтів, зміст навчальної (соціально-педагогічної) практики у Національному університеті біоресурсів та природокористування України для студентів спеціальності «Соціальна робота».

Рекомендовано для викладачів, студентів, соціальних педагогів, фахівців із соціальної роботи.

ISBN

© Н.Т.Тверезовська,
Л.В. Вікторова, 2017
© ЦП «КОМПРИНТ», 2017

ЗМІСТ

ВСТУП	5
1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ (СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ) ПРАКТИКИ СТУДЕНТІВ	9
1.1 Практика як основний елемент втілення студентами набутих навичок.....	9
1.2. Вітчизняна практика соціально-педагогічної діяльності з дітьми та молоддю.....	24
1.3 Організаційні форми забезпечення проходження студентами навчальної соціально-педагогічної практики з різними категоріями клієнтів.....	58
2. ПРОФЕСІЙНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З РІЗНИМИ СОЦІАЛЬНИМИ ГРУПАМИ ТА КАТЕГОРІЯМИ КЛІЄНТІВ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ	
2.1 Особистість соціального педагога/працівника як суб'єкта професійної діяльності	
2.2 Клієнти соціально-педагогічної діяльності	
2.3 Професійна діяльність фахівців соціальної сфери з дітьми, які залишилися без батьківського піклування	
3. ПРАКТИЧНА ПІДГОТОВКА СТУДЕНТІВ В УНІВЕРСИТЕТІ	
3.1. Програма навчальної соціально-педагогічної практики	
3.2. Бази практики	
ГЛОСАРІЙ	
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ	
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Спрямування українського суспільства на інтеграцію у світове співтовариство актуалізує необхідність ефективного вирішення багатьох соціальних і соціально-педагогічних проблем засобами професійної діяльності, окресливши тим самим значення підготовки відповідних фахівців як могутнього антикризового і стабілізуючого потенціалу розвитку суспільства. У нашій державі спостерігається тенденція розширення сфери соціального обслуговування, соціально-педагогічних послуг для населення, що вимагає підготовки фахівців як для роботи у закладах різного спрямування (медичних, пенітенціарних, геронтологічних, корекційно-реабілітаційних, корекції поведінки, загальноосвітніх школах, професійно-технічних і вищих навчальних закладах тощо), так і для роботи з різними категоріями споживачів соціально-педагогічних послуг (діти, молодь, люди з особливими потребами, безробітні, люди похилого віку та ін.). На сучасному етапі розвитку суспільства виникла потреба у фахівцях для: сфери соціально-педагогічного менеджменту, роботи в ресурсних центрах; зростає соціальне замовлення на соціально-педагогічних фахівців як широкого профілю, так і вузької спеціалізації.

Ключове місце у змісті підготовки майбутніх фахівців з соціальної роботи, посідає навчальна (соціально-педагогічна) практика, яка передбачає неперервність і послідовність її проведення на основі визначеного обсягу теоретичних знань, формування практичних умінь і навичок та здійснюється на базах, максимально наближених до майбутньої професійної діяльності: центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, навчальних закладах, позанавчальних установах різного напрямку, службах у справах неповнолітніх, територіальних центрах обслуговування старих непрацездатних громадян, приймальниках-розподільниках для неповнолітніх, реабілітаційних центрах, управліннях соціального захисту населення тощо.

Практична підготовка студентів проводиться в умовах професійної діяльності під керівництвом викладачів університету та спеціаліста з даного фаху від бази практики.

Об'єктами соціально-педагогічного впливу виступають всі категорії населення, які тією чи іншою мірою потребують соціальної допомоги, підтримки, соціального захисту, а саме: діти-сироти,

молоді інваліди, неповнолітні, які мають відхилення у поведінці, люди похилого віку, багатодітні та неблагополучні сім'ї та інші.

В умовах сучасної України актуалізація уваги до процесу становлення професійної соціально-педагогічної діяльності і підготовки відповідних фахівців зумовлена сукупністю чинників: зміною соціально економічної ситуації, яка стала складнішою і вимагає особливих зусиль всіх суб'єктів соціальної політики; розпадом традиційних економічних, політичних, суспільних структур; кризовими симптомами у духовному житті суспільства, сім'ї, окремої людини; орієнтація на ринкові відносини загострила такі проблеми, як бідність, безробіття і бездомність; соціальні і психологічні конфлікти, стресові ситуації загострили проблеми алкоголізму, наркоманії, злочинності, суїциду; відсутність цілісної соціальної політики захисту дитинства призвела до зростання кількості дітей з відхиленнями у психічному та фізичному розвитку і здоров'ї, «соціальних сиріт», так званих «дітей вулиці» та ін.; отримання професійною соціальною педагогічною діяльністю юридичного статусу.

Необхідність створення ефективної системи неперервної професійної освіти фахівців із соціальної роботи зумовлена активним розвитком соціально-педагогічної практики, соціально-педагогічних знань, новими технологіями соціально-педагогічної діяльності, сучасними вимогами до рівня компетенції, мобільності і конкурентноздатності фахівців на ринку праці.

Розділ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ (СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ) ПРАКТИКИ СТУДЕНТІВ

1.1. Практика як основний елемент втілення студентами набутих навичок

ПЛАН

1. Мета, завдання, проблеми щодо проходження студентами практик.

2. Види практик студентів.

Ключові слова: професійна підготовка, соціальний педагог, волонтер, практика

1. Мета, завдання, проблеми щодо проходження студентами практик. Успішність здійснення професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів значною мірою залежить від оптимальності визначення базисної системи взаємозалежних компонентів навчально-виховного процесу. Суттєву роль у забезпеченні умов для формування готовності майбутніх соціальних педагогів до професійної діяльності відіграє організація і проходження практики, яка дає змогу ознайомитися:

- зі специфікою діяльності соціального педагога різної спеціалізації;
- особливостями ділової документації;
- посадовими інструкціями;
- змістом роботи державних та недержавних організацій.

Проходження практики дозволяє створити цілісне уявлення про сутність і специфіку соціально-педагогічної роботи, освоїти норми етичної поведінки, допомагає у виборі майбутньої спеціалізації відповідно до власних здібностей та інтересів.

Узагальнена мета неперервної практичної підготовки полягає у:

- поглибленні та вдосконаленні теоретичних знань;
- засвоєнні цінностей майбутньої професійної діяльності;
- оволодінні професійними вміннями і навичками, сучасними технологіями соціально-педагогічної діяльності колективної, групової, індивідуальної роботи з різними категоріями клієнтів;
- засвоєнні студентами досвіду соціально-педагогічної діяльності; ознайомленні студентів з сучасним станом соціально-педагогічної діяльності у закладах різного типу і в службах

соціально-педагогічної роботи з різним категоріями населення; осмисленні особливостей соціально-педагогічної діяльності на мікро-, мезо- та макрорівні;

- формуванні професійно важливих особистісних якостей;
- оволодінні етичними нормами професійної поведінки;
- створенні умов для розвитку здібностей і самореалізації студента, для формування його власного стилю діяльності;
- формуванні у студентів творчого і дослідницького підходів до професійної діяльності;
- наданні посильної допомоги соціальним службам у реалізації завдань, що стоять перед ними; «діагностиці професійної придатності студентів до обраної професії»;
- психологічній адаптації студентів до обраної професії; «сприянні вибору студентами майбутньої спеціалізації і майбутнього працевлаштування».

Аналіз зарубіжного і вітчизняного досвіду підготовки соціальних педагогів свідчить про наявність проблем, які виникають при проходженні практик студентами, а саме:

- співвідношення теоретичного і практичного компонентів у процесі підготовки соціальних педагогів різних освітньо-кваліфікаційних рівнів в Україні не відповідає світовим стандартам; у багатьох зарубіжних країнах у процесі професійної підготовки фахівців із соціальної роботи/соціальних педагогів практичний компонент складає 50%-60%;
- у вищих навчальних закладах України відсутній єдиний підхід до організації і проведення соціально-педагогічної практики (спостерігається неузгодженість видів практик, програм, термінів і тривалості її проведення, вимог до змісту, місця проведення і форм звітності);
- на якості практичного компоненту професійної підготовки соціальних педагогів негативно позначається те, що інфраструктура соціальних і соціально-педагогічних служб і закладів, які б могли бути базами проведення практик, знаходиться у стадії формування. Сучасні установи і заклади соціально-педагогічного спрямування неспроможні прийняти й організувати на належному рівні практичну підготовку значної кількості студентів; відсутні спеціально підготовлені працівники-супервізори для роботи із студентами; співробітники соціально-педагогічних установ, закладів не зацікавлені у продуктивній роботі із студентами-практикантами;

- близько третини студентів відповідних спеціальностей проходять практику у соціальних службах і закладах, діяльність яких не відповідає меті і завданням даного виду практики або проходять її в закладах, де співробітники не мають належної професійної освіти;

- основними формами проходження студентами практики є спостереження, аналіз, вивчення, але не безпосередня участь під керівництвом супервізора у вирішенні соціально-педагогічних ситуацій, проблем чи наданні соціально-педагогічної допомоги;

- під час проходження практики студенти не залучаються до активної участі в аналітично-пошуковій і дослідницькій діяльності;

- самоосвіта, самовдосконалення, формування професійно важливих особистісних якостей, засвоєння етичних компонентів ще не стали важливими складовими частинами програми соціально-педагогічної практики;

- відсутнє належне навчально-методичне забезпечення соціально-педагогічних практик.

Спираючись на дослідження Ю.Галагузової [58], Л.Міщик, Н.Заверіко, С.Коломієць, Р.Куличенко [182], С.Походенко [222] Г.Сорвачової, Н.Шевченко, Г.Штинової [59] та ін. розроблено програму наскрізної практичної підготовки соціальних педагогів у вищих навчальних закладах, яку розглядаємо як неперервний процес, що охоплює:

- систему різноманітних видів соціально-педагогічних практик, що проводяться протягом всього періоду навчання студентів за наскрізною програмою, з поступовим ускладненням завдань, змісту, форм і методів її проведення;

- практичного спрямування теоретичної підготовки, а саме: використання технології контекстного навчання, опора у процесі викладання на досвід соціально-педагогічної діяльності, яким оволоділи студенти під час практики;

- залучення студентів до пошуково-дослідницької діяльності, до вирішення конкретних соціально-педагогічних проблем і ситуацій, з якими вони зіткнулися під час практики;

- виконання лабораторних завдань, практичних та курсових робіт, змістовно та організаційно пов'язаних з елементами практики;

- залучення студентів до волонтерської діяльності, до роботи з дітьми і молоддю в дитячих, юнацьких і молодіжних об'єднаннях; до соціально-педагогічної діяльності закладів різних відомств, що

займаються реалізацією чисельних програм соціально-педагогічної підтримки різних груп населення;

- організації спільно з працівниками установ науково-практичних і методичних конференцій, присвячених обговоренню, осмисленню і розробці можливих шляхів вирішення актуальних питань соціально-педагогічної діяльності.

2. Види практик студентів, їх функції. Відповідно до навчального плану практика поділяється на:

- ознайомлювальну, благодійну (волонтерську),
- організаційно-відпочинкову;
- діагностичну;
- профілактичну;
- реабілітаційно-корекційну;
- соціально-педагогічну в закладах освіти;
- переддипломну (проводиться, як правило, за місцем майбутнього працевлаштування студента).

Одним із важливих і складних елементів організації практики є визначення закладів для її проходження студентами. З метою формування даних про можливі бази практик доцільно зібрати і проаналізувати необхідну інформацію про соціальні і соціально-педагогічні заклади і установи регіону, зокрема:

- кількісні та якісні показники щодо основних напрямів діяльності закладу (мета, зміст, форми і методи роботи, основні категорії клієнтів, основні види соціально-педагогічної допомоги і послуг, особливості функціонування);

- чи володіє заклад необхідними умовами і можливостями для успішного проходження студентами даного виду соціально-педагогічної практики (приміщення, чіткість і структурованість діяльності, спрямованої на надання соціально-педагогічних послуг, кадровий потенціал, розуміння значення роботи із студентами і навчальних потреб студентів);

- наявність письмових угод про співпрацю з іншими навчальними закладами, соціальними і соціально-педагогічними установами;

- ступінь психологічної й організаційно-методичної готовності соціального закладу до приходу студентів-практикантів (готовність адміністрації, працівників установи до співпраці із студентами, готовність супервізорів, наявність необхідної документації тощо);

- можливості закладу для навчання студентів під час проходження ними практики; які можливості може надати, допомогти організувати даний заклад студенту-практиканту;
- які можливості існують для навчання практиканта у процесі проходження практики;
- готовність закладу до тривалої різносторонньої співпраці із навчальним закладом;
- наявність власних програм, свого бачення здійснення практичної підготовки студентів на місці практики; результати практики (ефективність роботи, оцінка практики).

Професійна підготовка соціальних педагогів повинна здійснюватись у рамках комплексної концепції розвитку соціальної і соціально-педагогічної сфери регіону, оскільки в її реалізації беруть участь відповідні відділи обласної, міської і районних державних адміністрацій, підзвітні їм заклади соціальної сфери, громадські організації соціального спрямування, а також загальноосвітні та спеціальні середні навчальні заклади.

У процесі практичної підготовки важливим виступає не тільки аргументований вибір місць проведення практики, але й забезпечення ефективного зворотного зв'язку: заклади спостерігають за практикантами, тобто за своїми потенційними працівниками в реальних умовах виконання ними професійних функцій безпосередньо на робочому місці. Окрім цього, така співпраця, зацікавленість керівників закладів в професійних фахівцях дозволяє університету вчасно помітити упущення, недоробки, прогалини навчального процесу та усунути їх ще до того, як студенти завершать навчання. З адміністрацією закладів, установ, агенцій, які обрані базами для проходження студентами практики були укладені угоди.

Конструктивна співпраця між ВНЗ та соціально-педагогічними установами з питань організації практичної підготовки студентів полягає у:

- чіткому дотриманні обома сторонами умов угоди, графіку проведення практик відповідно до навчального плану, їх тривалості;
- здійсненні спеціальної підготовки супервізорів із числа працівників соціально-педагогічних установ, які б працювали із студентами;
- чіткому визначенні змісту, завдань, форми контролю кожного виду практики;

- належному рівні підготовки студентів до проходження кожного виду практики у даній установі;
- створенні необхідних умов у соціально-педагогічних установах і закладах для роботи із студентами.

Програма кожного виду практики містить:

- мету, завдання, кінцевий результат;
- права, обов'язки, зміст, методи і форми роботи керівника практики, супервізора, адміністрації установи (закладу, агенції); тобто, як керівник практики і супервізор повинні сприяти виконанню студентами завдань практики, які можливості є для цього в агентствах та як їх можна використати, які методи застосовуватиме викладач-методист залежно від індивідуальних стилів навчальної діяльності студентів;
- права, обов'язки, завдання і програму роботи студента;
- оцінювання результатів практики (як, за якими параметрами, які види завдань будуть оцінюватись).

Розробляючи програми, зміст і завдання практик враховуються особливості діяльності різних закладів, агентств, установ і специфіка різних груп клієнтів (дошкільнята, учні шкільного віку, «діти вулиці», молодь, сім'ї, люди похилого віку, люди з особливими потребами, люди., які з різних причин опинилися в критичній ситуації, безробітні, люди з особливими потребами, особи, що конфліктують із законом, узалежнені та ін.).

Перед виходом на практику кожен студент отримував скерування на практику, пакет методичних матеріалів з даного виду практики (завдання, зміст, форми звітності і критерії оцінювання).

У процесі практичної підготовки майбутніх соціальних педагогів доцільно використовувати різноманітні технології (моделі) практичної підготовки: особистісного росту і розвитку, «учнівську» модель (студент навчається у реальній діяльності у ході спостереження за практичною діяльністю супервізора і копіювання стилю і технологій його роботи); управлінську модель (студент поставлений у позицію працівника установи, закладу, а основна функція супервізора полягає у корекції й управлінні процесом практики); модель структурованого навчання (базується на використанні програми практики у модульному варіанті з блоками одиниць) і різні форми проведення практик (групова, парна й індивідуальна).

У цій діяльності слід дотримуватися принципу поступового ускладнення виробничих завдань, зростання ступеня самостійності

студентів на різних етапах їх вирішення, врахування особливостей соціального закладу, категорії клієнтів і конкретної ситуації, а також рівня готовності студента до виконання визначеного завдання.

Так, метою проведення навчальної (ознайомчої) практики для студентів першого курсу є їх ознайомлення із основними сферами діяльності соціального педагога, закладами, установами, агенціями, які її здійснюють. Із числа студентів-практикантів формуються групи по 3-5 осіб (досвід свідчить, що така група є оптимальною для обговорення та аналізу побаченого і почутого під час практики). Керівник практики від кафедри пропонує кожній групі перелік закладів, установ, агенцій для проходження практики, які вони відвідують по чергові. Такий підхід до організації практики дає можливість студентам протягом двох тижнів (така тривалість практики) ознайомитись з роботою соціально-педагогічних закладів, установ, вивчити мету, завдання, технології, клієнтів, спеціальні методики роботи.

Після завершення практики на основі підготовленого узагальненого звіту, записів у щоденнику і обов'язкового відвідування всіх соціальних служб студентам виставляється недиференційований залік. Звіт студента поряд з розмірковуваннями й аналізом діяльності відвіданих соціальних служб, має також включати в обов'язковому порядку аналіз двох установ за такою схемою:

- історія та передумови виникнення соціально-педагогічної установи (закладу, служби, агентства);
- характеристика вертикальної та горизонтальної структури закладу;
- мета і завдання діяльності даного закладу (служби, установи);
- основні технології соціально-педагогічної діяльності даного закладу (*служби, установи*);
- характеристика основних груп споживачів (клієнтів) соціально-педагогічних послуг;
- які завдання і вміння необхідні спеціалістам даної установи для успішного виконання професійних обов'язків;
- роздуми, враження, побажання студента щодо діяльності даного закладу (*установи*).

На завершальному етапі студент має обґрунтувати, в якому соціальному закладі (*установі*) і з якою категорією клієнтів він хотів би працювати у наступному семестрі під час волонтерської практики.

Основними завданнями навчальної (соціально-педагогічної) практики (другий курс) є: оволодіння студентами формами, методами роботи з організації допомоги та дозвілля з різними категоріями населення (у дозвіллевих центрах, молодіжних таборах відпочинку, у клубах за місцем проживання, літніх таборах праці і відпочинку, санаторіях, релігійних і сільських громадах, за місцем проживання, людей похилого віку і людей з особливими потребами тощо).

Завершується практика поданням письмового звіту про виконану роботу, детальним аналізом двох проведених виховних заходів, які підготував і провів студент (від етапу планування, підготовки, безпосереднього проведення і аж до аналізу результативності). Керівник практики подає характеристику про роботу кожного студента-практиканта.

Протягом третього року навчання студенти проходять виробничу соціально-педагогічну практику, де відпрацьовують методи і прийоми профілактичної роботи з різними категоріями населення.

Навчальним планом для студентів четвертого курсу передбачено реабілітаційну соціально-педагогічну практику, що проходить у кризових центрах, центрах соціальних служб для сім'ї і молоді, молодіжній біржі праці, кримінальній міліції у справах неповнолітніх, виховно-трудових колоніях для неповнолітніх. Головною метою виступає формування вміння надавати професійну допомогу особам з реабілітації та адаптації, вивчення та застосування на практиці прийомів роботи з особами, схильними до девіантної поведінки.

Практична підготовка студентів здійснюється на основі *диференційовано-варіативного підходу* до відбору її змісту та організації, доцільність якого зумовлена, перш за все, значною кількістю спеціалізацій, розмаїттям індивідуально-особистісних модифікацій моделі фахівця, особливостями діяльності закладів, а також проблемами клієнтів. Суть зазначеного підходу полягає у гнучкості всієї системи практичної підготовки з обов'язковим урахуванням та дотриманням термінів, принципів організації, звітності, що веде до зростання можливості врахувати ініціативу та побажання студента щодо визначення місця проходження практики, вибору конкретних завдань і шляхів їх вирішення. При диференційовано-варіативному підході більш вірогідним є також індивідуальне планування практики для кожного студента, що

суттєво підвищує ефективність його практичної підготовки до майбутньої професійної діяльності. Тому при формуванні індивідуального плану проходження практики враховуються побажання студентів.

На завершальному етапі навчання, відповідно до майбутньої спеціалізації, студенти проходять кваліфікаційну практику в регіональних структурах соціального захисту, обласних, районних, міських соціальних службах. Як правило, ця практика проходить у закладах майбутнього працевлаштування випускників. Завершенням цілісного процесу підготовки майбутніх фахівців є підготовка і захист магістерської роботи чи складання комплексного кваліфікаційного екзамену.

Координацію й управління практикою здійснюють керівник практики та супервізор (керівник практики від установи). Керівником є співробітник кафедри; супервізором – працівник закладу (установи), куди направляється студент на практику. Супервізор, як правило, призначається із числа найбільш кваліфікованих фахівців соціального закладу, який пройшов навчання або брав участь у семінарі з підготовки до роботи зі студентами на базі факультету. Керівник практики спільно з супервізором беруть участь у настановній, проміжній і підсумковій конференціях, здійснюють навчання, консультації, інструктажі студентів під час практики, оцінюють її результати.

Отже, у визначенні прав і обов'язків кожної сторони, яка бере участь у практичній підготовці, необхідно враховувати всі типи взаємин, які у цьому процесі виникають: навчальний заклад → соціальна установа; соціальна установа → клієнт; клієнт → студент; студент → супервізор; супервізор → навчальний заклад; супервізор → соціальна установа; навчальний заклад → студент; студент → соціальна установа.

Необхідною умовою успішного проходження практики є постійна і взаємно активна співпраця між практикантом, керівником і супервізором упродовж всього періоду її проходження. Ефективними формами такої співпраці є: планові зустрічі, бесіди, семінари, «круглі столи», навчально-тренувальні заняття, виробничі наради та інструктажі, групові й індивідуальні консультації, аналіз конкретної ситуації.

Ефективність практичної підготовки майбутніх соціальних педагогів значною мірою залежить від рівня підготовки і професійної

компетентності керівника практики, готовності соціального закладу до прийому студентів, готовності супервізора до виконання своїх обов'язків щодо навчання студентів, підтримки з боку персоналу закладу.

Система навчання, допомоги і підтримки викладачів практики включає в себе і механізми контролю та оцінки їх компетентності. Збагаченню процесу професійної підготовки (в тому числі й практичного її компонента) сприяють відносини стажування у споріднених навчальних закладах, обмін викладачами і студентами для проходження виробничої практики.

Під час практики студенти під керівництвом супервізорів працюють у соціально-педагогічних установах, закладах-притулках, центрах реабілітації, закладах для людей з особливими потребами, дошкільних закладах; школах, ліцеях, кризових центрах, центрах соціальних служб для сім'ї, дітей і молоді; спілкувалися з клієнтами, вивчають їх проблеми, знаходять шляхи їх вирішення, пишуть звернення, доповідні записки, звіти, залучають інших фахівців, чия допомога є необхідною для успішного вирішення ситуації, проблеми даного клієнта, роблять власні висновки. Паралельно під час проходження практики бажано, щоб студенти проходили тренінги, відвідували семінари, отримували необхідні консультації.

На формування професійно важливих якостей, практичних умінь і навичок у майбутніх соціальних педагогів позитивний вплив має участь у волонтерській діяльності і виконання різноманітних завдань і доручень соціально-педагогічного спрямування.

Студенти залучаються до волонтерської діяльності у закладах соціального і соціально-педагогічного спрямування, громадських організаціях "Червоний Хрест", до діяльності закладів різних відомств, благодійних фондах, які займаються реалізацією чисельних програм соціально-педагогічної підтримки різних груп населення (Ла-Страда, Карігас, Дар життя), у громадських дитячих і юнацьких молодіжних об'єднаннях, до програм і проектів соціально-педагогічного спрямування («Допомога дітям і молоді із сімей безробітних», «Соціально-реабілітаційна допомога дітям, що постраждали у результаті воєнного конфлікту», «Сучасна екологічна освіта дітей та юнацтва», «Юність без ґрат», «Школа громадянського суспільства», «Діти на узбіччі», «Молоде покоління обирає книжку», «Рівний рівному», «Діти вулиці» та інші.

До основних організаційно-педагогічних умов здійснення неперервної практичної підготовки майбутніх соціальних педагогів у ВНЗ відносять:

- встановлення партнерських взаємин між ВНЗ і закладами (установами) соціально-педагогічного спрямування як базами проходження практики і потенційними роботодавцями;
- навчання супервізорів – працівників закладів і установ, що працюють з студентами;
- забезпечення неперервності практичного компоненту професійної підготовки протягом усього періоду навчання студентів;
- різноманітність і поступове ускладнення змісту і форм практичної підготовки;
- навчальний і дослідницький характер завдань і змісту практичної підготовки;
- створення *студентам* умов і можливостей для навчання під час практики, оволодіння новими знаннями і технологіями соціально педагогічної діяльності, апробації своїх ідей та ініціатив.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте сутність практико-орієнтованого підходу, який покладено в основу організації процесу професійної підготовки соціальних педагогів.
2. Проаналізуйте зарубіжний і вітчизняний досвід підготовки соціальних педагогів. Про наявність яких проблем він свідчить?
3. Яка мета навчальної (ознайомчої), навчальної (соціально-педагогічної), виробничої практики?
4. Назвіть організаційно-педагогічні умови здійснення неперервної практичної підготовки майбутніх соціальних педагогів у ЗВО.

Література

1. Порядок практичного навчання студентів Національного університету біоресурсів та природокористування України / Н.М.Рідей, О.В.Зазимко, О.В.Бачинський, Л.В.Кліх, Д.Ю.Касаткін. – К.: НУБіП України, 2012. – 101 с.
2. Іванова І.Б. Соціальна робота з людьми з особливими потребами: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / І.Б.Іванова. – К.: Задруга, 2011. – 416 с.
3. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України. Історія.Теорія. – К.: Либідь, 1998. – 497 с.
4. Андрущенко В.П., Бех В.П., Лукашевич М.П. Соціальна робота. Книга І. – К.: УДЦССМ, 2001. – 344 с.

5. Безпалько О.В. Організація соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю у територіальній громаді : теоретико-методичні основи / О.В. Безпалько : монографія. – К.: Науковий світ, 2006. – 363 с.

1.2 Вітчизняна практика соціально-педагогічної діяльності з дітьми та молоддю

Теорія соціальної та соціально-педагогічної роботи в Україні, як і будь-яка наукова теорія, з одного боку, вбирає в себе тенденції розвитку цієї науки в світовому науковому просторі, а з другого – її тенденції та закономірності, що виникають у конкретному географічному, соціально-економічному та науковому середовищі. Отже, соціальні теорії виростають на соціальному та науковому підґрунті конкретної держави.

З огляду на теорію соціальної роботи йдеться про соціальні, моральні, духовні, політичні та економічні передумови виникнення паростків цієї науки в Україні.

Характерно, що у розв'язанні гострих соціальних проблем, які нині стоять перед українським суспільством, дедалі більшого значення, поряд із удосконаленням державної системи захисту населення, набувають відродження і розвиток благодійної діяльності різних організацій та установ, спеціалізованих громадських об'єднань і приватних осіб.

Благодійність – це вияв цілеспрямованої уваги до людей, які з різних причин не можуть власними силами забезпечити собі хоча б мінімальні умови для існування (на відповідному загальному рівні цивілізованості суспільства), надання їм посильної допомоги у збереженні й організації своєї життєдіяльності, матеріальне й духовне підтримання їх. Це соціальне явище має у нашій країні свою історію, традиції й особливості, ознайомлення з якими становить не тільки пізнавальну зацікавленість, а й має практичне значення для тих, хто працює в соціальній сфері або хоче присвятити себе цій роботі.

Серед багатьох рис, притаманних різним народам, спільними є насамперед співчуття, співпереживання, готовність відгукнутися на чужу біду, надати допомогу. Ці людські якості існують віддавна, змінюючи з часом форми й способи вираження. Вони притаманні і слов'янам. Писемні згадки західних мандрівників давнини засвідчують гостинність слов'ян, їхню милість, чуйне ставлення до полонених. Турбувалися слов'яни і про співвітчизників, які потрапляли в біду. Так, Київська Русь уклала з греками спеціальні договори про порятунок полонених. Ними визначалися взаємні

зобов'язання щодо викупу русичів і греків, у якій би країні вони не перебували, і повернення їх на батьківщину (договори князів Олега й Ігоря, 911 і 945 р.).

Людинолюбство, незлостивість, відкритість слов'янської душі, на думку В. Ключевського, формувалися під впливом особливих географічних і природних умов, серед яких вирізняються безкраїсть рівнинних і лісостепових просторів, помірний клімат, постійна необхідність колективного захисту від войовничих половців та інших сусідів. Духовність і культура слов'ян розвивалися також завдяки діяльності просвітителів Кирила і Мефодія, які у 898 р. створили для них єдину книжково-писемну мову. Вона виявилась одним з важливих факторів становлення й розвитку слов'янської цивілізації, тієї особливої духовності наших пращурів, яким властиві були доброзичливість і співчуття. Зауважимо, що самотній характер наших попередників формувався задовго до введення християнства в Київській Русі. У нашій країні християнство модернізувалося, пристосовувало свої догмати до уявлень східних слов'ян про добро і зло, богів-покровителів й інші надприродні сили та земні явища. Вчення церкви про рятування душі, людинолюбство, справедливість, доброчинність, скромність було співзвучне зі слов'янською духовністю і сприяло поширенню цього вчення серед нашого народу. Християнство відіграло позитивну роль і в історичному розвитку нашого народу, у тому числі у поширенні благодійності. Таку саму місію виконували й *інші релігії*, що в тій чи тій формі проповідували гуманістичне ставлення до бідних, нужденних. Так, іслам як один із п'яти своїх стовпів розглядає обов'язкову благочинність через спеціальний податок і милостиню. Саме тому Е. Ендрюс відстоював тезу про те, що «матір'ю філантропії є релігія».

Запроваджуючи християнство на Русі, князь Володимир сам глибоко сприйняв звернені до душі людини положення цього вчення, що закликають людей турбуватися про ближнього, бути милосердними. Ось деякі з цих положень: «Блаженні милостиві, бо помилувані вони будуть», «Хто просить у тебе, то дай, а хто хоче позичити в тебе – не відвертайтеся від нього», «Продай добра свої та й убогим роздай», «Тіштеся з тими, хто тішиться, і плачте з тими, хто плаче». Пройнявшись духом християнських повчань, Володимир, за свідченням літопису, велів «усякому старцеві й убогому приходити на княжий двір, брати їжу, питво і гроші з казни». Проте оскільки німічні й хворі не могли добратися до його двору, князь наказав

зробити вози, куди клали хліб, м'ясо, рибу, овочі, мед у бочках, квас і возили містом, запитуючи: «Де хворі і старці, які не можуть ходити?» Таким роздавали все необхідне.

Прагнучи розвинути благодійництво, надати йому організованого характеру, князь Володимир у 996 р. видав Устав (або закон), в якому, згідно з релігійними настановами, доручив духовенству і церковним структурам опікуватися і наглядати за лікарнями, лазнями, притулками для одиноких тощо, встановив для благодійних закладів «десятину». Як відомо, цей мудрий правитель здійснив багато прогресивних для свого часу заходів, завдяки яким освіченість, культура русичів досягли високого рівня. Зокрема, було засновано училище для навчання убогих людей, богадільню, будинок для паломників, запроваджено народні свята, на яких виявляли турботу про убогих, сиріт, удів, мандрівників і роздавали їм велику милостиню. Не випадково про князя Володимира за його чуйність, безкорисливість складено багато легенд, билин, оповідей. Його приклад наслідували інші представники княжої влади і духовенства.

Благочинна діяльність набирала в Київській Русі дедалі більш спрямованого й організованого характеру. Наприклад, князь Ярослав Володимирович заснував сирітське училище, де опікував і утримував 300 юнаків. Допомогали бідним також князі Ізяслав і Всеволод Ярославовичі. За їхнього правління широковідомий єпископ Єфрем Переяславський побудував «строєній банних і врачеве» для бідних і сиріт, призначав їм медиків, установив, щоб повсюдно хворих доглядали й лікували безкоштовно. За переказами, особливо турбувався про бідних і нужденних Володимир Мономах. Для багатьох поколінь на Русі велике виховне значення мала складена ним «Духовна» (заповітна) своїм дітям, де виражалися його турботи про моральний стан народу, необхідність бути уважним до його потреб. «Якщо поїдете по землях своїх, – наставляв Володимир Мономах, – не давайте ображати народ ні в селах, ні на полі, щоб вас потім не проклинали. Куди підете, де станете, напійте, нагодуйте бідняка, більше шануйте гостя, звідки б до вас не прийшов...»

У Печерському монастирі в Києві досі зберігаються мощі ченців Агапіта й Аліпія, під патронатом яких діяли шпиталі для немічних, а також чернігівського князя Святослава, який після постригу під ім'ям Миколи Святоши влаштував тут у XII ст. лікарню. За настановами святого Агапіта, багато хто з благодійників був «безмедником», допомагаючи усім нужденним безкоштовно.

Ці тенденції розвитку соціальної опіки в Київській Русі були перервані, як і суспільний розвиток нашого народу загалом, монголо-татарським нашествям, що виявилось тяжким випробуванням для його життєздатності. В умовах краху державності й чужоземного владарювання на перший план у збереженні та об'єднанні духовних сил народу об'єктивно висунулася православна церква. Вона стала водночас єдиним притулком для убогих, старців, немічних. Церква й монастирі перебрали на себе всі благочинні функції, користуючись тим, що татарські хани, особливо в перший період панування над Руссю-Україною, з повагою ставилися до духовенства, надавали ієрархам грамоти (ярлики), звільняли церкви й монастирі від дані та поборів, залишали за духовенством турботу про тих, хто її потребував.

У скрутні часи національного гноблення і розпорошення українських земель православна церква підтримувала в народі духовність, віру в добро і справедливість, не давала зачерствіти серцям і стати байдужими до людського горя, страждань і втрат. Церква надихала народ на боротьбу за національне визволення і відродження.

Монголо-татарські спустошення завдали непоправної шкоди Україні, її суспільно-політичний розвиток ще довго стримувало поневолення іншими державами, а творчі сили виснажували чужинські впливи, війни, чвари. Та навіть за таких умов закладені ще з часів Київської Русі традиції благодійницької діяльності не були забуті. На складному шляху відродження і державотворення поступово розвивалися різні форми суспільної опіки, з яких виразно окреслювалися два провідних напрями, що доповнювали один одного. Перший – продовження традицій Володимира та інших князів, які були прикладом особистого благодіяння і захисту вбогих, старців, сиріт та інших страдників. Другий – посилення організуючого начала, удосконалення форм і масштабів державної підтримки соціально вразливих верств населення при збереженні й заохоченні благодійницької діяльності церкви.

Хроніка українських братств – православних громадських об'єднань свідчить про створення ними лікарень та інших благочинних закладів. Так, у Львові (XIV ст.) було відкрито чотири лікарні. Київське братство мало свою школу і «шпиталь для людей вбогих, уломних, старих, як духовних і цивільних, так і лицарських». У Кам'янці-Подільському функціонував вірменський шпиталь,

створений на кошти місцевої громади, де лікували хворих різних національностей.

Українські князі Острозький, Вишневецький, гетьмани Сагайдачний, Хмельницький, Мазепа, більшість місцевих феодалів були, як правило, вихідцями із середніх верств населення, знали запити своїх співвітчизників у низах, у критичних ситуаціях намагалися допомагати найзнедоленішим.

Перед лицем чужинської загрози, в умовах тривалої бездержавності на південноруських землях існували і зміцнювалися загалом демократичні, гуманні для свого часу звичаї, традиції, форми соціального буття. В основі ладу, що утвердився на Наддніпрянщині після революції 1648 року, була соціальна рівність. Кожний міг увійти до Запорізького війська, здобути козацьких прав і свобод. На думку Д.Яворницького, «запорізька община доходила до повного ідеалу рівності, невідомої ні в давньому світі, ні в середніх, ні в нових віках; пануюче тут начало рівності проходило скрізь: під час загальних зборів, при виборах військових старшин, при управлінні січовому, при управлінні паланковому, в усіх запорізьких школах, при загальній трапезі, при поділі майна і в приватному житті по куренях». У тритомній праці «Історія українських козаків» учений пише про свободу, рівність, самоврядність, «скорий, правий і повний суд», що існував на Запоріжжі. У Січі цінувалися лише «особисті достоїнства – хоробрість, досвід, розум, кмітливість»; тут усі справи вирішувалися спільно, громадою; курінні отамани турбувалися про козаків, як батьки про своїх дітей; великим моральним авторитетом користувалися після старшин і козацьких отаманів так звані знатні радці, сивоусі діди, тобто колишні військовики, які стали старими; гостинність до прибулих не знала меж. За часів найвищого розквіту чисельність війська козацького сягала разом із зимівниками та слободянами 100 тис. осіб.

Хто залишався поза військом, так само був вільний і тільки замість служби виконував інші повинності. За переписом 1654 р., половина населення належала до козацького стану, половина – до міщанського, або так званого поспільства. Між соціальними групами не було чітко окреслених меж. Загальновідомі скромність, мужність, жертвовність перших поколінь гетьманської держави, що була на той час унікальним політичним утворенням. Та згодом у ній замість соціальної рівності, що була ідеалом людської революції, відбулося

загострення соціальних відносин і поділ на верстви панівних і поневолених.

Серед запорізьких козаків популярною була народна медицина. Чимало козаків зналися на траволікуванні. Під час походів, боїв з-поміж козаків визначались особи, яким доручалося лікувати хворих і поранених за винагороду з військового скарбу. За свідченнями французького інженера і дослідника Боплана, який бував на Січі, козаки застосовували своєрідні та ефективні засоби медичної самодопомоги і взаємодопомоги. Багато козаків (так званих характерників) знали таємниці лікування, навіювання. Такі цілителі, часто самоуки, підтримували стосунки з дипломованими лікарями, які з власної ініціативи лікували місцевих жителів і навчали козаків медицини, санітарії.

На берегах річки Самари в Подністров'ї, у Трахтемирові під Каневом, у Лебединському монастирі поблизу Чигирини, при Левківському храмі поблизу старовинного Овруча – скрізь в Україні були поширені благодійні заклади для поранених і старих воїнів Запорізької вільної республіки. Лише руїни залишилися подекуди від цих воістину народних осередків милосердя. Як свідчать записи, таких шпиталів у Ніжинському полку було 138, Чернігівському – 118, Любенському – 107, Переяславському – 52, Полтавському – 42, Миргородському – 29. Це були водночас і лікарні, і притулки, і громадські осередки для тих, хто не міг боротися й працювати, про кого дбало тогочасне українське суспільство.

У Російській державі, до якої в середині XVII ст. приєднали більшу частину України, ставлення офіційної влади до соціальних проблем було суперечливим і непослідовним. З одного боку, існувала започаткована старокиївськими князями традиція допомагати нужденним, роздавати милостиню, спільно боротися з голодом та іншими лихами. Ця традиція всіляко підтримувалася церквою, громадською думкою; численних прихильників вона мала і серед людей різних станів, чиє матеріальне становище давало їм змогу особистими засобами сприяти полегшенню долі бідуючих, насамперед убогих, хворих, сиріт, а також безпритульних і голодуючих.

З другого боку, в міру ускладнення соціальних проблем владні органи, громадськість починають усвідомлювати обмеженість приватної благодійності й усталених форм церковно-монастирської опіки, шукати нові підходи до боротьби з жебрацтвом, іншими

недугами, що нестримно вражали суспільство. Ідея розгортання державної системи громадської опіки почала реалізовуватися за царя Федора Олексійовича, який 1682 року наказав споруджувати шпиталі (богадільні), щоб «надалі на вулицях волоцюг і лежачих жебраків не було». Здорових цар велів примусити хліб свій «заживати працею чи якимось ремеслом на загальнонародну користь», бо всіляке неробство призводить до злих справ і злочинства.

Петро I, прагнучи викорінити псевдожебрацтво, заборонив (погрозою штрафу до 5 руб.) подавати милостиню безпосередньо тим, хто її просить. Натомість радив благодійникам робити це у шпиталях та інших подібних місцях. Цар доручав Священному синоду і державним адміністраціям (Камерам Контори, Головному магістрату, воєводам), розпочати облаштовувати лікарні, богадільні, сирітські притулки, будинки для опіки за незаконнонародженими немовлятами, для людей, що марно вештаються, та інших. Цей напрям розвитку громадської опіки як найбільш цивілізованої форми благодійності під впливом прогресивних соціальних ідей із Заходу та вітчизняної суспільної думки набув поширення і державної підтримки. Так, Катерина II 1 вересня 1763 р. видала Маніфест про заснування виховних будинків для сиріт. У 1775 р. вона в законодавчому порядку встановила державну систему опіки «для всіх цивільних прошарків».

Ця система мала включати народні школи, сирітські будинки, аптеки, шпиталі, будинки для невиліковних хворих, для божевільних, виправлення аморальних та ін. Для них виділялися державні кошти, надавалися права містам, поселенням і приватним особам створювати такі заклади, особисто жертвувати нужденним. Сама Катерина II віддала для цього 150 тис. руб., а вельможі довели цю суму до 500 тис. руб. Вона заснувала Товариство виховання благородних дівиць (1764 р.), а також інші благодійні установи – будинки опіки, шпиталі, пологові відділення для незаможних жінок, школи, їхня мережа, що розширювалася, у 1854 р. була об'єднана у «Відомство імператриці Марії». Опікунство бідних мало свої відділення в Києві та інших містах України. У діяльності благодійних товариств, організацій і установ брали активну участь кращі представники імущих класів, прогресивна інтелігенція. Важливо, що опікунство мало на меті знаходити людей, які насправді потребували допомоги, особливо тих, хто соромився просити милостиню. Для працездатних відкривалися

ремісничі класи та школи з майстернями, спорудами, майном і капіталом.

Велике соціальне значення мало створення Товариства Червоного Хреста як спеціальної організації з надання допомоги пораненим на полі бою. Його предтечею вважають військового лікаря П.Заїрського (згодом він став академіком), який наприкінці XVIII ст. допомагав полоненим і цивільному населенню без поділу на «своїх» і «чужих». Відомий хірург М.Пирогов уперше сформував загони сестер милосердя для догляду за пораненими й хворими солдатами. Під впливом цього починання А.Дюнан дійшов висновку про необхідність створення міжнародної інституції допомоги пораненим. У 1863 р. у Швейцарії на базі філантропічної організації «Суспільна користь» розпочав роботу Міжнародний комітет допомоги пораненим. У 1876 р. він став Міжнародним комітетом Червоного Хреста. У 1867 р. виникло Товариство опіки поранених у Росії. До нього належала і добре організована українська ланка. Товариство надавало активну допомогу в медичному обслуговуванні й цивільному населенню. У Харкові було організовано поліклініку й дитячу лікарню Червоного Хреста. У Києві засновано Товариство боротьби із заразними хворобами, при ньому Бактеріологічний інститут, лікарню для чорноробів, їхні філії на Подолі, у Подніпров'ї та інших містах. Під час воєн вони відкривали сотні шпиталів. До цього Товариства вступали кращі інтелігенти – вчені, лікарі, громадські діячі, письменники. Із Червоним Хрестом співпрацювали А.Чехов, С. Руданський, М. Булгаков, С. Боткін, І.Мечников, М.Скляфосовський та багато інших видатних людей.

Наприкінці XIX ст. у Росії, переважно в європейській частині, у тому числі в Україні, налічувалося 14 854 благодійних товариства і заклади, 37,5 % з них були приватними. Наприклад, протягом 1898 року ними скористалися понад 7 млн осіб, 20 млн випадків разових звернень за благодійною допомогою. Проте майже всі ці заклади розміщувались у містах та інших великих поселеннях. Більшості зубожілого люду, особливо на околицях імперії, вони були недоступні.

Основний тягар соціальної допомоги на селах лягав на громадськість. Цьому сприяли особливості общинної організації їхнього життя. В Україні довго зберігало своєрідне значення поняття народного віча. Традиція колективно вирішувати широке коло питань господарського й суспільного життя розвинулася в селянській

громаді, однією з визначальних рис якої стало самоврядування. Громаді притаманні тісні міжособистісні зв'язки, залежність і взаємодопомога людей на основі спільних інтересів. Водночас громада була волевиявленням індивідуальних свобод, люди об'єднувались у неї для досягнення взаємної вигоди і безпеки.

У ХУІ-ХУІІІ ст. громада, зберігаючи певну спадкоємність із давньоруською общиною, відігравала роль станової організації селянства, що регулювала всі аспекти його життєдіяльності. При цьому вона була, з одного боку, пережитком середньовічного укладу, а з другого – демократичною організацією, яка згуртовувала селян у боротьбі за свої права, за соціальний захист. Про цю велику колективну силу в усній народній творчості українців говориться: «громада – великий чоловік», «де людей купа, не болить у пупа», «що громада скаже, то й пан не поможе».

У цій формі самоврядування важливу роль відігравали громадські ради, сходи, суди, діяло звичаєве право, прості процесуальні норми, включаючи обрання і призначення посадових осіб. До функцій громади входив також розгляд соціальних питань. Чіткий контроль здійснювався за охороною власності, громадського порядку, покаранням порушників правових і моральних норм.

Громада несла відповідальність за всіх своїх членів, особливо за убогих, жебраків, волоцюг. Згідно зі статутом вона була зобов'язана утримувати убогих, а панський двір мав дбати про забезпечення їх певним заробітком, видачу готівки для придбання найнеобхіднішого. Люди з різних причин опинялися на найнижчому соціальному щаблі. Найпоширенішими були втрата землі, зменшення поголів'я худоби через надмірне оподаткування або лихварські махінації, стихійні лиха (неврожай, повені, пожежі), особисті вади (пияцтво, марнотратство, лінощі), трагічні випадки (каліцтво, втрата годувальника тощо). Щоб не потрапити в залежність до лихварів, члени громад створювали позикові каси, де зберігався «на чорний день» недоторканий запас зерна.

У будь-якому разі керівники громади повинні були організовувати притулок убогим (у спеціальному будинку або вільних помешканнях). Старцям, а також збіднілим сім'ям односельців допомагали харчами напередодні свят, особливо перед Великоднем і Різдвом. Заборонялося ходити на жебри в інші села, оскільки це впливало на репутацію громади. Водночас стимулювалося благодійництво. Наші предки вірили, що за

обдарування бідних, покривджених віддається на небесах, а в земному житті буде краще вестися в господарстві. Подекуди існував звичай, за яким заможні люди дарували бідним, особливо вдовам, ягня чи теля, цінні речі, продукти. Частіше це робилося в межах сусідських і родинних зв'язків.

Невідмовною була громадська допомога погорільцям. З коштів громади або з власних запасів найзаможніші допомагали потерпілим одягом, харчами, насінням, будівельними матеріалами, оперативно влаштовували толоку для зведення постраждалим житла.

Особливу турботу виявляла громада про сиріт і вдів. Таке ставлення впливало з християнської моралі: покривджених долею ніхто не смів ні в чому неволити чи принижувати. «Вдовині й сирітські сльози камінь лупають», - казали в народі. До ХХ ст. кожне велике село мало сирітську раду і сирітського суддю, які через опікуна дбали про долю підопічних. У виборі опікуна для сиріт вирішальну роль відігравала родина, але такою ж важливою була і громадська думка. Бралися до уваги не тільки ступінь родинного зв'язку між сиротою та опікуном, а й риси характеру останнього, його вік (не менше 25 років), ділові якості. Основним критерієм при цьому було вміння опікуна вести господарство, бо від збереження і примноження спадку сиріт залежала їхня подальша доля.

Характер опікунства визначався й конкретними ситуаціями. Наприклад, коли після смерті батька залишався дорослий син, то він міг переймати опікунство над молодшими, бути опорою для матері-вдови. Якщо сироти не мали рідні, а серед чужих не знаходилося опікуна, то залишене майно громада оцінювала і продавала. За отримані проценти від вирученої суми призначали опікуна, який доглядав дітей до їхнього повноліття. Іноді громадський суд надавав удові для допомоги співопікуна, який мав великі права, але міг боронити сиріт від її нерозважливих вчинків. Кожна громада була зобов'язана мати свій фонд убогих і сиріт (хоча це траплялося рідко). У разі потреби громада шукала кошти із внутрішніх резервів (продаж власного майна, лісу, штрафи тощо), залучала на допомогу церкву.

На відміну від Візантії і Росії, де церква спиралася на світську владу і навпаки, в Україні церква не залежала від державців, а залишалася «справою громади». З часів заснування християнства церква в Київській Русі діяла за власними положеннями, відповідно до своєї мети. У ХVІІІ ст. набувши характеру демократичної установи, стала справою громадян і матеріально залежала переважно

від коштів парафіян, які брали участь у вирішенні питань, пов'язаних із використанням пожертвувань, призначенням священиків, служителів, їхньою оплатою тощо. Поступово церква перетворилася на духовний центр, що поєднував у собі храм, школу і шпиталь. При храмах, що стали традиційним місцем наймасовіших зустрічей і спілкування людей, відбувався обмін інформацією, обговорювалися наболілі життєві питання, часто оголошувалися розпорядження керівництва громади й урядові накази.

Специфічним різновидом громад були церковні братства, які брали активну участь у розв'язанні багатьох соціальних проблем своїх прихильників і тогочасного українського суспільства. До них входили переважно міщани й духовенство, оскільки згадані об'єднання (асоціації) були органічно пов'язані з церквами. Організаційно вони, як і громади, будувалися на волевиявленні окремих осіб. Існували братства за рахунок внесків, пожертвувань, прибутків від господарсько-торговельної діяльності. З давніх-давен вони мали тільки релігійне призначення, а згодом набрали й широкого громадського характеру. Крім підтримки церкви, братства відкривали школи, шпиталі, допомагали бідним і старцям.

У Лівобережній Україні братства поширилися з другої половини XVII ст. На відміну від західного регіону, де їхня діяльність раніше зосереджувалася переважно у великих містах, на Лівобережжі вони створювалися в невеликих містечках і навіть у селах.

Братства приділяли велику увагу найменш захищеним представникам суспільства – людям похилого віку, інвалідам, знедоленим, сиротам, для яких влаштовували шпиталі, де за аналогією з власним устроєм запроваджували самоврядування. Обрані мешканцями цих закладів старости, старецькі чи отамани вирішували питання внутрішнього життя: складали кошториси, збирали й раціонально витрачали фінанси, продукти, одяг, ліки тощо. Зокрема, братства відкривали особливі «старечі» шинки, прибутки від яких ішли на утримання шпиталів. Вони мали більше значення, ніж звичайна філантропічна діяльність, і були втіленням гуманістичних поглядів на старість, немічність, убогство, сирітство. Ці явища суспільного життя народ вважав лихом, а не приниженням. Відповідно розцінювали себе представники соціальних низів. Як писала з цього приводу історик О. Єфименко, «дотепер зберігся ще цей, між іншим, уже вимираючий, тип старця, який дивиться на своє становище як на відому заслугу перед людьми, оскільки надає їм

змогу робити добрі справи і тим самим здобувати заслугу перед небом.

Значну благодійну діяльність здійснювали також монастирі. Крім релігійної і просвітницької діяльності, вони розвивали ремесла, садівництво, городництво, надавали притулок і допомагали старцям, сиротам, потерпілим від лиха.

Релігійні організації істотно впливали на громадські відносини поза церквою.

Велике соціальне значення мали благодійні повчання церкви, обряди й ритуали, контроль за виконанням моральних настанов, індивідуальна робота з віруючими. Так, праця на свята вважалася гріховною. Засуджувалися зневага до старших, дармоїдство, лінощі, розпуста, пияцтво. У храмові дні (свята) біля церков влаштовувалися громадські обіди, обдаровування старців, калік, сиріт. Заохочувалася милостиня і в інші дні, сприяючи «розговінню» убогих. Громада й церква турбувалися також про родинне здоров'я, виховання дітей, шанобливе ставлення молоді до батьків і літніх людей.

В Україні завжди високо цінували жінку-матір, жінку-трудівницю; до цього дітей готували змалку. Жінка повинна була багато вміти. Господарність, спритність у роботі цінувалися більше, ніж врода чи навіть багатство. Про авторитет і поцінування української жінки в сім'ї та громаді свідчить той факт, що до ХХ ст. повсюдно мали юридичну силу заповіти, складені не тільки чоловіками, а й жінками.

Як відомо, у Запорізькій Січі не було жінок. Ні матері, ні дружини, ні сестри не допускалися «за пороги». І в цьому виявлявся, на наш погляд, не так вплив забобону (начебто жінки приносять невдачу на війні), як бажання вберегти їх від надмірних труднощів, для повноцінного материнства, здорової сім'ї, продовження гідного роду. Вдова, наприклад, залишалася господинею в домі, повністю заступаючи свого чоловіка в громаді, вирішувала спірні питання, укладала угоди щодо передання землі, брала участь у народних сходах і мала там право голосу.

Народна мораль в Україні високо пошановувала дівчину, її гордість, незайманість, її поведінку контролювали не тільки батьки, а й рідня, громадськість. Найбільшою цінністю для дівчини вважалося «донесення вінця», цінувалася дівчина, яка «не заганьбила коси». І навпаки, осуду й покаранню піддавалися порушення етичних норм, народних традицій. Це стосувалося як хлопців-залицальників,

ловеласів, так і легковажних дівчат. Найстрашнішими були людський поговор, пущена неслава. Побутували суворі звичаї громадського покарання зведених: обрізання коси, запрягання у віз або надягання хомута, обмазування голови і воріт дьогтем, покриття хусткою голови та ін. Покритка не мала права бути у молодіжній дівочій громаді, ходити без хустки, стояти в церкві поруч із дівчатами. Над нею могли посміятися в сім'ї, при нагоді кинути докір, а іноді й пожаліти. Усе це мало на меті покарати винну і тим відвернути інших від негідних учинків, підтримати моральність; водночас взяти під опіку тих, хто оступився, уберегти їх від страшних наслідків (каліцтва, божевілля, самогубства, дітовбивства). Драматично складалася також доля незаконнонароджених дітей (байстрят, копилів). Вони в своєму житті несли «тавро неповноцінності», обмежувалися у правах (не обиралися до громадського уряду, мали труднощі при одруженні, успадкуванні тощо).

Сільська громада по-своєму виховувала також жінок, які порушували шлюбну вірність, що спричиняло гострі сімейні розлади та інші соціальні ускладнення. Таких жінок привселюдно ганьбили, прив'язували до куни – спеціальної залізної скоби, вмурованої у притворі церкви. Громадському осудові піддавали злодіїв, їх з украденою річчю в руках водили селом і соромили перед кожною хатою. Нещадно били пійманих «на гарячому» паліїв, викрадачів коней.

За порушення норм громадського співжиття в ХІХ ст. здебільшого накладали грошові штрафи, часто застосовували й середньовічні норми покарання: били різками, садили в холодну, замикали в колодку.

Отже, громадські норми, думка, звичаї спрямовували соціалізацію особи, оберігали її від небажаних відхилень, щоб вона не опускалася «на дно», не змарнувала життя, висували до неї суворі вимоги, визначали межу дозволеного. Задану програму можна окреслити так: спочатку набратися розуму й досвіду, потім – створити сім'ю і господарство, нарешті – досягти матеріального добробуту. Народна мудрість так відбила цю схему: «До двадцяти – не мудрий, до тридцяти – не жонатий, до сорока – не багатий – круглий дурень».

В українській громаді та сім'ї було чітке розмежування ролей і обов'язків, культивувалися працьовитість, чесність, непідкупність,

надійність, доброзичливість, гостинність, взаємовиручка, милосердя, справедливість, волелюбність, витримка та мужність.

У суспільному житті українців міцно утвердився відомий усім слов'янським народам звичай взаємодопомоги. Найпоширеніші його форми – супряга (співпраця двох сусідів) і толока – колективне виконання трудомістких чи термінових робіт. Сходилися на неї найчастіше після попереднього запрошення. Не піти на толоку означало образити господаря. Подекуди приходили на неї без нагадування. Толокою переважно будували хати та інші споруди, косили сіно, жали, копали картоплю тощо. Часто вона була відчутною допомогою вдовам, солдаткам, багатодітним, потерпілим від повені, погорільцям, хворим, немічним та іншим зубожілим людям. Для них із милосердя толоки були безвідробіткові (на відміну від оплачуваних чи відробіткових), а для потерпілих від лиха – терміновими, усім селом не лише зводили житло, а й зносили реманент, дарували молодняк худоби, посівний матеріал, одяг, харчі. Великим було і соціально-виховне значення толоки (атмосфера спільної праці, солідарність, спілкування, розваги, моральна підтримка, приклад для молоді тощо). Кожна людина знала, що громада виручить із біди, не дасть пропасти.

Мірилом оцінки сутності людини були в українській громаді знання, досвід, навички та вчинки. Соціальне виховання, природно, органічно впліталось у повсякденне буття і підлягало постійному контролю. Соціальна мобільність, громадська активність були такими високими, як цього вимагала дійсність. Кожний повнолітній мешканець усвідомлював свій обов'язок перед іншими, без примусу виконував його, намагався досягти вищого рівня в багатьох сферах, докладав для цього зусилля, виявляв кмітливість, ощадливість. Усе це дало змогу українському народові уберегтися від остаточного поневолення й асиміляції, відтворити унікальні форми державності, багату та самобутню культуру, подолати соціальні хвороби.

До початку ХХ ст. серед населення України переважало селянство. За даними перепису 1897 року, 86 % українців займалися землеробством. До речі, в Росії цей показник становив 80 %, у Німеччині та Франції – 42, в Англії – 12 %. Лише 13 % населення України в 1897 р. проживало в центрах, що мали статус міста. А українців серед міського населення налічувалося трохи більше 5 %. Модернізація економіки, індустріалізація зумовили в ХХ ст. радикальні зміни в соціально-етнічній структурі, урбанізацію,

класову боротьбу та інші процеси, що скрізь супроводжувалися гострими соціальними проблемами. І хоча в їх основі були глибокі класові й економічні корені, свідомі та патріотичні сили намагалися пом'якшити, послабити їхні важкі наслідки, займалися благодійництвом. Як розповів журналістові київський професор Ю. Квітницький-Рижов, на початку століття «...кожен із представників відомих українських родин – чи то урядовців, чи комерсантів – мав за честь щось добре зробити для «братів», які були знедолені, потребували допомоги».

Так, свого часу в Києві було створено Товариство сприяння початковій освіті, споруджено Народну аудиторію, де проводилися публічні медичні читання, організовувалися богадільні для старих людей, які не мали родин і засобів для існування (нині ці будинки – справжні палаци). У них самотні й немічні знаходили на схилі літ притулок, харчування, підтримку. Кожна етноконфесійна громада в Києві тих часів мала певні заклади. У них опікувались самотніми людьми, надавали медичну та іншу допомогу бідним. В унікальному Календарі-довіднику Києва, який вийшов у світ до жовтневого перевороту, майже на 50 сторінках перелічуються лише благодійні заклади міста. Важко навіть уявити, якою розгалуженою була мережа таких установ. Ось назви лише кількох із них: губернське опікунство дитячих притулків, опікунство дітей військових чинів, ліга захисту дитинства, товариства надання допомоги бідним, боротьби із сухотами, денних притулків для дітей робітничого класу... Безкоштовні школи, лікарні, притулки, богадільні, нічліжки шанувалися нашими предками, були справою честі, допомагали злидненню уникати передчасної фізичної смерті.

З революцій, громадянської війни Україна вийшла ослабленою економічно, з непоправними людськими втратами. У цей буремний, важкий період було організовано Українське Товариство Червоного Хреста на з'їзді, що відбувся 15-18 квітня 1918 р. в приміщенні Марійської общини (вул. Маріїнсько-Благовіщенська, 75). У його роботі взяли участь представники Союзу міст і медико-санітарних організацій Союзу земств. Маріїнсько-Благовіщенську громаду не випадково було обрано для з'їзду, бо вона вирізнялася з-поміж інших активною діяльністю. При ній у 1877 р. було створено перші в Україні курси сестер милосердя, збудовано благодійну амбулаторію, лікарню, аптеку (нині на вул. Саксаганського, 75, розміщений Інститут праці). Новостворене товариство звернулося до уряду з

проханням передати під його юрисдикцію майно установ Російського Червоного Хреста на території республіки. До функцій товариства входили допомога біженцям, інвалідам, дітям-сиротам, військовополоненим, боротьба з тифом та іншими масовими інфекціями, створення шпиталів, пунктів харчування, санітарна освіта серед населення. Під час голоду 1921-1923 рр. воно організувало сотні безкоштовних їдалень, видало селянам мільйони продовольчих пайків. Протягом 20-х років було створено багато будинків для безпритульних, протиепідемічних диспансерів, амбулаторій. За кошти Українського Товариства Червоного Хреста працювали 119 медичних, 206 профілактичних і дитячих закладів. Було відкрито 400 аптек і магазинів санітарії. Товариство мало широкі міжнародні зв'язки і використовувало допомогу закордону для забезпечення населення України найнеобхіднішим.

Поступово титанічними зусиллями трудящих становище в Україні поліпшувалося. Наприкінці 1930 р. повністю було ліквідовано безробіття. Невдовзі покінчили з неписьменністю, експлуатацією, зубожінням широких мас, а згодом подолали й жахливі наслідки німецько-фашистської окупації.

У нелегкі повоєнні часи, як і на фронтах Другої світової війни, сповна проявилися гуманізм і милосердя Українського Товариства Червоного Хреста. До нього вступили колишні партизани, підпільники, демобілізовані через поранення фронтовики, трудівники міст і сіл, студенти. Важкими були наслідки епідемій, що виникали за роки окупації. Відбудові заважав високий травматизм на виробництві та в побуті. На ланах і на підприємствах в мирний час ще довго вибухали залишені фашистами міни й бомби. І Товариство Червоного Хреста спільно із санітарними установами та медичною громадськістю відновило мережу лікувальних закладів, лазень, їдалень, реабілітаційних закладів, здійснювало профілактичну роботу, пропагувало санітарну культуру. За прикладом Дніпропетровська при житлово-експлуатаційних конторах повсюдно було створено кімнати здоров'я, що давало змогу обслуговувати вдвічі більше самотніх хворих похилого віку за місцем проживання. У перші повоєнні роки сандружини Червоного Хреста взяли шефство над ветеранами-інвалідами, матерями загиблих, солдатськими вдовами – допомагали їм у господарстві, забезпечували продуктами, здійснювали медичне обслуговування, підтримували морально. Досвід інтенсивної соціальної роботи післявоєнного періоду добре

прислужився під час ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи. З ініціативи Українського Товариства Червоного Хреста було розроблено і реалізується комплексна міжнародна програма «Чорнобиль», що охоплює різноманітні види соціальної допомоги населенню потерпілих районів.

За сім десятиліть радянської влади в Україні було створено ефективну й доступну систему державної освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення і страхування. Досвід і традиції в цих сферах суспільного життя – неоціненний матеріал для теоретичної і методологічної основи соціальної роботи в сучасних умовах. Вони вимагають критичного аналізу, об'єктивної оцінки і творчого розвитку.

Проте за порівняно короткий період мирного існування у відсталій напівфеодальній країні не встигли виробитися і закріпитися демократичні традиції та норми громадського життя. Натомість сталінський тоталітарний режим реанімував у мало не найгірші вади минулих суспільств: страх перед будь-якою владою, безвідмовну покору керівництву, зневагу до прав і свобод людини і багато іншого.

Минуле століття з його соціальними катаклізмами, колосальними зрушеннями в усіх сферах життєдіяльності людей немовби могутнім катком пройшлося по живому народному організму. Порушено природну структуру соціуму, відбулися незворотні зміни в укладі життя, світогляді, культурі, психології мас. Якщо в багатьох країнах Заходу процеси індустріалізації, урбанізації, секуляризації, руйнування селянської культури тривали століття і відбувалися відносно плавно, то в Україні вони здійснювалися надзвичайно швидкими темпами, переважно в екстремальних умовах, що зумовило напружений, зигзагоподібний, навіть стресовий характер суспільного розвитку. Фатальну роль у цьому відіграли сталінський терор і репресії, іноземні інтервенції, громадянські війни, соціальні наслідки яких долаються довго і болісно.

Отже, історія нашої країни багата на власний досвід становлення і розвитку різноманітних форм громадського піклування. Вони цінні й у наші дні, коли гостро постала потреба вдосконалення як існуючих державних структур соціальної допомоги і створення нових, що відповідатимуть сучасним умовам та вимогам, так і розгортання різних форм громадської і приватної благодійності. Ці традиції узагальнили значний соціальний досвід благодійництва, допомоги, підтримки, створили унікальний соціальний простір, підґрунтя для

виникнення теоретичних засад соціальної роботи, які, відтворюючи національний менталітет, зробили культурний і теоретичний внесок у становлення вітчизняної теорії соціальної роботи.

Аналізуючи вітчизняну практику соціально-педагогічної діяльності з сільською молоддю, слід зазначити, що однією з особливостей генезису соціальної роботи в Україні є те, що її професійний і науковий розвиток було перервано. Адже на початку ХХ століття почався перехід від благодійності до професіоналізму, виникли перші навчальні заклади з соціальної роботи для жінок. Фактично у Російській імперії повторювався, як відзначає російський дослідник Олександр Соловйов, процес, властивий Великобританії та США.

Після Жовтневої революції всі сфери суспільного життя потрапили під суворий державний контроль. Так, 1919 року Раднарком УРСР видав декрет про націоналізацію всіх добродійних установ, які до того моменту перебували у віданні приватних осіб або добродійних товариств. Відповідно до цього декрету Наркомсоцзабезу УРСР і його місцевим органам передавалися приватні і суспільні установи. До 1941 року в системі Наркомсоцзабезу УРСР зараховувалося 154 будинки-інтернати для літніх та інвалідів, 22 дитячі будинки-інтернати. Проте ці стаціонарні заклади важко віднести до сфери соціальної роботи, адже вони створювалися за відмінними від прийнятими у фаховій соціальній роботі принципами.

Соціальна робота як фах розчинилася в діяльності чотирьох відомств – освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення та внутрішніх справ. Деякі подібні функції брали на себе партійні, комсомольські та профспілкові організації. Проте вся система цієї роботи була побудована за відомчим й бюрократичним принципом, що в багатьох випадках знизило її результативність. Вважалося, що соціалістичні відносини приведуть до повного вирішення таких проблем, як злочинність, алкоголізм, психічні захворювання, бідність та злидні. Турботу про матеріальний добробут здійснювали завдяки державному централізованому регулюванню зайнятості, заробітної платні, житлового забезпечення, освіти та охорони здоров'я. Це дало підстави для твердження, що в Україні інститут соціальної роботи «реалізовував колективні функції захисту».

Фактично єдиною недержавною організацією, що надавала соціальні послуги, було Українське Товариство Червоного Хреста,

створене на з'їзді, що відбувся 15-18 квітня 1918 р. в приміщенні Марійської общини. У його роботі взяли участь представники Союзу міст і медико-санітарних організацій Союзу земств. Марійсько-Благовіщенську громаду не випадково було обрано для з'їзду, вона вирізнялася з-поміж інших активною діяльністю. При ній у 1877 р. було створено перші в Україні курси сестер милосердя, збудовано благодійну амбулаторію, лікарню, аптеку. Новостворене товариство звернулося до уряду з проханням передати під його юрисдикцію майно установ Російського Червоного Хреста на території республіки. До функцій товариства входили допомога біженцям, інвалідам, дітям-сиротам, військовополоненим, боротьба з тифом та іншими масовими інфекціями, створення шпиталів, пунктів харчування, санітарна освіта серед населення. Під час голоду 1921-1923 рр. воно організувало сотні безкоштовних їдалень, видало селянам мільйони продовольчих пайків. Протягом 1920-х років було створено багато будинків для безпритульних, протиепідемічних диспансерів, амбулаторій. За кошти Українського Товариства Червоного Хреста працювали 119 медичних, 206 профілактичних і дитячих закладів. Було відкрито 400 аптек і магазинів санітарії.

У роки Другої світової війни та у повоєнний час Товариство Червоного Хреста спільно із санітарними установами та медичною громадськістю підтримувало мережу лікувальних закладів, лазень, їдалень, реабілітаційних закладів, здійснювало профілактичну роботу, пропагувало санітарну культуру. У перші повоєнні роки сандружини Червоного Хреста взяли шефство над ветеранами-інвалідами, матерями загиблих, солдатськими вдовами – допомагали їм у господарстві, забезпечували продуктами, здійснювали медичне обслуговування, підтримували морально.

За висновками дослідників, за радянських часів система соціальної допомоги була віддана на відкуп чиновникам, і соціальні проблеми людей або не вирішувались, або ігнорувалися з ідеологічних міркувань, а державна система соціальної допомоги, створена за відсутності благодійних організацій, обмежувалась рамками соціального забезпечення і надавала мінімум соціальних гарантій.

Ця радянська система соціального забезпечення, фінансована із державного бюджету, була далекою від ідеалу. Вона була безадресною й ґрунтувалася на патерналістичній моделі. Тим часом педагоги у школах, лікарі в медичних закладах виконували

невластиві їм функції, які в багатьох країнах традиційно належать до компетенції фахівців із соціальної роботи. Люди похилого віку та інваліди або опинялися в великому будинку-інтернаті медичного спрямування, або їх доглядали родичі, людей із залежністю від психоактивних речовин відправляли на примусове лікування. Соціальні стаціонарні заклади не мали професійно підготовлених фахівців із соціальної роботи. Замість науково-теоретичного підґрунтя система соціального захисту послугоувалася урядовими постановами та партійними документами, які й визначали тип клієнтів, що потребують допомоги.

Ситуація в соціальній сфері почала змінюватися у 1980-ті роки ХХ ст. Це пов'язано, по-перше, з виникненням нових державних соціальних служб, призначених для надання послуг за місцем проживання. Так, за наказом Міністерства соціального забезпечення УРСР (1985 р.) «Про проведення експерименту з соціально-побутового обслуговування самотніх непрацездатних престарілих громадян, які потребують термінового стороннього догляду та допомоги в домашніх умовах» було створено 10 спеціалізованих служб, для яких виділили штат фахівців із соціальної роботи, розробили посадові інструкції, необхідні форми для обліку та звітності, провели підготовку кадрів, затвердили тимчасове положення про організацію надомного обслуговування. Експериментальною базою стали будинки-інтернати Вінницької, Дніпропетровської, Донецької, Запорізької, Львівської областей та м. Києва. Експеримент засвідчив, що спеціалізовані служби повністю себе виправдали і їхнє утримання обійшлося для держави в 10 разів дешевше, ніж утриманню самотніх пенсіонерів у будинку-інтернаті. 1987 року затверджено Типові положення про територіальний центр соціального обслуговування пенсіонерів та відділення соціальної допомоги вдома. Того ж року в Україні взято на облік 186 тисяч самотніх непрацездатних громадян, котрі потребували стороннього догляду та допомоги в домашніх умовах. У державному класифікаторі професій виник новий запис – «соціальний робітник», як робітнича посада, що не потребує особливих умінь і навичок (низькокваліфікована праця). Звісно, що на той час не було розуміння фахівця із соціальної роботи як людини, яка має високий рівень знань щодо запобігання, зменшення та усунення соціальних проблем.

По-друге, у 1980-х роках погіршилося матеріальне становище значної частини населення країни. А, як відомо, потреба в соціальній

роботі зростає саме під час соціальних та економічних криз, бо в таких умовах з'являється чимало людей, котрі не можуть обійтися без захисту й допомоги від інших членів суспільства. З початком перебудови й політики гласності стало відомо про соціальні проблеми, які накопичились у суспільстві. Разом із тим розпочалося проникнення із Заходу інформації про концепції соціальної роботи як важливого інституту громадянського суспільства, посилення уваги до соціально-психологічних проблем і відповідних методів їхнього розв'язання.

Розпад Радянського Союзу й розвал державної економіки призвели до подальшого різкого зниження рівня життя населення, виникнення дефіциту товарів та продуктів харчування, появи нових соціальних проблем – безробіття, бездомності, біженства тощо.

Проголошення незалежності України поставило перед новою державою проблему реформування грошово-компенсаційної системи соціального забезпечення, створення дієвої моделі соціального захисту та розвитку громадянського суспільства. Проте першочерговими завданнями було визначено економічні реформи. На думку фахівців, одна з головних причин затримання цих реформ полягає в недооцінюванні важливості розвитку соціальної сфери і одного з головних її інструментів – професійної соціальної роботи як засобу реалізації соціальної політики держави, який орієнтований не тільки на поліпшення матеріального добробуту нужденних, а й на розширення їхньої соціальної взаємодії, на пристосування до життєвих реалій, сприяння активній ролі у суспільстві.

У 1990-х роках в Україні почали активно створювати різноманітні державні соціальні служби: територіальні центри з обслуговування самотніх людей похилого віку та інвалідів виникли практично в кожному районі. Так само набули поширення соціальні служби для молоді, які спершу демонстрували орієнтацію на соціальну педагогіку й масову роботу. Майже ніхто з працівників соціальних служб не мав ґрунтовної фахової освіти фахівця із соціальної роботи.

Відроджується благодійність і волонтерство. Відбувається розвиток громадських організацій та груп самодопомоги: створюються клуби й денні центри для дітей інвалідів та їхніх батьків, людей із проблемами психічного здоров'я, наркозалежних та їхніх рідних тощо. Ці недержавні утворення потребують порад фахівців щодо організації колекційної, адаптаційної роботи. Середині

1990-х років властива тенденція до створення недержавних соціальних служб у громадах (прикладом можуть слугувати хеседи, що обслуговують людей літнього віку в єврейських громадах, а також київська організація «Джерела», яка просуває ідею догляду в громаді для людей із розумовою відсталістю).

Отже, в незалежній Україні виникла об'єктивна необхідність у підготовці фахівців із соціальної роботи. Офіційне введення її як навчальної дисципліни припадає на весну 1991 року й пов'язане з діяльністю Тимчасового науково-дослідницького колективу (ТНДК) «Школа – мікрорайон» (створеного 1989 року Академією педагогічних наук і Державним комітетом народної освіти). Спеціальний факультет перепідготовки соціальних педагогів і працівників відкрито 1992 року в Донецькому університеті.

1993 року розпочалася робота з відкриття нової спеціальності в Національному університеті «Києво-Могилянська академія», керівники навчального закладу брали участь у міжнародних семінарах, де вони мали змогу ознайомитися з провідними ідеями соціальної роботи. Одночасно в Україні діяла програма «Трансформація гуманітарної освіти в Україні», впроваджувана Міжнародним фондом «Відродження».

Важливу роль у розвитку соціальної роботи відіграв україно-британо-португальський проект ТЕМПУС-ТАСІС «Соціальна робота в Україні». Завдяки гранту Європейського Союзу до Школи соціальної роботи Києво-Могилянської академії, офіційно створеної у вересні 1994 року й очолюваної Володимиром Полтавцем, приїхали відомі закордонні фахівці (Шуламїт Рамон, Стівен Шардоу, Фернанда Родрігес та ін.), які викладали студентам і ділилися досвідом з українськими колегами. Проводилися міжнародні науково-практичні конференції, відбувалося стажування студентів і викладачів за кордоном. Оскільки проект було підтримано на урядовому рівні, це дало змогу ввести нову спеціальність в перелік Міністерства освіти і таким способом «легалізувати» соціальну роботу як навчальну дисципліну.

Загалом, варто відзначити активність західних фондів-донорів, що прагнули якнайактивніше стверджувати фахові підходи в соціальній сфері. Так, україно-фінсько-голландський проект ТАСІС Європейського Союзу «Соціальний захист в Україні», який реалізовувався у 1996-1998 роках на базі Міністерства праці та соціальної політики, серед іншого передбачав і розвиток освіти в

соціальній сфері. У його межах розробляли програми для підготовки фахівців у Чернігівському юридичному коледжі, де ввели нову спеціальність із соціальної роботи на рівні молодшого спеціаліста (1997), а вже згодом на рівні бакалавра (1999). Цей же проект підтримував розвиток післядипломної освіти – курсів підвищення кваліфікації для керівного складу системи соціального захисту, для чого у Харківській філії Академії державного управління при Президенті України створено відповідну програму з менеджменту соціального захисту.

Наприкінці 90-х років з'явилась перша україномовна фахова література: підручники, посібники, монографії, а також наукові і науково-популярні періодичні видання. Так, з 1997 року виходить журнал «Соціальна політика і соціальна робота», згодом з'явився журнал «Практична психологія і соціальна робота». Продовжують виходити відомчі видання Міністерства праці та соціальної політики України, які мають багаторічну історію – «Україна: аспекти праці», «Охорона праці», «Соціальний захист», а також виникають нові, наприклад, журнал «Соціальна робота в Україні: теорія і практика» (Державний центр соціальних служб для молоді) побачив світ наприкінці 2002 року.

У 1997-2000 роках в Україні діяв україно-шведський проект, спрямований на створення моделі підготовки фахівців із соціальної роботи базового рівня (пілотні курси було проведено в кількох областях України, а підсумком проекту стало видання навчального посібника «Введення у соціальну роботу»). Так в Україні спробували створити кількарівневу систему підготовки фахівців із соціальної роботи. Але за відсутності національної фахової громадської організації, яка б опікувалась питаннями стандартів освіти, зміст навчання соціальній роботі у різних закладах суттєво варіюється. Певну координувальну роль у процесі об'єднання зусиль українських викладачів соціальної роботи відіграв україно-британо-бельгійський проект ТЕМПУС-ТАСІС. Проект впроваджували на базі кафедри соціальної роботи Ужгородського державного університету з метою створення мережі навчальних закладів, які готують фахівців із соціальної роботи. Чимало проектів для підвищення кваліфікації та згуртування українських викладачів реалізовано Дитячим християнським фондом у співпраці з різними міжнародними організаціями.

Правове й законодавче закріплення соціальної роботи як фаху в Україні відбулося завдяки ухваленню нових законів – «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» (2001 рік), «Про соціальні послуги» (2003 рік), внесенню відповідних посад до державного класифікатора професій. Розроблюються стандарти надання соціальних послуг. Позитивним моментом є ухвалення наприкінці 2003 року Етичного кодексу спеціалістів із соціальної роботи України. Проте він ще має бути засвоєний широким загалом фахівців із соціальної роботи, потрібні й механізми, які регулюватимуть питання дотримання етичних норм.

Соціальний розвиток у ХХІ ст. супроводжується в Україні, як і у більшості країн світу, нагромадженням гострих проблем життєдіяльності людей і пошуками шляхів і можливостей їх розв'язання. Спроби реформувати українське суспільство, що в цей історичний період здійснюються непослідовно, спричиняють невинновато різкий злам соціальних відносин. Це призводить до ускладнення умов людського буття в усіх сферах суспільства, загострення проблем існування та гідного самоутвердження особистості. За таких умов потрібно як теоретично, концептуально осмислити нові суспільні реалії, так й ініціювати технологічні, методичні розробки для адекватної соціальної політики.

У відповідь на актуальні суспільні запити в Україні розгортається соціальна робота – самостійна наука, навчальна дисципліна і напрям професійної діяльності. На етапі становлення для кожної теорії і пов'язаної з нею практичної сфери принципове значення має розробка її методологічних засад, з'ясування зв'язків зі спорідненими галузями наукового знання, визначення власного об'єкта, предметних аспектів, змісту й методики. У процесі інституціоналізації важливу роль відіграють, зокрема, формування, уніфікація і правильне вживання категоріально-понятійного апарату кожної науки. Не претендуючи на його узагальнений концептуальний аналіз, розглянемо стисло лише окремі основоположні конструкції та вузлові терміни, що виражають суттєві властивості й специфіку соціальної роботи і є «східцями» в пошуках, систематизації та застосуванні втілюваних нею знань, умінь, досвіду.

Сутність найзагальнішого поняття – «соціальне» – висвітлено в літературі. Воно закоренилось у повсякденному вжитку. Проте часто це поняття надто широко і суперечливо тлумачиться, особливо порівняно з поняттям «суспільне». Так, в одному з підручників

стверджується: «соціальне ширше від суспільного», воно тут протиставляється природному, а також біологічному. Ми схильні вважати «соціальне» складовою, якісною характеристикою «суспільного». Більшість авторів вживає цей термін для позначення сукупності тих чи тих властивостей і особливостей безпосередніх відносин суспільства, інтегрованих у їхній спільній взаємодії в конкретному просторово-часовому середовищі. Ця сукупність проявляється у взаємовідносинах людей (соціальних груп), у ставленні до свого місця, статусу в суспільстві й до багатограних явищ та процесів його життя і виникає тоді, коли поведінка навіть одного індивіда опиняється під впливом іншого (групи) незалежно від присутності інших.

З базовим терміном «соціальне» органічно пов'язані похідні від нього: сфера, простір, структури, держава, політика, процеси, проблеми, зв'язки, дії, інститути, організації та ін., зміст яких розкриває соціологія. Вдалу, на наш погляд, спробу обґрунтувати основні з них зробив київський соціолог В.Жмир. Так, соціальною вважається держава, що «послідовно проводить політику, спрямовану на захист прав людини». У такому розумінні з 50-х років термін «соціальна держава» увійшов у політичний обіг на Заході, такий самий його зміст і у ст. 1 Конституції України.

Соціальна політика – це один із головних напрямів внутрішньої політики держави, що має забезпечити відтворення тих соціальних ресурсів, із яких вона дістає собі підтримку, створює передумови для розширеного відтворення своєї діяльності та стабільності соціальної системи.

Отже, соціальна робота перебуває в Україні на етапі становлення, як і вся система соціальних служб, правове забезпечення соціальних гарантій та громадянське суспільство.

Аналіз позитивних ідей вітчизняної практики соціально-педагогічної діяльності з сільською молоддю дає змогу виявити та обґрунтувати інноваційні підходи щодо її змісту, форм організації, зв'язку з географічними і регіональними особливостями, зокрема: визначено специфіку соціально-педагогічної роботи із сільською молоддю, яка залежить від територіальних ознак, інфраструктури (освітніх закладів, закладів культури, охорони здоров'я, праці і соціальної політики, соціальних служб), ритму життя сільської молоді, їх потреб у соціальних послугах, ресурсів та завдань соціально-педагогічної роботи у сільській місцевості.

У вітчизняній практиці зміст соціально-педагогічної роботи із сільською молоддю розкривається у процесі технології соціально-педагогічної роботи – сукупності способів, дій, спрямованих на встановлення, збереження, поліпшення соціального функціонування молоді; попередження негативних соціальних процесів (соціальної адаптації, соціальної корекції, соціальної профілактики, визначається географічними і регіональними особливостями проживання (сільська місцевість); програмі дій соціального педагога у співробітництві з сільською молоддю у прогнозованих чи спонтанних умовах. Основне завдання технології соціально-педагогічної роботи із сільською молоддю – розробка методів та методик результативного та раціонального цілеспрямованого соціального впливу, оптимізація соціально-педагогічного результату.

Визначено дві моделі соціально-педагогічної роботи з сільською молоддю – інтегративну модель (загальна, сприяє соціалізації молоді), дефіцитну модель (орієнтована на соціально уражені прошарки населення, групи ризику, інвалідів, молоді). Слід зазначити, що головним у соціально-педагогічній роботі з сільською молоддю є її соціальний захист, який доречно розглядати у чотирьох напрямках:

1. соціальний захист процесу формування й розвитку особистості молодої людини (максимально можливе забезпечення сприятливого для всіх молодих людей проходження через кожний етап розвитку та критичні рівні);

2. соціальний захист середовища формування і розвитку особистості (екологічні, соціальні, економічні, моральні проблеми);

3. захист прав молодої людини;

4. цільовий соціальний захист.

Встановлено, що соціокультурне середовище сільської молоді має свої особливості, відрізняється від соціокультурного середовища міської молоді, що виявляється у різнобічних відносинах, зв'язках, взаємостосунках сільської молоді з людьми, природою, культурою, суспільством.

Слід констатувати про значне зниження виховного потенціалу сільської сім'ї, її матеріального та культурного рівня, кола соціального спілкування і соціальної активності, що актуалізує завдання соціально-педагогічної роботи із сільською молоддю – створення сприятливого соціального середовища для розвитку творчої особистості, зокрема врахування не лише впливу сім'ї,

школи, громадськості на формування особистості, а й тих факторів, які важче виявляються та прогнозуються:

- творче, культурне, релігійне оточення дітей та молоді;
- національні традиції;
- вплив суспільно-економічних явищ;
- вплив засобів масової інформації тощо.

На основі аналізу вітчизняної практики соціально-педагогічної діяльності з сільською молоддю, виявлено та обґрунтовано, що на зміст, методи та форми соціально-педагогічної роботи з сільською молоддю, позитивно впливають: виїзні консультації з розв'язання правових, соціально-психологічних, психологічних, соціальних проблем; заходи рекреаційного характеру для дітей та молоді; соціальний патронаж для дітей з інвалідністю; організація зайнятості сільської молоді; проведення просвітницької соціально-педагогічної роботи серед дітей та молоді щодо попередження негативних явищ в молодіжному середовищі; проведення благодійних заходів та акцій.

Отже, соціальна робота як професія спирається на давні традиції благодійності, суспільної допомоги й суспільного контролю. У передісторії соціальної роботи визначають кілька етапів: первіснообщинні і родові форми суспільної допомоги; церковно-монастирська допомога; зародження державних і громадських підходів; наукова філантропія.

Соціальна робота належить до відносно нового різновиду практичної діяльності. Професіоналізація соціальної роботи відбувається в кілька етапів: перетворення діяльності в основне заняття для цілої групи людей; організація спеціальних навчальних закладів; формування професійної асоціації; політична кампанія щодо надання професійній асоціації офіційних повноважень; розроблення й затвердження етичного кодексу професії.

Першими країнами, де соціальна робота сформувалась як особливий вид діяльності, а згодом була поставлена на професійну основу, вважають Великобританію та США. Перший навчальний заклад із соціальної роботи створили 1899 року голландські соціальні реформатори. До фундаторів соціальної роботи належать Дж. Адамс, М. Річмонд, А. Саломон, які зробили значний внесок у становлення наукових та навчальних аспектів соціальної роботи.

В Україні, яка мала давні традиції благодійності й де за радянських часів було створено патерналістську систему соціального захисту, триває становлення соціальної роботи як фаху, науки на

навчальної дисципліни, відбувається адаптація закордонних методик до українських умов. Як самостійний вид діяльності соціальна робота утвердилася нещодавно – у середині 1990-х років.

Таким чином, у соціально-педагогічній роботі з сільською молоддю в умовах сучасної України актуальним є використання новітніх зарубіжних технологій у галузі соціально-педагогічної роботи з молоддю – «мобільної соціальної роботи з молоддю» – встановлення взаємин і взаємодій з метою проникнення у світ молодих людей, схильних до правопорушень (контроль за молоддю, яка не звертається в молодіжні центри, в консультаційні пункти, схильна до девіантної поведінки і агресивності).

Зазначені теоретичні положення є основоположними ідеями для аналізу нормативно-правової бази щодо здійснення соціально-педагогічної діяльності із сільською молоддю в Україні.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть передумови виникнення теорії соціально-педагогічної роботи в Україні.
2. Охарактеризуйте благодійність як вияв цілеспрямованої уваги до людей, які з різних причин не можуть власними силами забезпечити собі хоча б мінімальні умови для існування.
3. Назвіть та охарактеризуйте етапи професіоналізації соціальної роботи.
4. В яких країнах соціальна робота вперше сформувалась як особливий вид діяльності, а згодом була поставлена на професійну основу?

Література

1. Андрущенко В.П., Бех В.П., Лукашевич М.П. Соціальна робота. Книга I.- К.: УДЦССМ, 2001. – 344 с.
2. Іванова І.Б. Соціальна робота з людьми з особливими потребами: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / І.Б.Іванова. - К.: Задруга, 2011. - 416 с.
3. Порядок практичного навчання студентів Національного університету біоресурсів та природокористування України / Н.М.Рідей, О.В.Зазимко, О.В.Бачинський, Л.В.Кліх, Д.Ю.Касаткін. – К.: НУБіП України, 2012. - 101 с.
4. Тверезовська Н.Т. Практика студентів у соціальних установах України [текст] : навч. посіб. / Н.Т. Тверезовська, Л.А. Сатановська. – К. : «Центр учбової літератури», 2014. – 378 с.

1.3. Організаційні форми забезпечення проходження студентами навчальної (соціально-педагогічної) практики з різними категоріями клієнтів

ПЛАН

1. Групові форми роботи з молоддю
2. Індивідуальні форми роботи з молоддю
3. Масові форми роботи з молоддю
4. Складання соціального паспорту району (села)
5. Соціальний паспорт молоді

Ключові слова та поняття: молодь; форми роботи; індивідуальна; групова; масова; соціальний паспорт

1. Групові форми роботи з молоддю

Соціально-педагогічна робота з молоддю спрямована на її залучення у соціальне життя; допомога у розв'язанні проблем їх соціальної ізоляції, наагресивної поведінки, недисциплінованості, специфічних фізичних, емоційних та економічних проблем.

Соціально-педагогічна робота здійснюється за груповою, індивідуальною формами та масовою роботою з молоддю.

Індивідуальна робота як форма соціально-педагогічної роботи спрямована на надання допомоги індивідам і сім'ям у розв'язанні їх психологічних, міжособистісних, соціоекономічних проблем шляхом безпосередньої взаємодії з ними. Найпоширенішими стратегіями втручання є консультування, втручання в кризу, представництво інтересів, брокерство соціальних послуг.

Соціально-педагогічна групова робота – форма соціально-педагогічної роботи, завдяки якій відбувається допоміжна діяльність через групові форми взаємодії. Вона має два різновиди:

- 1) групова робота з ініціативи і при участі соціальних служб, фахівця із соціальної роботи;
- 2) самостійно організовані групи взаємопідтримки.

Сутність соціальної роботи групової впливає з переваг розв'язання проблем клієнта в процесі міжособистісного спілкування людей з подібними проблемами. Особливість її полягає у тому, що вона дає можливість клієнтам соціально-педагогічної роботи стати більш незалежними та ініціативними у прийнятті самостійних рішень стосовно важливих проблем та виявляти відповідальність за зміни, які відбуваються в їхньому житті. Основними цілями соціально-

педагогічної роботи групової є створення групового клімату, завдяки якому члени групи почувають себе достатньо упевненими для обміну досвідом розв'язання проблем, підтримання ініціативи членів групи, розвиток навичок спілкування, усвідомлення власної цінності, відновлення самоповаги. У соціально-педагогічній груповій роботі бувають організовані групи (у складі яких є професіонал або лідер із членів групи) або неформальні групи взаємопідтримки (без визначеного лідера).

Соціально-педагогічна групова робота полягає в мобілізації групової солідарності та обміні ролями. Історичною базою соціально-педагогічної групової роботи є:

- 1) ініціативи громадян щодо вирішення своїх проблем;
- 2) групова терапія і психотерапія;
- 3) групова соціальна робота, яку очолюють професійні соціальні працівники. Прикладами сучасної групової роботи є «Анонімні алкоголіки», групи «Аланон», групи взаємопідтримки хворих на СНІД, рак тощо.

Для практичної соціально-педагогічної роботи, її сутнісно-функціональна характеристика виражається в діяльності, спрямованій на зміни, які в кінцевому результаті орієнтовані на створення умов для гармонізації відносин між особистістю і суспільством, індивідом і групою, індивідом і соціумом, забезпечення добробуту тощо. Все це характеризує соціально-педагогічну роботу як поліпарадигмальну теорію і практику.

Доречно зазначити, що організована молодь, з якою працює фахівець із соціальної роботи – група, що має професіонала або лідера, який визрів у її складі і якого можуть називати ведучим, керівником, директором, фасилітатором, тренером, експертом, а освіта «рівний-рівному» – процес виховного впливу через однолітків. Здобуття дітьми освіти «рівний-рівному» спрямована на формування соціально відповідальної поведінки як фактора запобігання вживанню наркотиків, ВІЛ/СНІДу тощо.

Соціальний педагог і фахівець із соціальної роботи працює також з учнями, які є ізольованими в класі:

- 1) групою учнів або одним учнем, до яких у класі виявляють особливе, нерідко негативне ставлення. Причинами цього можуть бути вчинки або дії учнів, яких не сприймає більшість. Ознаками ізольованості є припинення з ними доброзичливих і ділових зв'язків, намагання позбавити їх підтримки учнями інших класів, педагогів.

Ізольовані учні часто безпідставно і необґрунтовано зазнають образ, навіть фізичної дитячої розправи, дискримінації;

2) учнями, які внаслідок інфекційних захворювань на певний час відокремлені від здорових.

Індивідуальна робота – вирішення проблеми з метою надання підтримки і створення ситуації, що спрямовує клієнта до розгляду ситуації і викликає бажання подолати життєві перешкоди. Використання методу індивідуальної роботи настільки виправдано при визначенні перспектив клієнта, адаптації його до умов реальності, подолання стресів, у самопізнанні та самоприйнятті. До суттєвих переваг цього методу належить те, що окремо взятому учаснику приділяється уваги більше, ніж в умовах роботи групи.

Основними формами індивідуальної роботи в практиці соціальної роботи є зустріч, інтерв'ювання, консультація, співбесіда, переадресація, доручення.

Метод групової соціальної роботи. У сфері міжособистісних стосунків людина відчуває потребу в емоційному теплі, розумінні і контакті з іншою людиною. Головною перевагою групових форм роботи є здобуток особистісного досвіду поведінки в мікро-соціумі.

До найбільш розповсюджених групових форм соціальної роботи належать: бесіда, дискусія, диспут, усний журнал, робота Т-групи, гурток, секція, вікторина, турнір. Слід зазначити про впровадження в практику соціально-педагогічної роботи масових форм організації завдяки наступним перевагам та особливостям:

- масові форми соціальної роботи дозволяють учасникам відчувати радість від причетності до спільної, значущої справи;
- в цих формах роботи задіяні представники майже всіх груп населення;
- завдяки довготривалості масових форм роботи створюється певне «емоційне поле», яке охоплює всіх учасників і здійснює позитивний вплив;
- більшість масових форм роботи мають комплексний характер, що дозволяє в межах однієї форми роботи використати переваги багатьох.

Можна назвати такі найбільш поширені масові форми соціально-педагогічної роботи: тематичний місячник, тиждень, День-свято, мітинг, вулична акція, дискотека, спортивне свято.

Однак, важливим в роботі фахівця із соціальної роботи є складання соціального паспорту району чи села. Але слід зазначити,

що в соціально-педагогічній практиці не існує стандартизованої форми соціального паспорту.

О. Безпалько пропонує таку орієнтовану структуру соціального паспорту, яка може мати такі блоки:

1. Гендерна характеристика: кількість хлопців; кількість дівчат.
2. Вікові характеристики.
3. Стан здоров'я молоді: (здорові; мають тимчасові розлади здоров'я; мають хронічні соматичні хвороби; мають психосоматичні захворювання; мають інвалідність).
4. Види позанавчальної діяльності вихованців (кількість дітей, які навчаються в музичних школах; кількість дітей, що відвідують спортивні секції; кількість дітей, що займаються в гуртках та клубах за інтересами; кількість осіб, які не відвідують позашкільні заклади).
5. Соціальна поведінка молоді (наявність молоді з різними видами адекватної поведінки; кількість молоді, які систематично порушують дисципліну, мають стійкі конфлікти з оточуючими).
6. Інформація про соціальне середовище розвитку молоді (кількість молоді з повних сімей; число молоді з неповних сімей; кількість молодих людей, яких виховують опікуни чи прийомні батьки; число молоді, що проживають з алкозалежними батьками; число молоді, які проживають з наркозалежними батьками; число молоді з матеріально забезпечених сімей; кількість молоді з багатодітних родин).

У запропонованому варіанті соціального паспорту помітне місце належить характеристиці родин молоді. Це не випадково, оскільки сім'я є важливим інститутом соціального виховання підростаючого покоління. Вона є персональним середовищем життя та розвитку дитини. Якість цього середовища залежить від освітнього рівня батьків та їхньої участі в житті суспільства, від майнового стану та зайнятості на роботі, від умов проживання та структури родини. Робота соціального педагога з сім'ями сприяє створенню педагогічно доцільних стосунків у сім'ї. Батьків більше за все хвилюють труднощі в поведінці, спілкуванні, навчанні дитини, конфлікти з вчителями, тяжка сімейна атмосфера, бездуховність, гіперактивність, та інше. Робота соціального педагога з сім'єю проводиться в кілька етапів: інформаційно-теоретичний (лекції, семінари для батьків); тренінговий; консультативний.

Варто зазначити, що саме останні два етапи роботи соціального педагога з батьками відносно недавно увійшли в соціально-

педагогічну практику. Однією із ефективних інноваційних форм роботи соціального педагога можна вважати тренінги, в яких разом з батьками беруть участь і діти.

Використовується також в соціально-педагогічній діяльності така форма роботи як гра. Гра виступає однією з нових нестандартних форм педагогічної взаємодії і засобом розвитку творчої особистості.

Ігрові техніки є істотним та впливовим засобом соціально-виховної роботи, для якого характерні: свобода дій; абсолютне емоційне занурення учасника гри; підкорення учасників гри певним правилам сюжету; наявність особливих групових стосунків і емоційної забарвленості.

Специфіка ігрової діяльності в системі соціально-педагогічної роботи полягає в профілактичній, превентивній спрямованості гри, запобіганні асоціальній діяльності дітей та молоді. Метою таких ігор може бути як безпосередній розвиток якостей особистості, так і демонстрація творчого стану учасників, їх позиції і можливих (навіть віддалених) перспектив розвитку. Програвання певних ситуацій, залучення учасників гри до ситуації вибору є реальним шляхом розвитку творчої особистості, а саме таких її якостей, як: творчий інтерес, допитливість, бажання пізнати себе, впевненість у своїх силах, творчий оптимізм тощо. Наявність цих показників є характерною ознакою творчої діяльності. Гра є одним із інструментів в арсеналі фахівця із соціальної роботи у процесі розв'язання проблеми організації життя виховного колективу ще й тому, що її можна застосовувати з метою діагностики, психокорекції міжособистісних стосунків. Крім того, гра сприяє духовному і фізичному звільненню, знімання напруги, посиленню відчуттів радості від подолання певних труднощів, перешкод. Під час гри особистість відчуває насолоду від вільного прояву своїх здібностей.

А. Капська пропонує таку класифікацію ігор:

1. За напрямом виховних дій (музичні, танцювальні, інтелектуальні і ін.).
2. За видами інвентарю, який використовується (естафети, настільні, аукціонні і ін.).
3. За ставленням до творчості (репродуктивні, конструкторські, новаторські).

Головною умовою успіху застосування ігор в соціально-педагогічній роботі є активне залучення учасників не лише до самого процесу програвання, а й до процесу створення гри, її народження.

Тому по відношенню до створення нового, оригінального, ми пропонуємо таку класифікацію ігор:

- ігри, в яких відчувається нестача інформації;
- ігри, умови яких потребують доповнення;
- ігри, де визначено лише сюжет;
- ігри із суперечностями у змісті;
- ігри з запланованими помилками у змісті (з метою виправлення помилок учасниками);
- ігри за запланованим сюжетом і умовами, де оцінки, результати визначають учасники.

Також А. Капська виділяє такі психолого-педагогічні умови організації гри в процесі соціально-педагогічної діяльності, а саме:

- зацікавлення гравців метою, змістом, структурою гри;
- забезпечення дітей та молоді необхідним обладнанням для вдосконалення відомих ігор чи для створення нових;
- привчання учасників до контролю, корекції, саморегуляції дій під час гри;
- залучення гравців до створення різних творчих мікрогруп, об'єднань під час проведення гри;
- використання змагання як засобу стимуляції творчої активності гравців;
- створення атмосфери морального захисту особистості;
- внесення в кожну гру елементів романтики, загадковості, несподіваності;
- сприяння можливості реалізації організаторських, комунікативних та інших здібностей як організатором гри, так і гравцями;
- визначення ігротехніком свого місця в кожній грі (учасника, члена журі, інструктора) таким чином, щоб не заважати виявленню певних якостей особистості;
- застосування ігор, складність яких змушує учасника «підтягувати» рівень своїх можливостей до найвищого.

Отже, в основу реалізації методів і форм соціально-педагогічної роботи мають бути покладені принципи соціальності та розвитку. Наукове обґрунтування методів і форм соціально-педагогічної роботи, їх визначення і застосування в роботі з сільською молоддю зокрема, є свідченням певного розвитку соціальної діяльності. Взаємозв'язок факторів, що впливають на поведінку особистості,

потребують комплексного використання всіх груп методів і форм соціально-педагогічної роботи, тим паче, що більшість з них у практичній діяльності перетинаються, комбінуються, утворюють нові сполучення. Можна зробити висновок, що основними завданнями успішної реалізації методів і форм соціально-педагогічної роботи з сільською молоддю є створення системи роботи по оптимальному використанню арсеналу тих форм та методів соціально-педагогічної роботи, що пропонує досвід вітчизняної та зарубіжної роботи.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте сутність індивідуальної соціально-педагогічної роботи.
2. Дайте характеристику груповим формам соціально-педагогічної роботи.
3. Назвіть форми роботи в громаді. Розкрийте їх сутність.

Література

1. Введення у соціальну роботу: Навч. посібник / Семигіна Т. В., Грига І. М. та ін.- К.: Фенікс, 2001.- С. 18-19.
2. Закон України «Про соціальні послуги» від 19.06.2003 р.
3. Балакірєва О., Бабак О. Діти України про свої права // Соціальна політика і соціальна робота.- 2001.- № 2- С. 5.
4. Браун А., Боурн А. Супервізор у соціальній роботі: Пер. з англ.- К.: Пульсари, 2003.- С. 26.
5. Безпалько О.В. Соціальна педагогіка в схемах та таблицях. Навчальний посібник. - К.: Центр навчальної літератури, 2003. - 134 с.

Розділ 2

ПРОФЕСІЙНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З РІЗНИМИ СОЦІАЛЬНИМИ ГРУПАМИ ТА КАТЕГОРІЯМИ КЛІЄНТІВ У ПРАКТИЧНОМУ НАВЧАННІ СТУДЕНТІВ

2.1 Особистість соціального педагога/працівника як суб'єкта професійної діяльності

У сучасних умовах реформування економіки, становлення нових економічних відносин в Україні значно розширюється коло вимог, що висуваються до *кваліфікації фахівця*, який працює у *соціальній сфері*.

Проблематика професійної, в тому числі особистісної, підготовки фахівців соціальної сфери містить чотири взаємопов'язані аспекти проектування та становлення функціональної особистості фахівця із соціальної роботи:

- побудова теоретичної моделі фахівця;
- відбір професійно придатних кандидатів;
- розробка змісту навчання й розвитку фахівців із соціальної роботи;
- розв'язання проблеми власного професійного самовизначення фахівців (проблеми професійної ідентифікації).

Придатність професійна – відповідність індивідуальних рис, структури психічних і психофізіологічних особливостей людини вимогам, які висуває певна професія до рівня їхнього розвитку, і які необхідні для досягнення суспільно прийнятої ефективності у певній професії. Професійна придатність забезпечує високу професійну ефективність спеціаліста за наявності у нього спеціальних знань, умінь та навичок, отриманих у процесі професійного навчання. Професійна придатність формується в процесі виконання реальної трудової діяльності впродовж усього трудового періоду життя людини. З огляду на це до початку цієї діяльності рівень професійної придатності можливо прогнозувати лише з певною мірою вірогідності. В процесі тривалого трудового стажу у спеціаліста формуються не лише окремі функціональні системи і психічні процеси, які дозволяють йому досягти високих професійних результатів, але й змінюється його особистість: поступово

розвивається професійне мислення, формується професійний тип особистості з певними ціннісними орієнтаціями, особливостями професійної поведінки, спілкування і способу життя. Час, необхідний для формування професійної придатності людини, залежить від форм і методів профес. навчання, умов виконання професійної діяльності та індивідуальних здібностей людини.

Професійна роль – детермінована фахова культура моделі поведінки; робочі функції, що передбачають використання певного підходу; діяльність щодо виконання певних завдань.

Професійна мобільність – здатність змінювати різновид праці, переключатися на інші різновиди діяльності.

Професіоналізація соціальної роботи – процес перетворення соціальної роботи як діяльності на основне заняття для групи людей; організація спеціальних навчальних закладів відповідного профілю; формування професійної асоціації; політична кампанія, спрямована на прийняття законодавчих актів, які надають професійній асоціації офіційні повноваження; розробка і затвердження етичного кодексу професії.

Роль працівника з соціальної роботи – модель поведінки, детермінована фаховою культурою; виробнича функція, що передбачає використання певного підходу; завдання, виконання яких очікують від працівників.

Професіограма працівника з соціальної роботи включає:

- *суспільну спрямованість*: гуманістичний світогляд, національна самосвідомість; толерантність (терпимість), моральні й ціннісні орієнтири, усвідомлення громадянського обов'язку й громадянської відповідальності, громадянська активність;
- *соціально-психологічні та професійні якості*: зацікавленість професійною діяльністю, спостережливість, професійна етика і тактовність; комунікабельність, вимогливість, акуратність, охайність, чесність, врівноваженість, витримка, почуття власної гідності, відповідальність, професійна працездатність тощо;
- *професійні уміння*;
- *знання у галузі наук про суспільство і природу*: всесвітньої історії та історії України, основ культурології (виникнення і розвиток людських цивілізацій від найдавніших часів до сьогодення, специфіка сучасної цивілізації та культурних

процесів у сучасному світі, історія української культури, сучасний стан українського культурного простору тощо); філософії (основних законів людського буття, його принципів тощо); політології (поняття політичного процесу, його моральних регуляторів, політичної системи суспільства і т.ін.); соціології (поняття соціуму, його історія, закони і перспективи існування людського соціуму); рідної мови (вільне володіння, підвищення культури мовлення); декількох іноземних мов (у межах професійної необхідності);

– *знання в галузі професійної діяльності.*

Отже, як бачимо з професіограми, професійна етика займає важливе місце у системі професійної спрямованості особистості майбутнього фахівця.

Саме у сфері живого спілкування з людьми фахівець із соціальної роботи, який за суттю своєї роботи пов'язаний з людьми, виступає для іншої людини як суб'єкт діяльності комунікативної.

Рівень «технологічної» репрезентації діяльності – прерогатива професійної компетенції. Відзначимо існування широких резервів активізації та вдосконалення підготовки та перепідготовки фахівців соціальної роботи.

Рольова поведінка фахівця із соціальної роботи обумовлена самою посадою. Проте досить помітним у його діяльності є *особистісний фактор* (індивідуальність, творчі здібності, втілені у технології, особисті якості, властивості і, безперечно, професійна компетентність). Фахівець виступає (постає) як суб'єкт самого себе, як автор та виконавець свого особистісного буття (уявлення власного «Я» та особистісних способів розв'язання завдань, що виникають у світі людських стосунків, пов'язаних із проблематикою, із змістом професійної діяльності), як «функціональна особа» фахівця соціальної сфери.

Таким чином, найістотнішою професійною особливістю, професійною нормативною вимогою до особи фахівця із соціальної роботи є його здатність бути відкритим для нового особистісного досвіду, здатність до суміщення рольових етичних стандартів з великою екзистенційною «смістю» власного «Я», здатність до вільного вибору, до вільної дії у межах власного життєвого світу. Тому питання професійної підготовки таких фахівців традиційні на рівнях, притаманних усій решті професій (нормативно-рольовому й «технологічному»), але специфічні і нетрадиційні, диктуючи іншу

логіку професійної ідентифікації, на рівні особистісному, де на місце зовнішніх приписів, вмінь та «технік» стає особистісне «Я», його когнітивний, поведінковий та екзистенційно-змістовий потенціал.

Враховуючи те, що кожна людина зі своїми переживаннями у конкретній життєвій ситуації єдина та унікальна, і на відміну від експериментальних умов не захищена, слід констатувати, що ні клієнт, ані фахівець із соціальної роботи не можуть зупинити плину життя, змінити ситуацію, констатувати її безвихідь. Звідси випливає зовсім інша міра відповідальності фахівця із соціальної роботи (та й самого клієнта) за хід та результати консультативного (соціально-педагогічного) процесу. Її рівень піднімається інколи до найвищої відмітки – самого людського життя, людської долі, що актуалізує *етичну проблематику професійної підготовки фахівців із соціальної роботи*.

Слід розмежовувати сутність понять «фахівець із соціальної роботи» та «соціальний педагог». Зупинемося на трактуванні цих термінів. Зокрема, *соціальний педагог* – спеціаліст відповідної кваліфікації, об'єктом діяльності якого є діти та молодь, що потребують допомоги в процесі їх соціалізації. Він вивчає психолого-медико-педагогічні особливості дітей та молоді, умови їх мікросоціуму та життя, виявляє інтереси, потреби, труднощі, проблеми, надає своєчасну допомогу та підтримку, виступає посередником між організацією, сім'єю, спеціалістами різних соціальних служб, відомств та адміністративних органів; допомагає здійснювати реабілітацію дітей-інвалідів та соціальний супровід дітей-сиріт; організовує роботу з підлітками та молоддю за місцем проживання.

Фахівець із соціальної роботи – в українській практиці – працівник соціальної служби, який надає соціально-побутові послуги її клієнтам. До посадових обов'язків фахівця із соціальної роботи входить виявлення самотніх літніх і непрацездатних громадян, які проживають у зоні обслуговування і потребують допомоги та підтримки. Фахівець із соціальної роботи:

- доставляє клієнтам обіди, продукти харчування, медикаменти, промислові та інші необхідні товари,
- сприяє у проведенні прибирання приміщень, здає речі у пральню, хімчистку, предмети домашнього вжитку в ремонт,
- здійснює оплату комунальних та ін. послуг;

- надає необхідну долікарську допомогу (вимірювання температури, накладання гірчичників, зігріваючих компресів, виклик лікаря та ін.);
- організовує ремонт житлових приміщень, обробку присадибної ділянки, забезпечення паливом тощо.

Фахівець із соціальної роботи може бути організатором з надання соціальної допомоги, підтримки. Повинен знати: нормативні документи щодо організації житлово-побутового обслуговування громадян похилого віку та інвалідів вдома, організацію ведення домашнього господарства, санітарно-гігієнічні вимоги щодо обслуговування літніх і непрацездатних людей в домашніх умовах, основи психології осіб старшого віку, способи надання допомоги, основи законодавства у сфері соціального захисту громадян похилого віку та інвалідів. Поняття «фахівець із соціальної роботи» використовують також для позначення професії, спеціальності або сукупності спеціалізацій у сфері соціальної роботи. Існує й розширене наукове тлумачення професії, коли до фахівця із соціальної роботи належать всі ті, хто займається наданням будь-якого виду соціальних послуг, у тому числі й таких, що не вимагають особливої підготовки за програмами вищої або професійної середньої школи. Посада, яка не вимагає вищої спеціальної освіти, за міжнародною класифікацією відповідає поняттю «помічник соціального робітника» або «соціальний асистент». Міжнародне поняття «фахівець із соціальної роботи» з освітнім ступенем бакалавра або магістра відповідає вітчизняній кваліфікаційній характеристиці «спеціаліст з соціальної роботи».

Фахівець із соціальної роботи – людина, яка має спеціальність, тобто відповідну професійну освіту і володіє особливими знаннями, навиками і цінностями здійснення соціальної роботи. Загальна характеристика спеціальності, основні вимоги до рівня підготовки осіб, що навчаються за програмою цієї спеціальності (як до особистості, так і до знань та умінь з дисциплін), обов'язковий мінімум змісту професійно освітньої програми, місце спеціальності в суспільстві, сфери і види діяльності спеціаліста з соціальної роботи описані у державному освітньому стандарті вищої освіти. Фахівець повинен знати і використовувати в практичній діяльності особливості спеціалізованої підготовки: організацію допомоги населенню; соціальну роботу з молоддю, сім'ями і дітьми; соціальну діагностику і профілактику, корекцію і терапію, реабілітацію, соціальне

проектування і прогнозування; роботу з людьми похилого віку та людьми з обмеженими можливостями; організацію пенсійного забезпечення населення; економіку і менеджмент соціальної сфери; вирішення сучасних проблем зайнятості, міграції, малозабезпеченості, безпритульності, сирітства та ін. До посадових обов'язків спеціаліста з соціальної роботи належить: виявлення та облік окремих громадян і сімей, які потребують допомоги; визначення характеру й обсягу необхідної соціальної допомоги; сприяння активізації потенціалу власних можливостей окремої людини, сім'ї або соціальної групи; координація діяльності різних державних і недержавних органів і установ; участь у роботі з формування соціальної політики, розвитку мережі соціального обслуговування населення; надання необхідних консультацій з різних питань соціального захисту та інші. Спеціаліст з соціальної роботи повинен володіти високим загальнокультурним, інтелектуальним і моральним потенціалом, професійною підготовкою і необхідними особистісними якостями для ефективного виконання професійних функцій з вивчення умов життя соціальних груп і окремих людей з метою застосування адекватних методів соціального захисту.

Проблематика етичної професійної діяльності фахівця із соціальної роботи охоплює цілу сукупність завдань, мотивів, цінностей. Виходячи з того, що «етичність» виступає змістовим осередком семантичного простору «Я», а духовність – умовою й атрибутом соціально-психотерапевтичних впливів та особистісних змін, етику фахівця із соціальної роботи слід розглядати як показник *професійної придатності до практичної соціальної роботи*.

Саме способи розуміння етичної проблематики служать підґрунтям особистісного самовизначення як фахівця із соціальної роботи, так і клієнта.

Формування особистісних смислових структур, які визначають етичні мотиви й способи діяльності фахівця із соціальної роботи, відповідно до «кодексу честі» професії, ґрунтується на тенденціях розвитку етичних теорій, які сформувалися у такі концепції: *утилітарну* – коли моральне, правильне, пов'язувалося з ідеєю корисності або мети (Аристотель, Гоббс, Спіноза, Гольбах, Гельвецький та ін.), *гедоністичну* (висхідну до Епікура та Сантяне) та *контрактну*, корені якої поширюються за межі «громадської угоди» Руссо й «категоричного імперативу» Канта, аж до нагірної проповіді. Зосереджені на практиці, індивіди або соціумі дані основні концепції

формують «орієнтувальну основу» (термін П. Гальперіна) для вибору базисного, універсального принципу прийняття певного рішення, спрямування поведінки, яким може користуватися професіонал. Отже, фахівець із соціальної роботи, роблячи свій перший моральний вибір, визначає свою діяльність або як отримання вигоди (задоволення), або як служіння (справі чи іншим людям).

«Кодекс честі» (професійна етика) обов'язково вимагає розробки загальних правил та принципів поведінки, оцінки професійної відповідальності та дотримання певних етичних норм, спрямованих на захист інтересів особи клієнта. Він містить у собі моральні питання, що виникають у нестандартних і звичних у роботі фахівця із соціальної роботи ситуаціях: як розпорядитися особистісною інформацією під час роботи з членами однієї родини (подружжям, батьками, дітьми), при розв'язанні конфліктів у виробничому колективі; наскільки дозволено ділитися власними поглядами й цінностями, щоб не допустити нав'язування їх клієнтові або відчуження клієнта; як визначити межі прийняття світобачення клієнта й межі відмови від власних цінностей без шкоди для власного «Я» та інших.

Однак слід зазначити, що «кодекс честі» містить лише найзагальніші правила та норми поведінки, будучи приналежністю інституційно-ролевого рівня описання моделі фахівців, не розкриваючи власне «технологічного» аспекту його діяльності; погляди на проблеми життя та смерті, здоров'я та патології, розуміння й трактування поняття «благополуччя клієнта», конкретні пізнання професійних вимог до фахівця із соціальної роботи тощо.

Фахівець із соціальної роботи, як зазначає Дж. Вуді, «не лише експерт, а й особистість, яка мислить та приймає рішення»¹ [С. 202]. Адже в моменті перетинання «Я-функціонального» та «Я-екзистенційного» стикаються у неповторній взаємодії рівні й аспекти професійних та особистісних проявів фахівця із соціальної роботи, утворюючи багатомірний та різноманітний «життєвий світ» професіоналів, у якому психологічно неможлива надто велика дистанція між обома «Я», який передбачає інтенсивне залучення до процесів власного розвитку («інтеграції», «компенсації», «зростання» тощо). Інакше – виникає роздвоєність, тривожність, невпевненість або авторитарність; тенденції не до інкорпорування нового досвіду, а навпаки – до загострення й напруження захисних механізмів,

¹ Бондаренко О.Ф. Психологічна допомога особистості: навч. посібник. – Х.: Фоліо, 1996. – 237 с.

виникнення безлічі проблем і перешкод на шляху особистого зростання.

Подібні протиріччя в особистісній та професійній самосвідомості призводять до порушення особистісної та професійної ідентичності фахівця із соціальної роботи, а досягнення адекватної професійної ідентичності – знижує тривожність, підвищує особистісний потенціал, зменшує дистанцію між «Я-функціональним» та «Я-екзистенційним».

На основі аналізу *особистісного та мотиваційно-професійного самовизначення* сфер саморозвитку особистості Л. Міщик дослідила існування істотного зв'язку між характеристиками мотивації особистісного розвитку і відповідними характеристиками мотивації професійного самовизначення; з'ясувавши, що основним новоутворенням у розвитку особистості студентів є формування професійної самосвідомості, одним із проявів якої стає самоактуалізація як прагнення до виявлення і розвитку особистісних можливостей, як інтегральна складова цілісності особистості і механізм взаємодії колективного та індивідуального у професійній діяльності.

Слід зазначити, що відсутність професійних знань (включаючи оволодіння відповідними техніками роботи) створює особистісний дискомфорт (тривожність, невпевненість тощо), який ускладнює шлях професійного самовизначення фахівця із соціальної роботи.

Для розуміння діяльності фахівця із соціальної роботи, соціального педагога на сучасному етапі необхідно зазначити, що він забезпечує спектр *різноманітних функцій*: організації, координації, комунікації, підтримки (психологічної і фізичної), правової і адміністративної допомоги, психолого - педагогічної корекції тощо.

Це спеціаліст, який може працювати на різних рівнях реалізації соціальної політики держави - на рівні управління, матеріально-технічного і правового забезпечення, освіти, охорони здоров'я і безпосередньо практики соціально-виховної роботи.

Слід зазначити, що фахівці соціальної сфери повинні *володіти знаннями* з професійної етики фахівця із соціальної роботи в структурі сучасного суспільствознавства (розуміти зміст і сутність понять «етика», «мораль», «моральність», «етикет», «етика фахівця із соціальної роботи»; розуміти зміст поняття «моральна свідомість», її знати структуру і специфіку формування, основні принципи і норми етики поведінки фахівців із соціальної роботи на основі світового та

вітчизняного досвіду) та *уміти*:

1) Використовувати знання для організації діяльності в службах соціальної роботи.

2) Застосовувати одержані знання в практичній діяльності.

3) Диференціювати етику і етику фахівця із соціальної роботи.

4) З'ясовувати зміст і смисл моральних цінностей та проблем, які розвивають культуру етичного мислення та стимулюють власний духовно-моральний пошук.

5) Відрізнати специфіку етики фахівця із соціальної роботи від специфіки іншої професійної діяльності.

6) Виявляти ціннісно-онтологічний смисл основного морального відношення, даного в понятійній об'єктивації добра і зла; обґрунтовувати онтологічні засади прояву абсолютної цінності особистості.

7) Обґрунтовувати моральні аспекти соціальної роботи з неповнолітніми, людьми похилого віку та з фізичними і психічними проблемами.

8) Виокремлювати етичні аспекти у партнерських взаємовідносинах спеціалістів у сфері соціального обслуговування населення.

9) Оцінювати професію фахівця із соціальної роботи з моральної точки зору за двома факторами: 1) за об'єктивною відповідністю і корисністю професії суспільному розвитку; 2) за моральним впливом професії на людину.

10) Обґрунтовувати значення моральних вимог до професії фахівця із соціальної роботи, особливих правил, звичаїв та схильностей фахівців із соціальної роботи; *норм* та видів *професійної моралі* – *теоретичного* (розглядає суть, специфіку професійної моралі, її місце і роль в житті суспільства, сучасний стан та перспективи і тенденції розвитку) *та нормативного* (концентрує в собі вивчення та обґрунтування практичних рекомендацій, конкретних моральних норм) *рівнів*.

11) Застосовувати мораль у специфічних умовах всіх сфер професійної діяльності фахівця із соціальної роботи; встановлювати межі між “дозволеним» і “недозволеним».

12) Розглядати моральні норми відповідно до нормативно-етичного ідеалу професійної діяльності фахівця із соціальної роботи.

13) Розрізнати моральні відносини: відношення спеціаліста до об'єкта праці (фахівець із соціальної роботи – людина, що потребує

допомоги), до колег, до суспільства.

14) З'ясовувати сутність та структури моральної та соціальної роботи, їх спільності і відмінності.

15) Виявляти критерії та фактори оптимізації поступального розвитку етики, професійної етики в соціальній роботі.

Уміння у галузі соціальної роботи – основні навички у соціальній роботі включають можливість: 1) слухати інших з розумінням і цілеспрямовано; 2) отримувати інформацію і збирати необхідні факти для підготування соціальної історії, оцінювання і звіту; 3) створювати і підтримувати професійні стосунки для допомоги; 4) спостерігати та інтерпретувати вербальну і невербальну поведінку і використовувати знання теорії особистості і діагностичні методи; 5) залучати клієнтів (включаючи індивідів, сім'ї, групи і громади) у намагання розв'язати їхні власні проблеми і завоювати довіру; 6) обговорювати хвилюючі емоційні теми з підтримкою і без погрожування; 7) пропонувати інноваційні рішення проблем для задоволення потреб клієнта; 8) визначати необхідність припинення психотерапевтичних зв'язків; 9) проводити дослідження чи впроваджувати у практику результати дослідження і професійної літератури; 10) виступати посередником і вести переговори з конфліктуючими сторонами; 11) надавати інтерорганізаційні послуги; 12) визначати і передавати соціальні потреби у фінансові чи юридичні установи, висвітлювати їх на громадському рівні.

Таким чином, фахівець із соціальної роботи, соціальний педагог має володіти *вміннями*: здійснювати комунікативну презентацію, попереджувати та долати конфліктні ситуації, добирати оптимальні засоби та прийоми спілкування, планувати основні етапи майбутньої діяльності, налагоджувати співпрацю і партнерство з різними соціально-виховними структурами, правильно розподіляти обов'язки учасників соціального процесу, розробляти соціальні програми, аналізувати та узагальнювати результати власної діяльності, планувати та організовувати індивідуальні, групові та масові форми роботи, подавати як очну, так і дистанційну психолого-педагогічну допомогу тощо.

Фахівець із соціальної роботи *повинен*:

- мати належну професійну підготовку в різних галузях: педагогіки, психології, соціології, права, соціального менеджменту;
- володіти високим рівнем загальної культури, бути ерудованою людиною, розуміти літературу, музику, живопис;

- володіти інформацією про сучасні політичні, соціальні та економічні процеси в суспільстві;
- бути емоційно стійким, готовим до психічних навантажень;
- уміти приймати рішення у непередбачуваних ситуаціях, чітко, грамотно формулювати і висловлювати власні думки;
- бути творчою неординарною особистістю.

Особливими вимогами до фахівця із соціальної роботи є: уникнення по можливості соціальних контактів із своїм клієнтом, якщо ці контакти не передбачені процедурою спільної роботи; уникнення спільного ведення справи, недопущення маніпулювання клієнтом або собою з боку останнього (наприклад, через вручення коштовного подарунку). Соціальним працівникам слід бути обережним – не викликати необґрунтованих сподівань або перевищувати межі своєї компетенції.

Специфічним етичним нормативом є *вимога уникати фізичного контакту з клієнтом* (окрім передбачених технічних або процедурних маніпуляцій), обмежуючись прийнятими в суспільстві порядком вітання. Експресивний прояв з боку клієнта, що виходить за рамки прийнятого етикету, вимагає спеціального аналізу.

Клієнт має право:

- на обирання фахівця із соціальної роботи;
- на обговорення та прийняття рішення про прийнятність для нього того чи іншого методу соціальної допомоги;
- на оцінку результатів соціальної допомоги по ходу її надання;
- на відмову від послуг фахівця із соціальної роботи;
- на орієнтування в концепціях та строках соціальної допомоги;
- на інформацію про освіту та кваліфікацію фахівця соціальної сфери.

Значення цих видів *соціальної підтримки, соціального захисту та соціальної адаптації* зростає в перехідний період розвитку суспільства, коли активізуються його зовнішні (економічні, політичні, соціальні) та внутрішні (стратифікація суспільства) фактори, їхня взаємодія потребує *пошуку соціально-педагогічних технологій*, які властиві конкретному етносу, його менталітету, традиціям освіти й виховання, способу життя і мають відповідати проблемам, зумовленим історичним розвитком суспільства. В таких умовах пряме, беззастережливе перенесення досвіду соціально-педагогічної роботи інших країн на вітчизняний ґрунт є неможливим

і безпідставним. Очевидною стає підготовка *фахівців нової генерації*, здатних здійснювати специфічну професійну діяльність, виявляти кордоцентричний підхід до розв'язання тих проблем особистості, які існують на макро-, мезо- та мікрорівнях. Концептуальне розв'язання їх ґрунтується на соціальній педагогіці, соціальній роботі, які пройшли значний історичний шлях, про що свідчить практична діяльність відомих зарубіжних та вітчизняних педагогів (Й.Песталоцці, Р.Штейнер, М.Монтессорі, С.Шацький, А.Макаренко, С.Русова, В.Сухомлинський та ін.).

Ці та інші обставини роблять вельми актуальним розроблення концептуальних засад підготовки *фахівців із соціальної роботи*. Реалізація їх у закладах вищої освіти має здійснюватися різними шляхами: економічним (через актуалізацію професійного потенціалу фахівця із соціальної роботи у різних сферах соціальної роботи суспільства), соціальним (через формування професіоналізму як моральної цінності та системи ціннісних орієнтацій студентства) і науковим (завдяки технологічності та практичній спрямованості підготовки фахівця цього профілю). *Розвиток цієї спеціальності враховує існуючі тенденції професійної підготовки*: зростання особистісно орієнтованої діяльності; гуманістичність і демократизм в організації навчально-виховного процесу в закладах вищої освіти; індивідуалізація та диференціація навчання і прагнення студентів досягти професійного рівня у своїй галузі; удосконалення інноваційних технологій, впровадження передового педагогічного досвіду; розвиток активності, самостійності та ініціативи студентів, їхніх професійних якостей і здібностей (А. Алексюк, П. Автомонов, В. Заслуженюк, В. Козаков, В. Лозова, Г. Сагач, Г. Троцько та ін.).

Разом із тим існуючі напрями удосконалення соціально-педагогічної системи вищої школи відображують провідні об'єктивні тенденції розвитку, які чітко намітилися в передовому соціально-педагогічному досвіді та зумовили появу інноваційних технологій, форм і методів, засобів навчання, а водночас нових видів активності студентів, яким притаманні риси учіння і праці. Участь у розв'язанні проблемних ситуацій, що моделюють суперечності виробництва і науки в аудиторних умовах, роботу на посаді спеціаліста у діловій грі, у складі дослідницького колективу наукової лабораторії, філіалу кафедри на підприємстві; підготовка дипломного проекту з реальної теми, а в ряді випадків і впровадження його результатів у практику - це нові форми активності студентів. Вони свідчать про

взаємопроникнення навчальної, наукової і виробничої діяльності і є історично новим явищем, що не має аналогів у традиційній педагогіці.

Аналіз практики підготовки фахівців із соціальної роботи та педагогів, як зазначає Л. Міщик, у закладах вищої освіти України дає можливість систематизувати ряд суперечностей між:

- вимогами суспільства до представника цієї спеціальності і неготовністю закладу вищої освіти здійснити його повноцінне науково-методичне забезпечення;

- необхідністю системного застосування соціальним працівником (педагогом) професійно значущих знань, умінь і навичок у майбутній роботі і нерозробленістю понятійно-термінологічного апарату соціальної роботи (соціальної) педагогіки як науки та видів діяльності цього фахівця;

- вимогою щодо особистісно орієнтованого навчання і практичної підготовки соціального педагога, необхідністю її індивідуалізації та диференціації і використання у навчанні здебільшого традиційних форм і методів навчально-виховного процесу;

- потребою впровадження ідей гуманізації і демократизації навчання та керування навчальною діяльністю студента, його розвитком у різних видах професійної діяльності, взаємодії та спілкування на мезо-, макро- та мікрорівнях і споживацькою позицією студента у навчанні і соціокультурній діяльності.

Концепція підготовки фахівців із соціальної роботи зумовлюється дією у соціально-педагогічній системі підготовки фахівців із соціальної роботи (соціальних педагогів) провідних факторів, змісту, форм, методів, умов та результатів – її складових. Провідними факторами є процес розвитку соціальної роботи як науки та специфічні особливості соціально-педагогічної діяльності суспільства. *Соціальна робота* покликана сприяти подоланню відчуження кожної конкретної особистості від своєї справжньої соціальної природи. У цій ідеї, на наш погляд, найповніше втілюється гуманістична функція соціальної роботи. Тому *підготовка фахівців із соціальної роботи* є практичною реалізацією цієї гуманістичної функції, особистісно-орієнтованого підходу до їхнього навчання щодо змісту, так і форм та методів. Інший фактор зумовлюється сукупністю філософських, педагогічних та інших позицій, які становлять зміст, продуктивні форми, стратегію та методи

професійної підготовки фахівців із соціальної роботи. Змістом їхньої професійної підготовки є такі види професійної діяльності, як соціальна допомога, соціальні послуги, що відіграють роль квазіпрофесійної діяльності у навчанні (технології). Організоване у такий спосіб навчання актуалізує особистісний потенціал студентів, стимулює професійне самовизначення майбутніх фахівців.

Концептуальна ідея професійної підготовки фахівців із соціальної роботи ґрунтується на трьох моделях – теоретичній, нормативній та проєктивній. *Теоретична модель* відтворює істотніші характеристики соціально-педагогічного процесу як загально-соціально-педагогічної категорії. Специфічними для нього є стосунки учасників педагогічної діяльності, логіка побудови навчального процесу, його змістова наповнюваність (навчання, викладання, учіння, форми, методи), результативність (контроль, рефлексія). Ця модель виконує такі функції: 1) опис педагогічної дійсності за допомогою наявних понятійних засобів; 2) тлумачення її на рівні явищ (емпіричний опис) засобами мови, якою користується соціальна робота, а також мовами інших наук (насамперед, психології), що допомагають адекватному розгляду явищ; 3) формування на цій основі уявлень, які дають змогу звести розмаїття емпіричних явищ до теоретичної єдності. *Нормативна модель* втілює уявлення про те, якими мають бути зміст, форми і методи навчального процесу. При побудові нормативної моделі першочергове значення має таксономія цілей впровадження педагогічної системи у реальну структурну модель навчального процесу. *Проєктивна модель* відображує логіку реалізації професійної підготовки фахівців із соціальної роботи. Її розроблення спрямоване на точний і послідовний перелік навчальних дисциплін, навчальних програм, планів, критеріїв ефективності діяльності педагогічної системи та освітньо-професійної програми. Фактично ця модель є відображенням нормативної моделі у конкретних рівнях професійної підготовки: молодший спеціаліст, бакалавр, магістр соціальної роботи, а також у наступних формах післядипломної освіти.

Концептуальна ідея професійної підготовки фахівців із соціальної роботи ґрунтується на філософських положеннях про соціальну зумовленість формування і розвитку людини, її діяльності і творчості, про єдність загального й одиничного. соціальну детермінованість та активність особистості, про сутність освітньо-виховного процесу як специфічної форми суспільного буття,

взаємозалежність соціальної свідомості та самосвідомості, «Я – концепції» особистості в процесі її соціалізації; на загальній теорії діяльності; загальнонаукових методах соціального пізнання, детермінізму, а також на конкретно-історичному, культурологічному та системному підході до аналізу соціальних процесів.

Кадри соціальної роботи – це люди, що працюють у соц. закладах, виконують відповідні посадові завдання та наділені для цього відповідними обов'язками, правами й відповідальністю. Наприклад, у соціальній сфері України зайнято понад 140 тис. працівників, які опікуються розв'язанням проблем організації та оплати праці, зайнятості, соціально-трудова відносин, безпеки та охорони праці, забезпеченням реалізації державних гарантій соціального захисту у вигляді пенсій, медико-соціальної реабілітації, грошової та побутової допомоги та ін. У 1999 році до державного переліку професійних свят включено День працівника соціальної сфери. Для кадрів соціальної роботи, як і для професіоналів інших сфер діяльності, найважливішими якостями є здоров'я (фізичне і психічне), компетентність і професіоналізм. На практиці для підтримки і зміцнення здоров'я кадрів використовують (хоча й недостатньою мірою) різноманітні системи допомоги - індивідуальні, групові, колективні. Наприклад, психологічні прийоми самозахисту в ситуаціях “негативного спілкування», кімнати і методики релаксації, психологічне розвантаження; індив. і групова психотерапія; періодичні медичні огляди і надання медичної допомоги; надання путівок за пільговими цінами до санаторіїв, будинків відпочинку; заняття фізкультурою тощо. Компетентність як друга необхідна властивість кадрів соціальної роботи – це відповідність рівня і змісту знань та умінь конкретного працівника рівню та змісту виконуваних ним посадових завдань і обов'язків, наданим правам; наявність у працівника прав і обов'язків для виконання поставлених перед ним завдань; вміння працівників практично діяти і досягати необхідних результатів. Компетентність кадрів соціальної роботи забезпечується базовою освітою, самоосвітою в процесі практичної діяльності, «запозиченням» досвіду колег, різними формами короткотривалого навчання (курси, семінари, разові програми тощо). Одним із вирішальних чинників у підвищенні компетентності є індивідуально-пізнавальна мотивація «завтра знати і вміти краще, ніж сьогодні». Вимога професіоналізму також є однією із важливих у діяльності кадрів соціальної роботи. Професіоналізм - це постійно підтримувані

на високому рівні знання та вміння, що забезпечують відповідно високу якість праці і результатів.

Професія фахівця із соціальної роботи спрямована на соціальну сферу, тому необхідною умовою для вибору цієї професії є соціальна спрямованість особистості, наявність відповідних соціальних якостей: гуманізму, доброзичливості, справедливості, відповідальності, терпеливості, врівноваженості, готовності стати на захист клієнта, прийти на допомогу, підтримати. Основою професійної діяльності фахівця із соціальної роботи є компетентність і професіоналізм.

Професіоналізм – це поєднання знань, умінь, досвіду, прийняття правильних рішень.

Кваліфікація – щабель професійної підготовленості.

Медичні вимоги до фахівців із соціальної роботи

Фахівцями із соціальної роботи можуть бути особи, які не мають:

- ускладнених серцево-судинних захворювань;
- нервово-психічних захворювань, неврозів;
- хронічних соматичних захворювань у важкій формі (хвороби внутрішніх органів, ендокринної системи, опорно-рухового апарату (нерухомість);
- порушення слуху (повна глухота);
- порушення мови.

Вимоги до схильностей та інтересів фахівців із соціальної роботи

У найважливішому стратегічному рішенні в житті – виборі професії «фахівець із соціальної роботи» – головну роль відіграє схильність до практичної діяльності в соціальній сфері, яка формується в залежності від суспільних умов життя кожної людини, рівня її розвитку. Схильність фахівця із соціальної роботи до професійної діяльності виявляється в його інтересі до роботи з унікальним об'єктом – людиною. Об'єктом інтересу стає те, що вже якоюсь мірою пізнано, але в ньому ще є немало непізнаних сторін. Професійно спілкуючись з різними людьми, фахівець із соціальної роботи повинен надати їм допомогу у вирішенні проблем, що виникли в їхньому житті. Проблема кожного клієнта є своєрідною, життєві обставини індивідуально особливі. Фахівець із соціальної роботи працює в умовах, коли практично неможливо використати відпрацьовані алгоритми діяльності і потрібно постійно знаходити нестандартні рішення. Чим більше клієнт дає матеріалу для

мислительної діяльності, тим більше він може викликати інтерес до себе.

Надзвичайно важливу роль в цьому відіграють вольові риси фахівця із соціальної роботи, його прагнення вступити в контакт з об'єктом, розгорнути пов'язану з ним діяльність.

Інтерес відіграє надзвичайно важливу роль у житті і діяльності особистості. Він спонукає до діяльності, активізує цю діяльність. Коли людина зацікавлена тим, що вона робить, вона діє ініціативно, енергійно, жваво, отримуючи задоволення навіть тоді, коли робота складна і вимагає великого напруження сил.

Психофізіологічні вимоги визначають здібності фахівця із соціальної роботи до професійної діяльності та його психофізіологічні якості, суть яких полягає у відображенні психічних процесів (сприймання, пам'ять, мислення), психічних станів (втома, апатія, стрес, байдужість, тривожність, депресія), уваги як стану свідомості, емоційних і вольових проявів (стриманість, індеферентність, настирливість, послідовність, імпульсивність). Психофізіологічні якості є основою ефективної соціальної роботи. Деякі з них відіграють, на перший погляд, другорядну роль. Якщо фахівець із соціальної роботи не відповідає психофізіологічним вимогам, яких вимагає професія, то негативні наслідки такої невідповідності при несприятливих умовах практично неминучі.

Психофізіологічна невідповідність вимогам професії особливо виразно виявляється у складних ситуаціях, коли необхідна мобілізація всіх особистісних ресурсів для вирішення складного нестандартного завдання.

В роботі з людьми потрібні зібраність, уважність, терпіння, вміння володіти собою та зрозуміти клієнта. При підборі кадрів фахівців для соціальної сфери необхідно оцінювати цілісний образ особистості, коли істотну роль відіграє досвід роботи з людьми, установки і ціннісні орієнтації, особисті якості як основа професійної придатності.

Вимоги до інтелектуальної сфери фахівців із соціальної роботи

До бажаних професійно важливих якостей фахівця із соціальної роботи відносяться і такі, які порівняно легко піддаються розвитку і «оформлюються» в процесі професійної діяльності фахівця. Так, до них можна віднести соціальний інтелект, як складову частину спеціальних здібностей, який має певну структуру, зумовлену

сукупністю характеристик своєрідного поєднання пізнавальних процесів. До структури соціального інтелекту входять всі пізнавальні процеси: сприймання, пам'ять, мислення, уява та інші. Своєрідність соціального інтелекту полягає в тому, що об'єктом уваги фахівця із соціальної роботи є не предмет чи система (технічна, біологічна та ін.), а людина, група, неорганізований потік людей. Цим визначаються особливості прояву таких характеристик інтелекту як великий обсяг і розподіл уваги, спостережливість відносно іншої людини (уміння побачити малопомітні для інших особливості поведінки чи зовнішнього вигляду людини). Специфіка пам'яті фахівця із соціальної роботи полягає в запам'ятовуванні зовнішності людини, прізвищ, імен. Властивості інтелекту виявляються в здібності працівника аналізувати вчинки інших людей і бачити за ними мотиви, певний творчий потенціал особистості, прогнозувати поведінку у конкретних ситуаціях. Уява як пізнавальний процес полягає в умінні поставити себе на місце людини, яка сприймається, і побачити світ її очима. Отже, пізнавальні процеси, які лежать в основі соціального інтелекту, виражаються в умінні адекватно сприймати та оцінювати інших людей.

В основі інтелекту обов'язково повинні бути спостережливість до виявів почуттів, розуму і характеру людини, до її поведінки, уміння подумки уявити, змодельовати саме її внутрішній світ, а не приписувати їй свій власний чи інший, знайомий з досвіду, важливість оптимістично проектувати підхід до людини, заснований на впевненості, що людина завжди може стати кращою.

Вимоги до інтелектуальної сфери - це, в першу чергу, уміння слухати і чути, розуміти внутрішній світ людини, здатність співпереживати людині, готовність безкорисливо прийти на допомогу, щире сприйняття нестандартних проявів поведінки, зовнішнього вигляду, характеру.

Оскільки соціальні ситуації мінливі і неповторні, соціальному працівникові, як представнику професій типу «людина-людина», необхідно виділяти поряд з «вічними» знаннями (як загальнокультурними, так і вузької спеціалізації) знання оперативні, які відносяться до конкретних обставин «тут і тепер». З іншого боку, нестандартні ситуації - це нормальний стан соціуму. Тому професійні дані типу «людина-людина» неодмінно потребують творчого складу розуму, здібності ясно уявляти, моделювати варіанти можливих наслідків дій людей, можливого розв'язання тієї чи іншої ситуації.

Саме тому фахівцю із соціальної роботи необхідно ґрунтовно володіти знаннями, постійно збагачувати і розширювати їх.

Вимоги до емоційно-вольової сфери фахівців із соціальної роботи

Емоції та почуття мають дуже велике значення в практичній професійній діяльності фахівця із соціальної роботи. Вони збагачують відображення об'єктивної дійсності і стають у зв'язку з потребами, схильностями та інтересами важливими спонуканнями до діяльності, регуляторами її активності.

Емоційна стійкість - робота з різними за віком, інтересами, рівнем культури чи вихованості людьми, що викликає необхідність пом'якшення чи маскуванню деяких рис власного характеру, обумовлених певним типом темпераменту. Таке регулювання характеру потребує твердої волі, зусилля над собою. А це передбачає наявність в структурі характеру таких рис, як уміння володіти собою, великодушність, стриманість, підтягнутість.

Почуття є важливим виявом сутності і свідомості фахівця. Від того, як фахівець із соціальної роботи ставиться до тих чи інших об'єктів, до інших людей, до своєї справи, залежить успіх професійної діяльності. Характерною рисою емоційних почуттів є їх полярність. Кожне з них має явно виражений позитивний чи негативний відтінок, породжений ставленням фахівця із соціальної роботи до об'єкта, його потреб, прагнень (приємне-неприємне, задоволення-незадоволення, радість-горе, симпатія-антипатія, любов-ненависть). Звичайно, протилежні почуття є несумісними в один і той же момент. Тому важливе значення у професійній діяльності фахівця із соціальної роботи мають вольові якості: рішучість, витримка, прийняття своєчасного рішення, уміння володіти собою і керувати іншими людьми. Свої переживання, ставлення, стани працівник проявляє у формі почуттів, які зовнішньо виражаються в його словах, інтонації, тембрі голосу, а також у міміці, жестах, пантоміміці. Тому уміння керувати собою реалізується, насамперед, у виразі обличчя, жестикуляції, мові.

Без сильної волі неможлива творча діяльність. Прагнення і рішення завжди нерозривно пов'язані з практичною діяльністю і лише разом з нею утворюють єдиний вольовий акт. Вольові акти завжди опосередковані розумовими процесами, уявленнями і думками, але вони безпосередньо пов'язані з емоціями і почуттями, що виникають у людини внаслідок емоційно забарвленого прагнення її до певних

об'єктів. Відображаючи предмети і явища об'єктивної дійсності як цілі прагнень людини, воля існує, таким чином, в єдності з її розумом і почуттями, вона являє собою перехід від мислення та емоцій до діяльності.

Вимоги до морально-ділових якостей фахівців із соціальної роботи

Вихід соціальної роботи на професіональний рівень вимагає, щоб цю професію вибирали люди із сформованими моральними якостями. Мораль - це система ідей, принципів, законів, норм і правил поведінки та діяльності, які регулюють гуманні стосунки між людьми за будь-якої ситуації на демократичних засадах.

Мораль виконує пізнавальну, оціночну, виховну функцію, а її складовими є моральна свідомість, моральна діяльність, моральні відносини. Норми і принципи моралі, моральні переконання, моральні ідеали та почуття становлять систему моралі, яка складає основу, життєву позицію особистості.

Моральна норма - вимога, яка визначає обов'язки фахівця, конкретні зразки, які регулюють поведінку, діяльність, дають змогу оцінювати і контролювати її.

Моральні переконання - стійкі, свідомі моральні уявлення (норми, принципи, ідеали), відповідно до яких здійснюється професійна діяльність.

Моральні почуття - стійкі переживання у свідомості, які є основою вольових реакцій в різних ситуаціях, об'єктивне ставлення фахівця із соціальної роботи до себе, інших людей. Моральні якості - типові риси поведінки фахівця.

Морально-ділові якості виявляються в поглядах, переконаннях, почуттях, поведінці, стосунках, ставленні до інших людей. До провідних морально-ділових якостей відносяться: гуманістична спрямованість, любов до людей, цілеспрямованість, відповідальність, доброта, ввічливість, тактовність, коректність, порядність, чесність, справедливість, співчуття, єдність слова і діла, громадянська мужність, рішучість, контроль, самоконтроль, готовність прийти на допомогу, в складних життєвих ситуаціях залишатися вірним своїм переконанням.

Необхідний рівень професійної освіти фахівця із соціальної роботи:

1. Базова вища освіта – освітній рівень вищої освіти особи, який характеризує сформованість її інтелектуальних якостей, що

визначають розвиток особи як особистості і є достатніми для здобуття нею кваліфікації за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра.

2. Повна вища освіта – освітній рівень вищої освіти особи, який характеризує сформованість її інтелектуальних якостей, є основою для подальшого розвитку особи як особистості і достатнім для здобуття нею кваліфікації за освітньо-кваліфікаційним рівнем спеціаліста або магістра.

Крім володіння необхідним арсеналом знань, умінь, навичок, у фахівця із соціальної роботи повинна бути позитивна налаштованість на життя і сприйняття інших людей, певна система цінностей, які узгоджуються і не вступають у протиріччя із сутністю і змістом соціальної роботи, поведінка, яка не суперечить суспільним нормам і традиціям тощо. Тобто, крім певних професійних вимог, до фахівця із соціальної роботи висуваються високі вимоги, які стосуються його світоглядної сфери і власної життєвої позиції.

У такому аспекті йдеться про модель спеціаліста соціальної сфери, яка повинна висвітлювати різнобічні підходи у відображенні інтегративного, міждисциплінарного характеру професії, складність і глибину взаємозв'язків і взаємовідносин, що реалізуються у процесі соціального захисту, соціальної підтримки і допомоги населенню.

Фахівець із соціальної роботи повинен мати *навички соціальної роботи* – вміння здійснювати професійно необхідні дії, які застосовуються у практиці соціальної роботи. Опис *навичок соціальної роботи* фіксують у кваліфікаційній характеристиці професії або іншому відомчому нормативному документі. Так, Національна асоціація фахівців із соціальної роботи Великобританії виділяє 12 основних навичок соціальної роботи. Вважають, що фахівець із соціальної роботи повинен *вміти*: вислухати інших з розумінням і встановленою метою; виявити необхідну інформацію й підібрати факти для складання соц. історії клієнта, оцінки і звіту; налагоджувати й підтримувати професійні стосунки з клієнтами; спостерігати та інтерпретувати вербальну і невербальну поведінку; використовувати знання теорії особистості і методи діагностики; залучати клієнтів (окремих людей, сім'ї, групи, громади) до розв'язання їхніх проблем і досягати взаємної довіри; обговорювати складні для клієнта теми довірливо і без погроз; знаходити інноваційні рішення для забезпечення потреб клієнта; визначати необхідність припинення терапевтичних взаємовідносин; проводити

дослідження або інтерпретувати результати досліджень і аналізувати професійну літературу; виступати в ролі посередника і керівника переговорів між конфліктуючими сторонами; надавати послуги щодо здійснення зв'язку між організаціями; доводити знання про існуючі потреби клієнтів і можливі джерела фінансування до громадськості та законодавців. До *необхідних навичок фахівця із соціальної роботи* належать також: вміння зрозуміло розмовляти і писати, навчати інших, надавати підтримку у криз, ситуаціях, слугувати моделлю рольової поведінки у профес. взаємовідносинах; інтерпретувати складні психічні явища, визначати і знаходити доступ до джерел допомоги; критично оцінювати власну діяльність та почуття і вміння користуватися допомогою і консультаціями, брати участь у діяльності груп і керувати ними, діяти у стані стресу, долати конфліктні ситуації та встановлювати контакти з прискіпливими клієнтами, застосовувати соціально-психологічні теорії на практиці.

Питання формування позитивного іміджу професії і фахівця із соціальної роботи як ідеального образу, на який необхідно орієнтуватися у професійній діяльності, ускладнюється його детермінацією на власний досвід спеціаліста (не завжди позитивний), і, з іншого боку, усвідомленням важливості у визначенні певних еталонів, які необхідно наслідувати.

Наукова розробка моделі спеціаліста соціальної сфери здійснюється у таких напрямках:

1. Кваліфікаційні вимоги до спеціаліста (знання, уміння, навички, функції).
2. Психолого-педагогічна готовність до оволодіння професією (знання про специфіку професії, її сутність, певний рівень мотивації, наявність соціальних талантів).
3. Особистісні якості, що зумовлюють професійне призначення спеціаліста (позитивна життєва спрямованість, дотримання етичних норм, цінностей, установок).
4. Професійні цінності фахівця із соціальної роботи, що базуються на етичних принципах ставлення до користувачів соціальних послуг і колег по справі.
5. Професійний профіль або професійний портрет фахівця із соціальної роботи (сильні і слабкі сторони, духовний досвід, професійні труднощі і ризики, професійна безпека, позитивний життєвий досвід у збереженні цілісності власної сім'ї).

6. Професійні ролі фахівця із соціальної роботи.
7. Активна життєва і професійна позиція у створенні позитивних умов для допомоги і соціальної підтримки особистості, яка знаходиться у складній життєвій ситуації.
8. Контроль соціальних впливів на особистість, її оточення, власне життя.
9. Супервізія, наставництво.

Погляди вчених є об'єктивним чи суб'єктивним відображенням їхнього ставлення до дійсності і до професійної діяльності. Поняття моделі як образу розглядається в психологічній і педагогічній літературі, працях вітчизняних і зарубіжних авторів. Так, В. Сафронова визначає модель як аналог оригіналу². [С. 42-45] Модель повинна мати схожість з оригіналом, але не повторювати його. Неприпустимим є вільне моделювання; у цьому випадку воно не дає необхідного уявлення про оригінал і також не виконує своєї функції. Модель є одночасно і засобом, і об'єктом дослідження, який замінює оригінал.

Виходячи з того, як створюється образ і який у нього зв'язок із спостереженням, Т. Томашевськи пояснює поняття образу, зазначаючи, що суттєву роль у його створенні відіграють знання, які через різні канали засвоюються особистістю, перетворюючись у стабілізаційні знання.

Образ невід'ємно пов'язаний із спостереженням. Обидва ці терміни вживаються у двох значеннях – більш вузькому і більш широкому. У більш вузькому значенні він відповідає процесам смислового спостереження світу: образом є все те, що людина спостерігає за допомогою різних рецепторів (кольори, запахи, звуки, предмети, люди, що оточують нас, і їхні вчинки, явища природи, події, свідками яких ми є, твори мистецтва тощо). У більш широкому значенні образ являє собою внутрішню репрезентацію дійсності. Елементи його відтворюються в думках, спогадах, мріях, знаннях, поглядах, віруваннях тощо.

Особистість протягом свого життя узагальнює певну інформацію, яка поступає до неї, створюючи для себе певну модель, взірець, образ дійсності, пізнавальні структури (перцептивні схеми).

² Сафронова В.М. Прогнозирование и моделирование в социальной работе. - М.: АСАОЕМІА, 2002. -

Пізнавальні структури характеризуються високим ступенем абстрактності, що робить можливим створення образів інших осіб.

Образ ототожнюється з пізнавальною репрезентацією. Остання є – суб'єктивним відображенням особливих рис іншої людини, що дозволяє зберегти її самотність, незважаючи на деяку змінність її вчинків. Пізнавальна репрезентація іншої людини створюється шляхом суспільних контактів і особистої активності.

М. Джеллі також стверджує, що вона не є відображенням об'єкта, а виявленням складних відносин суб'єкта і об'єкта.

Серед прихильників когнітивної течії в психології спостерігається близькість образів (пізнавальної репрезентації) в онтогенезі.

Перші вияви репрезентації беруть свій початок у розмовах про поведінку найближчого оточення. Спочатку дитина створює для себе образ інших людей за співучасті батьків. В результаті впливу рідних створюється також досить рано репрезентація (образ) вчителя.

В психології особистості вживається термін «образ власного Я», який часто замінюється такими визначеннями, як поняття «власного Я», «самосвідомість», «знання про себе», «структура Я».

Образ – це також явище, яке пов'язане з розвитком. По мірі розвитку особистості, набуття нового досвіду він стає більш конкретним, тісним і визначеним.

Образ спеціаліста соціальної сфери формується на основі сукупності соціально-економічних, соціально-політичних, соціально-культурних чинників і явищ. Основу наукових підходів складають соціальні установки, аттитюди про ідеального педагога, психолога, працівника сфери соціального захисту населення як активну, творчу особистість.

Ю. Василькова виділяє три основи професіоналізму соціального педагога – майстерність, знання виховного процесу, уміння, зазначаючи, що майстерність – це певна педагогічна техніка, вироблені навички, що означає: психологію спілкування і психологію взаємовідносин; мовленнєві уміння; володіння навичками самоконтролю, самоспостереження, самоаналізу³. (С. 68-71).

Важливим для соціального педагога є наявність *педагогічного такту* – професійної якості вчителя, за допомогою якого він у кожному конкретному випадку застосовує до учнів найбільш

³ Василькова Ю.В. Лекции по социальной педагогике (на материалах отечественного образования. - М., 1998. -

ефективний спосіб виховання. Педагогічний такт є наслідком творчості вчителя, показником гнучкості його розуму. Педагогічний такт вчителя не буває стереотипним.

При формуванні моделі спеціаліста в соціальній роботі і соціальній педагогіці необхідно враховувати імідж спеціаліста, формування якого може бути спрямованим на підкріплення позитивних якостей і можливостей фахівця: рівня професійних і особистісних якостей. Імідж також виступає як суспільне визнання і оціночне відношення.

Так, Р. Овчарова пропонує схему (модель) імідж-складових:

- *візуальне сприйняття людини*: ступінь фізичної привабливості, виразності манер, одяг, аксесуари як відображення особистої незвичайності, елегантності;

- *інтелектуальне сприйняття людини*: вражаючі особистісні якості, якості, що відображають професійний портрет фахівця із соціальної роботи;

- *статусне сприйняття людини*: оцінка стратифікаційного статусу (становища в суспільстві), професія, посада;

- *соціальний фон*, який впливає на сприйняття конкретної людини: особистісні характеристики оточення, знайомі, колеги, стратифікаційні характеристики оточення (до якої соціальної групи відноситься, ступінь престижу, становища цієї групи);

- *вплив інтер'єру на сприйняття людини*: якість, стиль, кольорове оформлення, просторові характеристики.

Компонентами приблизної моделі діяльності соціального педагога є: професійні знання, професійні уміння, професійно важливі якості. Пріоритетними характеристиками для імідж-складових соціального педагога є: людська привабливість, особистісна чарівність, інтелігентність, враження здорової і щасливої людини, позитивна модальність настрою, інтерес до людей та їхніх проблем, упевненість у собі, оптимізм, активність, індивідуальний стиль діяльності і поведінки. Разом із культурою, ерудованістю і професіоналізмом, які повинні бути присутніми у професійному іміджі будь-якого спеціаліста, за свідченням Р.Овчарової, існують такі якості, як соціабельність, аффіліціяція, емпатія, соціально-педагогічна активність, дипломатичність, рефлексивність, відповідальність. Бездоганний імідж – це набуток моральних людей, які не відступають від морального, корпоративного і правового

кодексів поведінки. У цілому успішність його визначається єдністю стратегії і тактики спеціаліста (особистісної і професійної).

Однак, імідж не завжди відповідає сутності і змісту роботи фахівця, тому що іноді спрямовується на саморекламу, самопрезентацію. Будучи за своїм змістом явищем поверховим, мисленнєвим, він може сприяти створенню позитивного образу фахівця із соціальної роботи у суспільстві і, одночасно – виникненню невинновданої конкуренції. Імідж професіонала – це вибіркове поняття, обличчя, форма життєвиявлення людини, завдяки якій «на люди» виставляються сильнодиючи особистісно-ділові якості.

Фахівець із соціальної роботи має справляти добре враження як зовнішнім виглядом, так і створенням умов для поліпшення самопочуття інших людей завдяки своїм особистісним рисам і професійним якостям. Однак необхідно пам'ятати, що через специфіку своєї професії він вступає у взаємовідносини і взаємостосунки з представниками різних прошарків населення і соціальних груп. З одного боку, фахівець із соціальної роботи повинен справляти позитивне враження і одночасно бути зрозумілим. Адже кожен клієнт упевнений в тому, що його краще зрозуміє та людина, яка має певний життєвий, а не тільки професійний досвід.

Діяльність фахівців із соціальної роботи передбачає широкий спектр сервісних послуг, які надаються клієнтам для їхнього інформування, консультування, обслуговування, стимулювання тощо. Надаючи певну послугу, фахівець із соціальної роботи може одночасно виконувати одну або декілька ролей.

В Україні професійні ролі реалізуються Фахівцями із соціальної роботи на діяльнісному, практичному рівні соціальної роботи і не підкріплені адміністративним управлінням, тобто посаду, яку займає фахівець із соціальної роботи, не завжди можна ототожнювати із професійною роллю, яку він виконує. Узагальнюючи різні наукові і практичні тенденції щодо рольового репертуару фахівців із соціальної роботи у різних країнах, В. Сидоров пропонує власну класифікацію⁴:

- 1) група практичних ролей: учитель соціальних умінь, консультант-клініцист, агент з питань соціальних змін, аніматор. помічник клієнта, менеджер, вуличний працівник;

⁴ Сидоров В.Н. Деятельность социального работника: роли, функции и умения. - М.: СТИ МГУС, 2000. – 90 с.

- 2) група посередницьких ролей: брокер соціальних послуг, керуючий справами клієнта захисник прав та інтересів клієнта;
- 3) група керівних ролей: керівник робочого навантаження, лідер команди, керівник персоналу, адміністратор;
- 4) група дослідницьких ролей: експерт, аналітик, дослідник;
- 5) група сервісних ролей: викладач, керівник польової практики, супервізор;
- 6) група латентних ролей: захисник панівного порядку, підривач державного устрою, брокер у сірих тонах, цап-відбувайло, донор, потенційний гнобитель, всезнайко.

Професійні ролі, які виконує фахівець із соціальної роботи, демонструють його вміння бути гнучким, мобільним, будувати певні сценарії професійних ситуацій, артистичним, що вимагає певної професійної підготовки і наявності відповідних рис характеру.

Професія фахівця із соціальної роботи спрямована на соціальну сферу, тому необхідною умовою для вибору цієї професії є соціальна спрямованість особистості, наявність відповідних соціальних якостей: гуманізму, доброзичливості, справедливості, відповідальності, терпеливості, врівноваженості, готовності стати на захист клієнта, прийти на допомогу, підтримати.

Як зазначає Л. Тюптя та І. Іванова, важливим елементом моделі спеціаліста соціальної сфери є супервізорство. Супервізія здійснюється щодо студентів спеціальності «Соціальна робота» і на більш високому рівні до колег – фахівців із соціальної роботи. У цілому супервізію розглядають як складову технології організації соціальної роботи, яка включає підготовку фахівця із соціальної роботи, турботу про професійне зростання працівників, профілактику професійних ризиків. В організаційній системі соціальної роботи зарубіжних країн передбачена наявність у штатному розкладі соціальних служб професіонального спеціаліста-супервізора, який пройшов спеціальну підготовку у вищому навчальному закладі і має відповідні здібності. Ще з самого початку навчання, під час проходження практики, соціальні працівники потрапляють до системи професійного наставництва. Наставник (супервізор) є ключовою фігурою в процесі практичної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи. Студенти навчаються інтегрувати теорію і практику, аналізувати, критично оцінювати і перевіряти на практиці знання, набуті під час лекційних і практичних занять.

Функції супервізора залежать від виду практики і можуть включати: загальне ознайомлення студентів із соціальним закладом, його формальною і неформальною структурою, провідними спеціалістами, внутрішніми правилами та інструкціями; створення продуктивних робочих відносин із практикантом; надання емоційної підтримки, заохочення самостійності; управління діяльністю студентів через організацію безпосереднього спостереження за роботою, обговорення, ведення записів, рольові ігри; допомога у виробленні професійних умінь і комунікативних, інструментальних, аналітичних навичок; виявлення навчальних проблем, труднощів та налагодження контактів для їх подолання; допомога у виробленні адекватних установок щодо клієнтів, до самих себе й до професії у цілому, контроль і оцінка діяльності студентів на всіх етапах практики. На етапі професійного зростання супервізія виходить з того, що будь-якому соціальному працівнику – від новачка до людини з великим стажем роботи - потрібні порада, підтримка, допомога у поліпшенні діяльності і підвищенні гнучкості реагування на запити клієнта. У цьому випадку супервізія передбачає як спостереження і контроль, так і пораду, підтримку, спрямовування і націлювання. Адміністративні функції спостереження і контролю виконуються через добір і розстановку кадрів; планування соціальної роботи; підбір «команд»; розподіл обов'язків між членами команди: моніторинг, контроль і оцінку якості роботи; координацію роботи між командами; організацію «зовнішнього» зв'язку команд з іншими організаціями або органами влади і управління; співробітництво з іншими супервізорами; виконання ролі «адміністративного буфера» (улагодження конфліктів між клієнтом і соціальним працівником); захист професійних інтересів працівників (супервізор виконує роль посередника між фахівцями із соціальної роботи і керівництвом органів соціального обслуговування). У вітчизняних соціальних службах за відсутності інституту супервізорства ці функції виконують переважно керівники різних рівнів. Важливим напрямком роботи для супервізії, яка ще не набула розвитку в Україні, є профілактика професійних ризиків. Соціальна робота належить до важких у фізичному і психологічному плані професій. Працівники мають справу зі складними і сумними сторонами людського життя – старістю, самотністю, сирітством, інвалідністю, жорстокістю, девіантністю та ін. Таку роботу супроводжує надмірна витрата психічної енергії, що призводить до психосамотичної втоми й

емоційного виснаження. Цей стан називається «емоційним вигорянням». Допомога при «емоційному вигорянні» передбачає навчання психологічним прийомам самозахисту в ситуаціях «негативного спілкування», облаштування кімнат релаксації, психологічного розвантаження, проведення індивідуальної і групової психотерапії, занять фізкультурою тощо. Важливою є також можливість звернення до наставника як до довіреної особи, з якою можна розділити відповідальність за прийняття рішення, отримати кваліфіковану допомогу при розв'язанні конкретної ситуації і, таким чином, попередити розвиток стресу⁵. (С. 461-462).

Тому для фахівця із соціальної роботи дуже важливі певна психолого-педагогічна готовність до професійної діяльності, високий рівень мотивації, наявність власного етичного кодексу, цінностей і соціальних установок.

Розв'язання складних соціальних проблем потребує підготовки такого фахівця, який здатний здійснювати гнучкий і варіативний підхід до особистості, діє відповідно до етичних стандартів цієї професії, оволодів соціально-педагогічними діагностиками проблем, властивих різним категоріям населення в різних соціально-педагогічних умовах виховання, формування та розвитку особистості.

Класифікаційно-функціональний компонент діяльності фахівця із соціальної роботи набуває особливого значення в підготовці соціально-педагогічних кадрів.

Система професійної підготовки фахівців зумовлюється предметним ціннісно-змістовим планом перспективної моделі професійних якостей фахівця із соціальної роботи.

Виходячи з сучасних соціально-економічних потреб, можемо виділити такі суттєві суперечності професійної підготовки соціальних педагогів та фахівців із соціальної роботи, зокрема між:

- соціально-економічними та професійними вимогами в умовах ринку і загальним станом його професійної підготовки;
- теоретичними знаннями майбутнього фахівця та його умінням застосовувати їх при розв'язанні практичних завдань в умовах соціальної установи;
- функціональними обов'язками посад фахівця із соціальної роботи (соціального педагога) в соціальній установі та рівнем їх відтворення в навчальному процесі;

⁵ Соціальна робота: Короткий енциклопедичний словник. - К.: ДЦССМ, 2002. -

- існуючим навчально-програмним забезпеченням професійного навчання фахівця із соціальної роботи (соціального педагога) і навчально-програмним забезпеченням підготовки в умовах ступеневої неперервної освіти;

- усвідомленням навчальної інформації і професійною відповідальністю майбутнього фахівця за кінцевий результат діяльності в умовах соціальної установи.

Розв'язання означених суперечностей актуалізує ряд проблем:

- якою має бути професійна підготовка фахівця із соціальної роботи (соціального педагога), здатного виконувати свої професійні функції на достатньо високому рівні гуманізму і етичної культури;

- як забезпечити формування морально-етичної культури студентів з урахуванням усіх чинників, що впливають на цей процес.

Усе зазначене констатує необхідність удосконалення та розробки наукових засад соціально-педагогічних технологій формування у майбутніх фахівців основ професійної етики. При цьому вагомими є такі дидактичні засади формування основ професійної етики:

- відбір і структурування змісту навчального матеріалу з урахуванням принципів поліваріантності й інтегративності професійної підготовки;

- проблемно-пошуковий виклад теоретичного і практичного матеріалів;

- поряд з традиційними структурними компонентами професійної етики (принцип, правило, норма, звичай) виділення як структурного компонента – ситуативно-поведінкової моделі;

- використання дослідницьких методів навчально-пізнавальної діяльності студентів.

Найбільш дієвими функціями в діяльності фахівця із соціальної роботи є: виховна, прогностична, діагностична, запобіжно-профілактична та соціально-терапевтична, охоронно-захисна. організаторська, організаційно-комунікативна, аналітико-дослідницька. Зміст базової освіти фахівця із соціальної роботи є значно складнішим і різноплановішим порівняно із змістом освіти учителя-предметника, а сама професіограма фахівця із соціальної роботи нагадує своєрідний алгоритм дії його процесуально-технологічного потенціалу.

Отже, слід зазначити, що професійні вміння та навички фахівця із соціальної роботи – організатора культурно-дозвіллевої діяльності в соціумі, керівника дитячих об'єднань та організацій: високий

професіоналізм, компетентність, доброта, людяність, чуйність, співчуття; комунікабельність, порядність, чесність, альтруїзм, працездатність, енергійність, повага до людей, ініціативність. Водночас, якості, неприпустимі в професії – байдужість до людей, грубість, безвідповідальність, відсутність почуття обов'язку, користолюбство, меркантильність, бездуховність, агресивність, жорстокість. цинізм, заздрість, неприязнь до хворих та людей похилого віку.

Вирішальну роль у процесі управління діяльністю фахівця із соціальної роботи відіграє проект, а в ньому сценарій вихідного розвитку, який відповідає гуманістичним імперативам.

Підготовка ґрунтується на врахуванні практичного значення соціальної роботи, яке полягає у створенні повноцінних умов формування готовності особистості до удосконалення себе і соціальних відносин.

Соціальні працівники доповнюють і розвивають багатопланову діяльність закладів освіти, охорони здоров'я, культури, громадських організацій, виконуючи інтегративну функцію взаємозв'язку державно-громадських структур із родиною та особистістю.

Ідеальний образ фахівця із соціальної роботи

Ефективність соціальної роботи залежить не тільки від рівня підготовки фахівця, його знань і досвіду, а й від особистісних характеристик, якостей, світоглядної сфери і життєвої позиції. Фахівець із соціальної роботи повинен виробити для себе певну систему цінностей, яка має узгоджуватися із сутністю і змістом соціальної роботи, суспільними нормами і традиціями тощо.

Фахівець із соціальної роботи має справляти приємне враження зовнішнім виглядом, старанністю у створенні умов для поліпшення самопочуття інших людей. Тому він повинен дбати про позитивне ставлення до нього, про те, щоб бути зрозумілим. На індивідуальне ставлення до конкретного фахівця опосередковано впливає суспільний престиж професії, тобто громадська думка. Наявність загальноприйнятого взірця дає змогу фахівцям сприймати його як еталон, на який слід орієнтуватися в щоденній діяльності.

Ідеальний образ фахівця із соціальної роботи висвітлює різнобічні аспекти міждисциплінарного характеру професії, складність і глибину взаємозв'язків, які виникають у процесі надання соціальної допомоги і підтримки. Складовими такого образу є:

- кваліфікаційні вимоги до спеціалістів різних рівнів (знання, навички, вміння, функції);
- психолого-педагогічна готовність до оволодіння професією (обізнаність із специфікою професії, її сутністю, рівень мотивації);
- особистісні якості, що зумовлюють професійне призначення спеціаліста (позитивна життєва спрямованість, дотримання етичних норм, цінностей, установок, риси характеру, що відповідають місії та завданням соціальної роботи).

На формуванні ідеального образу фахівця із соціальної роботи позначаються такі аспекти практичної діяльності:

- фаховий портрет практичних фахівців із соціальної роботи (їх сильні та слабкі сторони, професійні труднощі і ризики, професійна небезпека, позитивний життєвий досвід у збереженні власної сім'ї, духовний досвід);
- поширені серед практиків ролі фахівців із соціальної роботи;
- суспільна позиція фахівців із соціальної роботи у створенні умов для допомоги та підтримки людей, які опинилися в складних життєвих ситуаціях;
- налагоджена система супервізії (наставництва), яка допомагає соціальним працівникам краще долати труднощі й виконувати свої функції.

Отже, соціальна робота належить до важких у фізичному та психологічному плані професій, оскільки соціальні працівники мають справу із складними і сумними сторонами людського життя. Таку роботу супроводжує надмірна втрата психічної енергії, що спричинює втому й емоційне виснаження. Процес соціальної роботи не завжди буває успішним і результативним, працівники зазнають невдач, переживають розчарування, набувають негативного досвіду. За таких умов наявність ідеального образу орієнтує на той високий професійний рівень, досягнення якого є метою справжніх фахівців.

Фахові вимоги до фахівця із соціальної роботи

Сучасний фахівець із соціальної роботи - це фахівець у галузі соціальної інженерії і соціальних технологій. Як соціолог і педагог, він має глибоко знати правові, моральні, психологічні регулятори життєдіяльності людей, має бути здатним і готовим прийти їм на допомогу, надавати їй кваліфіковано, доброзичливо і терпеливо. Незалежно від конкретних умов професійної діяльності фахівець із соціальної роботи повинен:

– знати теоретичні й методологічні засади соціальної роботи, її історичні корені, традиції, вітчизняний і зарубіжний досвід, сучасні завдання, методи організації соціального захисту населення;

– мати навички соціально-психологічного і ситуаційного аналізу, діагностики умов і рівня життєдіяльності різних соціальних категорій і груп населення;

– уміти проводити соціологічні дослідження, прогнозувати розвиток соціальних процесів і враховувати їх результати у своїй роботі, а також під час врегулювання соціальних конфліктів;

– володіти організаторськими здібностями, високою загальною культурою, педагогічним хистом, бути комунікабельним, товариським, співчутливим, готовим до самопожертви;

– мати необхідну методико-психологічну підготовку, бути спостережливим, уважним, милосердним, витриманим, скромним тощо;

– бути готовим надавати кваліфіковану юридичну допомогу під час захисту прав клієнтів.

У соціальній роботі існують критерії компетентності фахівців із соціальної роботи загального профілю, які виразно окреслюють зміст їхньої діяльності та очікування клієнтів.

Теоретичні положення про суспільне призначення, сутність соціальної роботи, нормативні вимоги до неї, аналіз реальної практики фахівців свідчать, що належна компетентність фахівця із соціальної роботи передбачає такі вміння:

1) виявляти й оцінювати ситуацію за необхідності розпочати, посилити, відновити, захистити чи довести до логічного завершення стосунки між людьми, із соціальними інститутами;

2) оцінювати проблему, поставлену мету і способи її досягнення; вміти розробити план дій, спрямованих на відновлення або розвиток життєвих ресурсів і благополуччя людини;

3) стимулювати індивіда до розв'язання проблем, уникнення стресів, особистісного розвитку;

4) бути посередником між клієнтами й організаціями, структурами, що забезпечують людей ресурсами, послугами і можливостями;

5) ефективно втручатися у процес розв'язання проблем найдискримінованіших і найвразливіших груп населення;

6) сприяти ефективному і гуманному функціонуванню систем, організацій, які забезпечують людей послугами, ресурсами і можливостями;

7) брати активну участь у створенні нових систем послуг, ресурсів і можливостей, враховуючи запити споживачів послуг; прагнути нейтралізувати дії організацій, які створюють перешкоди для споживачів послуг;

8) оцінювати ступінь втручання і досягнутих змін;

9) постійно оцінювати свій професійний рівень і розвиток, поведінку і набуті навички;

10) сприяти вдосконаленню послуг, розвиваючи професійні знання, підтримуючи стандарти й етичні норми професії.

Професійне становлення фахівця із соціальної роботи є багатограним і безперервним процесом. Його розвитку сприяють глибоке розуміння особливостей обраної професії, її значущості для суспільства, усвідомлений професійний вибір і системна робота над собою.

Саморух особистості до вершин професійної майстерності охоплює такі стадії:

а) *оптацію (бажання, обрання)* – формування особистісних намірів, усвідомлений вибір професії з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей особистості;

б) *професійну підготовку* – формування професійної спрямованості і системи професійних знань, умінь і навичок, набуття досвіду теоретичного і практичного розв'язання професійних проблем;

в) *професійну адаптацію* – входження в професію, засвоєння нової соціальної ролі, професійне самовизначення, формування особистісних і професійних якостей, досвіду самостійної професійної діяльності;

г) *професіоналізацію* – формування професійної позиції, інтеграцію особистісних і професійно важливих якостей, умінь у значущі утворення;

г) *професійну майстерність* – цілковиту реалізацію, максимальний вияв особистості у професійній діяльності (творчо-креативний принцип) на основі рухливих інтегральних психологічних новоутворень.

У формуванні, самоформуванні особистості фахівця із соціальної роботи важлива роль належить *професійному вихованню*.

У широкому розумінні це відбувається у процесі трудового і суспільного життя, у вузькому – у процесі підготовки висококваліфікованих фахівців із соціальної роботи, здатних працювати у нестандартних, постійно змінюваних навчальних закладах. Ґрунтовне оволодіння фаховими знаннями і навичками передбачає: створення умов для вільної реалізації розуму і почуттів майбутніх соціальних фахівців, що є основою освоєння принципів гуманізму і способів вияву людяності; творчу спрямованість навчального процесу; підготовку студентів до входження в систему професійної діяльності «Людина – Людина», успішної адаптації в ній; створення умов, за яких кожна навчальна група була б своєрідною лабораторією розвитку навичок спілкування, взаємодії, ефективної комунікації. Не менш важлива орієнтація навчального процесу на розвиток унікальності й неповторності особистості майбутнього фахівця із соціальної роботи, що є основою формування його індивідуального стилю роботи; на усвідомлення ним значущості обраного фаху, вироблення вміння реалістично оцінювати свої можливості, достоїнства і недоліки, навичок роботи над собою.

Початковою стадією професійного виховання фахівців із соціальної роботи є *профорієнтація* - комплекс психолого-педагогічних заходів, спрямованих на оптимізацію процесу вибору молодого людиною своєї майбутньої професії відповідно до індивідуальних нахилів, уподобань, здібностей і суспільної потреби. Завершується профорієнтація фактом вибору професії. Подальшими складовими професійного виховання є підготовка до свідомого досягнення передбачуваної мети, оволодіння професією, початок і становлення самостійної трудової діяльності, безперервне підвищення кваліфікації.

Основою всебічного й ефективного професійного виховання майбутнього фахівця із соціальної роботи є дотримання таких *принципів*:

а) *принципи творчого саморозвитку*. Передбачають поєднання логічного й евристичного (пошукового, творчого), раціонального й емоційного; здійснення саморозвитку через безперервне самовдосконалення; поширення власного досвіду, власних знань з одночасним запозиченням досвіду колег;

б) *принципи самопізнання*. До них належать: орієнтація на рефлексивне мислення; усвідомлення своїх сильних і слабких якостей; опора на сильні якості і робота над подоланням слабких;

використання тестів самоконтролю, договорів із собою, самоспостереження, самоаналізу, аналізу чинників своїх успіхів і причин невдач;

в) *принцип дотримання пріоритетів практики*. Суть його полягає у визнанні необхідності вивчення теорії з розумінням того, що критерієм істини є практика. Практична реалізація ідей, вивчення теорії відбувається не лише з метою усвідомлення, а й для використання її узагальнень на практиці;

г) *принципи співтворчості викладача і студента*. Творча особистість, незалежно від віку, виду діяльності, постійно розвивається, спрагло всотуючи нові знання, заохочуючи до співтворчості всіх, із ким вона взаємодіє. Дбаючи про успіхи своїх колег, учнів не менше, ніж про свої, вона виявляє до них довіру, щирість, терпимість, дотримується демократичних засад у взаємодії з ними, розв'язанні спільних завдань тощо.

Поширені випадки, коли Фахівцями із соціальної роботи стають люди, які не мають відповідної фахової підготовки. Наприклад, колишні клієнти, їхні родичі або люди, які самотужки здолали свої проблеми і прагнуть допомогти іншим. Вони мають життєвий досвід, проте таким соціальним працівникам доводиться опановувати базові професійні навички, розвивати в собі необхідні якості. Для них у соціальних службах організовують спеціальне навчання, покликане сприяти новачкам у набутті цілісного уявлення про завдання, функції та правила поведінки фахівців із соціальної роботи, що дає змогу інтегрувати знання, навички, професійні та особисті цінності, впливає на професійний розвиток. Такого підходу дотримується Всеукраїнська мережа людей, які живуть з ВІЛ, у центральному і регіональних осередках якої працюють консультантами чимало тих, хто має статус ВІЛ-позитивного.

Інколи фахівець із соціальної роботи, навіть належно професійно підготовлений, з певним досвідом, може опинитися у проблематичному становищі. Часто це є наслідком переоцінювання власних суб'єктивних уявлень та установок щодо потреб клієнта, його ресурсів і можливостей розвитку («Я краще знаю, що саме потрібне клієнтові»). Тоді він рекомендує клієнтові не те, що потрібно, а те, що вважає правильним, корисним для нього. Це свідчить про *непрофесійність*. Тому важливо завжди мати на увазі, що будь-яке судження про клієнта, сприйняття його слів є лише передбаченням.

Нерідко висловлювання клієнта викликають у фахівця особисті асоціації, емоції, які заважають адекватному сприйняттю їх змісту. Часто клієнт приховує власні емоції, побоюючись посваритися із соціальним працівником. У зв'язку з цим слід пам'ятати, що висловлені потреби клієнта можуть не відповідати тому, що він насправді відчуває, переживає, чого потребує.

Діяльність фахівців із соціальної роботи реалізується у географічному, політичному, соціально-економічному, культурному і духовному контекстах, на які обов'язково мають зважати справжні професіонали. Географічний контекст визначає кордони соціальної роботи (агентство, регіон, нація, держава). Політичний контекст характеризує суспільний устрій, політичний режим, форму правління, які обумовлюють формування внутрішньої соціально-економічної політики, в т. ч. засади соціальної практики і практичної діяльності фахівців із соціальної роботи. Від соціально-економічного контексту залежить доступність для людей необхідних життєвих засобів, а також умови здобуття освіти, медичного обслуговування, соціального забезпечення і захисту, рівень розвитку соціальних послуг і соціальної підтримки. Культурний і духовний контексти вимагають від фахівця із соціальної роботи поваги до релігійних, культурних, духовних традицій особистостей, сімей, громад і націй, врахування соціальних цінностей суспільства, філософсько-політичних переконань, ідеалів людей, з якими їм доводиться спілкуватися.

Професіоналізм як високий стандарт цілеспрямованої діяльності фахівця із соціальної роботи виражається передусім у її стабільності і результативності, в ефективному індивідуальному стилі, характеризується об'єктивними і суб'єктивними показниками.

Об'єктивні показники професіоналізму фахівця із соціальної роботи визначаються його відповідністю професії, особистим внеском у соціальну практику, здатністю фахово розв'язувати проблеми клієнта, надавати допомогу різним групам населення. Важливим об'єктивним критерієм є рівень фахових знань і вмінь, які: сприяють ефективному посередництву між клієнтом і державними структурами, успішному функціонуванню в ролях організатора, координатора, технолога соціального захисту клієнта; забезпечують його вплив на соціальну політику в регіоні, суспільстві, вміння аналізувати процеси в соціальній сфері, свою діяльність і прогнозувати їх розвиток у найближчій і віддаленій перспективах.

Суб'єктивні показники професіоналізму фахівця із соціальної роботи обумовлюються його особистісними якостями, що залежать від особливостей перебігу основних психічних процесів, сформованості комунікативних навичок, уміння діяти у складних і неординарних фахових і психологічних ситуаціях тощо.

Ефективність діяльності фахівця із соціальної роботи оцінюють за такими критеріями:

- аналіз проблем клієнтів і результатів їх розв'язання;
- динаміка залучення клієнта до різних видів соціальної діяльності;
- результати включення дорослого населення в діяльність, спрямовану на поліпшення соціальних умов;
- особливості соціально-психологічного клімату в соціумі;
- рівень професійного зростання фахівця із соціальної роботи як спеціаліста.

В аналізі фахового рівня фахівця із соціальної роботи послуговуються також процесуальними (використання методів, прийомів, технологій), нормативно-етичними (засвоєння і дотримання у своїй роботі норм, стандартів, принципів, еталонів професії) показниками. Не менш важливі при цьому його ставлення до професійного навчання (прагнення до навчання, підвищення рівня кваліфікації, готовність вивчати фахові теоретичні й методичні аспекти, обмінюватися досвідом з колегами), інноваційна налаштованість (орієнтація на новаторство, пошук індивідуального стилю, творче використання різних методів і прийомів відповідно до вимог часу і конкретної ситуації).

Особистісні вимоги до фахівця із соціальної роботи

Фахівець із соціальної роботи, який усвідомлено обрав свій фах, досягнув його суспільну місію і моральну сутність, успіх своєї роботи вбачає в облагородженні світу людей, які з різних причин опинилися у складних життєвих обставинах, у сповненні цього світу позитивними емоціями, у відчутті своєї потрібності суспільству і конкретним людям. Ця робота потребує не тільки певних професійних знань, уміння використовувати найпродуктивніші для кожної конкретної ситуації форми, методи, технології соціальної роботи, а й відповідних особистісних якостей, без яких багатьом вона може здаватися рутинною, надто обтяжливою і замість користі приносити шкоду клієнтам і суспільству. З цього погляду особливо важливими є такі індивідуальні якості фахівця із соціальної роботи,

як гуманістична спрямованість, особиста і соціальна відповідальність, загострене почуття справедливості, власна гідність і повага до гідності іншої людини, терпимість, ввічливість, порядність, емпатійність (здатність співпереживати, співчувати), готовність зрозуміти клієнта і прийти йому на допомогу, уважність, старанність, щирість, комунікабельність, соціальна адаптованість.

Для клієнтів соціальної роботи важливо, щоб соціальні працівники володіли необхідними для цього виду діяльності особистісними якостями (доброта, турботливість, чесність, чуйність, приязність, співчутливість, безкорисливість, урівноваженість); навичками спілкування (увага до інших, вміння вислуховувати, ввічливість); ставленням до роботи (сумлінність, виконавча дисципліна, відповідальність, вимогливість до себе). Неприйнятними для них є такі особистісні якості, як нервозність, користоловство, черствість, пихатість, нечесність, жорстокість. У спілкуванні клієнти негативно оцінюють грубість, неповагу до людей, гидливість, сердитість, неввічливість, зухвалість фахівців із соціальної роботи. У ставленні до роботи - байдужість до клієнтів, постійний поспіх, безвідповідальність, лінощі, несумлінність, небажання допомогти, легковажність, незібраність тощо.

Особистісні якості фахівця із соціальної роботи поділяють на три групи:

1. *Психофізіологічні характеристики*, від яких залежать здібності до цього виду діяльності. До них належать психічні процеси (сприйняття, пам'ять, уява, мислення), психічні стани (втома, апатія, стрес, тривожність, депресія), увага як стан свідомості, емоційні та вольові прояви (стриманість, індіферентність, наполегливість, послідовність, імпульсивність). Психологічні характеристики мають відповідати вимогам до фахової діяльності фахівців із соціальної роботи.

Психологічна невідповідність вимогам професії особливо різко виявляється у складних ситуаціях, за необхідності мобілізації всіх особистих ресурсів для розв'язання складних, небуденних проблем. Позиція фахівця із соціальної роботи має бути переконливою, аргументованою. Зауваживши, що співбесідник почав надмірно хвилюватися, необхідно запропонувати відкласти на якийсь час розв'язання конфліктної ситуації.

2. *Психологічні якості*, що характеризують фахівця із соціальної роботи як особистість. До цієї групи якостей належать самоконтроль,

самокритичність, самооцінка власних вчинків, а також стресовитривалість (фізична тренованість, самонавіювання, вміння переключатися й управляти власними емоціями). Вони допомагають уникнути професійних стресів, здійснювати самоменеджмент - послідовне, цілеспрямоване використання ефективних методів і технологій самореалізації, саморозвитку творчого потенціалу. Наприклад, працівники у громаді повинні бути здатними до ініціативи, діяти за умов ризику, впроваджувати новаторські ідеї. Для цього необхідні висока сприйнятливність до нового, здатність працювати самостійно, створювати власну мережу підтримки, розв'язувати конфлікти в громаді, а також суперечливі ситуації взаємодії громади із зовнішнім середовищем.

3. *Психолого-педагогічні якості*, від яких залежить ефект особистої привабливості. Такими якостями є комунікабельність (уміння швидко налагоджувати контакт із людьми); емпатійність (вловлювання настрою людей, виявлення їхніх установок і очікувань, співпереживання); атрактивність (зовнішня привабливість особистості); красномовність (вміння гарно, майстерно говорити, ораторський хист) тощо.

Соціальним працівникам доводиться весь час мати справу з різними людьми (клієнтами, місцевими мешканцями, фахівцями, консультантами); їх усне, письмове спілкування з ними має бути довірливим, переконливим, що є передумовою його ефективності. Для цього необхідні володіння навичками презентації своїх ідей перед різними групами, під час різних зібрань, написання звітів, проектних заявок, уміння обґрунтовувати ідеї, знаходити союзників, просувати проекти громади, використовувати можливості служб і послуг тощо.

Певну теоретичну, практичну, орієнтаційну цінність має для фахівців із соціальної роботи такий перелік їх ***особистісних якостей***:

- а) емпатія - вміння бачити світ очима іншої людини;
- б) повага, реагування на проблему клієнта так, щоб вселити йому впевненість у здатності подолати її;
- в) конкретність і чіткість;
- г) знання себе і вміння допомагати іншим у самопізнанні;
- г) щирість, вміння природно поводитися у стосунках з клієнтом;
- д) дотримання правила «тут і тепер», що зобов'язує до невідкладного розв'язання проблеми, задоволення потреб клієнта.

Фахова соціальна робота спирається на принцип гуманізму, відповідно до якого найвищою цінністю в суспільстві є людина. Гуманність соціальної роботи виявляється в різних формах, найпоширенішою з яких є альтруїзм.

Альтруїзм (лат. – інший) – моральна якість, яка характеризує готовність людини безкорисливо жертвувати власними інтересами заради блага іншого.

Альтруїзм є неодмінною умовою соціальної роботи. Якщо фахівець із соціальної роботи не сповідуватиме його стосовно клієнтів, він не зможе бачити їхні інтереси першочерговими для себе, а тому не докладатиме зусиль для розв'язання їхніх проблем. У такому разі йому важко буде розраховувати на довіру клієнтів, без якої неможлива ефективна їх співпраця. Отже, професія фахівця із соціальної роботи, ґрунтуючись на альтруїзмі, вимагає від нього й такої моральної якості, як співчуття.

Визначальним чинником придатності людини до соціальної роботи є система її цінностей, яка визначає ефективність її практичної діяльності. Якщо людина, вирішивши стати фахівцем у сфері соціальної роботи, на якомусь етапі виявила відчутні розходження між власними установками і системою цінностей соціальної роботи як фаху, їй краще присвятити себе іншій діяльності.

Взаємозв'язок між професійними і духовно-моральними якостями фахівця із соціальної роботи

У практичній діяльності відбувається інтеграція фахових і моральних якостей фахівців із соціальної роботи, адже використання себе (своїх знань, навичок, цінностей, здібностей) є одним із найважливіших інструментів соціальної роботи.

Соціальні працівники і клієнти можуть сповідувати різні життєві цінності. Але якщо соціальні працівники не виявляють поваги до цінностей клієнта (демонструючи тим самим власні високі професійні та морально-духовні якості), це може спричинити конфлікт між ними.

Щоб уникнути конфлікту з клієнтом, фахівець із соціальної роботи має контролювати власні безпосередні реакції, не давати волі емоціям, насамперед негативним (роздратуванню, нетерпимості, гидливості, протесту). У спілкуванні йому необхідно стежити за тоном своїх висловлювань, який має бути серйозним, уважним, спокійним, доброзичливим, і пам'ятати, що його настрій, демонстративне переживання особистих проблем можуть негативно позначитися на

клієнтові. Клієнт повинен відчувати, що фахівець із соціальної роботи виявляє увагу до нього, небайдужий до його проблем, переживає його становище. Обов'язковою умовою є налагодження контакту, довіри, співпраці між соціальним працівником і клієнтом. У соціальній роботі потрібне обов'язкове дотримання професійної етики, зокрема збереження таємниці розмови з клієнтом, володіння знаннями щодо його вікових особливостей. Отже, фахівець повинен прагнути якнайповніше розвивати власні знання, вдосконалювати фахові і морально-духовні якості.

При застосуванні стратегій втручання, виконанні конкретних завдань соціальним працівникам слід гармонійно поєднувати необхідні для цієї роботи професійні та особисті якості. Соціальні працівники мають володіти такими техніками втручання, як комунікація, інтерв'ювання, фасилітація роботи групи, посередництво й переговори, планування та оцінювання. Необхідні їм і технічні навички: збирання, перевірка й аналіз даних за допомогою комп'ютерних програм, ведення комп'ютерних баз даних, підготовка інформаційних матеріалів за допомогою комп'ютера, користування Інтернетом та веб-дизайном. Не менш важливі й усвідомлення того, чому і як люди об'єднуються у соціальні організації, розуміння процесів, що відбуваються у діадах, групах, організаціях, громадах. Соціальні працівники повинні бути обізнаними і з особливостями влади в громадах, з логікою соціальних змін та інновацій.

Ухвалення рішень, розв'язання проблеми лідерства і підпорядкування однаково відбуваються у групах, організаціях і громадах. Тому соціальна робота потребує знань різних аспектів індивідуальної і групової взаємодії.

Для фахівців із соціальної роботи важливою є здатність допомагати людям змінювати власний статус, посилювати свої зв'язки, для чого необхідні розуміння мотивації поведінки людей, груп, спільнот і володіння методами посилення їх віри у можливість змін.

Крім фахових знань і професійних якостей, працівники повинні виховувати в собі лідерські якості, оскільки робота в громаді передбачає залучення до неї членів громади, мотивацію людей на колективні дії.

Питання для самоконтролю

1. Розкрити проблеми особистісної та професійної підготовки фахівця із соціальної роботи.
2. Охарактеризувати модель фахівця соціальної сфери.
3. Обґрунтувати професійну підготовку, кваліфікацію, функції та етику соціального педагога, фахівця із соціальної роботи.
4. Фахові вимоги до фахівця із соціальної роботи
5. Особистісні вимоги до фахівця із соціальної роботи.
6. Вербальна й невербальна поведінка фахівця соціальної сфери.
7. Вплив професійної діяльності на особистість фахівця із соціальної роботи.
8. Сугестологічна майстерність соціального педагога

Література

1. Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи (модульний курс дистанційного навчання) /А.Й.Капська, О.В.Безпалько, Р.Х.Вайнола; загальна редакція А.Й.Капської. – К., 2002. – 164 с.
2. Большаков А.С. Моделирование в менеджменте. Уч. Пособие для студентов вузов. - М.: "Филинь", 2000.
3. Василькова Ю.В. Лекции по социальной педагогике (на материалах отечественного образования). - М., 1998. - С.68-71.
4. Гуслякова Л.Г., Холостова Е.И. Основы теории социальной работы. - М.: Институт социальной работы, 1997.
5. Зверева І.Д., Коваль Л.Г. Соціальна педагогіка як основа соціальної роботи // Довіра і надія: Інформаційно-методичний бюлетень, № 5, 1994.
6. Коваль Л.Г., Зверева І.Д., Хлебик С.Р. Соціальна педагогіка/соціальна робота. - К., 1997.
7. Лукашевич М.П., Мигович І.І. Теорія і методи соціальної роботи. - К.: МАУП, 2002.
8. Медведева Г. П. Этика социальной работы: Учеб. пособие. - М.: ВЛАДОС, 1999.
9. Овчарова Р.В. Справочная книга социального педагога. - М., Творч. Центр. - 2001. - С.25-50.
10. Пальчевський С.С. Сугестопедагогіка. - Рівне: видавничий центр РДГУ, 2002.
11. Сидоров В.И. Деятельность социального работника: роли, функции и умения. - М.: СТИ МГУС, 2000. - 90 с.
12. Словарь-справочник по социальной работе / Под ред. Е. И. Холостовой. - М.: Юристь, 2000.
13. Словник-довідник для фахівців із соціальної роботи і соціальних педагогів / За заг. ред. А.Й.Капської, І.М. Пінчук, С.В.Толстоухової. - К.: УДЦССМ, 2000.
14. Соціальна педагогіка. Підручник / За редакцією професора А.Й.Капської. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 458 с.
15. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / За заг. Ред.. проф.. І.Д.Зверевої. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 336 с.
16. Соціальна робота / соціальна педагогіка: понятійно-термінологічний словник / За заг.ред. /І.Д.Зверевої.- К.: Етносфера, 1994. - 85 с.

17. Соціальна робота в Україні: Навч. посібник / За ред. І.Д.Зверєвої, Г.М.Лактіонової. - К.: Науковий світ, 2003.
18. Соціальна робота: В 3-х ч. - Ч. 1. Основи соціальної роботи / За ред. Т.Семигіної, І.Григи. - К.: Києво-Могилянська академія, 2004.
19. Соціальна робота: В 3-х ч. - Ч. 2. Теорії та методи соціальної роботи / за ред. Т.Семигіної, І.Григи. - К.: Києво-Могилянська академія, 2004.
20. Соціальна робота: Короткий енциклопедичний словник. - К.: ДЦССМ, 2002.- С.461-462.

2.2 Клієнти соціально-педагогічної діяльності

У сучасній професійній соціальній роботі клієнтами прийнято називати окремих осіб, групи людей, їхніх родичів, сім'ї, громади, які є адресатами соціальної роботи. Вони не можуть самостійно подолати свої проблеми, вийти з життєвої кризи, функціонувати самостійно і тому потребують сторонньої допомоги.

Термін «клієнт» належить до суперечливих дефініцій у соціальній роботі. В медицині особу, якій надають допомогу, називають «пацієнтом», в юриспруденції – «потерпілим», «позивачем». Ці терміни описують лише одну, пасивну сторону в позиції особи, що потребує професійного сприяння. Проте у випадках, коли вона володіє особистісною суб'єктністю, тобто тією мірою, наскільки дозволяють її інтелектуальні, фізичні, психічні й моральні ресурси, особа повинна сама брати участь у розв'язанні власної проблеми, взаємодіяти з соціальним працівником, бути не пасивним реципієнтом допомоги, а активним агентом трансформації власних життєвих обставин. У зв'язку з цим утвердилася думка про те, що особу, якій надає допомогу фахівець із соціальної роботи, варто називати клієнтом (хоча паралельно в Україні вживають терміни «підопічний», «користувач», «бенефіціар» тощо).

Так, у Словнику «Соціальна політика і соціальна робота» термін «клієнт» трактується як:

1. Постійний покупець або замовник.
2. Особа, яка користується послугами адвоката, нотаріуса тощо.

До клієнтів соціальних служб належать багатодітні й неповні сім'ї, діти-сироти, люди з обмеженими фізичними та психічними можливостями, люди з алкогольною й наркотичною залежністю, бездомні, біженці, ті, хто повернувся з місць ув'язнення та ін.

Клієнт соціальної роботи - індивід, група людей, сім'я, громада, які не можуть самостійно подолати свої проблеми, вийти з життєвої кризи, функціонувати самостійно і тому потребують допомоги

фахових фахівців із соціальної роботи, є адресатами соціальної роботи.

На різних етапах розвитку соціальної роботи це поняття виражало дещо різний зміст. Найчіткіше еволюція його простежується в теорії і практиці соціальної роботи в США. На початку XX ст. клієнтами американських фахівців із соціальної роботи були переважно емігранти, котрим важко давалися адаптація до нового соціокультурного оточення, інтеграція в нову суспільну систему. У 30-ті роки, з настанням великої економічної депресії, основною соціальною проблемою була бідність, а клієнтами соціальних служб - малозабезпечені люди, які опинилися за межею бідності. Ключове завдання соціальної роботи з ними полягало в наданні матеріальної та моральної підтримки. Після Другої світової війни американські соціальні служби зосередилися на роботі з представниками середнього класу, особисті проблеми яких були пов'язані насамперед із стосунками у сім'ях і відносинами у мікросередовищах. Відтоді провідне завдання фахівців із соціальної роботи полягає у спільному з клієнтом пошуку засобів зміни сценарію життя сім'ї і найближчого оточення. У 60-ті роки розпочався поступовий розвиток групових форм роботи, а також спрямованої на структурні зміни роботи у громаді. Через два десятиліття клієнтом соціальної роботи почали вважати будь-якого суб'єкта, який має проблеми, а завданням фахівців із соціальної роботи - сприяння нормальному його функціонуванню в суспільстві. У кожному суспільстві до категорії вразливих можуть бути віднесені різні групи громадян. Особи, з якими мають справу соціальні працівники, різні за віком (від немовлят до похилого віку), належать до різних рас, релігій, етнічних, соціоекономічних груп.

Соціальним працівникам у роботі з клієнтами необхідно враховувати *клієнтцентований підхід*, особливістю якого є провідна роль клієнта, з яким емпатично взаємодіє фахівець із соціальної роботи, використовуючи прийоми активного слухання (це допомагає клієнтові прийняти свої досвід і почуття, стати більш цілісним).

Потенційними клієнтами соціальної роботи вважають представників вразливих/пригнічених верств чи груп населення. *Вразливими* вважають індивідів або групи, що зазнають чи мають більшу ймовірність зазнати негативних впливів соціальних, економічних, екологічних чинників. Синонімом цього поняття є «групи ризику».

Клієнтами чи *потенційними клієнтами* соціальної роботи можуть бути:

- бездомні люди;
- родини, в яких існують проблеми дитячої занедбаності, сексуальних, фізичних зловживань відносно дитини або одного з партнерів;
- подружні пари, що мають серйозні сімейні конфлікти;
- родини, в яких дитина виховується лише одним з батьків і в яких серйозні конфлікти спричинені насильством з боку батька, а також втечею, делінквентною поведінкою, труднощами у навчанні дитини;
- ВІЛ-інфіковані люди та їхні родини;
- люди, що мають низькі доходи через безробіття, відсутність годувальника, фізичні обмеження, недостатність навичок та інші фактори;
- люди, які перебувають в ув'язненні чи колишні ув'язнені, життя яких було поламане через покарання внаслідок порушення закону;
- незаміжні вагітні дівчата-підлітки чи такі, що вже виховують дитину;
- гомосексуали та лесбійки, що мають особисті або сімейні проблеми;
- люди, що мають соматичні чи психічні захворювання або інвалідність; термінально хворі;
- люди, залежні від алкоголю, наркотиків та їхні родини;
- мігранти і меншини, що мають недостатні ресурси та можливості, або ті, хто стали жертвами расизму, сек-сизму чи інших форм дискримінації;
- люди із затримками розвитку (інваліди розвитку) та їхні родини;
- люди похилого віку, що не можуть адекватно функціонувати;
- мігранти та біженці, що мають недостатні необхідні ресурси;
- діти, які залишилися без піклування батьків, і ті, що зазнають насилля;
- діти, що мають проблеми, пов'язані з навчанням у школі, та їхні родини;
- люди, що знаходяться у стресовому стані, пов'язаному з травматичними подіями (смерть близької людини, природні чи техногенні катастрофи, вихід на пенсію тощо), а також діти, що залишили родину.

Поширеними в західних країнах є спеціалізовані соціальні служби, спрямовані на розв'язання проблем таких категорій клієнтів:

- діти і сім'ї;
- люди похилого віку;
- хворі люди;
- люди з функціональними обмеженнями;
- залежні від психоактивних речовин;
- люди з ВІЛ/СНІДом;
- іммігранти.

Очевидно, що не всі наведені групи віднесені до потенційних клієнтів соціальної роботи в Україні. Не завжди ми можемо констатувати, що в нашій країні надаються необхідні послуги всім цим категоріям клієнтів.

Закон України «Про соціальні послуги» визначає, що соціальна допомога може надаватися людям, котрі потрапили у складні життєві обставини. Тобто практично кожна людина може стати клієнтом соціальних служб, коли виникає ситуація чи обставини, які неможливо «об'єктивно подолати самотійно (інвалідність, часткова втрата рухової активності у зв'язку зі старістю або станом здоров'я, самотність, сирітство, безпритульність, відсутність житла або роботи, насильство, зневажливе ставлення та негативні стосунки в сім'ї, малозабезпеченість, психологічний чи психічний розлад, стихійне лихо, катастрофа тощо)» [Соціальна робота: В 3 ч. – К.: Вид. Дім «Києво-Могилянська академія», 2004. – Ч.1.: Основи соціальної роботи / Н.Б.Бондаренко, І.М.Грига, Н.В.Кабаченко та ін.; За заг. Ред.. Т.Семигіної та І.Григи. – 2004. – 178 с. – С.124-135]. Ці ситуації, пред'являють людям вимоги, які перевищують їхній звичний адаптивний потенціал, вони приховують у собі або виклик, або загрозу життєдіяльності людини, а інколи викликають непоправні втрати. Кожна з них також обмежує активність індивіда, висуває вимоги, що потребують додаткових моральних і матеріальних ресурсів. Наразі у процесі подолання складних життєвих обставин (ситуацій) виділяють три стадії. Перша стадія - запобіжна. Діяльність на цьому етапі допомагає людині підготуватися до подолання труднощів, які наближаються (наприклад, сприяння, в іншій інтерпретації ситуації). Друга стадія - безпосереднє подолання проблеми, докладання зусиль до розв'язання конкретних завдань. На третій, останній стадії, людина має справу з наслідками критичної події. Мета даного етапу - обмежити обсяги втрат, швидше

повернутися до попереднього нормального стану. Це відновлююча стадія. Процес подолання складних життєвих обставин є, по суті, мобілізацією та оптимальним використанням особистісних ресурсів і ресурсів середовища.

Соціальному працівникові потрібно прагнути розвивати самостійність своїх клієнтів. Клієнт не повинен бути залежним, стосунки з соціальним працівником мають характеризуватися взаємодією, партнерським характером. Важливо зрозуміти, що клієнтом за певних обставин може стати кожен і цей процес «перетворення в клієнта» починається тоді, коли починається його взаємодія з соціальним працівником та укладається угода/контракт (які можуть існувати як в усній, так і в письмовій формі) про співпрацю.

Слід зазначити, що чимало клієнтів з таких груп, як люди, що мають соматичні чи психічні захворювання або інвалідність, старі люди, ті, хто вживає наркотики, можуть залишатися клієнтами соціальних служб досить тривалий період, іноді впродовж усього життя, тоді як для інших це може бути лише короткотривалий епізод. Деякі люди, що мають досвід бути клієнтами, самі пізніше можуть стати Фахівцями із соціальної роботи, здобувши відповідну освіту.

Недоцільно протиставляти клієнтів соціальним працівникам. Разом з тим соціальні працівники мають брати на себе відповідальність щодо тих, хто став клієнтом (чи то з власної волі, чи був змушений працювати з соціальним працівником з огляду на вимоги інших агенцій чи закладів). Ця відповідальність стосується пошуку прийнятних етичних шляхів розв'язання проблем клієнтів та можливих наслідків прийнятих рішень.

В сучасній соціальній роботі ставлення до клієнтів спирається на загальні фахові уявлення про активні суб'єкт-суб'єктні відносини в процесі надання соціальної допомоги, що унеможливорює перетворення клієнта на «об'єкт», тобто на пасивного отримувача послуг, на своєрідне протиставлення фахівців і клієнтів. Дотримуючись певної системи цінностей, соціальна робота часто займає активну позицію у визначенні потреб клієнтів і виступає на захист змін у соціальних службах чи соціальній політиці, покликаних сприяти більш ефективному реагуванню на потреби соціально вразливих груп суспільства, захист їх прав.

Метою, призначенням і основою соціальної роботи є допомога людям, які опинилися у непростих життєвих ситуаціях, пробудження

у них життєвих сил, включення їх, наскільки можливо, у контекст життєдіяльності сім'ї, соціальної спільноти, суспільства. Їх суть полягає не лише у забезпеченні людини благами, а й у допомозі в тому, щоб людина сама могла здобувати необхідні блага, використовувати їх.

Подолання складних життєвих обставин (ситуацій) потребує мобілізації й оптимального використання особистісних ресурсів клієнта і ресурсів середовища. Цей процес охоплює такі *стадії*:

1. *Запобіжна стадія*. Діяльність на цьому етапі допомагає людині підготуватися до подолання труднощів (наприклад, сприяння в іншій інтерпретації ситуації).

2. *Безпосереднє подолання проблеми*. Суть його полягає в докладанні зусиль для розв'язання конкретних проблем.

3. *Відновлювальна стадія*. На цій стадії людина має справу із наслідками критичної події, тому необхідно обмежити обсяги втрат, швидше повернутися до нормального стану.

Безперечно, у сучасній соціальній роботі стосунки між клієнтом і соціальним працівником повинні мати партнерський характер, що означає поціновування внеску обох сторін. Така позиція зобов'язує фахівця із соціальної роботи ставитися з повагою до досвіду, думок і рішень клієнта. Необхідно, щоб між соціальним працівником та клієнтом існував *зворотний зв'язок* - спілкування фахівця із соціальної роботи з клієнтом після закінчення консультації, у процесі виконання клієнтом рекомендацій, отриманих під час консультації дає соціальному працівникові цінну інформацією про те, як діють його рекомендації на клієнта.

Феномен зворотнього зв'язку із клієнтом виникає у разі, якщо суб'єкт сприйняття має змогу отримати від партнера по спілкуванню інформацію про те, як він сприймається. Зворотнім зв'язком із клієнтом є будь-яка інформація, яку людина отримує від реципієнта своєї поведінки.

Види зворотнього зв'язку між соціальним працівником і клієнтом: прямий і опосередкований, негайний і відстрочений, апаратний і особистісний (вербальний і невербальний, оцінний і нейтральний, емоційний і описовий, інтерпретативний).

Для створення ефективної системи зворотнього зв'язку необхідна атмосфера взаємного сприйняття, доброзичливості, взаємної зацікавленості. Іноді фахівець із соціальної роботи формує певні

правила надання і прийняття зворотнього зв'язку з клієнтом (напр., просить розповідати про почуття, а не давати їм оцінку).

Орієнтація на потреби клієнтів

Соціальну роботу часто розглядають як діяльність, покликану забезпечити відповідність потреб людини та ресурсів різних соціальних систем, поліпшення взаємодії людини з її фізичним і соціальним оточенням.

Потреба – необхідність у чомусь для підтримки життєдіяльності організму людини, соціальної групи, суспільства; внутрішня спонuka активності; стан організму, особи, соціальної групи, суспільства, що виражає залежність від об'єктивного змісту умов їхнього існування і розвитку (Вступ до СР – С. 146-150).

Нормативна потреба – потреба, визначена на основі суджень професіоналів, які вираховують і встановлюють певні норми, стандарти, рівні. А *норма*, відповідно, - розпорядження, що служать загальними вказівками для соціальної дії. Людська поведінка має визначену упорядкованість, що є наслідком підпорядкування загальним очікуванням чи нормам. Соціальна норма виражає не реальну поведінку, а поведінку нормативну. Норми припускають наявність легітимності, згоди і розпорядження, оскільки самим терміном позначають соціальні очікування «правильної» чи «належної» поведінки. Відхилення від норм карають санкціями. Набуття індивідом норм відбувається за допомогою інтерналізації і соціалізації. Це поняття є ключовим для теорій соціального порядку.

Потреби людини є результатом взаємодії об'єктивного і суб'єктивного. Формуючись під об'єктивним впливом навколишнього середовища, вони відображаються у свідомості, набуваючи суб'єктивної форми свого існування. Усвідомлені потреби спонукають до діяльності, генерують соціальну активність населення. Для реалізації потреб необхідні не лише мотиви, а й умови, які залежать від рівня розвитку цивілізації, характеру суспільних відносин на певний історичний момент. Ці відносини визначають особливості життя як великих сукупностей людей, так і громад, спільнот індивідів. Вони охоплюють політичну, економічну, правову, духовну, професійну та інші сфери. Пов'язані вони з формами і способами соціальної діяльності людей, спільнот, їх соціальними потребами та інтересами, надаючи широкі можливості для їх задоволення або, навпаки, обмежуючи, звужуючи їх. Відсутність можливості реалізувати свої потреби на індивідуальному рівні

ускладнює соціалізацію людини, деформує її особистість і поведінку, вселяє їй почуття меншовартості, безвідповідальності, агресії, злочинності. На загальносоціальному рівні це породжує різні соціальні проблеми (бідність, безробіття, злочинність, міграції тощо).

Суперечності між потребами, які змінюються у процесі життєдіяльності особи, і реальними можливостями їх задоволення є не лише рушійною силою людської активності або причиною індивідуальних проблем, а й підґрунтям, на якому проростають соціальні проблеми, основою соціальної нестабільності. Традиційно *потреби індивідів поділяють на вітальні* (необхідні для фізичного відтворення життя), *соціальні* (потреби в спілкуванні, соціальній оцінці), *духовні* (потреби в смислі життя, ідеалах, цінностях). За іншими критеріями виокремлюють *матеріальні і духовні, індивідуальні і групові, раціональні і нераціональні, поточні й очікувані, традиційні і нові, постійні і тимчасові, елементарні і складні потреби*.

У соціальній роботі активно використовується обґрунтована американським психологом А. Маслоу (1908-1970) ієрархічна *теорія потреб людини*. Відповідно до цієї теорії ієрархію (порядок підпорядкованості) потреб з огляду на їх походження утворюють первинні, вроджені (фізіологічні, екзистенційні), і вторинні, набуті (соціальні, престижні, духовні), потреби. Вибудувану і обґрунтовану А.Маслоу ієрархію потреб слід розглядати лише як загальну закономірність, оскільки в кожному конкретному випадку потреби розміщені у різній послідовності і в різних поєднаннях. Жодне з них не має базового пріоритету й актуалізується відповідно до етапу розвитку особистості, групи, громади, суспільства. Це свідчить, що ієрархія потреб є динамічною у часі, тобто актуалізація чи деактуалізація певних потреб максимально орієнтовані на ситуаційні умови життєдіяльності індивіда, рівень соціально-економічного, духовного розвитку суспільства та інші чинники.

Відповідно до таксономії (ієрархічної класифікації), І. Грига та Н. Кабаченко виокремлюють такі *групи потреб*:

1. Нормативна потреба – потреба, визначена на основі суджень професіоналів, котрі вираховують і встановлюють певні норми, стандарти, рівні. Прикладом визначення такої потреби є встановлення прожиткового мінімуму або кількості клієнтів, яких має обслуговувати один фахівець із соціальної роботи. До цієї групи потреб належать і визначені в законі нормативи, зокрема ті, що закріплюють право на отримання соціальних послуг певною категорією клієнтів -

безробітних, самотніх людей похилого віку, ветеранів війни і праці тощо. При цьому потребами людей з функціональними обмеженнями здебільшого вважають фізіологічні потреби і потреби в безпеці, переважно в лікуванні, пенсійному забезпеченні, залишаючи поза увагою їхні потреби у взаєминах, повазі та самореалізації, які можна задовольнити за допомогою освіти, зайнятості, створення умов для незалежного існування.

2. *Потреба, що відчувається* – потреба, яка безпосередньо визнається людьми; визначається переважно за допомогою соціологічних опитувань. Прикладом можуть бути нагальні, незадоволені потреби родин, в яких виховуються діти з розумовою відсталістю, в психологічному та юридичному консультуванні; соціальному супроводі родин, які виховують інваліда, – у набутті дитиною навичок самообслуговування, фізичній реабілітації, професійній освіті та ін. Поширеною практикою для виявлення того, як люди сприймають свої потреби, є вивчення суспільної думки. Проте слід зважено обирати осіб для опитування. Адже існує суттєва відмінність між тим, як сприймають свої потреби люди похилого віку та інші особи (люди молодшого віку схильні визначати потреби престарілих у більш спрощений і менш прагматичний спосіб).

3. *Висловлена (виражена, відображена) потреба* – потреба, яку можна визначити з огляду на кількість людей, для яких вона актуальна; визначають її методом статистичного обліку. Наприклад, скільки людей зареєстровано в службі зайнятості як безробітні; скільки інвалідів перебуває в черзі на отримання пільгового автомобіля або протезо-ортопедичних виробів; скільки людей, які живуть з ВІЛ/СНІД і перебувають на обліку в СНІД-центрах, потребують антиретровірусної терапії (лікування, що гальмує розвиток інфекції) тощо.

4. *Відносна (порівняльна) потреба* – потреба, яку визначають на основі порівняння потреб тих людей, для кого вона неактуальна. При цьому зважають на географічні, демографічні, соціальні та інші відмінності груп людей. Так, жінка в період вагітності та післяпологовий період має потребу в соціальному захисті, тоді як у чоловіків такої потреби не існує. Інший приклад: потреби людей похилого віку у гірських карпатських селах в більшості випадків відрізняються від потреб мешканців обласного центру такого ж віку.

Відмінності між людьми (за статтю, віком, станом здоров'я, фізичними даними, природною обдарованістю й успадкованими

здібностями, місцем проживання, сімейним і матеріальним становищем, рівнем освіти, ступенем соціалізації тощо) зумовлюють різні можливості у задоволенні потреб. Наприклад, *людям похилого віку* властиві специфічні потреби, які залежать не тільки від неминучих для них фізіологічних і соціальних змін, а й від матеріального і сімейного стану. Такими є потреби в зайнятості і дозвіллі, якості харчування, житла, спілкування, у знаннях і творчості тощо. Тобто це не лише потреби у самозбереженні, а й у самоствердженні, повазі з боку людей, з якими вони взаємодіють, у самовираженні.

Особливу групу клієнтів утворюють *діти*, яким властива підвищена потреба в допомозі через слабкість, несамотійність і залежність від дорослих. Особливі потреби в допомозі з боку сторонніх мають і люди, які потерпають від природних, соціальних і техногенних катастроф. Спеціальної допомоги потребують особи, фізичні, психічні, інтелектуальні можливості яких утруднюють їхню нормальну життєдіяльність.

Отже, оцінювання становища клієнта слід здійснювати з урахуванням різних його особистісних потреб - від фізіологічних до потреб у самоактуалізації.

Надання певних видів соціальних послуг, грошової та матеріальної допомоги регулюється відповідними нормативно-правовими актами; при визначенні ж категорій, які зможуть за законом розраховувати на отримання матеріальної або будь-якої іншої допомоги та підтримки, використовується принцип пріоритетності, тож пересічна людина оцінює соціальну роботу і соціальну політику в цілому через задоволення своїх потреб.

При визначенні категорій осіб, які мають право за законом розраховувати на отримання матеріальної або будь-якої іншої допомоги та підтримки, використовується принцип пріоритетності, тому пересічна людина оцінює соціальну роботу і соціальну політику через задоволення своїх потреб.

Для фахівців із соціальної роботи важливим є пошук *ресурсів*, які сприяють поліпшенню соціального функціонування клієнта.

Ресурси - джерело й арсенал засобів і можливостей, якими за необхідності можна послуговуватися при виконанні певного завдання, удосконалення дій.

Порушення життєдіяльності різних груп населення мобілізує їх внутрішні ресурси на стабілізацію ситуації та задоволення

актуальних потреб. Намагання реалізувати потреби передбачає відповідні соціальні дії. Якщо дії індивіда (сім'ї, групи, громади) для задоволення існуючих потреб з певних причин неможливі або мало-ефективні, потрібне залучення зовнішніх ресурсів.

Концепція мобілізації ресурсів, яка використовується в теорії та практиці соціальної роботи, передбачає певні дії, спрямовані на максимальне задоволення потреб клієнта на основі невикористаних внутрішніх ресурсів (фізичних і психічних), а також на пошук і залучення зовнішніх ресурсів суспільства і оточення.

Соціальна робота з *внутрішніми ресурсами* (інтелект, освіта, професія, цілеспрямованість, воля, мотивація та ін.) вимагає такої побудови стосунків із клієнтами, щоб вони могли повірити у власні сили, усвідомити власну компетенцію і здібності, навчитися самоконтролю і позитивної самооцінки, оволодіти навичками управління собою і своїми соціальними ролями.

Зовнішні ресурси у соціальній роботі поділяють на *офіційні* (формальні) і *неофіційні* (неформальні), *реально існуючі* і *потенційні*, *матеріальні*, *соціальні* і *культурно-духовні*. До зовнішніх ресурсів належить уся соціальна інфраструктура - сукупність органів, соціальних служб і різних закладів, їх матеріальної та нормативно-правової бази, які забезпечують задоволення потреб громадян і захист їхніх соціальних прав.

І. Грига та Н. Кабаченко встановили взаємозв'язок, відповідність потреб людини до ресурсів, зазначаючи що при визначенні плану догляду за конкретною людиною вирішальним є оцінювання її потреб та ресурсів для їх задоволення.

Важливо пам'ятати, що не завжди проблеми клієнта зумовлені зовнішніми чинниками. Чимало клієнтів демонструють особисту дисфункцію, яка перешкоджає використанню наявних ресурсів.

Для обґрунтованого визначення груп *потенційних клієнтів* потрібно здійснювати моніторинг соціальних проблем та потреб. Окрім визначення проблем та потреб у соціальних послугах, необхідним є також відпрацювання критеріїв визначення *належності до певної групи клієнтів*. На основі визначених соціальних проблем та потреб має розвиватися система надання послуг, можливо, навіть створюватися нові агенції. Розробки потребує законодавство, яке визначає функції та повноваження фахівця із соціальної роботи, регулює його діяльність відносно різних груп клієнтів.

Отже, підвищення соціального функціонування, яке прийнято вважати призначенням соціальної роботи, передбачає, зокрема, орієнтацію на базові потреби людини, які мають бути задоволені, щоб людина почувалася повноправним і активним членом суспільства.

Соціальне виключення клієнтів

Соціальне виключення – реальне або уявне, цілковите або часткове відсторонення індивіда, групи від суспільного життя, унеможливлення доступу до суспільних благ.

Цей деструктивний процес простежується на індивідуальному і структурному рівнях. Його вимірами є низькі доходи, слабка здатність відновлювати фізичні, душевні сили, правова незахищеність, моральне неприйняття повної категорії осіб. Виникає це явище внаслідок тривалого безробіття, бідності, дискримінації, зростання депривації, поганого стану здоров'я, низької освіти, кримінального оточення тощо.

Виключення може стосуватися різних сфер, зокрема:

- *економіки*, де чинниками виключення можуть стати бідність, яку переживають індивіди чи групи, тривале безробіття, обмежений доступ до можливостей кредитування та сучасних технологій;

- *життєвого простору*, де факторами виключення можуть стати сусідство, яке загрожує безпеці індивідів чи груп, високий рівень кримінальності, бідність місцевого оточення, роз'єднаність громади, географічна ізоляція чи віддаленість району, де мешкають індивіди чи групи, відсутність чи обмеженість місцевих послуг, включаючи транспорт, освіту;

- *мобільності*, де виключення спричиняється відсутністю транспортних засобів чи доріг та призводить до скорочення доступу до соціальних мереж, зручностей, товарів і послуг;

- *політики* - можливість впливати на прийняття політичних рішень на організованому рівні, коли факторами виключення є позбавлення громадянських прав, обмежена участь у групах та організаціях, відмова від громадянських прав та свобод, відсутність представництва, неможливість брати участь у здійсненні влади;

- *можливості приймати рішення*, де виключення пов'язане з безправністю людини, безсилям та обмеженим вибором;

- *особистості*, де до виключення призводять етнічність, культура, клас, життєві навички/досягнення в освіті, стать/гендер, релігія, сексуальність і стан здоров'я;

- *соціальних мереж*, де факторами виключення можуть бути розпад (порушення) формальних чи неформальних мереж, самотність, ізоляція, брак інформації, соціальний стан;

- *соціального виміру*, де виключення може бути зумовлене поширенням злочинності, сімейною динамікою, низьким рівнем освіти, нерівністю, браком соціальних прав, браком доступу до належного медичного догляду та соціального захисту.

Якщо взяти до прикладу таку групу клієнтів, як психічно хворі, то вона потерпає від соціального виключення в усіх сферах, про які йшлося вище. Проблеми психічного здоров'я часто можуть зашкодити доступу до соціальних служб та соціальних мереж - а відтак потенційно ведуть до соціальної ізоляції. Люди з психічними розладами мають набагато менше можливостей близьких довірливих стосунків порівняно з іншими, й більшу вірогідність самотнього життя, ніж ті, хто цих проблем не має.

Соціальним працівникам потрібно враховувати, що інколи клієнтам соціальної роботи притаманне *явище ізоляції* - почуття соціального спустошення і безнадії, яке виникає внаслідок нездатності досягати соціальних контактів.

Соціальні працівники мусять зважати на існування в суспільстві різних груп, що мають неоднаковий рівень доступу до суспільних ресурсів, а відтак є соціально виключеними. Наприклад, працюючи з такою групою клієнтів, як *біженці*, соціальні працівники повинні ставити перед собою такі завдання, що дозволяють подолати соціальне виключення, а саме:

- психологічна підтримка для корекції травмуючого досвіду клієнтів;

- мотивація і зміцнення можливостей для самодопомоги клієнтів;

- допомога у вивченні клієнтами мови країни проживання та в здобутті ними професійної освіти;

- налагодження стосунків з оточенням і самовизначення клієнтів;

- започаткування чи участь у створенні відповідних структур/організацій для роботи з біженцями та їхніми сім'ями;

- активізація груп підтримки в громаді (чи допомога в їх створенні) і роз'яснювальна робота, спрямована на подолання ворожості до представників цієї групи.

Отже, практика фахівців із соціальної роботи передбачає діяльність, спрямовану на допомогу індивідам, групам, громадам стати включеними, тобто інтегрованими в суспільство. Така практика

зосереджена насамперед на правах, дотичних до запобігання соціальному виключенню, а саме таких, як недостатній доступ до інститутів громадянського суспільства - законодавчої та політичної систем, до базового рівня освіти, охорони здоров'я і матеріального добробуту. І з огляду на це особа, яка звертається до соціальної агенції, має розглядатися вже не як вразливий клієнт, що має певні потреби, а як громадянин, котрому потрібно надати допомогу в реалізації його прав як члена суспільства.

Дискримінація клієнтів

Часто клієнти соціальної роботи зазнають *дискримінації*.

Дискримінація (лат. – розрізнення) – упереджене, негативне ставлення до людини, навмисне обмеження або позбавлення її прав на основі расової або національної належності, політичних або релігійних переконань, статі тощо.

Дискримінація часто проявляється у начіплюванні ярлика, певного прізвиська, назви людині або її проблемі на основі тих чи інших характеристик або моделей поведінки. Скажімо, упереджене ставлення до людей похилого віку (ейджизм) на практиці призводить до дискримінації за віком.

Дискримінації за віком можуть зазнавати й діти. Якщо дитина належить до національної меншини або є темношкірою, то їй інколи доводиться бачити чимало прикладів дискримінації за етнічною ознакою (расизму). Наприклад, у школах таких дітей можуть дражнити, роботодавці не прийматимуть на роботу, представники правоохоронних органів демонструватимуть більш упереджене й прискіпливе ставлення.

Стереотипи й упереджене ставлення виявляються, зокрема, в мові. Одна з найочевидніших мовних проблем - це використання особових займенників (приміром, фахівець із соціальної роботи - це переважно «він» у фаховій літературі, хоча левову частку працівників соціальної сфери становлять жінки). Втім, проблеми використання мови значно глибші й делікатніші за вживання особових займенників. У більшості великих індивідуальних служб спостерігається виразна картина: жінки становлять основну частину користувачів служби, доглядальників, практичних працівників, тоді як серед вищого керівництва переважають чоловіки [Браун А., Боурн А. Супервізор у соціальній роботі. – К.: Пульсари, 2003 – С. 26]. Це може слугувати прикладом дискримінації за статтю (сексизм).

Дискримінація призводить до нерівності влади, неоднакового доступу до суспільних ресурсів і послуг тощо, тобто до того, що отримало назву соціального виключення. Дискримінація часто пов'язана як з місцем людини в структурі суспільства, так і з особистісною ідентифікацією, наприклад, за статтю, соціальним станом, віком, сексуальною орієнтацією, функціональними обмеженнями, належністю до тієї чи іншої національної меншини тощо. Така ситуація є результатом матеріального та ідеологічного пригноблення.

Так, у словнику «Соціальна політика і соціальна робота» В. Головатий, М. Панасюк трактують дискримінацію як підрив довіри до ідей, знань, особистості, зокрема: 1) ущемлення прав, інтересів окремих осіб, соціальних груп, організацій, держав; 2) несправедливе, негативне (порівняно із загальноприйнятим) ставлення або поведінка, що ґрунтується на вільному виборі. Дискримінація проявляється на різних рівнях – від простого ігнорування до активних і ворожих наступів на індивіда чи групу людей. Дискримінаційна поведінка пов'язана з глибинними забобонами або є продуктом суспільного розвитку. Вона може виражати віру в справедливий світ, де об'єкти дискримінації вважаються як такі, що заслуговують на це. Термін «дискримінація» вживають для характеристики ставлення до представників окремих рас, етносів, політичних та релігійних об'єднань тощо. Дискримінація може бути принципом державної політики або проявлятися на побутовому рівні у формі антипатії чи відкритої ворожості стосовно індивідів, що є наслідком поширених у суспільстві забобонів (передусім тих, які мали расове та національне забарвлення). Дискримінацію здійснюють як легальними, відкритими методами (через відповідні закони, адміністративні рішення тощо), так і прихованими, офіційно не зафіксованими. За змістом розрізняють дискримінацію політичну, економічну і правову.

У політичну практику входить явище з протилежною спрямованістю – позитивна (сприятлива) дискримінація: преференційне ставлення до різних груп, у тому числі расових, національних, що раніше зазнавали соціально-економічних утисків. Таким чином, позитивна дискримінація - спосіб підтримання певного балансу всередині суспільства, спроба усунути раніше заподіяну дискримінацію.

Позитивна дискримінація передбачає надання завищених (порівняно з іншими категоріями населення) матеріальних і правових пільг дискримінованим у минулому групам населення.

Дискримінацію жінок розглядають як будь-які відмінності, винятки або обмеження за ознакою статі щодо реалізації жінками (незалежно від їх родинного стану) прав людини і основних свобод в політичній, економічній, соціальній, культурній, громадській та будь-якій іншій сфері.

Ейджизм (англ. - вік) - дискримінація за віком, її можуть зазнавати люди похилого віку, а також діти, почуваючи себе безправними у світі дорослих, маючи обмежені можливості висловлювати та відстоювати свою думку (Вступ до СР. – С.158).

На більшості підприємств чоловіки обіймають керівні посади, жінки переважають серед практичних працівників, що можна розглядати як прояв *сексизму* - дискримінацію за статевою ознакою.

Клієнти соціальної роботи інколи піддаються *стигматизації*. *Стигма* - це соціальний ярлик, який радикально змінює самоконцепцію індивіда і його соціальну ідентичність. Стигму також розглядають як процес дискредитації індивіда через приписування йому соціально негативних рис чи характеристик, які сприймаються в даному середовищі як принизливі, спричиняють пов'язані з цим негативні суб'єктивні переживання.

Соціальна робота має бути орієнтована на зняття «стигми», або тавра суспільного відторгнення клієнтів (наприклад, розумово відсталих, людей з функціональними обмеженнями, людей, котрі живуть з ВІЛ, тощо) як «дефектних» або «меншовартісних». Ставлення до таких людей має спиратися на визнання в них передусім особистості та прийняття їх такими, якими вони є, повагу до їхньої честі та гідності.

Таким чином соціальна робота повинна спиратися на *антидискримінаційну практику* – комплекс настанов та реальних заходів для подолання порушення прав будь-яких груп клієнтів у практиці соціальної роботи, передусім за класовими, національними, релігійними, статевими та віковими ознаками. При цьому соціальні працівники визнають існування пригноблення не тільки у поведінці й стосунках окремих людей чи груп, а й в установах, різноманітних структурах та суспільній свідомості.

У соціальній роботі всі учасники повинні активно працювати, аби протистояти шкідливим наслідкам соціального пригнічення шансів та

можливостей тих, хто живе в несприятливому соціальному оточенні. Практичне застосування принципу непригнічення означає, що основою практики соціальної роботи має стати наснаження (імпаурмент).

Захисник прав та інтересів клієнта - фахова, службова роль фахівця із соціальної роботи, яка передбачає активну цілеспрямовану діяльність щодо представництва прав та інтересів клієнта або групи громадян, ведення переговорів від їх імені, захист їх інтересів, в тому числі у суді, в тих ситуаціях, коли вони потребують допомоги, а існуючі служби інституції незацікавлені у наданні послуг і вирішенні питань або демонструють відкрито негативне ставлення до них.

Імпаурмент клієнтів

Імпаурмент як термін виник у соціальній роботі наприкінці 1980-х, коли почали обговорювати суперечності між залежністю та незалежністю, автономією та захистом людини, правами громадян та владою уряду. Саме тоді було сформульовано, що призначення соціальної роботи полягає в тім, щоб допомогти людям, допомогти собі.

Т. Семигіна, І. Минович трактують імпаурмент (*наснаження*) як принцип активізації) – підвищення впевненості, самооцінки, компетентності клієнтів з метою активізації їх участі у розв'язанні своїх проблем в існуючих соціальних службах; об'єднання зусиль для створення служб, необхідних для поліпшення їх соціального самопочуття.

Етичні причини необхідності застосування імпаурменту спираються на віру у надзвичайну цінність кожної людини, що походить з християнства.

Психологічне обґрунтування полягає в тому, що люди тим скоріше й тим охочіше змінюються, діють чи дотримуються певного плану, чим більшу роль вони відіграють у прийнятті рішення. *Мотивація* – важливий принцип у соціальній роботі. Послуги успішні тільки тоді, коли клієнт бере активну участь у користуванні ними. Найкращі послуги та найдосвідченіші консультанти не будуть ефективні, якщо користувачі не були залучені у планування роботи служб. Користувачі - найкращі експерти послуг.

Імпаурмент є важливим для тих груп, які ми вважаємо пригніченими у суспільстві: жінки, представники національних меншин, люди похилого віку та ін. Надзвичайно успішно діють групи самопомоги, які складаються з представників вразливих категорій

населення або їхніх родичів. Взагалі практика імпаурменту є найпоширенішою в роботі з групами (яка є її серцевиною), але використовуватися може також на індивідуальному рівні (суб'єкта), на колективному рівні через організаційний розвиток і створення союзів та на структурному й інституційному рівнях через втручання в політику і правову реформу.

На думку британських фахівців Одрі Мюллендера та Дейва Уорда, наснаження спрямоване на розподіл влади між Фахівцями із соціальної роботи й користувачами, вони закликають використовувати владу так, щоб не пригнічувати інших і дотримуватися таких *принципів у роботі*:

1) ми повинні дотримуватися такої позиції щодо людей, з якими працюємо, яка не тільки відкидає будь-які негативні «ярлики» стосовно людей, а й визнає, що всі люди володіють певними навичками, вміннями, інтелектом та здібностями;

2) люди мають право бути почутими і право контролювати власне життя. Це також означає, що люди мають право самі вибирати форму втручання в їхнє життя;

3) проблеми користувачів соціальних послуг дуже складні, і відповіді-реакції на них повинні це враховувати. Проблеми людей ніколи не будуть повністю зрозумілими, якщо вони розглядатимуться тільки як результат особистої неповноцінності. Питання, пов'язані з такими явищами, як пригноблення, соціальна політика, довкілля та економіка, часто відіграють у житті користувачів соціальних послуг величезну роль;

4) практика може бути ефективно побудованою на розумінні того, що люди, які діють разом, стають сильнішими. Люди, які не мають влади, можуть здобути її, працюючи у групах разом;

5) практикуй те, що проповідуєш. У своїй основі методи роботи мають неелітарні принципи. Уся робота має бути спрямована проти гноблення, націленого на расу, стать, вік, сексуальну орієнтацію, клас, інвалідність або будь-яку іншу форму соціальної диференціації, на яких історично будувалися (і продовжують будуватися) фальшиві поняття почуття переваги та неповноцінності.

Соціальна робота зорієнтована на розвиток клієнтів, сприяння їм у досягненні змін у власному житті. Коли клієнти вдосконалюються у своєму розвитку, їхній рівень цілеспрямованого життя підвищується. Тому для фахівців із соціальної роботи важливо знати, що психологи, спостерігаючи за вербальною та невербальною поведінкою людей,

виділяють *чотири типи розвитку клієнтів*: 1) преопераціональний, за якого клієнти не здатні діяти в своєму житті;

2) конкретно-операціональний, за якого вони діють досить добре, але не надто розмірковують

3) Клієнти соціальної роботи часто зазнають дискримінації, тобто упередженого та негативного ставлення, яке ґрунтується на певних характеристиках, як-от раса, стать, релігія, етнічність. Тому діяльність фахівців із соціальної роботи повинна спиратися на антидискримінаційну практику, тобто на комплекс настанов та реальних заходів для подолання порушення прав будь-яких груп клієнтів у практиці соціальної роботи.

4) Практика соціальної роботи виходить з того, що клієнт не повинен бути залежним, стосунки з соціальним працівником мусять характеризуватися взаємодією, партнерським характером. Соціальна робота спирається на принцип наснаження, який полягає в підтримці клієнтів, підвищенні їхньої впевненості, самооцінки, компетенції.

Підтримка клієнта вербальна – засіб мовного стимулювання клієнта до активного співробітництва з консультантом під час проведення консультації; використання консультантом різноманітних висловлювань для зняття психологічної напруги у клієнта, особливо на стадії проведення сповіді.

Підтримка клієнта моральна – обов'язок фахівця із соціальної роботи-консультанта створювати терапевтичний клімат взаємної довіри, прийняття та відповідальності в процесі консультування. В.Асеєв відзначав, що важливим завданням консультанта є навчання людей досягати таких рівнів функціональної мобілізації, вольової напруги, які матимуть попит у житті; навчити клієнта соціально-психологічній адаптації до широкого діапазону змін у рівнях задоволення потреб, які відображають очікувані коливання умов його життєдіяльності. Силу особистості визначають філософією оптимізму, тобто вірою в майбутнє, але не вірою інертною, а такою, яка ґрунтується на усвідомленні своєї здатності відстояти майбутнє, якби не складались обставини. Таким чином, консультант-фахівець із соціальної роботи забезпечує духовну підтримку, життєву спрямованість, зміст життя, життєву філософію, яка передбачає співвіднесення форм активності, ініціативи, відповідальності, обов'язку.

Підходи в соціальній роботі основні - серед них виділяють: 1) діагностичний підхід, спрямований на встановлення точного діагнозу і наступне лікування; 2) функціональний підхід, основою якого є бажання

перемін у клієнта, його здібності до сприйняття допомоги; 3) соціально-психологічний підхід, який будується на тому, що фахівець із соціальної роботи повинен приймати клієнта таким, яким він є, виявляючи до нього повагу; в центрі уваги повинні бути потреби клієнта; розуміння клієнта повинно бути науковим, обґрунтованим і об'єктивним; фахівець із соціальної роботи повинен поважати право клієнта на прийняття власного рішення; 4) індивідуальна психотерапія, центральним моментом якої є здатність у кожному конкретному випадку здійснити оцінку, поставити соціальний діагноз і взяти його за основу при виборі методу допомоги.

Представництво інтересів клієнта в соціальній роботі

У своїй фаховій діяльності соціальним працівникам доводиться представляти інтереси, захищати права своїх клієнтів у різноманітних державних, недержавних установах і організаціях, взаємодіяти від їхнього імені з приватними особами. Представництво інтересів клієнта називають ще адвокатуванням (захист прав).

Представництво (адвокатування) у соціальній роботі - процес захисту прав, реалізації інтересів індивідів, груп людей уповноваженими особами з метою отримання ними доступу до послуг установ, на які вони мають право, але не можуть їх отримати; взаємодія від імені клієнта з юридичними і фізичними особами.

Представництво - допомога людям реалізувати свої інтереси у структурах влади; процес захисту прав індивідів і груп населення вповноваженими представниками. У соціальній роботі - забезпечення доступу клієнта до послуг установ, на які він має право, але не спроможний їх отримати.

Представництво рівних - діяльність організацій самопомоги, в яких люди працюють разом, представляючи особисті проблеми.

Започаткована ця діяльність у 60-ті роки ХХ ст. Спершу її розглядали як послугу фахівців із соціальної роботи щодо захисту інтересів клієнтів, створення можливостей для їх доступу до необхідних благ. Далі сферою компетенції представництва став захист прав клієнтів на соціальне забезпечення, який полягав у сприянні їм в отриманні послуг інших соціальних агенцій на належному рівні та в потрібному обсязі. Головну увагу було сконцентровано передусім на правах людини, оскільки, не маючи на те юридичних підстав, людина не може отримати соціальну допомогу. Соціальні працівники, представляючи інтереси клієнтів, намагалися не лише надавати необхідні послуги, а й вести їх справи в

суді та впливати на соціальні зміни в суспільстві. Вони також старалися навчити людей, які мають однакові проблеми, підтримувати одне одного у складних життєвих ситуаціях. Часто з їх ініціативи виникали групи самодопомоги.

Питання для самоконтролю

1. Розкрити сутність поняття «клієнт соціально-педагогічної роботи».
2. Орієнтація фахівця соціальної сфери на потреби клієнтів.
3. Соціальне виключення клієнтів.
4. Дискримінація клієнтів. Імпаурмент клієнтів.
5. Представництво інтересів клієнта в соціальній роботі.
6. Стратегії соціальної підтримки особистості.

Література

1. Введення у соціальну роботу: Навч. посібник / Семигіна Т. В., Грига І. М. та ін.- К.: Фенікс, 2001.- С. 18-19.
2. Закон України «Про соціальні послуги» від 19.06.2003 р.
3. Балакірєва О., Бабак О. ДІТИ України про свої права // Соціальна політика і соціальна робота.- 2001.- № 2- С. 5.

2.3 ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ З ДІТЬМИ, ЯКІ ЗАЛИШИЛИСЯ БЕЗ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

Дитина-сирота, за Законом України «Про охорону дитинства», – це дитина, в якій померли чи загинули батьки. Проте останнім часом в Україні набуло поширення явище соціального сирітства, яке зумовлене ухилянням або усуненням батьків від своїх обов'язків щодо неповнолітньої дитини.

Соціальні сироти в Україні – це діти, батьки яких за рішенням суду позбавлені батьківських прав, перебувають на лікуванні або в установах відбуття покарання, а також діти, які при живих батьках, не позбавлених батьківських прав, страждають через відсутність батьківського виховання та піклування.

Українське законодавство також визначає дану групу дітей як *діти, позбавлені батьківського піклування*. До них належать ті, хто залишився без піклування батьків у зв'язку з позбавленням їх батьківських прав, відібранням у батьків без позбавлення батьківських прав, визнанням батьків безвісно відсутніми або недієздатними, оголошенням їх померлими, відбуттям покарання в місцях позбавлення волі та перебуванням їх під вартою на час слідства, розшуком їх органами внутрішніх справ, пов'язаним з ухиленням від сплати аліментів та відсутністю відомостей про їх місцезнаходження, тривалою хворобою батьків, яка перешкоджає їм виконувати свої батьківські обов'язки, а також підкинуті діти, діти, батьки яких невідомі, діти, від яких відмовилися батьки, та безпритульні діти.

Безпритульні діти - діти, які були покинуті батьками, самі залишили сім'ю або дитячі заклади, де вони виховувались, і не мають певного місця проживання. Таких дітей часто називають «дітьми вулиці».

Упродовж останніх років відбувається падіння рівня народжуваності, одночасно простежується тенденція до збільшення кількості дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківської опіки.

У науковій літературі до *причин залишення дітей без батьківського піклування відносять*: соціально-економічні (економічна криза, безробіття, голод, міграція) та соціально-психологічні причини

Причини соціального сирітства: зубожіння населення; збільшення кількості не зайнятих роботою або навчанням дітей і підлітків; послаблення виховної функції сім'ї, проблема жорстокого поводження з дітьми в сім'ях; загострення суперечностей і конфліктів між дітьми та батьками у зовні благополучних сім'ях; послаблення роботи з організації дозвілля дітей за місцем навчання або проживання; пропаганда засобами масової інформації насильства та «легкого» життя.

Слід зазначити, що причинами дитячої бездоглядності є також асоціальна поведінка батьків; сексуальні домагання з боку дорослих; несумлінне виконання обов'язків опікуном або піклувальником; захворювання батьків на алкоголізм та наркоманію; безробіття.

Втрата батьків або їх відсутність з моменту народження чи пізніше руйнує психіку, волю, характер і, як наслідок, впливає на фізичний та інтелектуальний розвиток дитини. Зміни, як правило, виявляються в затримці психічного розвитку й інколи залишають свій відбиток на все життя. Численними дослідженнями доведено, що найповноцінніший розвиток діти отримують від своєї «постійної» матері або особи, яка замінює її. Тоді вони розвиваються найкраще в усіх відношеннях.

Конвенція про права дитини проголошує право кожної дитини на проживання в родині. Бо саме родина як безпосереднє соціальне оточення має максимальні, порівняно з іншими соціальними інститутами, можливості для поступового залучення підростаючої особистості до світу соціальних та емоційних цінностей, до виконання соціально значущих ролей, до оволодіння знаннями, вміннями й навичками, необхідними дитині для становлення її соціальної та емоційної компетентності.

Становлення незалежної України вимагає нових підходів до розвитку системи опіки та піклування на засадах гуманізму, в якій кожна дитина є особистістю й потребує індивідуального підходу до виховання. Це неможливо зробити в дитячих будинках та інтернатних закладах, оскільки тут не передбачено залучення дитини до соціальних процесів, які відбуваються в реальності. Важливим є і запобігання соціальному сирітству та дитячій бездоглядності, що передбачає роботу не тільки з дитиною, а й з її оточенням заради майбутнього цієї дитини. Отже, метою соціальної роботи з цією групою дітей є створення турботливого середовища, яке допомагає дитині розвиватися, сприяння соціалізації дитини, що перебуває в

державному закладі, запобігання появи бездоглядних дітей або їхньої інституціалізації.

Основною формою догляду за дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, в Україні й досі вважають заклади державної системи інтернатного догляду. Створення та розвиток подібних інституцій на початку минулого століття спричинила значна кількість біологічних сиріт та бездоглядних дітей, які опинялися на вулиці внаслідок втрати батьків та найближчих родичів у післяреволюційні та післявоєнні роки. Дитячі будинки були покликані забезпечити базові потреби дітей, а також здійснювати навчально-виховну функцію. Згодом така форма догляду за дітьми перетворилася на традиційну.

У середині ХХ ст. інституціональна система догляду за різними групами клієнтів, та дітьми зокрема, у розвинених країнах зазнала суттєвих змін, **основними причинами** яких були:

- неефективність використання коштів на утримання користувачів послуг у великих інституціях;
- невисока ефективність надання послуг (нівелювання індивідуальних потреб, розрахунок на загальностати-стичного клієнта);
- зловживання відносно дітей з боку персоналу дитячих будинків;
- загальне розуміння негативного впливу інституційного догляду (завдяки впливу ЗМІ на громадську думку).

Соціальна робота ґрунтується на визнанні того, що клієнти мають право на отримання якісних соціальних послуг у потрібному обсязі. Наприклад, центри соціальних служб для молоді Києва проголошують **необхідність забезпечення клієнтам прав на:**

інформацію - клієнти мають знати про соціальну допомогу на території району;

доступність - обслуговування має бути доступним без обмежень за статтю, віросповіданням, сімейним станом, місцем проживання;

вибір - клієнти обирають зміст та форму соціальної допомоги;

гідність - клієнти мають відчувати повагу, доброзичливе та уважне ставлення;

таємницю - забезпечення права на нерозголошення соціальним працівником інформації приватного характеру;

комфорт, затишок - можливість наодинці спілкуватися з соціальним працівником, відчувати себе комфортно в соціальній службі, вільно висловлювати свої думки, зокрема про якість соціальної допомоги.

У роботі з вихованцями інтернатних закладів соціальні працівники повинні дотримуватися таких **цінностей і принципів**:

1. Визнавати цінність кожної дитини.
2. Дотримуватися конфіденційності.
3. Ставитися до дитини як до особистості.
4. Уникати «ярликування».
5. Не давати обіцянок, які неможливо виконати.
6. Демонструвати позитивні моделі поведінки.
7. Не підтримувати проявів небажаних якостей (ревнощів, споживацького ставлення, агресивності).
8. Демонструвати позитивне ставлення до всіх дітей.
9. Поважати думку, почуття та добровільний вибір дитини.
10. Акцентувати увагу дитини на власних позитивних характеристиках і здобутках.
11. Не знецінювати роботу працівників школи-інтернату в очах дітей та інших професіоналів, враховувати їхній досвід та побажання щодо роботи з дітьми.
12. Надавати працівникам інтернату інформаційну та методичну підтримку.

В українській літературі з питань опіки над дітьми, позбавленими батьківського піклування, розглядаються **принципи реабілітаційної педагогіки**, спрямовані на відновлення фізичного, психічного, морального та духовного здоров'я дитини:

демократизації - усунення авторитарного принципу виховання;
творчої діяльності, самодіяльності й самостійності - розкриття творчих сил кожної дитини;

гуманізації взаємин усіх учасників реабілітаційно-виховного процесу - визнання права дитини на свободу, на соціальний захист, на розвиток здібностей;

психологізації реабілітаційно-виховного процесу - центром реабілітаційно-виховного процесу має стати дитина з її складним світом думок, почуттів, її «Я»-концепцією;

індивідуалізації та диференціації - врахування рівнів фізичного, психологічного, соціального та духовного розвитку учнів;

врахування інтересів і потреб дитини - вивчення запитів, інтересів учнів і коригування виховного процесу.

Таким чином, соціальні працівники, допомагаючи дітям, мають зважати на вікові особливості своїх клієнтів, специфіку надання допомоги цій групі клієнтів, права дитини, а також на загальні етичні норми та стандарти соціальної роботи.

Методи соціально-педагогічної роботи

Вибір практичних **методів роботи з дітьми-сиротами** залежить від:

- 1) віку дітей;
- 2) форми виховання дітей (колективної, групової, індивідуальної), що здійснюється в межах: інституційних закладів (будинки дитини, дитячі будинки, школи-інтернати тощо); дитячих будинків сімейного типу; прийомних сімей; сімей опікунів та усиновителів;
- 3) осіб та організацій, які працюють з цією групою дітей.

Методи роботи із **запобігання дитячій бездоглядності та інституціоналізації дітей** спираються на ідею надання допомоги за місцем проживання як дітям, так і їхнім батькам. Серед цих **методів** можна відзначити такі, як:

- **планування родини** - статеве виховання, роз'яснювальна та просвітницька робота серед молоді щодо запобігання небажаній вагітності;
- **запобігання відмові від дітей та відправленню їх у державні заклади** - підтримка та підготовка молодих батьків, матеріальна підтримка батьків, кампанії щодо боротьби зі зловживанням алкоголем, просвітництво, спрямоване на прийняття дітей з особливими потребами та надання послуг дітям з фізичними і психічними вадами;
- **реінтеграція кровної/біологічної родини** - надання послуг щодо возз'єднання та реабілітації сім'ї.

Важливим напрямом соціальної роботи з дітьми, які залишилися без піклування батьків, є **участь фахівців із соціальної роботи у підтримці сімейних форм опіки**, зокрема, залучення потенційних прийомних батьків, їх підготовка та навчання, допомога в оформленні документів, соціальний супровід прийомних сімей, а також дитячих будинків сімейного типу. Такий супровід може включати: методичну підтримку у вихованні дітей, психологічну підтримку прийомних батьків та батьків-вихователів, сприяння у

створенні груп взаємодопомоги таких батьків, у деяких випадках - забезпечення юридичного консультування, організацію задоволення побутових потреб тощо.

Соціальні працівники мають також підготувати дитину до переходу в нову родину, спостерігати її адаптацію до нової родини, у крайньому разі - порушувати питання про вилучення дитини з такої родини, де вона зазнає насильства або недбалого ставлення, перебуває в постійному конфлікті з прийомними батьками.

Методи роботи з вихованцями інтернатних закладів:

1) ***ігрова терапія***, тобто вільна чи керована гра, яка справляє терапевтичний вплив на дитину;

2) ***казкотерапія***, під час якої дітям пропонується вигадати та зіграти власну казку, що активізує уяву дітей, допомагає виявляти думки та почуття»;

3) ***арт-терапія*** як метод роботи передбачає здійснення корекційного впливу на дитину шляхом використання мистецтва як символічної діяльності;

4) ***робота за моделлю «Старший брат/старша сестра»*** - індивідуальна робота з вихованцями інтернатних закладів, спрямована передусім на реалізацію індивідуальних потреб конкретної дитини у спілкуванні зі старшим товаришем. Можливі форми роботи у рамках цієї моделі: прогулянка, читання та обговорення літератури, відвідання закладу (театру, музею, кінотеатру, кафе, магазину, пошти), ігрова діяльність, заняття з рукоділля, бесіда (наприклад, правила етикету за столом, як вибрати подарунок, правила особистої гігієни, як звернутися на вулиці по інформацію, як організувати святкування свого дня народження). Для реалізації цієї моделі добре залучити волонтерів, проте така робота потребує від виконавця значних часових та емоційних затрат, тому необхідно чітко визначати мету й завдання застосування моделі, цінності, якими має керуватися особа, що займається такою роботою, а також регулярно надавати їй інформаційну та супервізійну підтримку

Індивідуальна підтримка залежить від того, де перебуває дитина-сирота. Вона виходить з оцінювання соціальним працівником або командою фахівців потреб конкретної дитини, надання підтримки та відстеження змін.

Формою роботи є **«дозвілля вихідного дня»** полягає у формуванні уявлень дітей про пізнавальні об'єкти, які існують за межами інтернату, шляхом організації тематичних прогулянок,

екскурсій, розваг. Цю діяльність можна здійснювати силами залучених волонтерів під керівництвом фахівців із соціальної роботи.

Серед інших **форм роботи** можна назвати: *телефон довіри, оформлення дитини до прийомної сім'ї, оформлення до дитячого будинку сімейного типу.*

Моделі роботи з **дітьми-сиротами старшого шкільного віку**, передовсім тими, що перебувають у державних закладах:

- консультування;
- тренінгова робота;
- практичні заняття з вирішення побутових проблем, ведення домашнього господарства;
- профорієнтаційні заняття;
- оформлення у прийомні сім'ї на тимчасове перебування;
- індивідуальний соціальний супровід;
- представництво інтересів;
- телефон довіри;
- клуб взаємодопомоги.

За Законом України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» **соціальний супровід** - це «робота, спрямована на здійснення соціальних опіки, допомоги та патронажу соціально незахищених категорій дітей та молоді з метою подолання життєвих труднощів, збереження, підвищення їх соціального статусу».

Соціальні працівники, вдаючись до такої форми роботи, можуть виконувати **різні ролі, а саме:**

- *брокерів соціальних послуг* (створення інформаційного банку даних про фактичні й потенційні можливості різноманітних державних та недержавних установ, соціальних служб; визначення потреб випускника інтернату і надання йому допомоги у пошуку необхідних сервісних служб; забезпечення контактів випускника з різними підрозділами системи надання соціальних послуг);

- *керуючих справами клієнта* (складання плану посередницьких послуг; створення та підтримка зв'язків між випускником та системою соціальних послуг; контроль за якістю і своєчасністю надання послуг випускнику);

- *захисників прав та інтересів* (зацікавлене посередництво від імені клієнта чи групи під час відстоювання їхніх прав на одержання послуг, ресурсів, допомоги у відповідних державних або інших установах).

Однак слід зауважити, що модель індивідуального супроводу є для України порівняно новою. У кращому разі функції представлення та захисту інтересів вихованців інтернатних закладів виконують працівники цих закладів.

Методи *роботи з дітьми вулиці* (безпритульними дітьми) залежать від того, який підхід застосовують: *авторитарний*, що передбачає негайне й примусове вилучення дітей з вулиці, чи *ліберальний*, у рамках якого можливе надання широкого спектра різних видів допомоги безпосередньо в умовах вулиці, як-от:

- забезпечення регулярним гарячим харчуванням, організація роботи виїзних кухонь;
- створення банків одягу і взуття, забезпечення безпритульних дітей необхідним одягом;
- надання місця для ночівлі;
- надання медичної допомоги стаціонарними та мобільними (виїзними) амбулаторіями;
- організація ігор та екскурсій;
- проведення виховних бесід, спрямованих на підвищення мотивації до соціально прийнятної поведінки;
- надання моральної та психологічної допомоги;
- проведення просвітницької роботи, зокрема інформування щодо ризику різних захворювань та засобів їх профілактики, щодо прав дитини та організацій, які можуть надати допомогу дитині;
- створення кризових та реабілітаційних центрів, центрів денного перебування, де дитина могла б харчуватися, отримувати медичну допомогу, навчатися тощо.

Усі запропоновані моделі мають поєднуватися задля досягнення визначеної мети та виконуватися фахівцями на основі мультидисциплінарного підходу.

В Україні вирішенням проблем, пов'язаних з дитячою бездоглядністю, займаються: управління (відділи) у справах сім'ї та молоді регіональних і місцевих державних адміністрацій; органи опіки і піклування; служби у справах неповнолітніх; кримінальна міліція у справах неповнолітніх органів внутрішніх справ; центри соціальних служб для молоді; органи державної влади; громадські, благодійні, релігійні організації.

Влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на органи опіки та піклування місцевої

державної адміністрації. Вирішенням питань захисту прав дітей-сиріт займаються інспектори з охорони дитинства відділів освіти.

Дитина, яка не має можливості отримати повноцінних опіки та виховання у біологічній родині, може перебувати в родині усиновителів, опікунів, піклувальників; державній системі інтернатного догляду; дитячому будинку сімейного типу; прийомній сім'ї; притулку для неповнолітніх служби у справах неповнолітніх; центрах соціально-психологічної реабілітації неповнолітніх; центрах медико-соціальної реабілітації неповнолітніх при закладах охорони здоров'я; благодійних недержавних центрах психолого-соціальної реабілітації.

Що стосується *проблеми «дітей вулиці»*, то її розв'язання, на думку українського фахівця Людмили Волинець, *потребує впровадження комплексної моделі, яка повинна включати:*

- заходи з попередження бездоглядності дітей: створення майданчиків і клубів дозвілля, телефонів довіри, центрів сімейної психосоціальної терапії;
- вуличну соціальну роботу для виявлення дітей та встановлення контактів з ними, залучення до соціальних служб;
- створення кризових центрів для дітей, які опинились у скрутному становищі;
- створення системи тимчасових прийомних сімей, які беруть дитину на утримання на кілька тижнів або місяців, доки рідна сім'я не вирішить своїх проблем або доки дитину не відправлять на утримання в іншу сім'ю чи дитячий будинок;
- ширше залучення громадських і благодійних організацій;
- розробку методичних рекомендацій з організації виховної та дозвілєвої роботи з дітьми.

Прикладом індивідуальної роботи з вихованцями дитячих будинків, базованої на урахуванні потреб кожної дитини, може бути програма «Підтримка дітей, які виховуються в інтернатних закладах», створена в 1998 р. Програма передбачає надання фінансової, матеріальної, психологічної та соціальної допомоги дітям і здійснюється за такими *етапами*:

1) **комплексне оцінювання потреб дитини**, яке здійснюється командою, що складається з представників дитячого будинку (директор, вихователь групи, психолог, лікар) та благодійної організації (фахівець із соціальної роботи, лікар). При оцінюванні враховуються потреби в одязі; додатковому харчуванні; медичній

допомозі (лікування специфічної хвороби, операція); навчанні та розвитку конкретних здібностей; соціальному та юридичному супроводі (значна кількість дітей не мають статусу сироти, хоча є такими, що позбавляє їх можливості виховання в родині усиновителів, а також права користуватися відповідною допомогою та пільгами);

2) **пошук спонсора**, який здійснюється працівниками благодійної організації. Потенційними спонсорами можуть бути як громадяни України та юридичні особи, зареєстровані в Україні, так і представники інших країн;

3) **надання підтримки та відстеження змін** (якщо спонсора знайдено, з ним укладають письмову чи усну угоду про термін та умови надання допомоги. Бюджет для кожної дитини складається щомісяця чи щодвамісяці, порядок використання коштів визначається та контролюється командою професіоналів. Соціальний та юридичний супровід здійснюється працівниками благодійної організації. Члени команди спільно відстежують зміни, які відбуваються з дитиною внаслідок комплексної допомоги).

Як приклад індивідуальної роботи з вихованцями дитячих будинків може бути програма «Реінтеграція дітей, позбавлених батьківського піклування, та їхніх родин». Її було розпочато у 2001 р. з метою повернення дітей з двох будинків Вінниці та Вінницької області до їх біологічних родин, якщо це не суперечить правам та інтересам дітей. Ця програма *складається з низки етапів*:

1) **підготовка персоналу закладу до роботи з сім'ями дітей** (робота з працівниками дитячих будинків здійснювалась у вигляді індивідуальних консультацій та групових зустрічей; проводилися тренінги на теми дитячої прив'язаності та наслідків материнської депривації у ранньому віці, психологічного розвитку дитини тощо; а також обговорення ситуацій, що склалися у дітей.

2) **визначення дітей, які потенційно можуть повернутися до біологічних родин**, за умови надання останнім професійної соціальної та фінансової допомоги;

3) **оцінювання потреб дитини та родини** (оцінюються матеріально-побутові умови родини, морально-психологічний клімат, мотивація до виховання дитини в родині, потреби у фінансовій допомозі, психологічній підтримці, навчанні тощо, згодом спільно з клієнтами складається план втручання);

4) **робота з реінтеграції дитини та родини** (за допомогою фахівця із соціальної роботи родина створює мережу підтримки; фахівець здійснює допомогу в представленні інтересів дитини та батьків у державних і недержавних установах та службах);

5) **соціальний супровід** (здійснюється з моменту повернення дитини до матері/родини і триває впродовж півроку чи року залежно від індивідуальних потреб).

Соціальна робота із запобігання бездоглядності дітей охоплює:

- 1) соціально-правове консультування;
- 2) представництво інтересів сімей у відповідних державних та недержавних структурах;
- 3) індивідуальне та сімейне психологічне консультування;
- 4) групова робота (групи взаємодопомоги та групи особистого розвитку);
- 5) тренування навичок догляду за дітьми, ведення сімейного бюджету, допомогу в навчанні та працевлаштуванні;
- 6) профорієнтовану роботу;
- 7) надання за потреби матеріальної допомоги.

Робота фахівців із соціальної роботи з **кризовими сім'ями складається з низки етапів**, які відповідають фазам процесу соціальної роботи:

1) прийом і вивчення направлення до служби (вивчення документа направлення, інтерв'ювання клієнта, збір інформації про клієнта від дотичних служб та установ);

2) первинне обстеження клієнта (відвідання помешкання клієнта, огляд умов проживання, роз'яснення клієнтові змісту та умов діяльності служби, зустріч членів команди з метою прийняття рішення про відповідність/невідповідність потенційного клієнта критеріям програми підтримки сім'ї, офіційне повідомлення клієнта про прийняте рішення), а згодом комплексне обстеження клієнта (визначення на командній зустрічі, хто із фахівців із соціальної роботи працюватиме з сім'єю, збір детальної інформації про сім'ю від її членів, дотичних установ, заповнення анкети);

3) планування догляду, укладення угоди (спільне з клієнтом планування догляду, затвердження угоди на командній зустрічі, спільний з клієнтом періодичний перегляд угоди);

4) надання допомоги клієнту (здійснення втручання, надання матеріальної або фінансової допомоги);

5) завершення стосунків і оцінка проведеної роботи (заповнення соціальним працівником оціночної форми з визначеними індикаторами виконання, заповнення оцінювальної анкети клієнтом, надання клієнту інформації про соціальну підтримку, якою сім'я може скористатися у майбутньому), написання звіту працівниками та обговорення проведеної роботи.

Для вирішення проблем *кризових сімей* соціальні служби застосовують *системний підхід, кризове втручання, соціальну роботу, орієнтовану на вирішення завдання, гуманістичний підхід*.

Для реалізації права дітей на виховання у родині потрібне становлення сімейних форм опіки, підтримка родин, де виникає загроза передачі дитини до стаціонарного закладу, впровадження ефективної системи втручань у разі виявлення насильства над дитиною у родині.

Питання для самоконтролю

1. Сирітство та бездоглядність як соціальні явища.
2. Теоретичні засади та принципи роботи.
3. Методи і методики роботи.
4. Організація надання допомоги.
5. Приклади діяльності соціальних служб

Література

1. Волинець А.С. Соціальне становище дітей в Україні.- К., 2000.
2. Вчимося жити самостійно: навч.-метод. посіб. для роботи з учнями випускних класів інтернатних закладів / Ж.В.Петрочко та ін.- К.: Держ. ін-т проблем сім'ї та молоді, 2002.-203 с.
3. Дети улицы. Образование и социальная адаптация безнадзорных детей: Доклад / Под. ред. А Н. Майорова.- М.: Интеллект-центр, 2001.- 192 с.
4. Дитяча бездоглядність та сучасні форми психолого-соціальної реабілітації дітей уразливих категорій: Матеріали наук.-практ. конф.- К., 2003.
5. Діти вулиці: Психолого-педагогічні аспекти роботи з «дітьми вулиці» / Упор. О.В. Безпалько.- К., 1999.
6. Дума А.П., Савчук О.М. Тренінг для випускників шкіл-інтернатів// Соціальна політика і соціальна робота.- 2002.-№ 3-4.- С. 66-79.
7. Закон України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 р. V. Державна доповідь «Про становище дітей в Україні (за підсумками 1999 р.): Соціальний захист дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування».- К.: Український ін-т соціальних досліджень, 2000.
8. Закон України «Про охорону дитинства».
9. Закон України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» від 21.07.2001 р.
10. Звіт про діяльність БО «Соціальна служба «Віфанія»» за період з 1998 по 2003 рік.- К., 2004.
11. Капська А.Й. Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю.- К.: УДЦССМ, 2001.- 219 с.

12. Керфуш М. Київський проект реабілітації «дітей вулиці»: досвід розвитку персоналу // Соціальна політика і соціальна робота.- 2004.- № 2.
13. Методичні рекомендації соціальним працівникам щодо підготовки прийомних батьків / Упор. Н.М. Комарова та ін.- К.: Студцентр, 1998.- 128 с.
14. Послуги соціальних служб для дітей, молоді, різних категорій сімей м. Києва: Інф.-рекламна збірка / За ред. К.С.Шендеровського, І.Я. Ткач.- К.: КМЦССМ, 2004.- 86 с.
15. Причини інституціоналізації і майбутнє молодих людей, які залишають заклади державної опіки: Тематичне дослідження.- К., 2001.
16. Психолого-педагогічні аспекти роботи з «дітьми вулиці»: Збірник статей та методик / За заг. ред. Толстоухової С.В., Пінчук І.М.- К., 2000.
17. Работа по реабилитации детей на основе социального патроната (из опыта детского дома № 19 г. Москвы) // Практична психологія та соціальна робота.- 2003.- № 9.- С. 37-42.
18. Рич Н. Соціальна робота з дітьми у Сполучених Штатах Америки. Особисті роздуми // Сціальна робота в Україні: теорія і практика.- 2002.- № 1.- С. 92-96.
19. Слущкш Е.Г. Беспризорность в России: вновь грозящая реальность // Социологические исследования.- 1998.- № 3.-С. 117-118.

Розділ 3

ПРАКТИЧНА ПІДГОТОВКА СТУДЕНТІВ В УНІВЕРСИТЕТІ

3.1. Програма навчальної (соціально-педагогічної) практики

ПЛАН

1. Зміст практики
2. Організація і керівництво практикою
3. Документація, облік, контроль, оцінка практики
4. Завдання для індивідуальної творчої роботи
5. Література

Ключові слова та поняття: програма, практика, зміст, оцінка, документація, творча робота, індивідуальне завдання.

1. Зміст практики

Навчальна (соціально-педагогічна) практика студентів передбачає неперервність та послідовність її проведення при одержанні потрібного обсягу практичних знань та умінь відповідно до освітнього ступеня – бакалавр.

Головною метою навчальної (соціально-педагогічної) практики є закріплення набутих соціально-педагогічних знань на практиці, набуття умінь з надання соціальних послуг різним категоріям клієнтів соціальної служби (установи), участь у заходах соціальної служби для сім'ї, дітей та молоді або інших соціальних установ, організацій, які займаються соціально-педагогічною роботою; набуття навичок самостійної роботи, виховання персональної відповідальності через виконання функцій соціального педагога/працівника безпосередньо у різних соціальних структурах.

Навчальна (соціально-педагогічна) практика спрямована на вирішення таких завдань:

1. Проведення соціальних досліджень, паспортизації з метою визначення проблем сім'ї, дітей та молоді, формування соціального паспорту району.
2. Прийняття участі у проведенні семінарів, семінарів-тренінгів, круглих столів на профілактичну тематику, пропаганду здорового способу життя, патріотичне виховання.
3. Залучення до заходів щодо проведення традиційного фестивалю творчості дітей та молоді з функціональними обмеженнями «Повіримо у себе».

4. Інформування громади району про послуги, які надає Центр, розповсюдження соціальної реклами з актуальними питаннями соціальної роботи.

5. Пошук, відбір та підготовка потенційних кандидатів в прийомні батьки, батьки-вихователі, усиновителі, опікуни та піклувальники.

6. Проведення культурологічних заходів для стимулювання соціальних категорій сімей, приурочених до тематичних дат.

7. Проведення інформаційно-просвітницьких заходів щодо профілактики негативних проявів у молодіжному середовищі.

8. Спостереження за наданням фахівцями групових та індивідуальних соціально-педагогічних, соціально-економічних, соціально-інформаційних, психологічних, юридичних, реабілітаційних послуг дітям, молоді та сім'ям, що опинились в складних життєвих обставинах, дітям та молоді з функціональними обмеженнями.

9. Участь у профілактичних заходах щодо попередження розповсюдження ВІЛ-інфекції, СНІДу, гепатитів, венеричних захворювань та інших інфекційних захворювань серед осіб, що вживають наркотики ін'єкційним шляхом.

10. Ознайомлення з наданням соціальних послуг особам, що повернулись з місць позбавлення волі, або відбувають альтернативні види покарань.

11. Участь у проведенні адресної, оперативної, мобільної допомоги сім'ям.

12. Залучення молоді, членів молодіжних громадських організацій до волонтерської діяльності за різними напрямками соціальної роботи.

13. Участь у організації трудових об'єднань молоді для вирішення питання зайнятості та працевлаштування молоді.

14. Приймати участь у заходах, метою яких є підготовка до сімейного життя та відповідального батьківства.

15. Ознайомлення із наданням соціальних послуг, здійсненням соціального супроводу дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, випускників інтернатних закладів.

16. Участь у сприянні діяльності дитячих та молодіжних громадських організацій, волонтерського руху.

17. Участь у проведенні літнього оздоровлення дітей із сімей, які перебувають в складних життєвих обставинах.

Досягнення мети практики передбачає виконання таких професійних функцій: гностична; комунікативна; організаторська; діагностична; прогностична; посередницька; охоронно-захисна; попереджувально-профілактична; соціально-терапевтична; корекційно-реабілітаційна.

Під час практики студенти поглиблюють та закріплюють теоретичні знання з дисциплін навчального плану, а саме: «Вступ до спеціальності», «Соціальна педагогіка» «Етика соціально-педагогічної діяльності» та ін., добирають фактичний матеріал для виконання індивідуальних творчих завдань.

Основні напрями організації навчальної (соціально-педагогічної) практики:

- соціальна робота з дітьми і молоддю у соціумі (формування просоціальної поведінки, реабілітація, корекція, обслуговування, профілактика негативних явищ);
- соціальна робота з сім'ями;
- соціальна робота з учасниками АТО;
- організація соціальної допомоги населенню;
- організація культурно-дозвільневої діяльності, художньої творчості;
- організація фізкультурно-оздоровчої та туристичної діяльності;
- соціальна робота з сім'ями (консультації) (див. Додаток 4);
- соціальна робота з клієнтами соціальної сфери у соціумі (патронаж, індивідуальна та групова робота).

Структура навчальної (соціально-педагогічної) практики

Заняття	Зміст і види роботи
1.	Ознайомлення із завданнями навчальної (соціально-педагогічної) практики в НУБіПУ та ЦСССДМ. Проходження інструктажу з техніки безпеки та охорони праці на базах практики.
2.	Проведення соціальних досліджень, паспортизації з метою визначення проблем сім'ї, дітей та молоді, формування соціального паспорту району. Участь у проведенні семінарів, семінарів-тренінгів, круглих столів на профілактичну тематику, пропаганду здорового способу життя, патріотичне виховання. Залучення до заходів щодо проведення традиційного фестивалю творчості дітей та молоді з функціональними обмеженнями «Повіriamo у себе».

3.	Інформування громади району про послуги, які надає Центр, розповсюдження соціальної реклами з актуальними питаннями соціальної роботи. Підготовка потенційних кандидатів в прийомні батьки, батьки-вихователі, усиновителі, опікуни та піклувальники.
4.	Проведення культурологічних заходів для стимулювання соціальних категорій сімей, приурочених до тематичних дат. Проведення інформаційно-просвітницьких заходів щодо профілактики негативних проявів у молодіжному суспільстві, формуванні навичок здорового способу життя.
5.	Спостереження за наданням фахівцями групових та індивідуальних соціально-педагогічних, соціально-економічних, соціально-інформаційних, психологічних, юридичних, реабілітаційних послуг дітям, молоді та сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах, дітям та молоді з функціональними обмеженнями. Участь у профілактичних заходах щодо попередження розповсюдження ВІЛ-інфекції, СНІДу, гепатитів, венеричних захворювань та інших інфекційних захворювань серед осіб, що вживають наркотики ін'єкційним шляхом.
6.	Ознайомлення з наданням соціальних послуг особам, що повернулись з місць позбавлення волі, або відбувають альтернативні види покарань. Участь у проведенні адресної, оперативної, мобільної допомоги сім'ям. Участь у проведенні літнього оздоровлення дітей із сімей, які перебувають в складних життєвих обставинах.
7.	Участь у залученні державних і громадських організацій, підприємств різних форм власності, громадськості району для надання гуманітарної допомоги сім'ям, дітям та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги. Ознайомлення із наданням соціальних послуг, здійсненням соціального супроводу дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування випускників інтернатних закладів.
8.	Ознайомлення з процесом організації соціального навчання спеціалістів з соціальної роботи, волонтерів та батьків, дітей, молоді різних кризових груп. Участь у заходах, метою яких є підготовка до сімейного життя та відповідального батьківства.
9.	Оформлення документації з навчальної (соціально-педагогічної) практики
10.	Захист звіту з навчальної (соціально-педагогічної) практики

2. Організація і керівництво практикою

Відповідальність за організацію, проведення і контроль практики покладається на керівників від Університету.

Навчально-методичне керівництво та виконання програм практики забезпечує кафедра соціальної педагогіки та інформаційних технологій в освіті НУБіП України.

Безпосередню організацію практики та контроль за її проведенням здійснює керівник практики (НПП кафедри).

До керівництва практикою студентів залучаються досвідчені НПП кафедри соціальної педагогіки та інформаційних технологій в освіті, кваліфіковані фахівці від установ, організацій, закладів (баз практики).

До *обов'язків керівника практики* від НУБіП України входить:

- контроль за підготовленістю бази практики;
- забезпечення проведення всіх організаційних заходів перед виходом студентів на практику;
- інструктаж про порядок проходження практики
- інструктаж з охорони праці, зокрема техніки безпеки;
- ознайомлення студентів з програмою практики;
- узгодження питань щодо організації практики з керівником від університету та бази практики;
- надання студентам-практикантам необхідної документації (направлення (див. Додаток 1), щоденника, індивідуального завдання, методичних рекомендацій);
- організація виконання індивідуальних завдань студентами;
- ознайомлення студентів із системою звітності з практики, яка затверджена на кафедрі, а саме: оформлення та заповнення щоденника практики, виконання індивідуального завдання, оформлення та подання письмового звіту;
- консультування студентів протягом проходження практики;
- контроль за виконанням студентами програми практики, правил внутрішнього трудового розпорядку бази практики;
- методичне керівництво збором інформаційних матеріалів, підготовкою звітів практики;
- інформування кафедру та навчальну частину про хід практики;
- подання на кафедру письмового звіту про проведення практики із зауваженнями та пропозиціями щодо поліпшення практики;
- організація і провдення студентами захисту практики.

Керівництво установи, організації, закладу (бази практики) доручає керувати практикою студентів кваліфікованому фахівцю відповідного напрямку, до обов'язків якого входить:

- ознайомлення студентів із діяльністю установи (організації, закладу);
- забезпечення студентів робочими місцями;

- допомога студентам у підготовці звітів і виконанні програми практики;
- організація для студентів лекцій, практичних занять, бесід з провідними працівниками бази практики;
- організація переміщення студентів по відділах та службах бази практики з метою формування у них комплексу практичних умінь і навичок за відповідними напрямками;
- методичне керівництво і консультування студентів-практикантів;
- контроль за виконанням студентами програми практики, дотриманням правил внутрішнього трудового розпорядку бази практики.

Студенти у процесі проходження практики зобов'язані:

- до початку практики одержати від керівника практики з боку університету консультації щодо оформлення всіх необхідних документів;
- у повному обсязі виконувати всі завдання та вказівки керівників, передбачені програмою практики;
- вивчити і суворо дотримуватися правил охорони праці, техніки безпеки та виробничої санітарії, внутрішнього розпорядку бази практики;
- нести відповідальність за виконану роботу;
- вести щоденник практики;
- зібрати для виконання звіту необхідний матеріал;
- здати і захистити звіт з практики, своєчасно скласти залік з практики.

Студент до початку практики повинен бути проінструктований керівником практики від навчального закладу, а також отримати необхідні для проходження практики документи:

- направлення на практику;
- щоденник практики;
- індивідуальне завдання з практики.

Прибувши на базу практики, студент повинен подати щоденник керівнику від бази практики, пройти інструктаж з техніки безпеки і пожежної профілактики, ознайомитись з робочим місцем, правилами експлуатації оргтехніки та іншого устаткування, занести графік проходження практики до щоденника.

Під час практики студент щоденно коротко записує підсумки виконаної роботи за графіком. Записи щодо виконання індивідуальних завдань ведуться окремо.

Після закінчення практики щоденник разом зі звітом, відгуками та підписами керівників здаються на кафедру, яка забезпечує проходження практики.

3. Документація, облік, контроль, оцінка практики

Під час практики студент працює за індивідуальним планом роботи і веде *щоденник*, де відображається зміст проведеної студентом роботи, записуються спостереження, роздуми, а також зауваження керівників практики.

Після закінчення терміну проходження навчальної (соціально-педагогічної) практики студенти подають таку документацію:

- щоденник практики;
- звіт про проведену роботу;
- характеристику від установи з оцінкою роботи студента;
- творче завдання (реферат).

Документація здається керівнику практики.

Підсумки практики підводяться на завершальній конференції.

Звіт з практики має складатися з:

- титульного аркушу,
- вступу,
- двох розділів,
- висновків,
- списку опрацьованих документів,
- додатків (за необхідністю).

Титульний аркуш (див. Додаток 1) оформляється відповідно до вимог і має бути підписаний студентом, керівниками практики від університету та установи та затверджений завідувачем кафедри, яка забезпечує проходження практики.

Зміст звіту з практики вміщує розширений опис виконаних завдань відповідно до тематичного плану та індивідуальних творчих завдань дослідницького характеру.

Щоденник з практики підписується керівниками та скріплюється печаткою від бази практики.

Загальні рекомендації щодо ведення щоденника

1. Щоденник повинен відображати усю роботу студента.

2. Студент зобов'язаний вчасно та регулярно вести записи у щоденнику навчальної (соціально-педагогічної) практики.

3. У щоденнику мають бути відображенні:

- а) календарний графік проходження практики;
- б) аналіз відвіданих закладів, заходів студентами;
- в) аналіз індивідуальної діяльності студента-практиканта;
- г) відгук і оцінка студента на практиці;
- д) робочі записи студента;

е) висновок керівника практики від університету про проходження студентом практики.

Підведення підсумків практики

Підсумком проходження студентом *навчальної (соціально-педагогічної) практики* є виконання належним чином поставлених тематичних та індивідуальних завдань безпосередньо на базах практик під керівництвом керівників практики (від університету та бази практики).

Після закінчення терміну практики студенти письмово звітують про виконання програми та індивідуальних завдань. Загальна форма звітності студента за практику – це подання письмового звіту та щоденника практики, підписаних і оцінених безпосередньо керівником від університету та бази практики.

Підсумки практики обговорюються на засіданні кафедри, а загальні підсумки всіх практик підводяться на звітній конференції з практики.

Зміст звіту. Звіт має містити відомості про виконання студентом усіх тематичних та індивідуальних завдань програми, висновки і пропозиції, список використаної літератури тощо. Орієнтовний обсяг звіту становить 25-30 сторінок. Література оформлюється згідно існуючих вимог до бібліографічних описів і має містити від 25 найменувань. *Посилання в тексті на літературу обов'язкове!*

Оформлення звіту. Звіт оформлюється за вимогами, які встановлює Національний університет біоресурсів і природокористування України.

Технічні вимоги до звіту: орієнтація сторінки – книжкова; поля: верхнє, нижнє – по 2 см, ліве – 2,5 см, праве, 1,5 см; вирівнювання основнго тексту – за шириною, міжрядковий інтерва – 1,5; шрифт – Times New Roman; кегль – 14 пт; абзац – 1,0; нумерація сторінок – верхній правий кут, розмір – 12.

Захист звіту. Звіт із практики захищається студентом на загальній конференції перед комісією. До складу комісії входять керівники практики від університету і, за можливості, від баз практики, науково-педагогічні працівники кафедри, представники деканату.

Оформлення індивідуального творчого завдання (у вигляді реферату).

Реферат містить такі структурні елементи:

Титульна сторінка –

Зміст

Технічні вимоги до реферату: орієнтація сторінки – книжкова; поля: верхнє, нижнє – по 2 см, лівє – 2,5 см, правє, 1,5 см; вирівнювання основнго тексту – за шириною, міжрядковий інтерва – 1,5; шрифт – Times New Roman; кегль – 14 пт; абзац – 1,0; нумерація сторінок – верхній правий кут, розмір – 12.

Атестація студентів за результатами практики проводиться в університеті, як правило, в день її закінчення.

Оцінювання практики. Загальна оцінка підсумків роботи студента-практиканта включає сумарне оцінювання:

- якості виконаної роботи під час практики (характеристика керівника практики);
- якості наповнення та оформлення щоденника та звіту про практику;
- відвідування практики;
- якості захисту звіту про практику (обґрунтованість, логічність, ясність, переконливість в доповіді та відповідях на запитання).

Проходження студентом навчальної (соціально-педагогічної) практики оцінюється такими оцінками: **зараховано** та **не зараховано**.

Оцінювання здійснюється за такими критеріями та показниками:

зараховано – виконання програми практики та дотримання режиму практики відмінне, добре та задовільне, виконаний повний обсяг годин та навчальних занять, отримання позитивного відгуку керівника від бази практики; ведення щоденника регулярне, якісне та своєчасне оформлення звіту; обґрунтованість, логічність, ясність, переконливість у доповіді та відповідях на запитання під час захисту звіту;

не зараховано – виконання програми практики та дотримання режиму практики недбале, виконаний неповний обсяг годин та навчальних занять, отриманий негативний відгук керівника від бази

практики; ведення щоденника нерегулярне, неякісне і несвоєчасне оформлення звіту; необґрунтованість, нелогічність, непереконливість у доповіді та відповідях на запитання під час захисту звіту.

Оцінка за практику вноситься до заліково-екзаменаційної відомості та до залікової книжки студента за підписом керівника практики або одного із членів комісії.

Студенту, який не виконав програму практики з поважних, підтверджених документально причин, може бути надано право її повторного проходження за індивідуальним графіком із фінансуванням усіх витрат на її організацію та проведення фізичними чи юридичними особами за окремим кошторисом.

Студент, який не виконав вимог практики або при повторному проходженні практики отримав у комісії незадовільну оцінку, відраховується з числа студентів університету.

4. Завдання для індивідуальної творчої роботи

1. Аналіз творчої обдарованості та її проблем у дитини.
2. Види соціальних служб: завдання і головні функції.
3. Визначення психологічної готовності дітей до шкільного навчання як багатокомпонентне утворення
4. Вимоги до професійної поведінки соціального педагога в етичних кодексах різних країн світу.
5. Вплив європейських етичних вчень на етику соціальної роботи в США.
6. Головні завдання, форми роботи й основні принципи діяльності служб у справах неповнолітніх та спеціальних установ для неповнолітніх.
7. Девіантні орієнтації в поведінці: теорія та тенденції розвитку.
8. Деонтологія в соціальних закладах.
9. Державна підтримка і захист дітей у закладах позашкільної освіти.
10. Дитячі заклади оздоровлення та відпочинку – одна з умов соціального впливу на особистість.
11. Діагностика мотиваційної сфери та саморегуляції
12. Допомога дітям із сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах.
13. Етика партнерських стосунків між фахівцями із соціальної роботи.

14. Етика соціально-педагогічної діяльності з людьми похилого віку та інвалідами.

15. Етика соціально-педагогічної роботи як філософсько-соціальне вчення.

16. Етичні погляди та благодійна діяльність О.В. Духновича.

17. Етичні погляди та благодійність Г.С. Сковороди.

18. Етичні проблеми взаємовідносин між соціальним педагогом і клієнтом.

19. Етичні проблеми соціальної педагогіки.

20. Етичні проблеми становлення соціальної роботи в Україні.

21. Життєве самовизначення сучасної молоді.

22. Забезпечення соціальної та психологічної підтримки призовників та членів їх сімей.

23. Законодавча база та інститути соціальних служб для молоді, їх завдання і розв'язання проблем молоді.

24. Залучення молоді, членів молодіжних громадських організацій до волонтерської діяльності за різними напрямками соціальної роботи.

25. Запобігання насильству в сім'ї.

26. Зміст соціального інспектування та патронажу.

27. Зміст, форми, методи і основні напрямки соціально-педагогічної діяльності в умовах позашкільних освітньо-виховних закладів.

28. Індивідуальний підхід у процесі соціальної допомоги.

29. Клієнти соціальних служб, їх класифікація.

30. Контроль за діяльністю форстерних сімей за кордоном

31. Контроль суспільства і держави за усиновленням.

32. Криміногенні угруповання: типологія членів.

33. Культура поведінки соціального педагога з клієнтом.

34. Культура поведінки соціального педагога.

35. Методика використання ігрових технік в соціальній вуличній роботі.

36. Молодіжна політика та молодіжний рух.

37. Моральний обов'язок фахівців із соціальної роботи, соціальних педагогів.

38. Моральні аспекти соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми.

39. Надання соціальних послуг дітям та молоді з функціональними обмеженнями.

40. Надання соціальних послуг особам, які повертаються з місць позбавлення волі.

41. Надання соціальних послуг та здійснення соціального супроводу осіб з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які залишили інтернатні заклади.

42. Насильство у сім'ї як комплексна проблема соціальної педагогіки.

43. Організаційні форми технології соціально-педагогічної діяльності.

44. Основні напрями соціальної роботи в школах України.

45. Основні напрями соціального захисту молоді.

46. Основні принципи і моральні норми професії соціального педагога.

47. Основні тенденції розвитку психодіагностики в школі та інших навчальних закладах освіти.

48. Основні цілі та завдання етики соціальної педагогіки.

49. Особливості етикету з клієнтами різної статі.

50. Особливості комунікативної функції соціального педагога.

51. Особливості роботи соціального педагога в мікрорайоні.

52. Особливості роботи соціального педагога з різними типами сімей.

53. Особливості соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми, які повертаються з місць позбавлення волі.

54. Особливості соціально-педагогічної роботи з профілактики правопорушень серед школярів.

55. Особливості соціально-правової роботи з профілактики правопорушень на Україні.

56. Офіційні і неформальні об'єднання дітей і підлітків.

57. Підготовка волонтерів до роботи у «Телефоні довіри».

58. Підготовка волонтерів у центрах соціальних служб.

59. Позашкільні освітньо-виховні заклади та специфіка їх діяльності

60. Правове забезпечення діяльності соціальних служб для молоді в Україні.

61. Правові гарантії соціального захисту молоді в Україні.

62. Прийомна сім'я як альтернативна модель утримання дитини в інтернатному закладі.

63. Причини виникнення соціального явища – «діти вулиці».

64. Пріоритетні напрями, шляхи й механізми, перспективи реалізації державної політики України в галузі релігійних відносин.

- 65.Проведення літнього оздоровлення дітей із сімей, які перебувають в складних життєвих обставинах.
- 66.Професійна честь та гідність соціального педагога.
- 67.Профілактика алкоголізму.
- 68.Профілактика безпритульності та бездоглядності.
- 69.Профілактика гепатитів, венеричних захворювань та інших інфекційних захворювань серед осіб, що вживають наркотики ін'єкційним шляхом.
- 70.Профілактика наркоманії.
- 71.Профілактика негативних явищ у молодіжному середовищі.
- 72.Профілактика правопорушень серед дітей та молоді.
- 73.Профілактика раннього сирітства.
- 74.Профілактика суїцидальної поведінки серед підлітків.
- 75.Профілактичні заходи щодо попередження та зменшення швидкості розповсюдження ВІЛ-інфекції.
- 76.Реабілітація алко- та наркозалежних.
- 77.Реабілітація ВІЛ-інфікованих та членів їх родин.
- 78.Роль одностатевих в соціальному формуванні особистості.
- 79.Роль релігійного виховання у запобіганні злочинності в Україні.
- 80.Система соціальної підтримки дітей з особливими потребами в Україні і за кордоном.
- 81.Сім'я як об'єкт соціально-педагогічної діяльності.
- 82.Сімейно-шлюбні відносини як предмет етики соціальної педагогіки.
- 83.Совість як категорія професійної етики.
- 84.Соціальна діяльність запорізьких козаків.
- 85.Соціальна педагогіка в США: соціально-педагогічна робота з сім'єю, в школі.
- 86.Соціальна профілактика та реабілітація.
- 87.Соціальна реабілітація дітей із девіантною поведінкою.
- 88.Соціальна реабілітація сім'ї з дітьми з особливими потребами.
- 89.Соціальна робота з дітьми-інвалідами та молодими сім'ями, де проживають діти-інваліди.
- 90.Соціальна робота у неблагополучних, неповних і конфліктних сім'ях.
- 91.Соціальне значення товариства Червоного Хреста України.
- 92.Соціальний захист дітей дитячих будинків та шкіл-інтернатів.
- 93.Соціальний патронаж сімей, що виховують дітей з особливими потребами.

94. Соціальний педагог у конфліктних і екстремальних ситуаціях.
95. Соціальний супровід сімей із прийомними дітьми.
96. Соціальний супровід сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах.
97. Соціальні ресурси у діяльності фахівця із соціальної роботи.
98. Соціальні служби для молоді, головні завдання і функції їх діяльності.
99. Соціально-виховна робота з молоддю як умова підготовки до сімейного виховання.
100. Соціально-кримінологічна характеристика суспільно-небезпечних діянь, пов'язаних з поширенням СНІДу.
101. Соціально-педагогічна діагностика правопорушень підлітків та молоді
102. Соціально-педагогічна допомога, спрямована на гармонізацію сімейних стосунків.
103. Соціально-педагогічна підтримка дітей «групи ризику».
104. Соціально-педагогічна профілактика правопорушень у Німеччині (концепція виховуючого середовища, педагогічна анімація тощо).
105. Соціально-педагогічна профілактика правопорушень у Франції (концепція виховуючого середовища, педагогічна анімація тощо).
106. Соціально-педагогічна робота в інтернатних закладах.
107. Соціально-педагогічна робота з дітьми, що мають функціональні обмеження.
108. Соціально-педагогічна робота з дітьми-сиротами та дітьми, які залишились без батьківського піклування.
109. Соціально-педагогічна робота з молоддю сім'єю, форми і методи їх роботи.
110. Соціально-педагогічна робота з обдарованими дітьми і їх батьками.
111. Соціально-педагогічна робота українських братств.
112. Соціально-педагогічні технології в соціальній роботі.
113. Соціально-правові основи захисту дітей вулиці.
114. Соціально-психологічна, психолого-педагогічна характеристика соціального педагога.
115. Соціально-психологічні і психолого-педагогічні умови розвитку дітей з вадами психофізичного розвитку та дітей, яким встановлено інвалідність.

116. Соціально-психологічні та педагогічні детермінанти адитивної поведінки молоді.

117. Специфіка прояву добра і зла в діяльності соціальної служби.

118. Сприяння розвитку волонтерського та молодіжно-громадського руху.

119. Стан злочинності і правопорушень серед неповнолітніх та молоді: причини порушень, заходи їх попередження.

120. Становлення етики соціально-педагогічної діяльності у Бельгії.

121. Становлення етики соціально-педагогічної діяльності у Великобританії.

122. Створення груп взаємодопомоги для алкозалежних та членів їх родин

123. Сутність проблем сучасної сім'ї.

124. Сутність соціально-педагогічної діяльності.

125. Сучасні проблеми запобігання девіантної поведінки дітей та підлітків.

126. Сучасні соціально-педагогічні технології соціалізації та інтеграції у суспільство дітей з особливими потребами.

127. Телефон довіри як специфічна форми надання соціально-психологічної підтримки.

128. Телефон довіри: організація, принципи діяльності.

129. Теоретико-методологічні концепції вивчення соціальної поведінки особистості.

130. Технологія діяльності соціального педагога щодо профілактики адитивної поведінки молоді.

131. Технологія залучення людських ресурсів до волонтерського руху.

132. Технологія роботи з дитячими, юнацькими, молодіжними громадськими організаціями України.

133. Технологія роботи з прийомною сім'єю.

134. Технологія соціальної роботи з «дітьми вулиці».

135. Технологія соціально-педагогічної роботи з жертвами насилля

136. Типологія позашкільних освітньо-виховних закладів та специфіка їх діяльності.

137. Трудове виховання молоді як засіб запобігання правопорушень.

138. Фактори детермінації поширення СНІДу в Україні.

139. Форми і методи роботи з вихователями будинків сімейного типу.

- 140.Форми і методи роботи з дітьми з вадами зору.
- 141.Форми і методи роботи з дітьми з вадами слуху.
- 142.Форми і методи роботи з профілактики адиктивної поведінки молоді
- 143.Форми і методи роботи щодо сприяння працевлаштуванню та вторинній зайнятості молоді.
- 144.Форми організації соціальної допомоги підліткам за кордоном.
- 145.Форми та методи соціальної роботи за місцем проживання.
- 146.Формування морально-правової відповідальності соціального педагога.
- 147.Функції і напрями роботи фахівця із соціальної роботи з реабілітаційних центрах для дезадаптованих дітей і молоді.
- 148.Функції і напрями роботи фахівця із соціальної роботи з реабілітаційних центрах для дітей з обмеженими функціональними можливостями.

Література:

1. Бочарова В.Г. Педагогика социальной работы / В.Г. Бочарова – М. : SYR-Аргус, 1994. – 256 с.
2. Бочарова В. Г. Задачи и перспективы развития социальной педагогики в современных условиях / В.Г. Бочарова : методическое пособие. – М. : Центр социальной педагогики РАО, 1996. – 12 с.
3. Василькова Ю.В. Методика и опыт работы социального педагога : учеб. пособие для студентов высш. пед. учеб. заведений / Ю. В. Василькова. – М., 2001. – 159 с.

3.2. Бази практики

ПЛАН

1. Центр соціальних слцжб для сім'ї, дітей та молоді
2. Центр соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями
3. Література

Ключові слова та поняття: цетр, реабілітація, служба, молодь, функціональні обмеження

1. Центр соціальних слцжб для сім'ї, дітей та молоді

Мета діяльності Київського міського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (далі – КМЦСССДМ) полягає у реалізації державної молодіжної політики засобами соціальної роботи, реалізація соціальних програм, які передбачають розширення мережі доступних соціальних послуг для дітей, молоді, різних категорій сімей, надання психологічних, соціально-педагогічних, соціально-

медичних, соціально-економічних, інформаційних і юридичних послуг сім'ям, дітям та молоді.

Основними принципами діяльності Центру є законність, дотримання і захист прав людини, системність, доступність, конфіденційність, відповідальність за дотриманням етичних та правових норм під час надання допомоги.

Основними завданнями Центру є: участь у виконанні загальнодержавних та інших соціальних програм шляхом проведення соціальної роботи із сім'ями, дітьми та молоддю, зокрема забезпечення соціального обслуговування, соціального супроводу, патронажу та інспектування, соціальної профілактики та реабілітації; створення спеціалізованих формувань (консультаційних пунктів) та забезпечення їх функціонування; залучення громадськості до проведення роботи із сім'ями, дітьми та молоддю, підтримка та розвиток волонтерського руху, зокрема:

- забезпечення впровадження державних соціальних стандартів і нормативів, нових форм, методів та інноваційних технологій проведення соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю.

- забезпечення соціального обслуговування, соціального супроводу та патронажу, соціальної профілактики і реабілітації.

- раннє виявлення, облік та забезпечення соціальної підтримки, здійснення соціального супроводу сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, соціального інспектування, соціального патронажу, соціальної профілактики і реабілітації, запобігання насильству в сім'ї.

- сприяння розвитку сімейних форм виховання.

- надання соціальних послуг та здійснення соціального супроводу осіб з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

- профілактика раннього сирітства, безпритульності, бездоглядності, правопорушень серед дітей, молоді та допомога дітям із сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, профілактика негативних явищ у дитячому та молодіжному середовищі, пропаганда здорового способу життя.

- профілактичні заходи щодо попередження розповсюдження ВІЛ-інфекції, СНІДу, гепатитів, венеричних захворювань та інших інфекційних захворювань серед осіб, що вживають наркотики ін'єкційним шляхом.

- забезпечення соціальної та психологічної підтримки призовників та членів їх сімей.
- проведення літнього оздоровлення дітей із сімей, які перебувають в складних життєвих обставинах.
- сприяння розвитку волонтерського та молодіжно-громадського руху. Створення умов для участі молоді в процесах прийняття рішень.
- інтеграція дітей та молоді з функціональними обмеженнями у суспільство;
- залучення підприємств різних форм власності для надання фінансової, технічної, гуманітарної допомоги сім'ям, дітям та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги;
- створення спеціалізованих формувань та забезпечення їх функціонування;
- проведення науково-практичних конференцій, семінарів, засідань, «круглих столів» з питань, що належать компетенції Центру.

Центр під час виконання покладених на нього завдань:

- взаємодіє з центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями, а також фізичними особами;
- бере участь в розробці та реалізації державних, галузевих та регіональних програм соціальної роботи з дітьми, молоддю та сім'ями;
- здійснює заходи щодо розроблення та поширення соціальної реклами та організації роботи із засобами масової інформації про здоровий спосіб життя, профілактику негативних явищ у молодіжному середовищі;
- сприяє волонтерській діяльності у сфері надання соціальних послуг, веде облік проведеної соціальної роботи із сім'ями, дітьми та молоддю, готує статистичні та інформаційно-аналітичні матеріали з питань, що належать до його компетенції;
- здійснює облік соціальної роботи з дітьми та молоддю, підготовку статистичних, інформаційних та аналітичних матеріалів з питань Центру.

Соціальні служби – це підприємства, установи та організації незалежно від форм власності і господарювання, а також громадяни, що надають соціальні послуги особам, які перебувають у складних

життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги (згідно Закону України «Про соціальні послуги» від 19.06.2003 N 966-IV).

Київський міський центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді підпорядковується Київській міській державній адміністрації.

Київський міський центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді – це спеціальний заклад, що надає соціальні послуги сім'ям, дітям та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги.

Центр у своїй діяльності керується Конституцією та законами України, актами Президента України і Кабінету Міністрів України, наказами Міністерства України у справах сім'ї, дітей та молоді, Державної соціальної служби, розпорядженнями Київської міської державної адміністрації, рішенням Київської міської ради, Київського міського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (див. Додаток __).

Соціальні послуги, що надаються Центром, є державними і здійснюються на безоплатній основі.

Соціальні стандарти здійснення соціальної роботи з дітьми, молоддю та різними категоріями сімей Центром соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді:

1. Психологічні послуги (психолог):

- консультування клієнтів з соціально-психологічних проблем;
- психодіагностика клієнтів;
- психологічна адаптація клієнтів;
- психологічна корекція клієнтів;
- здійснення прикладних психологічних досліджень;
- надання методичних порад батькам або особам, які їх замінюють.

2. Соціально-педагогічні послуги (фахівець із соціальної роботи, соціальний педагог):

- консультування клієнтів: з проблем реалізації прав дітей, молоді сім'ї у суспільстві; з розв'язання педагогічних проблем сім'ї та її членів; з питань виховання та розвитку дітей;
- просвітницька робота щодо: всебічного і гармонійного розвитку дитини; особливостей розвитку сім'ї і сімейних стосунків;
- виявлення: неблагополучних сімей; випадків порушення

прав людини в сім'ї та в суспільстві; дітей, підлітків та молоді, схильних до девіантної поведінки; сімей, підлітків та дітей, які потребують соціальної, медичної, психологічної, матеріальної та іншої допомоги;

- організація: соціального супроводу клієнтів; соціально-позитивної діяльності дітей та молоді;
- координація роботи з різними установами та фахівцями;
- аналіз стану матеріально-побутового забезпечення клієнта;
- соціальне інспектування неблагополучної сім'ї;
- соціально-педагогічний патронаж неблагополучних сімей, прийомних сімей, ДБСТ, дітей і молоді груп ризику;
- пропагування: здорового способу життя; ефективних методів родинного планування, виховання дітей; етики та культури соціальних відносин;
- представлення інтересів клієнта в інших установах та закладах.

3. *Соціально-медичні послуги* (терапевт, гінеколог, дерматовенеролог, сексопатолог, психіатр, реабілітолог, нарколог та інші працівники відповідного фаху за потребою):

- інформування клієнтів про: вплив та наслідки вживання тютюну підлітками та молоддю; вплив та наслідки вживання алкогольних виробів підлітками та молоддю; вплив та наслідки вживання токсичних та наркотичних речовин; шляхи ураження венеричними хворобами; засоби контрацепції; шляхи інфікування ВІЛ та засоби його уникнення; збереження репродуктивного здоров'я;
- інформування ін'єкційних споживачів наркотичних речовин про: засоби уникнення інфікування ВІЛ; заходи, що потрібно вжити при передозуванні та абсцесах; безпечну статеву поведінку; проведення обміну та утилізації шприців при роботі з ін'єкційними спожи-вачами наркотичних речовин;
- проведення занять-процедур для дітей та молоді з функціональними обмеженнями: з лікувально-фізичної культури; з масажу; з фізичної та психологічної реабілітації; з корекції дефектів мовлення; з реабілітації опорно-рухової системи;
- сприяння з госпіталізації клієнта у лікувальні установи.

4. *Соціально-економічні послуги* (фахівець із соціальної роботи, соціальний педагог):

- здійснення пошуку донорів для надання гуманітарної допомоги клієнтам;
- здійснення розподілу та видачі гуманітарної допомоги клієнтам (потерпілим від насильства, бездоглядним дітям, біженцям, особам, які втратили роботу тощо);
- супровід клієнтів, які повернулися з місць позбавлення волі, під час оформлення документів для отримання паспорту або реєстрації;
- допомога в розміщенні в притулку безоглядних, біженців;
- організація громадських робіт серед молоді;
- інформування клієнта з питань працевлаштування.

5. *Інформаційні послуги* (працівник Центру, журналіст, спеціаліст з реклами):

- розповсюдження довідникових брошур, інших інформаційних видань;
- надання клієнтам інформації про: графіки роботи закладів соціального спрямування, освіти, охорони здоров'я, центрів зайнятості, органів виконавчої влади та місцевого самоврядування; послуги, які можна отримати в Центрі;
- інформаційно-пропагандистські та соціально-рекламні послуги: підготовка та розміщення документальних, інформаційно-пропагандистських, навчальних фільмів в ефірах телеканалів; підготовка та розміщення роликів соціальної рекламної інформації в ефірах телеканалів; підготовка та розміщення соціальної реклами на бігбордах, в транспорті та в інших місцях громадського призначення; розробка та видання інформаційних буклетів, листівок, пам'яток, плакатів; проведення пресконференцій, брифінгів, виступи на телебаченні, статті в журналах та газетах.

6. *Юридичні послуги* (юрист):

- консультування клієнтів: з питань законодавства і нормативних актів; з питань цивільного, трудового, фінансового, адміністративного, кримінального права; з питань захисту їх прав та інтересів; з питань надання соціальної допомоги;

- правова пропаганда;
- допомога в оформленні документів, укладання договорів тощо.

Центром реалізуються такі соціальні заходи:

«Служба соціальної підтримки сімей» – заходи соціального спрямування щодо уваги, турботи про окремі групи дітей, молоді, здійснення соціального супроводу сімей, які опинились у складних життєвих обставинах; соціально-педагогічна, юридична, психологічна та інформаційна допомога молоді, що повертається з місць позбавлення волі чи відбуває альтернативні види покарань, а також членам їх родин. Подолання бідності та поліпшення якості життя сімей, дітей та молоді, які знаходяться у складних життєвих обставинах.

«Молодіжний інформаційний центр» – здійснення заходів щодо розроблення, поширення соціально-рекламних та інформаційних матеріалів, забезпечення адресного інформування дитячого, молодіжного, батьківського середовища про місця, види соціальних послуг, які надаються в територіальній громаді м. Києва.

«Служба соціально-профілактичної роботи» – здійснення соціально-профілактичної роботи з клієнтами, яка спрямована на профілактику ВІЛ-інфекції та інфекцій, що передаються статевим шляхом, інших хвороб, покращення соціального функціонування шляхом зменшення шкоди і негативних наслідків від уживання психоактивних речовин.

«Школа волонтерів» – здійснення комплексу заходів щодо підготовки волонтерів соціальної служби через творче та адресне використання методів соціального навчання, виховання та організації зайнятості в соціальній сфері.

«Тренінговий центр соціальних знань «За здоров'я дітей та молоді» – надання соціально-педагогічних послуг щодо формування здорового способу життя шляхом проведення групових заходів, спрямованих на формування знань, навичок здорового способу життя та попередження негативних явищ у дитячому, молодіжному середовищі.

«Реалізація заходів соціально-психологічної реабілітації та соціально-культурного розвитку дітей та молоді з функціональними обмеженнями» – підвищення рівня адаптаційних можливостей дітей та молоді з функціональними обмеженнями та

сімей, що їх виховують, через проведення систематичних реабілітаційних та культурологічних заходів.

2. Центр соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями

Історія створення Центру. В межах проекту UNICEF «Трансформація державних інститутів піклування про дітей в Україні» Українським інститутом соціальних досліджень було створено центр соціально-психологічної реабілітації «Подолання» (1999 р.). До 2012 року Центр існував як програма.

З січня 2013 року Центр «Подолання» набув юридичного статусу та почав працювати як державна організація. Зараз офіційна назва установи «Центр соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями Солом'янського району міста Києва». Тому девізом Центру обрано «З Вами – для Вас». Діти та молодь з обмеженими можливостями, їхні батьки є не просто клієнтами, тобто пасивними споживачами послуг, а й активними учасниками та партнерами всієї роботи. Вони мають право виявляти ініціативу в проведенні різноманітних заходів, брати участь у опитуванні щодо ефективності роботи спеціалістів, обговорювати важливі питання, що стосуються загального змісту соціально-педагогічної роботи.

Мета Центру полягає у забезпеченні інтеграції дітей та молоді з особливостями психічного, фізичного та розумового розвитку в соціумі шляхом надання комплексної соціально-педагогічної, психологічної та правової допомоги.

Центр використовує прогресивні форми та методи соціальної роботи, що активізують внутрішні збережені сили особистості, сприяють її духовному зростанню, формуванню навичок співіснування в соціумі, розвитку самостійності в різних сферах життя людини.

Завдання Центру:

- надання комплексу реабілітаційних послуг відповідно до потреб дітей та молоді;
- створення позитивного іміджу дітей та молоді з особливими потребами у суспільстві;
- надання консультативної допомоги та психологічної підтримки сім'ї;
- психологічна підтримка батьків;
- сприяння створенню оптимальних умов для спілкування, відпочинку й дозвілля дітей та молоді;
- організація системи само- та взаємодопомоги батьків, які виховують дітей з особливостями розвитку, забезпечення їх правової обізнаності щодо відповідних законодавчих і нормативних актів;
- створення сприятливих умов для розвитку та реалізації творчих здібностей дітей та молоді;
- формування досвіду стосунків у соціумі, навичок адаптації до соціального середовища у дітей та молоді з функціональними обмеженнями;
- розвиток та підтримка волонтерського руху;
- представлення досвіду роботи Центру в ЗМІ, наукових навчальних організаціях та спеціалізованих виданнях.

Головні принципи роботи Центру

Повага до особистості, співчуття, конфіденційність, довіра, створення рівних можливостей, професійна компетентність і взаємодопомога.

Особливості діяльності Центру

Надзвичайно важливим моментом роботи «Центру соціально-психологічної реабілітації дітей і молоді з функціональними обмеженнями Солом'янського району м. Києва» є комплексний підхід до вирішення проблем соціальної, фізичної та психологічної адаптації до довкілля дітей з певними фізичними та інтелектуальними особливостями.

Програма реабілітації Центру розрахована на вікові категорії дітей та молоді з функціональними обмеженнями від 7 до 35 років. Це не є інтернат. Сюди діти приходять для спілкування, отримання певної допомоги у формуванні навичок самообслуговування та навчання, корекції поведінки, набуття навичок перебування у соціумі.

Є певна кількість дітей, які постійно отримують кваліфіковану допомогу. Але робота Центру на цьому не завершується. Сюди приходять батьки з дітьми для отримання консультацій, практичної допомоги спеціалістів: фізичного реабілітолога, логопеда-дефектолога, корекційного педагога, соціального педагога та психолога.

Цілі та напрями реабілітації

Місія Центру полягає в тому, щоб надати можливість дитині розвиватися відповідно до її здібностей і талантів, незалежно від захворювання. За допомогою програмних методик навчання, фізичної, психологічної й соціальної адаптативної реабілітації діти мають можливість набувати певні побутові та соціальні вміння для найбільш повної інтеграції в життя суспільства.

Мета реабілітації – досягнення оптимальної якості життя та функціональних можливостей, максимальної незалежності.

Напрями реалізації цілей:

1. Фізична реабілітація (лікувальна фізкультура)
2. Соціальна реабілітація (адаптація до соціального середовища, отримання бази знань згідно шкільної програми)
4. Психологічна реабілітація (робота психолога та логопеда у напрямку пристосування до життя)
5. Робота з батьками

Послуги Центру

Комплексна реабілітація та соціалізація дітей та молоді з функціональними обмеженнями. З дитиною працює група фахівців, що включає психолога, піскового терапевта, логопеда, дефектолога, соціального працівника та соціального вихователя. Такий підхід

сприяє якомого більш комплексному розвитку та соціальній адаптації дітей, хворих на аутизм, ДЦП, ЗПР, гіперактивність, РВ, синдром Дауна та ін.

Спеціальні консультативні та терапевтичні заходи не тільки як для дітей, так і для батьків.

Робота з дітьми:

- психодіагностика за методикою ADOS;
- психокорекційні заняття з спеціалістами:
 - ✓ логопедом,
 - ✓ психологом,
 - ✓ масажистом,
 - ✓ соціальним педагогом,
 - ✓ соціальним вихователем,
 - ✓ вчителем реабілітологом;
- індивідуальне консультування;
- сенсорний розвиток;
- соціальна адаптація;
- терапевтична робота;
- лікувальна фізкультура і масаж;
- піскова терапія;
- соціокультурні заходи.

Робота з молоддю:

- психодіагностика за методикою ADOS;
- соціальна реабілітація;
- групові заняття;
- театралізація;
- ритміка;
- лікувальна фізкультура і масаж;
- клуб спілкування молоді;
- соціальні екскурсії;

– кіноклуби.

Робота з батьками:

- індивідуальна терапія;
- групова терапія (клуб спілкування батьків);
- консультації з питань виховання, навчання та розвитку дітей;
- кіноклуб для батьків та спеціалістів.

Література:

1. Власюк М. Арт-терапія: лікування мистецтвом / М. Власюк // Освіта.ua. – 2017. – 06.11 [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.ua/school/method/teacher/2624/>
2. Дитячий психолог [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dytpsyholog.com/>
3. Іпотерапія: коні лікують хвороби людей [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vidpoviday.com/ipoterapiya-koni-likuyut-xvorobi-lyudej>
4. Шкала спостереження для діагностики ADOS [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://autism.ua/diahnostuvannia/shkala-sposterezhennia-dlia-diahnostyky-ados/>

ГЛОСАРІЙ

А

Абілітація – система медичних, психологічних, педагогічних, юридичних, професійних, технічних, соціальних засобів, спрямована на максимально можливе відновлення втрачених функцій організму і працездатності хворих та інвалідів.

Автоагресивна поведінка – специфічна форма особистісної активності, спрямована на завдання шкоди своєму соматичному або психічному здоров'ю.

Автоагресія – породжена негативною самооцінкою дія, спрямована на заподіяння собі фізичної або психологічної шкоди, на самознищення.

Авторитарне виховання – мета і основний метод підпорядкування вихованців волі вихователя. Дитина має бути слухняною, сліпо довіряти вихователеві, визнавати його накази і розпорядження єдино правильними.

Авторитарний стиль спілкування – характер міжособистісних стосунків, що ґрунтується на надмірному нав'язуванні своєї волі іншій людині.

Авторитарність – 1) соціально-психологічна характеристика особистості, що відображає її намагання максимально підпорядкувати своєму впливу партнерів по взаємодії і спілкуванню; 2) соціально-психологічна характеристика стилю керівництва та лідерства, визначальними рисами якого є централізація керівником (лідером) своїх управлінських функцій, зосередження усієї влади в одних руках, нехтування ініціативою підлеглих тощо. За А. провідні форми діяльності – накази, розпорядження, покарання тощо. А. пов'язана з агресивністю, завищеною самооцінкою і рівнем домагань особистості, схильністю до наслідування стереотипів, слабкою рефлексією та ін. На поведінковому рівні А. нерідко проявляється у намаганні будь-що досягти домінуючого становища у групі, зайняти якнайвищий щабель у відповідній структурі влади. Для А. характерний тиск керівника (лідера) на своїх підлеглих, намагання усунути їх від участі у вирішенні стратегічних і тактичних питань. Такий керівник будь-яку їх ініціативу, самостійність вважає зазіханням на його статус, авторитет, він суб'єктивний в оцінці всього, що відбувається.

Авторитет – 1) особливості окремої особи, групи, а також норми (правила, закони, принципи), завдяки яким можна заслужити довіру, повагу, вплинути на переконання та поведінку інших людей, груп; 2) вплив індивіда, що ґрунтується на його соціальному стані, посаді, статусі та ін. У першому випадку А. зазвичай асоціюється з владою, у другому – не завжди, оскільки йдеться про А. індивіда, який може мати певні моральні та інші якості, яких бракує іншим людям. Джерело А. – нераціоналізоване прийняття (визнання) достоїнств певної особи, групи, соціального інституту або ідеального уявлення, що, як правило, не підлягає аналізу, приймається в цілому як носій А. в силу звички, традиції, установки тощо. Завдяки А. контролюються дії людей, узгоджується їх взаємодія в індивідуальних та загальних інтересах. Виділяють такі типи А. (за М. Вебером): заснований на раціональних установках А. влади; такий, що апелює до "вічності і незмінності", А. звички; особистісний А. "харизми" – наділяння особи в очах її прихильників винятковими вродженими якостями, що роблять її лідером. Чимало психологічних конструкцій у рамках відносин А. нагадують взаємини дітей і батьків і, ймовірно, постають із відповідних архетипів. Політична психологія, психологія управління, персональний менеджмент розробляють технології створення й посилення А. політичного лідера, керівника. Ідеально, якщо посадове лідерство збігається з особистісним неформальним А.; можливі також різні рівні відмінностей між цими соціальними ролями. Найгірша комбінація буває в тому разі, якщо посадове формальне лідерство належить одній особі, а реальне – іншій, і їхні цілі не збігаються. Зміцнення А. можливе за використання заохочень, винагород або навпаки – покарань. Ставлення до А. може набувати крайностей авторитаризму (проголошення безумовної віри в непохитність, непогрішимість А. та сліпої покори) або нігілізму (заперечення значимості усякого А., що обмежує свободу індивіда), що, по суті, є анархізмом. Фахівець із соціальної роботи покликаний впливати на колектив психотерапевтично силою своєї особистості, бути носієм А. Інколи йому доводиться спонукати клієнта до дій, що потребують напруження волі, подолання слабкостей, шкідливих звичок. Трапляються випадки, коли реальна зміна соціальної ситуації клієнта неможлива, а можлива лише зміна його ставлення до неї. А. фахівця із соціальної роботи у цьому разі може бути одним із чинників, які спонукають клієнта до такої зміни. А. особистості фахівця із соціальної роботи невід'ємний від А. системи соціального

обслуговування загалом, а цього можна досягти за підвищення соціального престижу професії та суспільного визнання її необхідності.

Авторитет батьків – висока значущість особистих якостей та життєвого досвіду батьків у очах дітей, що є великою силою батьківського впливу на підростаюче покоління.

Авторитет педагога – необхідна умова успішного навчання і виховання. Зумовлюється А. п. загальновизнаними позитивними якостями: відповідальністю, ерудованістю, великодушністю, справедливістю, принциповістю, оптимізмом, щирістю, високими суспільними ідеалами, громадянськістю, витонченою педагогічною майстерністю, зокрема вмінням поєднувати теорію з практикою.

Автоцид – суїцид, здійснений із використанням автотранспортних засобів.

Агресивність – короточасний емоційний стан або індивідуальна риса особистості, що характеризується стійкою готовністю людей до агресивних дій, спрямованих на завдання психологічної або фізичної шкоди або знищення когось. За спрямованістю розрізняють: аутоагресію (спрямовану на себе) та гетероагресію (спрямовану на інших). А. розглядають як необхідний механізм самозбереження та самозахисту. А. як риса формується у особи, що не може виразити в соц. прийнятних формах свою реакцію на фрустрацію або емоційно нейтральну мету. А. виявляється в структурі девіантної або деліквентної поведінки. В формуванні здатності контролювати агресивні збудження, потяги та дії значну роль відіграє розвиток уяви про іншу людину як унікальну цінність, здатність до співчуття, співпереживання, емпатії, ідентифікації. А. супроводжується емоційним станом гніву, ворожості, ненависті тощо. Деякі прояви А. можуть слугувати ознакою патопсихологічних змін особистості, таких як збудлива психопатія, параноя, епілепсія тощо.

Агресивність дітей – емоційний стан і риса характеру дитини. Характеризується імпульсивною активністю поведінки, афективністю переживань (гніву, злості, намагання заподіяти іншому травму фізично чи морально). Є наслідком негативного ставлення до них – брак любові, чуйності, поваги, надмірна суворість, зловживання покараннями.

Агресія – 1) індивідуальна або колективна поведінка, дія, спрямовані на заподіяння фізичної чи психологічної шкоди або на знищення людини чи групи людей; 2) короточасний емоційний стан

(або індивідуальна риса) особистості, що характеризується стійкою її готовністю до агресивних дій, спрямованих на заподіяння психологічної або фізичної шкоди чи знищення когось. У більшості випадків А. виникає як реакція суб'єкта на фрустрацію і супроводжується емоційними станами гніву, ворожості, ненависті та ін.

Адаптація – пристосування людини або групи людей до соціального середовища і водночас пристосування до них цього середовища з метою співіснування та взаємодії. А. тісно пов'язана з процесом соціалізації, тому, як правило, вживається термін соціальна адаптація. Важливу роль в процесі соціальної адаптації відіграє адаптаційний потенціал особистості. Це можливості включатися в нові умови соціального середовища тобто володіння уміннями і навичками пристосування, які людина набуває в процесі життєдіяльності. Соціальна адаптація виступає в двох формах: активній та пасивній. При активній формі людина прагне активно взаємодіяти з середовищем, впливати на його розвиток, долати труднощі та перепони, вдосконалювати суспільні процеси. При пасивній формі адаптації людина не прагне до змін оточуючої дійсності, схильна до конформізму, недостатньо мобілізує свої біологічні, інтелектуальні та психологічні ресурси до пристосування в соціальному середовищі. В результаті цього при зустрічі людини з певними об'єктивними труднощами, хворобами, екстремальними ситуаціями як результат низької адаптації може виникнути соціальна дезадаптація, що виявляється в різних формах девіантної поведінки.

Адаптація соціальна – 1) вид взаємодії особи, соціальної спільноти із середовищем, у процесі якої узгоджуються вимоги та сподівання її учасників; 2) процес активного пристосування індивіда до умов соціального середовища; 3) результат процесу пристосування індивіда до умов соціального середовища. Поняття А. с. виникло в методології необіхевіоризму та культурологічної антропології. А. с. є безперервною, однак її передусім пов'язують з періодами кардинальної зміни діяльності виду і його соціального оточення. В соціальній психології А. с. розглядають як закономірності спільної діяльності, обумовлені загальною метою і ціннісними орієнтаціями соціальних груп. Існують такі основні типи адаптаційного процесу: тип, що характеризується перевагами активного впливу на соціальне середовище; тип з пасивним впливом на це середовище. В основі типології А. с. – структура потреб і мотивацій індивідів. Важливим

аспектом А. с. є прийняття індивідом соціальної ролі. Ефективність А. с. значною мірою залежить від міри адекватності сприйняття індивідом самого себе і своїх соціальних зв'язків. Недостатньо розвинуте або неправильне, спотворене уявлення про самого себе спричиняє серйозні порушення. Крайнім проявом А. с. є аутизм (тяжка форма психологічного відчуження, що виявляється в замкнутості індивіда, відсутності від контактів з навколишньою дійсністю). А. с. має вирішальне значення для процесу соціалізації особистості. Порушенням А. с. є асоціальна поведінка, маргінальність, алкоголізм і наркоманія.

Адаптивний – пристосований; адаптивні ознаки – спец. пристосування організму, що дає йому змогу існувати в цьому середовищі; адаптивна система – самопристосована система.

Адаптоване навчання – система навчального процесу для дітей з фізичними, психічними, інтелектуальними проблемами з урахуванням особливостей та умов їхньої життєдіяльності.

Адиктивна поведінка – одна із форм деструктивної поведінки, яка проявляється в прагненні до відходу від реальності шляхом зміни свого психічного стану через прийом певних речовин або постійної фіксації уваги на певних предметах або видах діяльності, що супроводжується розвитком інтенсивних емоцій.

Адресна соціальна допомога – допомога, що надається відповідно до встановлених критеріїв малозабезпеченості з урахуванням фактичного доходу сімей. Основні види і форми А. с. д. встановлюють на регіональному рівні. Ними є: 1) грошова допомога – одноразові виплати; виплати на транспортні послуги; надання допомоги за екстремальних ситуацій, які спричинили значні одноразові витрати (пожежа, повінь тощо); допомога для оплати житла і комунальних послуг; дотації на оплату харчування і лікування; пільгові позички і кредити; 2) натуральне забезпечення – надання предметів першої необхідності (продуктів харчування, взуття, одягу тощо); ремонт квартир, автотранспорту; виділення лікарських препаратів; забезпечення безплатним харчуванням; надання палива; 3) гуманітарна допомога; 4) послуги і пільги – направлення до реабілітаційних центрів, центрів соціально-психологічної допомоги, будинків-інтернатів; влаштування у пансіонати для людей похилого віку; організація надомного соціально-побутового обслуговування на платній і безоплатній основі; прикріплення до магазинів, де можна придбати продукти

харчування і предмети першої необхідності зі знижкою (за низькими цінами); організація безплатного перебування бездомних громадян у нічліжних будинках; забезпечення короткотривалого догляду за хворими і самотніми людьми; організація допомоги сім'ям з лежачими хворими; створення спеціальних аптек або відділів в аптеках для малозабезпечених громадян. Можливе надання й інших видів допомоги (правової, психологічної, інформаційної, профорієнтаційної тощо), в яких клієнти системи соціального обслуговування відчують гостру потребу.

Акомодація, асиміляція (лат. відповідно пристосування та уподібнення, схожість) – вихідні категорії у теорії швейцарського психолога Ж.Піаже. В них відображено здатність організму, завдяки якій він опановує середовище і водночас пристосовується до нього.

Аксіологічна корекція – метод психотерапії, спрямований на корекцію цінностей особистості.

Аксіологія виховання – орієнтація на цінності, що сприяють задоволенню потреб людини, відповідають особистим запитам і нормам у певній історичній та життєвій ситуації. Під ціннісною орієнтацією в цьому випадку слід розуміти ідеологічне, політичне, моральне, естетичне та інше оцінювання особистістю навколишньої дійсності. А. в. формується під час засвоєння соціального досвіду і виявляється у цілях, переконаннях, інтересах.

Активізація (мобілізація) – залучення людей до дій щодо розв'язання власних соціальних проблем або проблем певної вразливої групи чи громади.

Активність особистості – поведінка, яка характеризується інтенсивністю і спрямованістю, мобілізацією психічних якостей з метою досягнення певних цілей.

Алкоголізм – захворювання, причиною якого є вживання алкоголю. Характеризується наявністю психічної і фізичної залежності. Виділяють побутове пияцтво (ситуаційно обумовлене зловживання алкоголем без появи ознак звикання), хронічний алкоголізм, алкогольні психози (гострі – напр., біла гарячка; хронічні – напр., алкогольні ревності, хронічний алкогольний галюциноз). Особливу тривогу викликає поява симптомів цієї хвороби у підлітково-юнацькому віці.

Алкоголізму профілактика – антиалкогольна пропаганда (починаючи з дитячого віку), ліцензування продажу спиртних напоїв, заборона реклами алкоголю на телебаченні та в інших ЗМІ,

педагогічна освіта дітей і дорослих, запобігання пияцтву, рання діагностика алкоголізму, адекватне його лікування, яке обов'язково включає психотерапію.

Аналіз соціального конфлікту – необхідна умова розв'язання будь-якого конфлікту, що передбачає: 1) вивчення стану сторін конфлікту (конфліктів); визначення інтересів конфліктуючих сторін (спільність, збіг, відмінність, протилежність); усвідомлення мети конфліктуючих сторін і того, що спричинило протистояння, конфлікт; визначення можливих шляхів і методів розв'язання конфлікту. Мета А. с. к. – визначення оптимально можливої тактики учасника конфлікту, вибір шляхів вирішення конфлікту. А. с. к. здійснюють ті його учасники, які зацікавлені у відповідних наслідках конфлікту.

Аналіз структурний – метод соціології, який уможливорює визначення значущості окремого соціального явища для функціонування і розвитку певною мірою структурованого єдиного цілого. За А. с. у процесі порівняльного вивчення соціальних феноменів виділяють значною мірою формальні елементи, взаємозв'язок яких і розглядається як основа збереження у незмінному вигляді всієї структури конкретної системи.

Аномалії поведінкові – помірні відхилення у поведінці людини від існуючих норм, які не підпадають під статті чинного кримінального законодавства. А. п. – тип поведінки, для якого характерне відхилення від взірців поведінки, очікуваних у конкретній культурі та в конкретній соціально-економічній чи психологічній ситуації. А. п. спостерігаються у дітей з порушенням пізнавальної діяльності, емоційно-вольової сфери та психологічного розвитку взагалі. За відсутності правильної психолого-педагогічної допомоги розвиток дитини з порушенням психічної діяльності призводить до значної соціальної дезадаптації. А. п. визначають за допомогою спеціального патопсихологічного дослідження, оскільки істинні причини А. п. важко виявити під час простого спостереження. Психолог відмежовує відхилення у поведінці, що виникли під впливом соціальної ситуації розвитку, від тих, які зумовлені порушенням психічної діяльності.

Аномальні діти – діти, які мають істотні відхилення від нормального фізичного та психічного розвитку внаслідок вроджених дефектів організму, зокрема нервової системи, або внаслідок хвороби чи травми, і потребують відповідного навчання, виховання, догляду.

Визначальними критеріями А. д. є біологічна неповноцінність організму та (або) характерна структура недорозвитку особистості – недостатність чи викривлення окремих функцій: пам'яті, уваги, мови, мислення, емоційно-вольової сфери, що порушує процес навчання та соціальної адаптації.

Асоціальна сім'я – сім'я, яка вступає у конфлікт з морально-правовими вимогами суспільства, припускається різних видів правопорушень.

Асоціація прийомних сімей України – всеукраїнська громадська організація, яка об'єднує за спільними інтересами прийомних батьків, батьків-вихователів дитячих будинків сімейного типу, працівників дитячих інтернатів, інших закладів соціального захисту, вчених, фахівців із соціальної роботи. Головна мета А. п. с. У. – сприяння формуванню ефективної державної соціальної політики щодо дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, розвитку сімейних форм опіки. А. п. с. У. відає питаннями вдосконалення нормативно-правової бази, підтримки існуючих і створення нових сімей, будинків сімейного типу, прийомних сімей та ін.

Асоціація соціальних педагогів і фахівців із соціальної роботи – добровільне об'єднання спеціалістів у галузі соціальної роботи і соціальної педагогіки. Створена в 1992 р. Мета А. с. п. і с. п. – консолідація, об'єднання зусиль у становленні та розвитку теорії і практики соціальної роботи, соціальної педагогіки, вивчення та поширення кращого зарубіжного і вітчизняного досвіду соціальної роботи.

Аутизм – 1) стан психіки, який характеризується переважанням замкненого внутрішнього життя і активним відмежуванням людини від зовнішнього світу (іноді вважається синонімом шизофренії); 2) крайня форма порушення контактів, втеча від реальності у світ власних переживань, де аутичне мислення підпорядковане афектним потребам, де порушена його довільна організація. Відмінний від інтроверсії як особистісного виміру розглядається як хворобливий варіант інтроверсії. Ознаками А. є: 1) емоційна і поведінкова відірваність від конкретної реальності, зниження або обмеження і припинення спілкування, “занурення в себе”; 2) втрата емоційної і комунікативної дистанції зі збитковим, недиференційованим спілкуванням і відкритістю, що пов'язані з нездатністю брати до уваги емоційні реакції співрозмовника, з емоційною дефіцитарністю.

Аутоагресивна поведінка – поведінка особи, за якої вона спрямовує свою агресію на себе саму, на самоушкодження та саморуйнування. Розрізняють А. п. фізичну і психологічну. Існують такі види А. п.: адиктивна, суїцидна, демонстративна.

Аутогенне тренування (аутотренінг) – метод сугестивної психотерапії, лікувальний ефект якої досягається через навчання клієнта способам релаксації та цілеспрямованого самонавіювання. До початку заняття тілу надають зручного положення, яке знімає м'язове напруження (положення сидючи, напівсидючи, лежачи). Перший ступінь А. т.: 1) вправа, що викликає відчуття важкості; 2) вправа, що викликає відчуття тепла; 3) вправа, що впливає на ритм серцевої діяльності; 4) вправа, що регулює дихання; 5) вправа, що викликає тепло в епігастральній області; 6) вправа, що викликає прохолоду в ділянці чола. Другий ступінь А. т. – яскрава візуалізація уяви та занурення в сомнамбулічний стан. З терапевтичною метою частіше використовують перший ступінь. За допомогою А. т. з початку ХХ ст. успішно лікують невротичні стани, психосоматичні захворювання, крім серцево-судинної недостатності. А. т. ґрунтується на вченні класичної йоги. Метод А. т. відомий у модифікації Г.Шульги, його використовують не лише у медицині, практичній психології, а й у спорті, педагогіці, на виробництві, у самовихованні для набуття вміння контролювати мимовільну психічну активність.

Аутсайдер – 1) індивід чи група, які внаслідок власного вибору або суспільного тиску витіснені за межі характерних для цього суспільства соціальних інститутів (див.: Маргінальність); 2) член групи, який через специфіку зовнішнього вигляду, “особливу» думку, якої він дотримується, поведінку, відхилення від групових норм тощо вилучений із процесу внутрішньо групових взаємодій (див.: Маргінали); 3) у соціометрії – індивід з нульовою кількістю вибору.

Б

База соціальної політики інституційна – мережа соціальних інституцій, завданням яких є створення умов і механізмів для задоволення потреб різних соціальних груп та розв'язання соціальних проблем. Ці інституції класифікують за: 1) масштабом діяльності – організації, що діють у міжнародному просторі (Міжнародна організація праці (МОП), Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ), Дитячий фонд ООН); 2) за впливом, напр., на невеликий район міста – територіальні центри соціальної допомоги, районний відділ центру зайнятості населення; 3) організаційним рівнем –

відомчі мережі (оскільки за розв'язання проблем відповідають певні урядові структури).

Байдужість – негативний стереотип поведінки дітей чи дорослих, що є наслідком дитячих психотравм та невдалої поведінки, формується як механізм психологічного захисту особистості. Прояв Б. – нечулість, безпристрасність, незацікавленість, безвілля.

Батьківство – соціально-правовий стан чоловіка, зареєстрованого батьком конкретної дитини. Б. пов'язане передусім з наявністю між батьком і дитиною біологічного (кровного) споріднення. Таке споріднення припускається у разі народження дитини від батьків, які перебувають у шлюбі. У цьому випадку чоловік матері дитини може бути зареєстрований батьком навіть без його згоди. Припущення (презумпція) Б. поширюється на дітей, народжених у шлюбі, і на дітей, зачатих у шлюбі. Б. може бути оскаржене в суді. Б. передбачає права та обов'язки щодо виховання, розвитку, утримання дитини, інші права й пільги, які надаються батькові відповідно до чинного законодавства. Б. припиняється лише зі смертю батька. За позбавлення батьківських прав ім'я батька з акту запису про народження дитини не вилучають. За батьком залишається лише один обов'язок – утримання дитини.

Батьківські права та обов'язки – в Україні особисті та майнові права і обов'язки, що надає батькам закон для належного виховання й матеріального утримання дітей, а також захисту їхніх прав та інтересів. Б. п. та обов'язки виникають внаслідок кровної спорідненості батьків і дітей та юридичного посвідчення про цей факт.

Бездоглядність – негативне соціальне явище, пов'язане з відсутністю батьківського контролю і турботи про виховання дітей.

Бездоглядність дитяча – відсутність у дітей та підлітків постійного місця проживання, певних занять, сімейного чи державного піклування і систематичного виховного впливу внаслідок втрати батьків, залишення сім'ї, втечі з виховного закладу та інших причин. Особливістю дитячої бездоглядності кінця ХХ – початку ХХІ століття є наявність у 95 відсотків дітей одного з батьків, а у половини з них – обох батьків. У ображеної, емоційно занедбаної дитини з'являється потяг до бродяжництва, формуються антигромадські погляди та звички, вона погано навчається, недисциплінована, стає на шлях злочинності.

Безпека соціальна – певний стан захищеності життєво важливих інтересів особи, соціальних і етнокультурних груп, суспільства й держави, який забезпечують відповідною сукупністю політичних, правових, економічних, ідеологічних та організаційних заходів, що уможливають збереження існуючого в суспільстві конституційного ладу, політичної і соціальної стабільності, запобігають їхньому послабленню. Під Б. с. розуміють забезпечення відповідних цілей і спрямованості розвитку суспільства, способів задоволення реальних потреб громадян, захисту їх особистісних інтересів на основі принципів гуманізму і гармонії у взаємодії всіх соціальних та інших структур суспільства. Ключові елементи Б. с: соціальна безпека – соціальна держава – соціальна політика – соціальна робота. Основними об'єктами Б. с. у будь-якому суспільстві є окремі громадяни, соціальні групи, які за певних умов неспроможні самостійно забезпечувати свою життєдіяльність. Б. с. можлива лише у стабільних, без кризових суспільствах, де створено сприятливі соціально-економічні умови для всебічного забезпечення життєдіяльності людини.

Безпорадність – властивість особистості, що потребує допомоги та характеризується безпомічністю і неспроможністю щось зробити для себе.

Безпритульні діти – діти, покинуті батьками, які залишили сім'ю, дитячі заклади, де вони виховувались, і не мають певного місця проживання. Це особи до 18 років, які протягом певного часу живуть у середовищі вулиці. Б. д. не мають постійного місця проживання, бродяжать, мають свої угруповання, специфічне спілкування. Здебільшого вони не підтримують контактів з дорослими, не навчаються, уникають спілкування із працівниками соціальних служб.

Біологічні методи корекції суїцидальної активності – медикаментозні і немедикаментозні види терапії. До найбільш поширених психофармакологічних засобів корекції суїцидальної активності належать транквілізатори, антидепресанти, нейролептики. До немедикаментозних — латеральна терапія (спрямовані зміни взаємовідношень між півкулями головного мозку).

Біосоціальне – вияви життєдіяльності індивіда, що є наслідком взаємодії біологічного і соціального (напр., сексуальна поведінка).

Біхевіоральна терапія – група методів психотерапії, спрямованих на корекцію поведінки особистості: навчання

ефективним способам поведінки, зміна поведінкових стереотипів у психотравмуючих ситуаціях.

Біхевіористська модель соціальної роботи – модель соціальної роботи, прихильники якої вважають, що поведінка людини детермінована впливами зовнішнього середовища, і тому спрямовують свої зусилля на подолання небажаних або підсилення бажаних форм поведінки за допомогою підкріплення і соціального научіння.

Благодійництво – добровільні безкорисливі пожертвування фізичних та юридичних осіб для надання набувачам матеріальної, фінансової, організаційної, та ін. благодійної допомоги. Специфічними формами Б. є меценатство і спонсорство (Закон України “Про благодійництво та благодійні організації» від 16.09.1997). Б. здійснюється за такими основними напрямками: 1) сприяння практичній реалізації загальнодержавних, регіональних, місцевих та міжнародних програм, що спрямовані на поліпшення соціально-економічного становища; 2) поліпшення матеріального становища набувачів благодійної допомоги, сприяння соціальній реабілітації малозабезпечених, безробітних, інвалідів, інших осіб, які потребують піклування, а також надання допомоги особам, які через фізичні або інші вади обмежені в реалізації своїх прав і законних інтересів; 3) надання допомоги громадянам, які постраждали внаслідок стихійного лиха, екологічних, техногенних та інших катастроф, соціальних конфліктів, нещасних випадків, а також жертвам репресій, біженцям; 4) сприяння розвитку науки й освіти, реалізації науково-освітніх програм, надання допомоги вчителям, ученим, студентам, учням; 5) сприяння розвитку культури, в т. ч. реалізації програм національно-культурного розвитку, доступу всіх верств населення, зокрема малозабезпечених, до культурних цінностей та художньої творчості; 6) надання допомоги талановитій творчій молоді; 7) сприяння розвитку охорони здоров'я, масової фізичної культури, спорту і туризму, пропагування здорового способу життя, участь у наданні медичної допомоги населенню та здійснення соціального догляду за хворими, інвалідами, самотніми, людьми похилого віку та іншими особами, які через свої фізичні, матеріальні чи інші особливості потребують соціальної підтримки та піклування; 8) сприяння захисту материнства та дитинства, надання допомоги багатодітним і малозабезпеченим сім'ям.

Благополуччя – забезпеченість населення необхідними матеріальними і духовними благами. Виражається системою показників, що характеризують рівень життя.

Богадільні – у XIX ст. – соціальні установи приказів суспільної опіки для людей усіх суспільних станів, які не мали родичів (убогі, каліки, люди похилого віку, вдови, невиліковно хворі, душевнохворі) з метою їх матеріальної підтримки і забезпечення. Виконували також функції пенітенціарних закладів для таких соціальних груп: скалічені бродяги; неспроможні йти у Сибір, жінки з грудними дітьми, тимчасово вислані на поселення; скалічені солдати арештантських рот; особи, виключені з духовного сану за моральні вади та збочення.

Бродяжництво – переміщення впродовж тривалого часу з одного населеного пункту до іншого або в межах одного населеного пункту людини (особи), яка не має постійного місця проживання чи залишила його. Значна частина бродяг, шукаючи засобів існування, скоює крадіжки, пограбування та інші злочини. Б. характерне для країн з низьким, нестабільним соціально-економічним рівнем розвитку, соціального забезпечення громадян. Б. та жебрацтво у багатьох країнах караються в адміністративному та кримінальному порядку.

Брокер соціальних послуг – роль фахівця із соціальної роботи, виконання якої передбачає налагодження контактів між окремими клієнтами або групами, які потребують допомоги і не володіють інформацією, де її шукати, з соціальними службами.

Будинки-інтернати для дітей-інвалідів – мед.– соц. установи, призначені для довгочасного проживання в них дітей, які мають функц. обмеження. До таких будинків приймають дітей до 18 років, які мають відхилення від норми у фіз. та розумовому розвитку; тих, хто потребує догляду і мед. обслуговування та соц.– трудової адаптації. Перелік мед. показань і протипоказань прийняття до Б.– і. д. затверджує Міністерство охорони здоров'я України.

Будинок дитячий – виховний заклад для дітей-сиріт, дітей, які залишилися без опіки батьків. Такі будинки було відкрито у 20– і рр. XX ст. у зв'язку з ліквідацією дитячої безпритульності. Реорганізовані в 50-60 – і у школи-інтернати для дітей-сиріт і дітей з неповних сімей, які потребують відповідної допомоги держави через хворобу батьків, позбавлення батьківських прав. Існують три основні типи Б. д.: 1) дошкільні – для дітей 3-7 років; 2) шкільні – для дітей 7-18 років; 3) змішаного типу – для дітей дошкільного і шкільного віку. Виховна

робота в Б. д. організовується на загальних психолого-педагогічних засадах, але вимагає від вихователя максимальної віддачі, яка компенсує відсутність сімейних умов виховання. Дітей Б. д. залучають до різних видів діяльності: пізнавальної, трудової, творчої, спортивної, ігрової. Зазвичай при кожному Б. д. діє опікунська рада, до якої входять представники місцевих органів народної освіти, громадських організацій тощо.

Будинок дитячий сімейного типу – сім'я, яка створюється за бажанням подружжя або окремої особи, що не перебуває у шлюбі (далі – батьки-вихователі), які беруть на виховання та спільне проживання не менш як 5 дітей-сиріт і дітей, що залишилися без батьківського піклування. Кількість дітей у Д. б. с. т. (рідних і прийомних) не повинна перевищувати 10 осіб.

Будинок на півдорозі – медико-соціальний заклад тимчасового проживання, де людина проходить соціальну реабілітацію після посиленого медичного лікування.

В

Важковиховуваність – основна передумова відхилень у поведінці дітей. Поняття, що пояснює труднощі, з якими стикаються педагоги при організації і здійсненні виховного процесу. Термін "В." вживають для позначення максимально наближеного до норми рівня відхилень у поведінці дитини (на відміну від правопорушень чи патології діяльності).

Ведення випадку (робота з випадками) – метод соціальної роботи, який полягає у забезпеченні представникам вразливих груп населення (людям похилого віку із функціональними обмеженнями, проблемами психічного здоров'я тощо) необхідної індивідуальної підтримки для продовження життя у громаді.

Вербальні (словесні) засоби спілкування – засоби мови; те, що виражається у словах.

Вживання алкоголю соціальне – вживання алкоголю в групі у зв'язку з певною соціальною подією або церемонією. У кількісному відношенні нерідко пропонується національною культурою. В. а. с. не обов'язково є синонімом помірною вживання алкоголю.

Взаємосупервізія (інтравізія) – обговорення групою консультантів складних випадків, обмін досвідом і психічне розвантаження.

Вибір моральний – акт моральної діяльності, що виражається в усвідомленому переважанні певної лінії поведінки або конкретного

варіанта вчинку, коли людина самостійно повинна прийняти моральне рішення на користь одного з них, нерідко всупереч іншим. Суб'єктами В.М. є: індивід, який приймає рішення про вчинок; колектив, який формує норми взаємовідносин своїх членів; клас, що намагається змінити або зберегти існуючу соціально-політичну систему; суспільство в цілому. Найвиразніше В.м. виявляється у конфліктній ситуації – за зіткнення інтересів особистості і суспільства (особиста схильність і зобов'язання), власних і чужих інтересів, або за суперечливості різних моральних вимог. Конфліктні ситуації та необхідність В.м. виникають при зіткненні різних цінностей і норм, обумовлених соціальними суперечностями, неузгодженістю зобов'язань, не виваженими діями окремих осіб або випадковими обставинами.

Вигорання синдром – стан вираженої втоми та емоційного виснаження, що характеризується втратою здатності надання психологічної підтримки іншим, байдужим і негативним ставленням до колег та клієнтів, зниженням продуктивності, знеціненням поточних результатів та минулих досягнень, послабленням відчуття самоактуалізації внаслідок хронічного стресу, фрустрації та внутрішньо-особистісних конфліктів під час виконання професійних обов'язків.

Випадок у соціальній роботі – ситуація особи чи родини, які звернулися до соціальної служби і мають право на отримання допомоги від неї.

Виправна колонія для неповнолітніх (ВК) – спец. установа Департаменту виконання покарань Міністерства внутрішніх справ, де відбувають визначений рішенням суду термін покарання неповнолітні віком від 14 до 18 років. Зміст діяльності ВК полягає у забезпеченні режиму відбуття покарання, перевиховання, набуття рівня освіти. Умови ефективного виправлення забезпечуються пенітенціарною педагогікою. На початок 2002 р. система таких установ складається з 10 ВК для хлопців і однієї – для дівчат.

Виправна система – система закладів, які виконують покарання у вигляді позбавлення волі. За кримінальним та виправно-трудовим законодавством України В.с. охоплює: виправно-трудові колонії для засуджених до позбавлення волі, які досягли повноліття; в'язниці; виховно-трудові колонії для неповнолітніх.

Галузі соціальної роботи – напрями практичної діяльності, в яких реалізується її зміст. Розрізняють основні Г. с. р. як науки і як професійної діяльності. Г. с. р. як науки – теорія, психологія та менеджмент соціальної роботи, тобто управління нею. Г. с. р. як професійна діяльність – робота з сім'ями, молоддю, маргінальними групами, соціальна підтримка інвалідів і дітей, що залишились без піклування батьків, тощо.

Гангстеризм – форма антисоціальної поведінки, організована злочинна діяльність, проявами якої є насилля, вбивства, залякування, вимагання і підкупи посадових осіб з метою збагачення членів банди. Г. карається за законом.

Гарантії соціальні – сукупність матер. і юрид. засобів, які забезпечують реалізацію конституційних соц.-екон. і соц.-політ. прав членів суспільства. Г.с. забезпечують умови життєдіяльності членів суспільства, соц. груп., реалізацію їхніх інтересів, різноманітних зв'язків і відносин, функціонування і розвиток сусп. системи в цілому. До осн. Г.с. належать: право на вибір професії, форм екон. діяльності, отримання заг. і проф. освіти, право людини на реалізацію свого трудового потенціалу, здібностей і адекватну винагороду відповідно до кількості і якості праці тощо.

Гештальт – цілісний образ людини, конфігурація її відносин зі світом, її світосприйняття.

Гештальт-терапія – група методів психотерапії, спрямованих на особистісне зростання: зміну структури потреб особистості, зняття невротичних механізмів взаємодії з оточенням, інтеграцію частин

Група за інтересами – 1) коло людей, об'єднаних спільними ціннісно-орієнтаційними спрямуваннями; 2) об'єднання індивідів з метою реалізації своїх інтересів; 3) група, яка прагне забезпечити інтереси певної соціальної категорії шляхом тиску на відповідні інститути.

Група ризику – категорія людей, чиє соціальне становище за певними критеріями не є стабільним, які не можуть самотійно подолати власні труднощі, що може спричинити втрату соціальної опори в житті або навіть життя.

Група самодопомоги (взаємодопомоги) – група, учасники якої, поділяючи певні особисті інтереси, маючи подібний досвід, об'єднуються для співпраці з метою реалізації власних потреб чи потреб громади через обмін інформацією, взаємопідтримку, іноді – представництво.

Група соціального ризику – різновид соціально номінальної групи, яка об'єднує людей, які завдяки соціальному положенню і способу життя піддаються небезпечним негативним діям, в результаті чого загрожують нормальній життєдіяльності суспільства. Традиційно у Г. с. р. є наркомани, повії, гомосексуалісти, різні неформальні групи антисоціального спрямування тощо. Об'єктивною причиною існування Г. с. р. є антагоністичний характер економічних, правових, політичних, моральних структур суспільства, умови та перспективи соціального розвитку.

Групова соціальна робота – форма соціальної роботи, під час якої відбувається допоміжна діяльність через групові форми взаємодії, її метою є надання допомоги клієнтові завдяки передаванню групового досвіду для розвитку його фізичних і духовних сил, формуванню соціальної поведінки.

Д

Девіант – особа, яка не додержується існуючих у суспільстві норм поведінки. Традиційне визначення особистості, поведінка якої відхиляється від усталених норм, соціальних або сексуальних стандартів.

Девіантна поведінка – дії, вчинки індивідів, окремих груп, що суперечать соціальним нормам або усталеним нормам і стандартам поведінки. Д. п. має для порушника наслідком його соціальну ізоляцію, необхідність лікування, виправлення або покарання. Відхилення поведінки особи від норми нерідко спричинені конфліктом цінностей, інтересів, розбіжністю потреб, деформацією способів їх задоволення, помилками у вихованні, життєвими невдачами і прорахунками. Існує два види Д. п.: 1) поведінка, що набуває суспільно неприйнятних, небезпечних (напр., злочинність) форм, внаслідок чого суспільство змушене застосовувати до порушника певні санкції. Соціальні наслідки такого типу Д. п. – підрив суспільного порядку, посилення ентропійних процесів, нівелювання й розпад особистості, зниження якості та результатів роботи і рівня стандартів, наростання соціальної апатії тощо. Спричиняють цей вид Д. п. передусім деформовані потреби й цінності, завищені претензії і потреби особи, що спонукають її або соціальну групу діяти всупереч вимогам суспільства. 2) Д. п., пов'язана з відставанням соціальних норм, критеріїв, стандартів суспільства, які необхідно змінювати, оскільки вони певним чином гальмують процес його розвитку. Кількість проявів Д. п. зростає в

період соціальних зрушень, революційних, інших перетворень, коли руйнуються стереотипи, застарілі норми поведінки. У таких випадках далеко не кожна форма соціального відхилення може бути оцінена однозначно негативно. Нерідко вона містить вказівку на необхідність зміни норм, що не діють, відновлення колишніх цінностей, тобто несе прогресивний зміст, зародок майбутніх позитивних змін. Це свідчить про складність критеріїв оцінювання Д. п. З позиції концепції соціалізації особами з Д. п. стають люди, формування, соціалізація, життєве становлення яких відбувається у середовищі, де чинники, що сприяють такій поведінці (наси́льство, аморальність тощо), вважаються нормою або суспільство ставиться до них терпимо. Напр., важко вимагати законослухняності від особи, що виросла у кварталі, де злочин є нормальним і основним засобом існування.

Деградація – 1) занепад, рух від вищого до нижчого, зниження або втрата позитивних якостей; б) втрата особою або групою свого соціального статусу і здатності поновлення себе в колишній якості; в) втрата індивідом або групою значимих соціальних якостей. Д. може бути соціально обумовлена, пов'язана з антиморальною, антисоціальною поведінкою людини або спричинена її хворобою (біологічною, психічною).

Дегуманізація – 1) процес спотворення гуманних установок у соціально-політичній сфері, що означає знецінення реального життя людини, приниження прав, можливостей, інтересів особи; 2) звуження умов, можливостей, які забезпечують розвиток і вдосконалення особи: ослаблення правових і політичних гарантій нормальної життєдіяльності і свобод людини, громадянина.

Дезадаптація – результат низького рівня соціальної адаптації до соціального середовища. Виявляється в різних формах девіантної поведінки (алкоголізм, наркоманія, токсикоманія, суїцид) та неадекватних психологічних станах особистості (депресія, гіперактивність)

Дезадаптація культуральна – уповільненість або неадекватність у пристосуванні до вимог нового оточення чи культури, криза ідентичності і соціальна маргінальність.

Дезінтеграція соціальна – процес розпаду внутрішньої структури соціальної групи або соціальної системи.

Декларація прав дитини – документ, ухвалений Генеральною Асамблеєю ООН 20 листопада 1959 р. Д.п.д. ставить за мету забезпечити щасливе дитинство і користування на їх власне благо і

благо суспільства правами і свободами; закликає світове товариство, держ. й недерж. установи, приватних осіб до того, щоб вони визнали ці права і намагалися додержувати їх завдяки законодавчим та іншим заходам, які поступово приймаються, відповідно до принципів викладених у Д.п.д.

Депривація – психічний стан, викликаний примусовим позбавленням дитини важливих для неї потреб. Д. обов'язково призводить до емоційного дискомфорту і є основою нервових розладів, наркотичної залежності, асоціальних вчинків тощо. Незадоволення індивіда (усвідомлене або неусвідомлене) рівнем забезпечення базових потреб (напр., сну, позитивних емоцій, батьківського піклування, родинного затишку (психологія)).

Десоціалізація – 1) втрата індивідом певних соціальних цінностей і норм, необхідних для нормальної життєдіяльності (процес, протилежний соціалізації). Д. означає втрату особою персональних якостей, необхідних для нормальної життєдіяльності в суспільстві. Внаслідок критичних соціально-психологічних та економічних змін в житті людини, за яких її попередній досвід непридатний для ефективного виживання в умовах групового тиску (напр., в ув'язненні), особа напрацьовує нові якості, несумісні з вимогами, що домінують у суспільстві; 2) порушення нормального процесу соціалізації індивіда, що характеризується його відчуженням від певної групи. Соціальні працівники, які працюють з категорією десоціалізованих осіб, мають забезпечити всі необхідні умови для їх ресоціалізації.

Деформація особистості – негативні зміни особистості, що призводять до певного порушення її адаптації у середовищі. Д. о. виявляється у формах психопатизації, невротизації, соціальної та психічної деградації. До Д. о. призводять нервово-психічні захворювання, несприятливі умови життя, що блокують потребу людини в особистісному розвитку та самоствердженні. Д.о. утруднює процеси виховання й перевиховання. Профілактика Д.о. – нормальний мікроклімат у сім'ї, підвищення рівня розвитку соціального середовища, досконалість педагогічних, психологічних, соціально-педагогічних методів впливу на формування особистості.

Дистанція між консультантом та клієнтом – психол. відстань між консультантом і клієнтом, зумовлена фіз. чинниками та соц. ролями, які впливають на ефективність консультування і запобігають виникненню синдрому професійного «вигорання». Аби зберегти

дистанцію не рекомендують розчинятися в проблемах клієнта, втрачати ідентичність, заводити дружні, інтимні стосунки, використовувати клієнта у власних цілях; не варто розповідати про своє життя, власні труднощі тощо, в той же час слід виявляти максимум уваги до клієнта, поваги, зацікавленості, терпіння, гуманності.

Дитина бездомна – дитина, яка не має постійного житла, що робить неможливим ведення нею осілого способу життя і повноцінного соціального функціонування. У таке становище попадають, як правило, діти з неблагополучних сімей при наявності батьків-алкоголиків, наркоманів, душевнохворих тощо. Нерідко діти тікають з дому через жорстоке або байдуже ставлення до них у сім'ї.

Дитинство – віковий період інтенсивного фізичного та психічного розвитку індивіда, в якому відбувається підготовка його до дорослого життя. Д. – не лише віковий етап розвитку індивіда, а й особливе соціальне явище, суть якого визначається специфікою суспільної системи, в яку Д. інтегровано. Однією з головних соціокультурних характеристик суспільства є те, як воно сприймає і виховує дітей. Роль дитячої особистості не вичерпується її біологічним дозріванням, а передбачає формування готовності до участі в суспільному, трудовому житті дорослих, яка, у свою чергу, забезпечується цілеспрямованою системою навчання та виховання і є результатом засвоєння індивідом соціального досвіду людства, здобутків його матеріальної та духовної культури.

Дитяча бездоглядність – послаблення чи відсутність нагляду за поведінкою, заняттями дітей з боку батьків та осіб, які їх замінюють. Через невиконання батьками своїх обов'язків, недостатність догляду за дитиною, незабезпечення її усім необхідним для нормального розвитку у ображеної, емоційної занедбаної дитини з'являються прагнення до бродяжництва, антигромадські погляди та звички, неуспішність у навчанні, недисциплінованість, злочинність. Бездоглядність виникає внаслідок патологічних сімейних стосунків, жорстокості, фізичних покарань, сексуальних домагань та ін.

Дитяча безпритульність – соціальне явище, яке характеризується відсутністю у дитини сукупності сприятливих умов для фізичного, психічного, духовного, інтелектуального та соціального розвитку. Серед умов, що безпосередньо призводять до безпритульності виділяють: 1) відсутність належного виховання та нагляду, здорової моральної атмосфери, належного ставлення до

дитини (дитяча бездоглядність), 2) відсутність належних матеріальних умов життя родини.

Дитяча експлуатація – жорстоке ставлення до дитини або необґрунтоване використання дітей у комерційних, промислових та інших цілях. До Д. е. належить: сексуальна експлуатація дітей для особистого задоволення або отримання грошового прибутку; нічна робота; прийом на роботу дітей, які за віком повинні здобувати початкову освіту; робота в небезпечних і шкідливих для здоров'я умовах; робота, пов'язана з розповсюдженням та виробництвом заборонених ліків; торгівля дітьми; робота, пов'язана з принизливим і жорстоким поводженням. Довгостроковою програмою ООН передбачено знищення всіх форм Д.е.

Дитяча злочинність – суспільно небезпечні дії неповнолітніх, відповідальність за які передбачена карним законодавством (карна відповідальність підлітків починається з 16 річного віку, за розбій та ін. тяжкі злочини – з 14 років). Головними причинами Д. з. є недоліки у функціонуванні суспільства й особливо держави, рівень матеріального і культурного забезпечення кожної сім'ї, поганий приклад дорослих і особливо батьків (аморальна поведінка, пияцтво, користолюбство, несумлінне ставлення до громадського обов'язку, ненормальні стосунки між членами сім'ї тощо).

Е

Егалітарна державна політика (політика гендерної рівності) – політика, основою якої є принцип створення рівних умов для самореалізації особистості у всіх соціальних сферах незалежно від її статі.

Егоцентризм – зосередженість індивіда тільки на власних інтересах і переживаннях, згідно з якими індивідуальне “Я» вважається центром світу; крайній вияв індивідуалізму та егоїзму.

Егоцентризм суїцидента – заглибленість суб'єкта у свої суперечливі переживання, звуження мотиваційної, когнітивної й афективної сфер рамками психотравмуючої ситуації. Зумовлений інфантильністю особистості.

Егоцентричний суїцид – суїцид, спричинений слабкою інтегрованістю суб'єкта в соціум, його егоїзмом, крайнім індивідуалізмом, егоцентризмом.

Ейджизм – дискримінація за віком.

Ейфорія – підвищений настрій (відчуття радості, безтурботності). Спостерігається при вживанні наркотичних,

токсичних речовин. Емоційні зміни – емоційні стани, пов'язані з різкими фізичними і психічними змінами в організмі.

Еквіфінальність – можливість досягнення результату різними способами.

Екзистенційна модель соціальної роботи – модель, яка передбачає допомогу у розкритті й усуненні страхів, у встановленні контролю над власним життям, подоланні екзистенційних тривог шляхом налагодження близьких стосунків, пошуку сенсу життя та ін.

Еклектика – безсистемне поєднання (суміш) різноманітних поглядів, ідей, принципів, теорій, позбавлене дійсного обґрунтування.

Екологічна модель соціальної роботи – модель, зміст якої полягає у використанні активних методів адаптації і соціалізації клієнта задля досягнення ним особистісних змін, рівень яких відповідав би вимогам навколишнього середовища, а також у впливі на соціальне і фізичне середовище для того, щоб воно якомога більше відповідало правам, потребам і життєвим цілям особистості.

Екологія соціальна – галузь соціології, яка вивчає закономірності і форми взаємодії суспільства з середовищем існування, багатоманітність зв'язків соціальних змін із змінами у життєзабезпечуючих матеріальних передумовах соціальних процесів. Як окрема наукова дисципліна Е. с. почала формуватись у США на початку ХХ ст. (праці Р.Паркса, Е.Бреджеса, Р.Маккензі та ін.).

Ж

Життєва активність – система відносин людини до себе і світу, усвідомлення нею призначення свого життя, прагнення до розвитку і самореалізації, прийняття відповідальності за своє фізичне, психічне, соціальне й духовне здоров'я.

Життєва позиція – спрямованість життєдіяльності особистості, її точка зору про своє місце й роль у суспільному житті. В моральному плані є системою поведінки особистості, що визначається її переконанням, ідейністю, совістю.

Життєві диспозиції – неусвідомлена сукупність потягів, інстинктів, найважливішими серед яких є “інстинкт життя» (Ерос – природжене прагнення людини до само здійснення) та “інстинкт смерті» (Танатос – природжене прагнення людини до смерті).

Життєві плани – спосіб усвідомлення свого ставлення до подій власного життя, підвищення своєї ролі у регулюванні індивідуальної життєдіяльності (під час прийняття життєво важливих рішень).

Життя соціальне – 1) компонент суспільного життя; 2) сукупність різних форм спільної діяльності людей, спрямованої на забезпечення умов та засобів їх існування, реалізацію потреб, інтересів, цінностей тощо. Ж. с. характеризується багатьма формами колективної життєдіяльності індивідів. Особливий аспект Ж.с. – соціокультурний, що пов'язаний з проблемою соціального існування людини.

Жорстоке ставлення до дітей – усі форми фізичного чи психічного насильства, вчинення побоїв або образ, неухажне, недбале або жорстоке ставлення, експлуатація, включаючи сексуальне посягання на дитину.

Жорстокість – морально-психологічна риса, що означає відсутність співчуття, милосердя, жалості до людей, безмежна суворість, грубість, безсердечність. Дитяча жорстокість відрізняється від жорстокості дорослих, бо дитина діє імпульсивно, не уявляє наслідків своїх дій. Причина появи жорстокості – помилки в системі сімейного виховання, фізичні покарання, надто суворе ставлення до дітей, надмірна вимогливість, бездоглядність, конфлікт між батьками, насильство у сім'ї, всюдозволеність. Нестача чи відсутність у стосунках з дітьми чуйності, турботливості, душевності, доброти, любові, людяності, милосердя.

3

Забезпечення якості соціальних послуг – систематичні дії, реалізація яких вселяє впевненість у тому, що послуга відповідатиме встановленим вимогам до якості.

Завдання соціальної політики – завдання, які передбачають поліпшення умов праці та життя всіх верств населення, надання особливого захисту й допомоги бідним і малозахищеним групам населення.

Заклади позашкільні – державні та соціальні заклади з позашкільної роботи з дітьми та підлітками. В Україні функціонують два типи З. п.: загальні і спеціалізовані.

Закомплексованість людини – наявність у людини психологічних недоліків, т. зв. комплексів, які важко усунути і які перешкоджають їй повністю виявити свої здібності, нормально спілкуватися з людьми, досягти успіху.

Закон – це документ, нормативний акт, прийнятий вищим представницьким органом державної влади, парламентом (в Україні – Верховна Рада) або шляхом безпосереднього волевиявлення

населення (референдум), який регулює найважливіші відносини і має найвищу юридичну силу щодо актів вищих державних органів і громадських організацій. Основним законом України є Конституція України. Закон України «Про органи і служби у справах неповнолітніх та соціальні установи для неповнолітніх» від 24 січня 1995 р., виходячи з Конституції України та Конвенції ООН про права дитини, і визначає правові основи діяльності органів і служб у справах неповнолітніх та спеціальних установ для неповнолітніх, на які покладається здійснення соціального захисту і профілактики правопорушень серед осіб, які не досягли вісімнадцятирічного віку.

Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» – закон, згідно з яким надається державна допомога сім'ям з дітьми. Відповідно до ст.3 сім'ям з дітьми призначаються такі види допомоги: 1) допомога у зв'язку з вагітністю та пологами; 2) одноразова допомога при народженні дитини; 3) допомога для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку; 4) допомога на дітей, які перебувають під опікою чи піклуванням. Право на отримання допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами, при народженні дитини і для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку мають особи, не застраховані в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Закон України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» визначає організаційні і правові засади соціальної роботи з дітьми та молоддю (прийнятий 21.06.2001р.). У ньому дається визначення основних понять соціальної роботи: соціальна робота з дітьми і молоддю, соціальний супровід, соціальна профілактика, соціальна реабілітація, соціальне інспектування, центри соціальних служб для молоді, фахівець із соціальної роботи, волонтерський рух, соціальний менеджмент. Визначено також суб'єкти та об'єкти соціальної роботи з дітьми і молоддю, основні принципи, сфери та рівні її проведення.

Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» – основний нормативний акт (прийнятий Верховною Радою України 05.02.1993 р.), в якому визначено головні засади створення організаційних, соціально-економічних, політико-правових умов соціального становлення та розвитку молодих громадян України в інтересах особи, суспільства і держави. Відповідно до міжнародних зобов'язань, Конституції України у Законі вказано основні напрями реалізації державної молодіжної політики в Україні щодо соціального становлення та

розвитку молоді. Вперше дано визначення термінів «молодь», «молоді громадяни» (громадяни України віком від 15 до 28 років), «неповнолітні» (громадяни України віком до 18 років), «перше робоче місце», «молода сім'я» (подружжя, в якому вік чоловіка та дружини не перевищує 28 років, або неповна сім'я, в якій маги (батько) віком до 28 років), «соціальні служби для молоді» (спеціальні заклади, які надають соціальні послуги та соціальну допомогу молоді). Закон складається з п'яти розділів, шістнадцяти статей. Закріплює основні принципи соціального становлення та розвитку молоді, серед яких найважливішими є: безпосередня участь молоді у формуванні та реалізації політики і програм, що стосуються суспільства взагалі й молоді зокрема; доступність для кожного молодого громадянина соціальних послуг і рівність правових гарантій; відповідальність держави за створення умов для саморозвитку і самореалізації молоді; єдність зусиль держави, всіх верств суспільства, політичних і громадських організацій, установ та громадян у справі соціального становлення і розвитку молоді; відповідальність кожного молодого громадянина перед суспільством і державою за дотримання.

I

Ігрова терапія – вільна або керована гра, яка терапевтично впливає на клієнта.

Ідеал соціальний – узагальнений образ бажаної мети людини, групи людей, держави, суспільства. Найчастіше І. с. є ідеологічно обґрунтованим, естетично забарвленим і нерідко відображений у коротких лозунгах чи кліше на зразок: «рівність, братерство і щастя», «демократію – в маси», «суспільство рівних можливостей», «комунізм», «американська мрія» тощо. За певних умов І.с. здатний надихати людей на зміну соціальних систем, себе самих, малює їм ідеальну конструкцію соціальних умов і відносин.

Ідентифікація – процес і результат ототожнення себе з іншою людиною, намагання уподібнитися до неї з метою зрозуміти, як би вона вчинила в подібній ситуації.

Імітаційна поведінка – наслідування суб'єктом певних форм діяльності. Найбільш характерна для підлітків. Її суїцидальна небезпека може проявлятися у провокації суїцидальних дій.

Індивідуальна робота – метод соціальної роботи, спрямований на надання допомоги індивідам і сім'ям у розв'язанні їх психологічних, міжособистісних, соціоекономічних проблем шляхом

безпосередньої взаємодії з ними. Найпоширенішими стратегіями втручання є консультування, втручання в кризу, представництво інтересів, брокерство соціальних послуг.

Індивідуальна терапія – надання соціально-психологічної допомоги індивідам, сім'ям у розв'язанні їх проблем шляхом взаємодії з ними.

К

Каузальна атрибуція – приписування людині причин її поведінки внаслідок виникнення припущень, чому вона поводить себе так, а не інакше.

Кваліфікація – щабель професійної підготовленості.

Кластерні самогубства – самогубства, суїцидальні спроби, здійснені внаслідок частих повідомлень у засобах масової інформації про різні форми суїцидальної поведінки; варіант імітаційної поведінки.

Клієнт – 1. Постійний покупець або замовник. 2. Особа, яка користується послугами адвоката, нотаріуса тощо. Термін «К.» належить до суперечливих дефініцій у соц. роботі. В медицині особу, якій надають допомогу, називають «пацієнтом», в юриспруденції – «потерпілим», «позивачем». Ці терміни описують лише одну, пасивну сторону в позиції особи, що потребує профес. сприяння. Проте у випадках, коли вона володіє особистісною суб'єктністю, тобто в тій мірі, наскільки її інтелектуальні, фіз., психічні і моральні ресурси дозволяють, особа повинна сама брати участь у розв'язанні власної проблеми, взаємодіяти з соц. працівником, бути не пасивним реципієнтом допомоги, а активним агентом трансформації власних життєвих обставин. У зв'язку з цим утвердилася думка про те, що осіб, яким надає допомогу соц. працівник, варто називати К. У соц. роботі під К. розуміють як окрему людину, так і групу, сім'ю, громаду, які потребують допомоги, підтримки, соц. захисту. До К. соц. служб належать багатодітні й неповні сім'ї, діти-сироти, люди з обмеженими фіз. та психічними можливостями, люди з алкогольною й наркотичною залежністю, бездомні, біженці, ті, хто повернувся з місць ув'язнення та ін.

Клієнт соціальної роботи – індивід, група людей, сім'я, громада, які не можуть самотійно подолати свої проблеми, вийти з життєвої кризи, функціонувати самотійно і тому потребують допомоги фахових фахівців із соціальної роботи, є адресатами соціальної роботи.

Когнітивна модель соціальної роботи – модель практики соціальної роботи, яка виходить із того, що більшість людських емоцій і форм поведінки зумовлено тим, що люди думають, уявляють, у що вірять, тобто когнітивними процесами («мислення формує поведінку»).

Л

Лобіювання у соціальній роботі – діяльність соціальних груп, які відстоюють свої особливі політичні інтереси, намагаються впливати на органи законодавчої та виконавчої влади.

Логотерапія – спосіб аналізу ситуацій і метод консультування з метою допомогти людині знайти сенс і мету життя, подолати сумніви та відчай. При цьому особливе місце належить формуванню уявлень про майбутнє.

Локальна соціальна система – мережа взаємопов'язаних соціальних установ, що охоплюють усі властиві географічній місцевості аспекти соціального життя (сімейного, релігійного, правового тощо). Люди похилого віку – згідно з українським законодавством, чоловіки у віці 60 і жінки у віці 55 років і старші, а також особи, яким до досягнення пенсійного віку залишилося не більше півтора року; генерація осіб старшого віку: літні (55– 64 роки), люди похилого віку (65– 74 роки), старі люди (75– 84 роки), престарілі (85 років і старші), довгожителі (понад 100 років).

М

Маргінали – індивіди, соціальні верстви і групи, які опинилися за межами характерних для суспільства основних структурних підрозділів або певних соціокультурних норм і політичних традицій.

Маргінальна особистість – індивід, який, опинившись на межі двох чи кількох культур, подолав межі спільності, в якій виховувався, однак не зміг увійти або не був прийнятий у нову групу.

Маскулінізація – освоєння чоловічих моделей поведінки і розвиток прийнятих у певному соціумі особистісних рис.

Масові акції – публічні заходи (пикети, маніфестації, мітинги, демонстрації, марші та ін.), учасники яких виявляють свій протест проти «несправедливих законів», невмотивованих, незаконних дій, консерватизму органів влади, байдужості, упередженості чиновників.

Матріархат – форма соціального устрою, за якого сімейна і політична влада належить жінкам.

Медико-соціальна експертиза – служба, яка визначає ступінь обмеження життєдіяльності людини, причину, час настання, групу

інвалідності, сприяє проведенню ефективних заходів щодо профілактики інвалідності, реабілітації інвалідів, пристосування їх до сусп. життя .

Медична реабілітація – повне чи часткове відновлення або компенсація порушеної чи втраченої функції, можливе уповільнення захворювання, підтримка фізичних сил особистості.

Менеджмент у соціальній роботі – управління, яке здійснюють в особливій сфері соц. діяльності – соц. роботі, спрямованій на надання допомоги, підтримки, захист усіх людей, насамперед т. зв. уразливих прошарків та груп. Об'єкти управління у М.с.р. – соц. працівники, співробітники, вся система взаємовідносин, що склалася між людьми у процесі соц. захисту населення. Суб'єктами М.с.р. виступають керівники соц. служб та сформовані ними органи управління, які наділені управлінськими функціями.

Н

Набута безпорадність – психологічний стан людини, за якого вона, не маючи впливу на події і процеси свого життя, починає вірити, що жодна діяльність не матиме для неї корисних результатів, унаслідок чого втрачає здатність засвоювати корисні моделі поведінки. Втративши мотивацію, людина стає стурбованою, пригніченою тощо.

Насильство в сім'ї – будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї стосовно іншого, які порушують конституційні права і свободи людини та громадянина, завдають моральної шкоди, а також шкоди фізичному, психічному здоров'ю.

Насильство економічне – створення повної економічної залежності від когось, повний контроль за витратами грошей.

Насильство психологічне – вплив на психіку людини шляхом залякування, погроз (зокрема, фізичною розправою) щоб зламати волю до опору, відстоювання своїх прав та інтересів. Примушення людини робити те, що суперечить її моральним принципам, висміювання, приниження гідності, дратування, кривдження, залякування.

Насильство фізичне – безпосередній вплив на організм людини, завдання фізичної шкоди (тілесні ушкодження, різноманітні мордування).

Наслідування – копіювання певних зразків діяльності у поведінці.

Національна самоідентифікація – складова процесу формування соціальної визначеності та самовизначеності особистості, пов'язана з формуванням суспільних відносин особистості у структурі етносу, становленням відповідних мотивацій, цінностей, життєвих орієнтирів, ідеалів та норм, почуттів, світогляду, самосвідомості.

Небезпечна поведінка – цілком визначена низка вчинків, результатом яких є втрата здоров'я.

Неблагополучна сім'я – сім'я, яка через об'єктивні або суб'єктивні причини втратила свої виховні можливості, внаслідок чого в ній склалися несприятливі умови для виховання дітей.

Невербальні засоби спілкування – елементи спілкування, які мають не вимовну, не словесну, а семіотичну (знакову) природу і разом із мовними засобами служать передаванню інформації. До них належать кінесика (міміка, постава, жести, хода), проксемика (просторове розміщення співбесідників), графеміка (почерк), такесика (потиски рук, дотики), екстралінгвістика (паузи, кашель, зітхання, сміх, плач) та ін.

О

Обвинувачуваний – особа, щодо якої на підставі достатності доказів про скоєння нею злочину в установленому законом порядку винесена постанова про притягнення до участі в справі як О. З моменту визнання особи О. до неї можуть бути застосовані заходи процесуального примусу.

Об'єднання громадян – добровільне громадське формування, утворене на основі єдності інтересів громадян з метою спільної реалізації прав і свобод. О. г. є політ. партії, громадські організації, профспілки, реліг., кооперативні організації. О. г., що мають за мету одержання прибутків, комерційні фонди, органи громадської самодіяльності, ін. О. г., порядок створення і діяльність яких визначає Закон України «Про об'єднання громадян».

Організації молодіжні громадські – об'єднання громадян віком від 14 до 18 років, метою яких є здійснення діяльності, спрямованої на задоволення та захист своїх законних соц., екон., творчих, духовних та ін. спільних інтересів. О. м. г. утворюються і діють на засадах добровільності, рівноправності їх членів, самоврядування, законності та гласності, зокрема, зобов'язані доводити до відома громадськості відомості про свою діяльність у формах, що не суперечать законодавству; інформація, що міститься у статутах, про склад

керівних органів, про джерела матер. та ін. надходжень, а також інформація, пов'язана з діяльністю організацій, не є конфіденційною або іншою інформацією, яка охороняється законом. Засновниками О. м. г. можуть бути громадяни України, а також іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, які досягли 15–річного віку. Членами О. м. г. можуть бути громадяни України, а також іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах. Членами молодіжних громадських організацій можуть бути особи віком від 14 до 28 років, членами дитячих громадських організацій – особи віком від 6 до 18 років. Вступ неповнолітніх віком до 10 років до дитячих громадських організацій здійснюється за письмовою згодою батьків, усиновителів, опікунів або піклувальників. Особи старшого віку можуть бути членами О. м. г. за умови, якщо їхня кількість у цих організаціях не перевищує третину заг. кількості членів; у складі виборних органів О. м. г. кількість осіб старшого віку не може перевищувати третину членів виборних органів. Обмеження щодо кількості осіб, вік яких перевищує відповідно 28 та 18 років, у складі виборних органів не поширюється на спілки молодіжних та дитячих громадських організацій.

Освіта «рівний-рівному» – процес виховного впливу через однолітків. Освіта «р-р» спрямована на формування соціально відповідальної поведінки як фактора запобігання вживанню наркотиків, ВІЛ/СНІДу тощо.

II

Паблік рілейшнз – системи дій із встановлення взаємовигідних відносин між організацією і громадськістю, від позиції якої залежить успіх організації.

Партнерство соціальне – форма регулювання соц.-трудових відносин між соц. суб'єктами шляхом розроблення й реалізації спільних соц.-трудових договорів, програм чи угод на визначені терміни. П. с. може бути двостороннім – між підприємцем та профспілками. П. с. здійснюють на рівні окремого підприємства, регіону чи галузі у формі укладення договорів. Предметом укладання договорів є тарифні угоди, що обумовлюють взаємні обов'язки сторін у виробничій, трудовій та соц. сферах. Наріжним каменем ідеології П. с. є положення про необхідність забезпечення кожної людини певною сукупністю соц. прав, осн. з яких є: право на працю, оплату праці, участь у розробці процедур розподілу прибутків та їх отримання, рівень і якість життя; участь у володінні

власністю підприємства до контрольного пакета акцій включно; участь в управлінні підприємством (членство в радах управляючих, різноманітних комісіях, виборчих радах тощо).

Підтримка клієнта вербальна – засіб мовного стимулювання клієнта до активного співробітництва з консультантом під час проведення психол. консультації; використання консультантом різноманітних висловлювань для зняття психол. напруги у клієнта, особливо на стадії проведення сповіді.

Підтримка клієнта моральна – обов'язок консультанта створювати терапевтичний клімат взаємної довіри, прийняття та відповідальності в процесі консультування. В.Асеев відзначав, що важливим завданням консультанта є навчання людей досягати таких рівнів функціон. мобілізації, вольової напруги, які матимуть попит у житті; навчити клієнта психол. адаптації до широкого діапазону змін у рівнях задоволення потреб, які відображають очікувані коливання умов його життєдіяльності. Силу особистості визначають т. зв. філософією оптимізму, тобто вірою в майбутнє, але не вірою інертною, а такою, яка ґрунтується на усвідомленні своєї здатності відстояти майбутнє, якби не склались обставини. Таким чином, консультант забезпечує духовну підтримку, життєву спрямованість, зміст життя, життєву філософію, яка передбачає співвіднесення форм активності, ініціативи, відповідальності, обов'язку.

Підходи в соціальній роботі основні – серед них виділяють: 1) діагностичний підхід, спрямований на встановлення точного діагнозу і наступне лікування; 2) функціон. підхід, основою якого є бажання перемін у клієнта, його здібності до сприйняття допомоги; 3) соц.-психол. підхід, який будується на тому, що соц. працівник повинен приймати клієнта таким, яким він є, виявляючи до нього повагу; в центрі уваги повинні бути потреби клієнта; розуміння клієнта повинно бути наук. обґрунтованим і об'єктивним; соц. працівник повинен поважати право клієнта на прийняття власного рішення; 4) індив. психотерапія, центр. моментом якої є здатність у кожному конкретному випадку здійснити оцінку, поставити соц. діагноз і взяти його за основу при виборі методу допомоги.

Поведінка правова – це сукупність соціально значущих, виражених зовні у вигляді дій або бездіяльності вчинків, що мають свідомо вольовий характер, регламентуються нормами права і обумовлюють правові наслідки. Основною ознакою є соціальна

значимість, яка проявляється в соціальній корисності або в соціальній шкідливості.

Прогнозування соціальне – у широкому розумінні – розробка прогнозів у сусп. науках (на відміну від наук.-техн. у природничих і техн. науках). П. с. охоплює прогнози: соц.-мед. (охорони здоров'я, в т. ч. фіз. культури і спорту); соц.-геогр. (перспективи подальшого освоєння земної поверхні, в т. ч. газетної справи, радіо і телебачення, кіно і театру, музеїв, клубів і бібліотек, пам'ятників культури і спортивно-турист. клубів тощо); морально-етичні; держ.-прав. чи юрид. (розвиток держави, права, прав. відносин); внутрішньої політики своєї й ін. країн; зовнішньополіт. (розвиток політики своєї й ін. країн, міжнар. відносин у цілому); військово-техн., військово-екон., військово-політ., воєнно-стратегічні, військово-тактичні, військово-організаційні прогнози).

Програма втручання – структурне втручання задля поліпшення добробуту людей, груп, організацій або громад.

Профілактика – система заходів, спрямованих на запобігання виникненню й поширенню хвороб, на охорону здоров'я. Існує П. первинна (запобігання захворюванню), вторинна (запобігання повторного захворювання), третинна (запобігання прогресуванню хвороби, запобігання інвалідності). Виділяють три стратегії П.: 1) первинну (стосовно здорового способу життя, заг. мед.-психол.-соц. аспектів); 2) короткотривалу; 3) спеціалізовану (відповідно до форм і проблем). Виділяють наступні підходи до П.: 1) інформаційний, суть якого полягає у інформуванні людей про нормативні вимоги, які висувають держава та суспільство; 2) соц.-профілактичний, який полягає у зосередженні на усуненні або пом'якшенні першопричин, конкретних соц. подразників, які згубно діють на свідомість, а відповідно, і на поведінку людини; 3) мед.-біол., який полягає у запобіганні можливих відхилень від соц. норм цілеспрямованими засобами лікувально-профілактичного характеру стосовно тих людей, які страждають на різні аномалії, тобто мають патологію на біол., психол. рівнях. Різні підходи та методики можуть ґрунтуватися на певних моделях. ВООЗ рекомендує 5 моделей: 1) модель моральних принципів підкреслює, що, напр., використання психоактивних речовин або неконтрольована сексуальна активність є аморальними і неетичними; 2) модель залякування ґрунтується на твердженні, що населення можна змусити не робити аморальні, небезпечні вчинки, якщо інформаційні кампанії підкреслюватимуть небезпеку такої поведінки; 3) модель фактичних знань (когнітивна)

докладає зусиль для покращання способів передачі та отримання інформації про здоровий спосіб життя та небезпеку деяких захворювань; 4) модель афективного навчання полягає у застосуванні афективних підходів – навч. методик, які значною мірою фокусуються на корекції деяких особистісних дефіцитів, ніж на проблемі власне захворювання, вживання наркотиків тощо; 5) модель покращання здоров'я можна використовувати як непрямий підхід до заохочення розвитку позит. звичок.

Р

Ребілітація – відновлення особистісного і сусп. становища хворого за допомогою комплексу мед., соц.-екон., психол., пед., юрид. засобів, спрямованих на запобігання втрати працездатності, інвалідизації, обмеження звичайної діяльності та соц. недостатності. Осн. мета Р. – своєчасне й ефективне повернення хворих та інвалідів у суспільство, до трудової діяльності, відновлення їхньої індив. та соц. цінності. Мед. заходи (лікування) спрямовані на відновлення здоров'я, їх проводять на всіх етапах Р. Психол. Р. нерозривно пов'язана з мед. і сприяє психол. підготовці хворого до необхідної адаптації, реадаптації або перекваліфікації при неповному відновленні його профес. навичок. Психол. підготовкою займаються лікар та лікар-психотерапевт. Пед. Р. найчастіше застосовують щодо дітей і підлітків з уродженими і придбаними функціон. обмеженнями (дефектами). Рішення про необхідність Р. дитини виносить спец. комісія. Профес. Р., спрямовану на підготовку інваліда до трудової діяльності, розпочинають одночасно з мед., психол. та ін. заходами. Якість профес. Р. залежить від матер.-техн. оснащення центрів Р., промислових підприємств, шкіл тощо.

С

Самонавіювання (аутосугестія) – особливий вид психічного впливу людини на саму себе (на відміну від гетеросугестії, що полягає у психічному впливі однієї людини на іншу чи групу людей). За змістом і наслідками С. може бути позит. і негат. Позит. С. спрямоване на самовиховання, мобілізацію фіз. та інтелектуальних можливостей особистості. Прикладом цілеспрямованого С. є автогенне тренування. Негат. С. зумовлює небажані стани і якості, паралізує активність тощо.

Самооцінка – судження людини про міру наявності в неї тих чи інших якостей, властивостей у співвідношенні їх з певним еталоном,

зразком, вияв оціночного ставлення людини до себе. Самооцінка може бути завищеною, заниженою і об'єктивною.

Санкції соціальні – реакція групи або спільноти на поведінку індивіда в соц. значимих ситуаціях. С. с. можуть бути негат. і позит., формальними і неформальними. З т. з. змісту і спрямованості тиску, здійснюваного С. с, їх поділяють на прав., етичні, реліг., екон., сатиричні та ін. Всі види С. с. взаємопов'язані і доповнюють одна одну, і в такий спосіб вони мають більше шансів забезпечити високий ступінь конформізму вчинків.

Сирітство – соц. явище, зумовлене наявністю у суспільстві дітей, батьки яких померли, а також дітей, які залишилися без піклування батьків внаслідок позбавлення їх батьківських прав, визнання у встановленому порядку батьків недієздатними, безвісти пропалими тощо. Обов'язки з виявлення дітей, які потребують захисту, покладені на органи опіки і піклування місцевих органів влади.

Сім'я соціального ризику – соціально незахищена сім'я, яка потребує соціальної допомоги і підтримки. Така сім'я не може повноцінно виконувати свої функції внаслідок складних соціальних умов. Як правило, це сім'ї малозабезпечені, багатодітні, з дітьми-інвалідами, неповні сім'ї.

Сімейна терапія – підхід, заснований на переконанні, що пояснення і розв'язання проблем людини залежать від розуміння її взаємовідносин зі значущими іншими у її минулому і сьогоденні.

Т

Т– група – група, діяльність якої спрямована на вдосконалення навичок міжособистісного спілкування як одного з важливих чинників поліпшення соціального самопочуття, розвитку особистості, реалізації її потенціалу (у таких групах усі навчаються в усіх, кожне питання обговорюється “тут і тепер»).

Телефон Довіри – соціальна служба невідкладної психологічної допомоги, що надається по телефону; форма психопрофілактичної роботи, соц.-терапевтичної допомоги, адресованої особам, що перебувають у криз. станах. Перша така лінія – “лінія довіри» виникла 1953 р. у Лондоні. Згодом подібні станції створили в багатьох західноєвропейських країнах, а потім у США, Польщі, Чехословаччині, Росії. Зараз Міжнар. федерація станцій телефонної допомоги нараховує сотні таких пунктів у всьому світі. Ці служби забезпечують особам у криз. ситуації негайний телефонний зв'язок зі співчуваючим анонімним слухачем, котрий володіє особливою технікою

роботи з абонентом по телефону. Як правило, це психологи, психіатри, психотерапевти. У деяких криз, центрах до такої роботи залучають волонтерів-непрофесіоналів. Для персоналу, що працює на Т. д., необхідними є такі установки та якості: активність у підтримці віри в сенс життя; вміння авторитетною дією зняти в абонента стан розладу; конструктивність – здатність залучити до вирішення ситуації інших спеціалістів; життєва визначеність; знання та досвід; особливі голосові інтонації; розуміння, співчуття.

У

Уміння у галузі соціальної роботи – основні навички у соціальній роботі включають можливість: 1) слухати інших з розумінням і цілеспрямовано; 2) отримувати інформацію і збирати необхідні факти для підготування соціальної історії, оцінювання і звіту; 3) створювати і підтримувати професійні стосунки для допомоги; 4) спостерігати та інтерпретувати вербальну і невербальну поведінку і використовувати знання теорії особистості і діагностичні методи; 5) залучати клієнтів (включаючи індивідів, сім'ї, групи і громади) у намагання розв'язати їхні власні проблеми і завоювати довіру; 6) обговорювати хвилюючі емоційні теми з підтримкою і без погрожування; 7) пропонувати інноваційні рішення проблем для задоволення потреб клієнта; 8) визначати необхідність припинення психотерапевтичних зв'язків; 9) проводити дослідження чи впроваджувати у практику результати дослідження і професійної літератури; 10) виступати посередником і вести переговори з конфліктуючими сторонами; 11) надавати інтерорганізаційні послуги; 12) визначати і передавати соціальні потреби у фінансові чи юридичні установи, висвітлювати їх на громадському рівні.

Управління соціальною роботою – особливий вид управлінської праці, що забезпечує виконання відповідних соціальних завдань засобами адекватної організаційної структури соціальних служб (закладів соціальної роботи).

Ф

Фактор ризику – один з факторів, що сприяють виникненню захворювання (наприклад, паління – Ф.р. щодо інфаркту міокарда чи раку).

Фасилітатор – роль фахівця із соціальної роботи, яка полягає у наданні допомоги індивідам, групам виразити потреби, ідентифікувати (з'ясувати) проблеми, розробити і застосувати

стратегії їх подолання, внаслідок чого клієнт набуває здатності справлятися з проблемами більш ефективно.

Фахове регулювання соціальної роботи – процес, завдяки якому фахівець із соціальної роботи діє відповідно до встановлених стандартів професійної поведінки та практики. Його механізмами є кодекси поведінки і стандарти практики; освітні та кваліфікаційні вимоги до фахівців із соціальної роботи; вимоги до навчальних закладів; реєстрація (ліцензування) фахівців; дисциплінарні заходи стосовно тих, хто порушує професійні стандарти.

Фемінізація зайнятості – розширення зайнятості жінок у високооплачуваному секторі економіки; виникнення нових якісних видів зайнятості, які вважаються жіночими, оскільки жінки асоціюються з нижчою оплатою праці, гнучкими і неформальними видами трудової діяльності.

Фемінізм – соціальний рух, що закликає до ліквідації патріархату (концентрації влади чоловіків, їх привілейованого становища у суспільстві).

Феміністична психотерапія – орієнтація психологічно-соціального лікування, в якій професіонал (звичайно жінка) допомагає клієнту (звичайно жінці) індивідуально чи у групових сеансах подолати психологічні і соціальні проблеми.

Філософія соціальної роботи – ідеологія соціальної діяльності, основою якої є цінності та ідеали, що еволюційно сформувалися у процесі діяльності: колективне уявлення об'єднаних певними знаннями, єдиними вимогами до своєї професії людей стосовно суспільних і професійних принципів, норм, цінностей.

Філософські цінності соціальної роботи – своєрідна система, світоглядний концепт професійної субкультури, в якій реалізуються переконання і відносини, ідеали і прагнення, норми і практичні принципи взаємодії, етичні правила і професійні цінності.

Фінансовий соціальний захист – грошова підтримка у формі соціальної страховки, соціальної допомоги і додаткових коштів, яка може бути безумовною або базуватися на перевірці доходу або потреб.

X

Хартія – у середні віки документ, що засвідчував які-небудь права або привілеї.

Хворий на наркоманію – особа, яка зловживає наркотичними засобами і страждає психічною та фіз. залежністю від них. Термін не

стільки клінічний, скільки мед.-юрид. і соц. і використовується тільки до зловживань тими речовинами, які законом визнані наркотичними.

Хесед – благодійна соціальна служба єврейської громади, орієнтована на надання послуг людям похилого віку.

Холістичний підхід – підхід, який передбачає ставлення до користувачів соціальних послуг не як до патологічних суб'єктів, а передусім як до особистостей. Відповідно оцінювання, складання і реалізація плану втручання мають враховувати різні особистісні потреби (фізіологічні, когнітивні, потреби у самоактуалізації та ін.).

Хуліганство – умисні дії, що грубо порушують громадський порядок і виражають явну неповагу до суспільства. Хуліганство може проявлятися у різних проступках: безпричинному приставанні і образливому ставленні до громадян, умисному знищенні або пошкодженні майна, нанесенні тілесних ушкоджень. Розрізняють дрібне, злісне, особливо злісне хуліганство. За вчинення хуліганських дій передбачено кримінальну та адміністративну відповідальність

Ц

Центр дозвілля для дорослих – державно чи деколи приватно оплачені заклади, в яких особи похилого віку чи інші дорослі збираються для участі у відпочинкових, соціальних, освітніх та вдосконалюваних програмах.

Центри незалежного життя – заклади і програми, створені для надання соціальних і медичних послуг неповносправним.

Центри соціальних служб для молоді – спеціальні заклади, уповноважені державою брати участь у реалізації державної молодіжної політики шляхом здійснення соціальної роботи з дітьми та молоддю.

Церебральний параліч – неспроможність керування м'язами і координацією, спричинена пошкодженням мозку, що сталося перед або під час народження. Ступінь важкості хвороби залежить від того, наскільки пошкоджений мозок.

Цикл бідності – стан бідності, що існує в межах однієї сім'ї з покоління в покоління.

Цикл життєвий – послідовність вікових фаз індив. розвитку людини від народження до смерті. Поняття Ц. ж. відображає психофізіол. еволюцію організму індивіда впродовж біол. життєвого часу. Вікова періодизація Ц. ж. включає фази: вік немовляти, раннє дитинство, дитинство, юність, молодість, зрілість, старість, похилий вік. Генетичний перехід від однієї фази до іншої є дискретною, «критичною» точкою розвитку. Рівень соматичної і нервово-психол.

зрілості організму в кожній фазі Ц.ж. визначає психофізіол. можливості освоєння індивідом соц. досвіду, є біол. основою соціалізації.

Цикл кривди – постійне повторення моделей жорстокого поводження, що трапляється, коли особа, над якою знущалися, чинить так само з іншими.

Циклічне безробіття – втрата роботи через періодичні спади у циклі бізнесу. Звичайно цей тип безробіття залучає більше робітників на більший період часу, ніж інші види безробіття.

Цинізм – моральна якість, що характеризує презирливе, нігілістичне, зневажливе ставлення до культури суспільства, до його духовних, і особливо моральних, цінностей, до загально прийнятих правил моральності.

Цілепокладання – одна з основних властивостей людської свідомості, яка полягає у визначенні цілей діяльності, поведінки та способів і засобів їх досягнення.

Цілеспрямованість діяльності – спрямування енергії для оптимального функціонування, досягнення мети діяльності.

Цілісний – орієнтований на розуміння і лікування цілої особи або явища.

Цілісність групи – ступінь спільного притягання чи взаємної вигоди, який особа відчуває (або яким завдячує) до соціального колективу, до якого вона належить (з яким себе ідентифікує).

Ціннісні орієнтації – вибіркова, відносно стійка система спрямованості інтересів і потреб особистості, націлена на певний аспект соц. цінностей. Детермінантами Ц. о. особистості виступають матер. умови життєдіяльності, а також індив.-типові риси, нахили, здатності і здібності людини. Ц. о. істотно впливають на стиль мислення і життя індивіда, перебіг емоційних та мотиваційних процесів, а також формування інтересів особистості. Ц. о. формуються в процесі соц. розвитку індивіда, участі в трудовому житті, виконанні соц. ролей. При цьому значне місце посідають системи цінностей, що функціонують у сім'ї, інших соціальних групах, які є референтними для індивіда.

Ціннісно-смилова сфера – функціональна система, що формує смисли і цілі життєдіяльності особистості та регулює способи їх досягнення

Цінність соціальної роботи – ідея та переконання, на які спираються соціальні працівники у процесі прийняття фахових рішень.

Цінності соціальні – фундаментальні соц. блага, які забезпечують функціонування і розвиток суспільства (мир, соц. справедливість, життя людини, розвиток особистості, гідність людини, належні умови життя і духовного розвитку). У широкому розумінні – значимість явищ, предметів, речей реальної дійсності з т. з. їхньої відповідності або невідповідності потребам суспільства, соц. групи, індивіда. У більш вузькому значенні – моральні та естетичні вимоги, які вироблені культурою і є продуктом сусп. свідомості. У процесі своєї соціалізації індивід інтеріоризує (засвоює) вимоги та цінності, які є основою соц. норм.

Ш

Шахрайство – у кримінальному праві злочин, який полягає у заволодінні чужим майном або правом на нього, а також в отриманні інших благ шляхом обдурювання або зловживання довірою.

Шкідливі звички – небажані форми поведінки, що виникають внаслідок закріплення психофізіологічних механізмів – динамічних стереотипів; розрізняються за ступенем негативного впливу на загальний розвиток особистості, на її здоров'я.

Ю

ЮНЕЙДС/ООНСНІД/ – міжнародна програма в межах ООН з питань боротьби із захворюванням на СНІД.

ЮНЕСКО – міжурядова організація в межах ООН, що сприяє миру і безпеці шляхом розвитку співробітництва між країнами в галузі освіти, науки і культури, забезпечення поваги до прав і свобод незалежно від статі, мови і релігії. Офіційний друкований орган – “Кур'єр ЮНЕСКО», заснований 1947 р., виходить 35 мовами.

ЮНІСЕФ – дитячий фонд ООН, створений 1946 р. як Міжнар. надзвичайна організація допомоги дітям в країнах Європи (сучасна назва – з 1953 р. і з цього періоду осн. увагу приділяють поліпшенню становища дітей в країнах, що розвиваються). Ю. – провідна установа ООН із координації діяльності програм допомоги дітям. Джерело фінансування – щорічні добровільні внески урядів, пожертви організацій і приватних осіб. Штаб-квартира – в Нью-Йорку (США).

Я

«Я-концепція» – відносно стійка, усвідомлена система уявлень індивіда про самого себе, на ґрунті якої він вибудовує взаємодію з іншими людьми.

Якість життя – комплексна інтегральна характеристика становища людини в різних соціальних системах і структурах, яка відображає ступінь її соціальної свободи, можливості всебічного розвитку, реалізації здібностей і життєвих планів; сукупність і якість матеріальних, соціальних, культурних і духовних цінностей, якими послуговується людина, задовольняючи свої потреби і реалізуючи інтереси.

Якість превентивних знань – ефективність реалізації знань в життєвих ситуаціях. Включає в себе такі характеристики: доступність знань – здатність бути сприйнятими учнями; рівень засвоєння, повноту – обсяг знань про негативні явища і засоби їх попередження тощо.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Абашкіна Н.В. Підготовка соціальних педагогів у Німеччині; Методичні рекомендації щодо удосконалення підготовки соціальних педагогів в Україні на основі використання німецького досвіду. – К., 2003. – 30 с.
2. Абетка соціального педагога / Укладач В.В. Волканова. – Х.: Основа, 2011. – 235 с.
3. Аверьянов А.Н, Системное познание мира: методологические проблемы. – М.: Политиздат, 1985. – 236 с.
4. Аксенова Л.И. Социальная педагогика в специальном образовании: Учеб. пособие. – М: Академия, 2001. – 192 с.
5. Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи (модульний курс дистанційного навчання) // А.Й.Капська, О.В.Безпалько, Р.Х.Вайнола. – К.: ДЦССМ, 2002. - 164 с.
6. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания /Б.Г. Ананьев. Избранные психологические труды: В 2 т. – М.: Педагогика, 1980. – Т.1. – 232 с.
7. Андреев В.И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности. – Казань: КГУ, 1988. - 228 с.
8. Андреев В.И. Педагогика творческого саморазвития. Инновационный курс» – Казань: Казанский гос. ун-т, 1996. - Кн.1. - 346 с.
9. Андреева И.Н. Антология по истории и теории социальной педагогики. – М.: Академия, 2000. - 296 с.
10. Андрущенко В.П. Історія соціальної філософії: (Західно-європейський контекст): підруч. для студ. вищих навч. закл. - К.: ТанDEM, 2000.- 416 с.
11. Архипова С.П., Майборода Г.Я. Соціальна педагогіка: навч.-метод. посібник. - Черкаси - Ужгород: Мистецька лінія, 2002. - 268 с.
12. Асмолов А.Г. Психология личности. - М.: МГУ, 1990. - 367 с.
13. Афанасьев В.Г. Системность и общество. - М.: Политиздат, 1980. - 368 с.
14. Бабаева Ю.Д., Войтунский А.Е., Смилова О.В. Интернет: воздействие на личность // Гуманитарніе исследования в Интернете / Под ред. А.Е.Войтунского. – М., 2000. – С. 68-78
15. Бабкин Н.И. Социальная педагогика: метод. рекомендации. - М.: Академия, 1998. - 231 с.

16. Балл Г.О., Перепелиця П.С, Психолого-педагогічні засади організації профільної допрофесійної підготовки школярів // Педагогіка і психологія професійної освіти. -- 1998. - № 5. - С. 149-159.
17. Барбина Е.С. Формирование педагогического мастерства учителя в системе непрерывного педагогического образования: Монографія / Е.С.Барбина. - К.: Вища школа, 1997. - 153 с.
18. Барбіна Є.С. Роль і функції педагогічної майстерності у системі професійної підготовки педагогічних кадрів // Педагогіка і психологія професійної освіти. - 2001. - № 1. - С. 26-34.
19. Безпалько О. Поняття «соціально-педагогічна діяльність» у тезаурусі соціальної педагогіки // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. -2003.-№ 4.-С. 45-50.
20. Безпалько О.В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях: навч. посібник. – К.: Логос, 2003. - 134 с.
21. Безрукова В.С. Основные категории теории воспитания и их функции в развитии педагогической науки: Дисс. ... д-ра пед. наук: 13.00.07. - Казань, 1983. - 404 с.
22. Безрукова В.С. Педагогика. Проективная педагогика: Учеб. пособие. - Екатеринбург: Деловая книга, 1996. - 344 с.
23. Беляева Л.А., Беляева М.А. Категории «социальная работа» и «социально-педагогическая деятельность» в их взаимосвязи // Понятийный аппарат педагогики и образования: Сб. науч. трудов / Отв.ред. М.А.Галагузова. - Екатеринбург, 1998. - 240 с.
24. Беляева М.А. Подготовка специалистов по социальной работе для детских медицинских учреждений // Социальная работа: теория, технология, образование. - М., 1996. - № 2. - С. 45-72.
25. Березкин Ю.К., Сидоров В.Н. Социальный педагог: некоторые подходы к его подготовке // Теория и практика социальной работы: отечественный и зарубежный опыт. - М. - Тула, 1993. - С. 91-97.
26. Берне Р. Развитие «Я» - концепции и воспитание / Пер. с англ. - М.: Прогресс, 1986. - 420 с.
27. Беспалько В.П. Стандартизация образования: основные идеи и понятия // Педагогика. - 1993. -№5.- С. 45-62.
28. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. - К.: Либідь, 2003. - Кн.1: Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади.- 280 с.

29. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. - К.: Либідь, 2003. - Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. - 344 с.
30. Библийская энциклопедия. - Репринтное издание. - [Иллюстрированная полная популярная библийская энциклопедия, в 4-х выпусках.- Москва, 1891]. - М.: Терра, 1990. - 902 с.
31. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте: Психологические исследования. - М.: Просвещение, 1968. - 252 с.
32. Божович Л.И. Этапы формирования личности в онтогенезе // Вопросы психологии. - 1979. - № 4. - С. 23-24.
33. Бондар В.І. Теоретичні основи і технологія педагогічного аналізу: Управлінський аспект: Навч. посібник, - К.: ДПУ імені М.Драгоманова, 1996. - 68 с.
34. Бордовская Н.В., Реан А.А. Педагогика: Учебник для вузов. - СПб.: Узд-во «Питер». - 304 с.
35. Бочарова В.Г. Задачи и перспективы развития социальной педагогики в современных условиях. - М.: Центр социальной педагогики РАО, 1996. - 12 с.
36. Бочарова В.Г. Личность – семья – община // Социальная работа. - 1992. - № 1. - С. 3-9.
37. Бочарова В.Г. Педагогика социальной работы. – М.: Аргус, 1994.-208 с.
38. Бочарова В.Г. Профессиональная социальная работа: личностно-ориентированный подход. - М.: Центр социальной педагогики, 1999.- 214 с.
39. Бочарова В.Г. Развитие образования в области социальной работы в России в контексте международного опыта. - М.: Центр социальной педагогики, 1996. - 16 с.
40. Бочарова В.Г. Социальная работа: знакомство с профессией. – М.: Просвещение, 1993. - 46 с.
41. Бочарова В.Г. Социально-педагогическая деятельность как научная категория: Научный доклад. - М.: ИПСР РАО, 2002 - 31с.
42. Браунс Х., Крамер Д. Обучение социальной работе и социальной педагогике в Европе // Школа социальных педагогов и социальных работников. - М, 1991. - С. 3-49.
43. Буюева Л.П. Человек: деятельность и общение. - М., 1978. -267 с.

44. Бурая Н.П. Соціальна робота : навч. посібник. - Харків: Ун-т внутрішніх справ, 1995. - 104 с.
45. Василькова Ю.В. Методика и опыт работы социального педагога: Учеб. пособие. - М.: Академия, 2001. - 160 с.
46. Вербицкий А.А., Борисова Н.В. Технологія контекстного обучения в системе повышения квалификации. - М.: Наука, 1989. -147 с.
47. Вергасов В.М. Активизация мыслительной деятельности студентов в высшей школе. - К.: Вища школа, 1979. - 216 с.
48. Вергасов В.М. Проблемное обучение в высшей школе. -К.: Вища школа, 1977. - 94 с.
49. Веретенко О.О. Становлення професії соціального педагога в Україні // Практична психологія і соціальна робота. - 2001. -№ 4. - С. 21-22.
50. Взаимосвязь социальной работы и социальной политики / Под ред. Ш. Рамон. Пер. с англ. под ред Б.Ю. Шапиро.- М.:Аспект Пресе, 1997.-256 с.
51. Віннікова Л.В. Система підготовки соціальних працівників у вищих навчальних закладах США: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. – Луганськ, 2003. - 16 с.
52. Вітковська О.І. Психолого-педагогічні проблеми професійного самовизначення випускників середніх шкіл у процесі профконсультації: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. -К., 2002. - 21 с.
53. Воловик П.М. Теорія імовірностей і математична статистика в педагогіці - К.: Радянська школа, 1969. - 222 с.
54. Володин Н.В. Подготовка кадров для социальной работы в учреждениях здравоохранения // Социальная работа: теория, технология, образование. - М., 1996. - №2. - С.21-22.
55. Вульфсон Б.Л. Стратегия развития образования на Западе на пороге XXI века. - М.: Изд-во УРАО, 1999. - 208 с.
56. Выготский Л.С. Педология подростка: проблемы возраста // Собр. соч.: В 6 т. - М., 1983. - Т. 4. - С. 6-223.
57. Гайдук Н.М. Професійна підготовка соціальних працівників до здійснення посередництва (на матеріалах США і Канади): Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. - К., 2005. - 23 с.
58. Галагузова Ю.Н., Сорвачева Г.В., Штинова Г.Н. Социальная педагогика: Практика глазами преподавателей и студентов: Пособ. для студ. - М.: ВЛАДОС, 2001. - 224 с.

59. Гейнжан Н.Ф. Индивидуальный подход к формированию профессиональных планов старших подростков: Автореф. дисс. ... канд. псих. наук: 19.00.07. - Л., 1984. - 17 с.
60. Гершунский Б.С., Педагогическая прогностика: методология, теория, практика. - К.: Высшая школа, 1986. - 197 с.
61. Гершунский Б.С. Философия образования. - М.: Московский психолого-соц. ин-т Флинта, 1998. - 432 с.
62. Гилязова З.М. Допрофессиональная подготовка социального педагога в среднем профессиональном учебном заведении технического профиля: Дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.08. - Казань, 1998. - 170 с.
63. Гинзбург М.Р. Психологическое содержание личностного самоопределения // Вопросы психологии. - 1994. - № 3. - С. 25-36.
64. Горілий А.Г. Історія соціальної роботи в Україні (конспект лекцій). - Тернопіль: ТАНГ, 2001. - 68 с.
65. Граф В.Н., Ильясов И.И., Ляудис В.Я. Основы самоорганизации учебной деятельности. - М.: МГУ, 1991. - 159 с.
66. Гребенюк Г.Е. Теоретические и методические основы непрерывного профессионального образования строительно-архитектурного профиля / Пед ред, Н.Г.Ничкало. - К.: Международное финансовое агенство, 1997. - 232 с.
67. Гуревич Р.С. Теоретичні та методичні основи організації навчання у професійно-технічних закладах / За ред. С.У.Гончаренка. - К.: Вища школа, 1998. - 229 с.
68. Гурьянова М.П. Сельская школа и социальная педагогика: Пособие для педагогов. - Минск: Амалгея, 2000. - 448 с.
69. Гурьянова М.П. Социально-педагогическая поддержка сельского населения. - М.: Наука, 2000. - 217 с.
70. Гусак П.М. Підготовка соціального педагога: рейтингове навчання // Проблеми педагогічних технологій: 36. наук, праць. - Луцьк, 2002. - Вин. 1. - С. 3-12.
71. Гусак П.М. Підготовка учителя: технологічні аспекти: Монографія / П.М.Гусак. - Луцьк: Волинський держ. ун-т ім. Лесі Українки, 1999. - 278 с.
72. Гусак П.М. Рейтингова оцінка в підготовці соціального педагога // Соціалізація особистості: 36. наук, праць. - К.: НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2002. - С. 86-93.

73. Гусякова Л.Г., Холостова Е.П. Основы теории социальной работы: Учебн. пособие. - М.: Просвещение, 1997. - 188 с.
74. Давыдов Н.И. Забота о детях. Из истории деятельности Совета защиты детей в 1918-1920 годах //История СССР. - 1979. -№ 5, - С. 163-174.
75. Демиденко З.С Социальная педагогика: интеграция педагогики и социологии // Теория и практика социальной работы: отечественный и зарубежный опыт. - М.-Тула, 1993. - С.75-101.
76. Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття). – К.: Радуга, 1994. - 61 с.
77. Деятельность // Большая советская энциклопедия / Гл. ред. А.М. Прохоров. - М.: Советская энциклопедия. - 1972. - Т.8. - С. 528-530.
78. Деятельность // Энциклопедия профессионального образования: В 3-х т. / Под ред. С.Я.Батышева. - М.: АПО, 1998. - Т.1. - С 255.
79. Диагностика профессиональных способностей, система профессионального отбора социальных педагогов и социальных работников: Сб. науч. трудов / Отв. ред. В.Н. Келасьев. - М.: Академия, 1994. - 127 с.
80. Динамов Б.С, Чернилевский Д.В. Формирование модели специалиста: цели обучения // Среднее специальное образование. - 1987. - № 2.- С. 33-35.
81. Дипломированный социальный педагог: специфика профессиональной деятельности и система профессиональной подготовки / Под ред. М.А. Галагузовой. - Екатеринбург: Екатеринбургский гос. ун-т, 1996. - 324 с.
82. Дистервег Ф. Избранные педагогические сочинения. - М., 1956. - 276 с.
83. Дідик М.М. Психолого-педагогічні основи професійної діяльності фахівців соціальної роботи в органах внутрішніх справ України: Дис....канд. пед. н.: 13.00.04. - Тернопіль, 2001. - 190 с.
84. До питання про систему педосвіти. Матеріали про реорганізацію системи і мережі педосвіти. Протоколи, виписки з протоколів, доповідні записки, тези доповідей // Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Фонд 166: Народний комісаріат освіти УРСР, оп. 8, спр. 394, арк. 72-85.
85. Добročинність в Україні: минуле, сучасне, майбутнє // Ресурсний центр розвитку громадських організацій «Гурт» - К., 1998.- 54 с.

86. Довідка управління Міністерству вищої та середньої спеціальної освіти СРСР про хід перебудови роботи педагогічних інститутів УРСР в світлі Закону про народну освіту (21 січня 1961 року) // Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Фонд 166: Народний комісаріат освіти УРСР, оп. 15, спр.3086, арк.1-15.
87. Довідник факультетів/відділень шкіл соціальної педагогіки та соціальної роботи / Упоряд.: І.В.Братусь, І.Д.Зверєва, Г.М.Лактіонова. - К.: Науковий світ, 2002. - 49 с.
88. Долгова Т.П., Іванов В.Г. Особенности профессиональной подготовки работников социальной службы семьи // Проблемы социальной работы в России. - М.: Ин-т Флинта, 1995. - С.76-122.
89. Допрофесійна підготовка // Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. - К.: Либідь, 1997. - 195 с.
90. Допрофессиональная подготовка // Энциклопедия профессионального образования: В 3-х т. / Под ред. С.Я.Батышева. - М.: АПО, 1998.- Т.1.- С. 290.
91. Допрофессиональная подготовка и начальное профессиональное образование социальных педагогов и социальных работников: Науч.-метод, пособие / С.В.Тетерский, И.П.Адушкина, А.И.Арнольдов и др. - Березники Пермской обл., 1997. - 381 с.
92. Доуэлл М. Подготовка социальных работников в США // Магистр. -1994. - № 6. - С. 52-58.
93. Доуэлл М., Шадлоу С. Практика социальной работы. Пер. с англ. /Под ред. Б.Ю. Шапиро. - М.: АО «Аспект Пресс», 1995. - 237 с.
94. Дронь М.И. Концептуальные основы многоуровневой подготовки социальных педагогов и социальных работников в условиях перехода к информационному обществу // Подготовка социальных педагогов и социальных работников: проблемы, тенденции, опыт. - Минск: Народна асвета, 1999. - 254 с.
95. Дубасенюк О.А. Запобіжно-профілактична робота зі спеціальними групами молоді // Проблеми освіти: Наук.-метод. збірник. - Київ, 2003. - Вип. 30. - С. 173-179.
96. Дубасенюк О.А. Социально-педагогические проблемы подготовки будущих учителей // Педагогика безопасности жизнедеятельности человека: Сб. науч. трудов. - №3 / Под ред. Б.Ф. Кваша. - СПб., 2002, - С. 205-215.

97. Дубасенюк О.А. Соціально-виховні аспекти діяльності викладача // Нові технології навчання. - НМЦВО, 2000. - Вип.26. - С. 38-47.
98. Дубасенюк О.А. Теорія і практика професійної виховної діяльності педагога: Монографія / О.А.Дубасенюк. - Житомир: Житомирський держ. ун-т ім. І.Франка, 2005. - 368 с.
99. Дьяченко М.И. Профессиональная ориентация и вовлечение молодежи в систему профессионально-технического образования. - М.: Высшая школа, 1971. - 271 с.
100. Дьяченко М.И., Кандибович Л.А. Психологические проблемы готовности к деятельности. - Минск: Белорусский гос. ун-т, 1976. - 176 с.
101. Елманова В.К. Высшее образование за рубежом (США, Великобритания, Франция, ФРГ, Япония, КНР): Учеб. пособие. - Л.: ЛГУ, 1989. - 49 с.
102. Етичний кодекс соціальних працівників України // Практична психологія і соціальна робота. - 2002. - № 9-Ю. - С. 85-87.
103. Ефимова М.В. Подготовка социальных педагогов и социальных работников в вузах Германии: Дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.08 - теория и методика профессионального образования. - Ярославль, 1997. - 181 с.
104. Євтух М.Б., Сердюк О.П. Соціальна педагогіка: Підручник. - К., МАУП, 2002. - 226 с.
105. Єржабкова Б. Вибрані питання соціальної педагогіки. - Дрогобич: Вимір, 2003. - 364 с.
106. Жидецький Ю. Інтегративні підходи у системі ступеневої професійної освіти // Педагогіка і психологія професійної освіти. - 1999.-№ 2. - С. 58-61.
107. Жидецький Ю., Ковальчук І., Онищемо В. Ступенева професійна освіта: спроба концептуального підходу // Педагогіка і психологія професійної освіти. - 1998. - № 5. - С. 89-95.
108. Заверіко Н.В. Підготовка соціального педагога: зміст та основні напрямки // Соціалізація особистості / За ред. А.Й. Капської. - К.: Національний пед. ун-т ім. М.Драгоманова, 1999. - С. 11-17.
109. Закатнов Д.О., Капустіна О.В. Професійне самовизначення старшокласників: Метод. посібник. - К.: КНЕУ, 2003. - 96 с.

110. Закатнов Д.О., Мельник О.В., Федоришин Б.О. Зміст профорієнтаційної роботи зі старшокласниками. - К., 2003. - 80 с.
111. Закон України «Про вищу освіту» № 2984 ІІІ - від 17.01.2002 // Законодавчі акти України з питань освіти. - К.: Парламентське видавництво, 2004. - С. 168-221.
112. Закон України «Про загальну середню освіту» № 651 -XIV - від 13.05.1999 // Законодавчі акти України з питань освіти. - К.: Парламентське видавництво, 2004. - С. 78-105.
113. Закон України «Про освіту». - № 1060 - XII від 23.05. 1991 // Законодавчі акти України з питань освіти: Парламентське видавництво, 2004. - С. 21-52.
114. Закон України «Про охорону дитинства» № 2402 - ІІІ від 26.04.2001 // Законодавчі акти України з питань освіти.- К.: Парламентське видавництво, 2004. - С. 222-240.
115. Закон України «Про позашкільну освіту».- № 1841 - ІІІ від 22.06. 2000 // Законодавчі акти України з питань освіти.- К.: Парламентське видавництво, 2004. - С. 106-128.
116. Закон України «Про професійно-технічну освіту» № 103/98 - ВР від 10.02.1998 // Законодавчі акти України з питань освіти - К.: Парламентське видавництво, 2004. - С. 129-157.
117. Закон України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» // Відомості Верховної Ради України.- 2001. - № 42. - С. 213.
118. Закони та розпорядження в справі народної освіти за 1920-1930 рр. - Харків, 1931. - 308 с.
119. Занков Л.В. Развитие учащихся в процессе обучения. - М.: Педагогика, 1963. - 184 с.
120. Зарубежный и отечественный опыт социальной работы: Учеб.-метод. пособие. - М.: Социально-технологический институт, 1999. - 264 с.
121. Зверева І Проект «Соціальна освіта в Україні»: інноваційні підходи у фаховій підготовці майбутніх соціальних працівників/ соціальних педагогів // Проблеми педагогічних технологій: 36. наукових праць- Луцьк: Волинський держ. пед. ун-т ім. Лесі Українки, 2003. - Випуск 1.- С. 4-8.
122. Зверева І.Д. Соціально-педагогічна робота з дітьми і молоддю в Україні: теорія і практика: Монографія / І.Д.Зверева. - К.: Правда Ярославичів, 1998. - 333 с.

123. Зверева І.Д. Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю в Україні: Дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.05.- К.,1999.- 451 с.
124. Звіт про роботу педагогічних інститутів Української РСР за 1960-1961 навчальний рік // Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Фонд 166: Народний комісаріат освіти УРСР, оп.15, спр. 3092, арк.1-8.
125. Зеер З.Ф., Павлова А.М., Сышанюк З.З. Модернизация профессионального образования: компетентностный подход: Учеб. пособие. - М.: Московский психолого-социальный институт, 2005. - 216 с.
126. Зимняя И.А. Начало диалога: зарубежный опыт подготовки социальных работников (аналитический обзор выступлений зарубежных специалистов) // Социальная работа: практика в вузовской подготовке социальных работников. - М, 1995. -С. 8-39.
127. Зимняя И.А. Педагогическая психология. - М.: Логос, 1998. -378 с.
128. Зимняя И.А. Подготовка социального работника как многоуровневый процесс // Социальная работа. - 1992. - С. 85-91.
129. Зимняя И.А. Социальная работа как профессиональная деятельность // Социальная работа. - 1992. - Выш.2. - С.115-120.
130. Змеев С.И. Андрагогика: становление и пути развития // Педагогика. - 1995. - №2. - С. 63-65.
131. Золотова Г.Д. Соціально-педагогічна профілактика адиктивної поведінки студентів. - К., 2000. - 137 с.
132. Зязюн І.А. Інтелектуально творчий розвиток особистості в умовах неперервної освіти // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: Монографія / За ред. І.А.Зязюна. - К.: Віпол, 2000. - С. 11-57.
133. Іванова І.Б. Соціально-педагогічна робота з дітьми-інвалідами в системі соціальних служб для молоді : Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. - К., 1998. - 174 с.
134. Каган М.С. Человеческая деятельность. Опыт системного анализа. - М.: Политиздат, 1987. - 325 с.
135. Камінецький Я., Субтельна Г. Профорієнтація як складова ринкової економіки // Педагогіка і психологія професійної освіти. - 1998. -№5 - С. 95-102,

136. Капська А.Й. Професійна підготовка студентів педвузів до виховної роботи: Монографія / А.Й.Капська. - К.: ІЗМН, 1996. - 120 с.
137. Капська А.Й. Соціально-педагогічна діяльність як умова соціалізації особистості // Соціальна педагогіка» - К.: УДССМ, 2000.-С. 14-24.
138. Капська А.Й., Безпалько О.В., Вайнола Р.Х. Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи (модульний курс дистанційного навчання) / А.Й Капська, О.В.Безпалько /Заг. ред. І.Зверєвої, Г.Лактіонової. - К.: Наук. світ, 2001. - 129 с.
139. Капустіна О.В. Педагогічні умови активізації професійного самовизначення старшокласників у навчально-виховній діяльності загальноосвітньої школи: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07.- К., 2004.-198 с.
140. Кашин С.П., Кондратюк И.И., Ципюк Н.М. Совместная учебная работа - эффективный способ обучения слушателей подготовительного отделения // Проблемы высшей школы. - 1989. -Выш. 68.- С. 68-73.
141. Кашкаров Н. Вторая всеукраинская конференция по педобразованию // Путь просвещения. - 1923. - № 7-8. - С. 209-215.
142. Квятковський С.М. Меморандум Європейської комісії "Навчання протягом усього життя" // Теорія і практика управління соціальними системами. - 2002. - № 4. - С. 45-52.
143. Келасьев В.Н. Интегративная концепция человека. -СПб., 1992. - 207 с.
144. Кларин М.Е. Инновационные модели обучения в зарубежных педагогических поисках. - М.: Знание, 1989. - 222 с.
145. Кларин М.Е. Педагогическая технология в учебном процессе: Анализ зарубежного опыта. - М.: Знание, 1989. - 75 с.
146. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения. - Ростов-на-Дону: Ростовский гос. ун-т, 1996. - 285 с.
147. Климов Е.А. Развивающийся человек в мире профессий.- Обнинск: Принтер, 1993. - 57 с.
148. Коваль Л.Г., Зверєва І.Д., Хлєбїк С,Р. Соціальна педагогіка /Соціальна робота: Навч. посібник. - К., 1997. - 392 с.
149. Ковчина І.М. Підготовка до соціально-правового захисту дітей: Навч.-метод, посібник // За заг. ред. А.Й.Капської. - К.: Логос, 2003. - 40 с.

150. Когут С.Я. Підготовка соціального педагога в Україні: досвід, проблеми і перспективи // Вісник Львівського над. ун-ту ім. І.Франка. Серія педагогічна. - 2001. - Вип.15. - С. 109-115.
151. Когут С.Я. Системи професійної підготовки соціального педагога у вищих навчальних закладах освіти України і Польщі (порівняльний аналіз): Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. - Івано-Франківськ, 2005. - 21 с.
152. Кодекс законов о народном просвещении У.С.С.Р.; Утвержденный В.У.Ц.И.К. 2 ноября 1922 г. на основании Постановления III Сессии VI созыва В.У.Ц.ИК от 16 октября 1922 г.: Издание народного комиссариата просвещения У.С.С.Р. - Харьков, 1922.- 77 с.
153. Коджаспирова Г.М., Коджаспиров А.Ю. Педагогический словарь: Для студентов высш. и сред. пед. учебных заведений.- М.: Академия, 2000. - 176 с.
154. Козаков В.А. Самостоятельная работа студентов и ее информационно-методическое обеспечение.- К.: Вища школа, 1990. - 247 с.
155. Козубовська І., Дідик М., Лацанич О. Особливості професійної діяльності фахівців соціальної роботи в органах внутрішніх справ України. - Ужгород: Ужгородський нац. ун-т, 2001. - 180 с.
156. Козубовська І., Керецман В., Полканець Г. Роль і функції соціально-психологічної служби у роботі з сім'єю. - Ужгород: Ужгородський нац. ун-т, 1998. - 173 с.
157. Козубовська І., Пічкарь О. Кадрове забезпечення соціальних служб у Великій Британії: Монографія. - Ужгород: Ужгородський нац. ун-т, 1998. - 392 с.
158. Козубовська І.В., Пічкарь О.П., Добра Д.І. Підготовка спеціалістів для системи соціально-психологічної служби засобами дистанційного навчання // Науковий вісник Ужгородського нац. ун-ту. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. - 1999. - Вип.1. - С.137-141.
159. Козубовська І.В., Сагарда В.В., Пічкарь О.П. Дистанційне навчання в системі освіти. - Ужгород: Ужгородський нац. ун-т, 2001.-290 с,
160. Козубовський В.В., Соціальний захист неповнолітніх у Великій Британії. - Ужгород: Ужгородський нац. ун-т, 2004. - 120 с.

161. Колков В.В. Методологические аспекты формирования теории социальной работы // Работник социальной службы. - 1997.- №1(1),- С. 41-43.
162. Кон И.С. В поисках себя: личность и ее самосознание. - М.: Политиздат, 1984. - 335 с.
163. Конвенції та рекомендації, ухвалені Міжнародною організацією праці (1919 - 1964 рр.). У 2-ох т. - Женева: Міжнародне бюро праці, 1966, - Т.1. - 776 с; - Т.2. - С.779-1560.
164. Концепція державної системи професійної орієнтації населення: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 січня 1994 р. № 48 // Збірник нормативних та методичних матеріалів з питань професійної орієнтації незайнятого населення та інших категорій громадян / Державний центр зайнятості, інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості. - К., 1997. - С. 22-29.
165. Концепція профільного навчання в старшій школі: Затверджена рішенням колегії Міністерства освіти і науки України 25.09.2003 р. № 10/12-2 // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України - 2003. - № 24. - 19 с.
166. Корсак К.В. Світова вища освіта. Порівняння і визнання закордонних кваліфікацій і дипломів: Монографія / За заг. ред. П.В.Щокіна. - К.: МАУП-МКА, 1997. - 208 с.
167. Краевский В.В., Полонский В.М. Методологические характеристики педагогического исследования и критерии оценок его результатов. - Самара: Самарский гос. пед. ин-т, 1992. - 72 с.
168. Красікова Т.І. Теоретико-методологічні засади побудови моделі майбутнього фахівця // Творча особистість у системі неперервної професійної освіти: Мат-ли Міжнар. наук. конф. (17-18 травня 2000 р.). – Харків: Харківський держ. пед. ун-т ім. Г.Сковороди, 2000. - С. 217-222.
169. Кремень В.Г. Освіта і наука в Україні - інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати. - К.: Грамота, 2005. - 448 с.
170. Кремень В.Г. Філософія освіти ХХІ століття // Педагогіка і психологія //Вісник АПН України. - К., 2003. - № 1. - С. 6-16.
171. Кремнева ГЛ Подготовка социальных работников в Великобритании: Дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.08. - М., 1999. - 150 с.
172. Критерии и показатели готовности школьников к профессиональному самоопределению / Под ред. С.Н.Чистяковой, А.Я.Журкиной. - М.: Филология, 1997. - 80 с.

173. Кузьмина Н.В. Методы системного педагогического исследования. - Л.: Ленинградский гос. ун-т. - 172 с.
174. Кузьмина Н.В. Предмет акмеологии. - Л.: Ленинградский гос. ун-т, 1995. - 216 с.
175. Кузьмина Н.Е. Очерки психологии труда учителя. - М.: Педагогика, 1967. - 269 с.
176. Кузьмінський А.І. Теоретико-методологічні засади післядипломної педагогічної освіти в Україні: Автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. - Київ, 2003. - 44 с.
177. Куличенко Р.М. Профессиональное становление и развитие института социальных педагогов в России: Дисс, ... д-ра пед. наук: 13.00.08. -М., 1998. - 399 с.
178. Куличенко Р.М. Социальная работа и подготовка социальных работников в современной России. - Тамбов: Тамбовський гос. пед. ун-т, 1997. - 288 с.
179. Кушнір В.А. Системний аналіз педагогічного процесу: методологічний аспект. - Кіровоград: Кіровоградський держ. пед, ун-т, 2001.-348 с.
180. Кыверялг А.А. Методы исследования в профессиональной педагогике. - Таллин: Валгус, 1980. - 334 с.
181. Лавриченко Н.М. Педагогіка соціалізації: європейські абриси. – К.: Віра ІНСАЙТ, 2000. – 444 с.
182. Лактионова Г.М. Социально-педагогическая работа с женской молодежью в крупном городе: теоретико-методические основы. - К.: Украинский центр духовной культуры, 1998. - 326 с.
183. Лебедев О.Е. Теоретические основы педагогического целеполагания в системе образования: Дисс. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. - М., 2000. - 439 с.
184. Леннеер-Аксельсон Б., Тюлефорс И. Психосоциальная помощь населению / Пер. со швед. - М.: Ин-т социальной работы, 1995. - 232 с.
185. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Политиздат, 1975. - 304 с.
186. Линенко А.Ф. Єдність довузівської та вузівської підготовки майбутніх учителів // Педагогіка і психологія. - 1995. - № 3. - С. 168-172.
187. Лина Ю.А. Профессиональная социально-педагогическая деятельность: принципы, функции специалиста, формы и методы организации социального воспитания // Рабочая книга

- соціального педагога: соціальна педагогіка и соціальна робота. – Орел: Орловський гос. пед. ун-т, 1995. - Ч. 2. - С, 17-24.
188. Лина Ю.А. Соціальний педагог в сфері професійної діяльності // Учені записки соціального інститута. -1998. - № 4. -С. 39-45.
189. Лист начальника департаменту позашкільної освіти С.Русової «До пана Міністра Народної освіти» //Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Фонд 2582: Міністерство народної освіти Української народної республіки, оп.1, спр.141, арк. 20-21.
190. Лігоцький А.О. Система різнорівневої підготовки фахівців в Україні (теоретико-методологічний аспект): Дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. - К., 1997. - 484 с.
191. Лігоцький А.О. Теоретичні основи проектування сучасних освітніх систем, - К.: Техніка, 1997. - 210 с.
192. Лозовецька В.Т. Теоретико-методологічні основи професійного навчання молодшого спеціаліста сільськогосподарського профілю: Дис.... д-ра пед. наук: 13.00.04. - Київ, 2002. - 579 с.
193. Локарева Г.В. Теоретичні та методичні засади застосування художньо-естетичної інформації у підготовці соціального педагога до професійного спілкування: Дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. - Запоріжжя, 2004. - 514 с.
194. Луговий В.І. Педагогічна освіта в Україні: структура, функціонування, тенденції розвитку / За заг. ред. О.Г.Мороза. - К.: МАУП, 1994. - 340 с
195. Лутай В.С. Філософія сучасної освіти: навч. посібник. -К.: Центр «Магістр-8» Творчої спілки вчителів України, 1996. – 256 с.
196. Масленникова В.Ш. Формирование ирофессиональной готовности студентов среднего профессионального учебного заведения к деятельности социального педагога: Дисс.....д-ра пед. наук: 13.00.04.- Казань,1995.- 486 с.
197. Майборода В.К. Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки /1917- 1985pp./. - К.: Либідь, 1992. - 320 с.
198. Максимова Е.Ю. Формирование профессионально-значимых качеств у будущих социальных педагогов: Дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.08. - Казань, 1999.- 210 с.
199. Малько А.О Предметно-сутнісні засади соціальної педагогіки // Теоретико-методологічні аспекти дослідження проблем соціальної педагогіки: Зб. наук, праць: Серія Педагогіка. -

- Харків: Харківський держ. пед. ун-т ім. Г.Сковороди, 2000. - Вип.8. - С. 115-123.
200. Малько А.О. Теоретико-методологічні основи розвитку соціальної педагогіки: Монографія / А.О.Малько. - Харків: Харківська держ. академія культури, 2004. - 280 с.
201. Малькова М.О. Формування професійної готовності майбутніх соціальних педагогів до взаємодії з девіантними підлітками: Автореф, дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 - Луганськ, 2006.- 23 с.
202. Мамрич С.М. Концептуальні засади ступеневої підготовки фахівців у навчально-науково-виробничих комплексах: Метод, рекомендації. - Львів: ОНМЦ ГІТО, 1999. - 12 с.
203. Мардахаев Л.В. Социальная педагогика: концептуальный подход // Социальная педагогика: теория и практика. - Москва: Московский гос. социальный ин-т, 2000. - С. 20-33.
204. Мацкевіч Ю.Р. Підготовка соціальних педагогів до роботи з людьми похилого віку: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. - Луганськ, 2003. - 20 с.
205. Мачуський В.В. Формування готовності старшокласників до професійного самовизначення в позашкільних закладах: Автореф. дис.... канд. пед. наук: 13.00.07. - К., 2001. - 16 с.
206. Международная система образования социальных работников // Энциклопедия социальной работы. В 3 т. Пер, с англ. - М.: Центр человеческих ценностей, 1994. - Т.2. - С. 54-59.
207. Международные организации и службы социального обеспечения // Энциклопедия социальной работы. - М.: Центр человеческих ценностей, 1994. - Т 2. - 379 с.
208. Мельникова І.М. Підготовка фахівців до соціально-педагогічної діяльності в зарубіжних країнах // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: Монографія / За ред. І.А.Зязюна/. - К.: «Віпол», 2000. - 636 с.
209. Методика формирования профессионального самоопределения школьников на различных возрастных этапах / А.Я.Журкина, С.Н.Чистякова, Т.В.Васильев и др. - Кемерово: ОблиУУ, 1996.- 49 с.
210. Методология и методы социально-педагогических исследований //Авт.-сост. С.Я.Харченко, Н. С.Кратинев, А.Н.Лиж, В.А.Кратинова. - Луганск: Альма-матер, 2001. - 216 с.
211. Мигович І.І. Соціальна робота (вступ до спеціальності). - Ужгород: Ужгородський держ. ун-т, 1997. - 190 с.

212. Микитенко Н.О. Професійна підготовка соціальних працівників в університетах Канади: Автореф. дис. ... канд пед. наук: 13.00.04. - Тернопіль, 2006. - 22 с.
213. Митрошенков О.А. Онтология гуманизма и тоталитаризма. - М.: Ин-т Флинта, 1993. - 163 с.
214. Михайлов И.В. Опыт активизации профессионального самоопределения старшеклассников: Автореф. дисс. ... канд. псих. наук: 19.00.07. - М., 1975. - 24 с.
215. Мищик Л.И. Профессиональная подготовка социального педагога (педагогический, психологический и управленческий аспекты). - Запорожье: Запорожский гос. ун-т, 1996. - 183 с.
216. Мищик Л.И., Белоусова З.И., Бойко В.З. Психолого-педагогические проблемы личности. - Запорожье: Запорожский гос. ун-т, 1994. - с. 37-111.
217. Міщик Л.І. Соціальна педагогіка: досвід та перспективи. - Запоріжжя, Запоріжський держ. ун-т. - 1999. - 248 с.
218. Міщик Л.І. Соціальна педагогіка: Навч. посібник. - К.: ІЗМН, 1997. - 140 с.
219. Моделирование // Философский энциклопедический словарь / Гл. ред. Л.Ф.Ильичов. - М.: СовГзнциклопедия, 1989. -815 с.
220. Мороз О.Г., Сластьонін В.О., Гусак П.М. та ін. Навчальний процес у вищій педагогічній школі: Навч. посібник // За заг. ред. акад. О.Г.Мороза. - К.: Національний пед. ун-т ім. М.Драгоманова, 2001. - 337 с.
221. Мудрик А.В. Введение в социальную педагогику. - М.: Наука, 1997.- 213 с.
222. Мудрик А.В. Социальная педагогика: Учеб. пособие для студ. пед. вузов / Под ред. В.А. Сластенина. - М.: Академия, 1999. - 196 с.
223. Мустаева Ф.А. Социальная педагогика: Учебник для ву-зов, - М.: Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2003.-528 с.
224. Мухаметзянова Г.В. Гуманизация и гуманитаризация средней и высшей технической школы. - Казань: Информационный центр ИСО РАО, 1996. - 326 с.
225. Навчальна програма з соціальної педагогіки для спеціальності «Соціальна педагогіка та практична психологія» / Укладачі Конончук А.І., Суховєєва Н.М. - Ніжин: Ніжинський держ. пед. ун-т, 2001, - 24 с.

226. Нагавкии Л.С., Крокинская О.К., Косабущая с. А. Социальный педагог: Введение в должность: Материалы для работников образовательных учреждений. - Спб., 2000. - 269 с.
227. Наторп Пауль. Социальная педагогика. - М., 1912. - 356 с.
228. Наукова школа - центр професійної підготовки педагогічних кадрів: Науковий збірник / За ред. проф. О.А.Дубасенюк. Вид. 2. - Житомир: Житомирський держ. ун-т ім. І.Франка, 2005. - 418 с.
229. Національна доктрина розвитку освіти: Затв. Указом Президента України від 17 квітня 2002 р. № 347 // Дошкільне виховання.- 2002.- №7.-С.4-9.
230. Некрасов А. Развитие концепции социального благосостояния и подготовка специалистов в области социальной работы за рубежом // Русский журнал социальной работы. - М., 1997. - №1/5. -С. 144-152.
231. Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи/ Монографія / За ред. І.А.Зязюна, - К.: Віпол, 2000. - 636 с.
232. Неперервна професійна освіта: філософія, педагогічні парадигми, прогноз: Монографія / В.П.Андрущенко, І.А.Зязюн, В.Г.Кремень, с. Д.Максименко, Н.Г.Ничкало, О.Сисоєва, Я.В.Цехмістер, О.В.Чалий / За ред. В.Г.Кременя. - К.: Наукова думка, 2003.- 853с.
233. Никитина Л.Е. Социальная педагогика: Учебн. пособие для вузов. - М.: Академический проект, 2003. - 272 с.
234. Ничкало Н.Г. Неперервна професійна освіта як філософська та педагогічна категорія // Неперервна професійна освіта: теорія і практика: наук.-метод. журнал. - К. - 2001. -Вип.І.-С. 10-21.
235. Ничкало Н.Г. Професійна педагогіка і соціальна робота в системі неперервної освіти / Н.Г.Ничкало // Соціальна робота: теорія, досвід, перспективи: Мат-ли Міжнар. наук.-практ. конф. (21-22 жовтня 1999 р.). - Ужгород, 1999. - Ч.ІІ. - С. 121-127.
236. Ничкало Н.Г. Соціальна педагогіка: перспективи досліджень / Під кер. Н.Ничкало, Б.Мак Кенті // Реформування соціальних служб в Україні: сучасний стан та перспективи: мат-ли Міжнар. наук.-практ. конф. (5-7 червня 2002 р.). - Львів, 2003. -С. 150-156.
237. Ничкало Н.Г. Сучасні тенденції і проблеми неперервної професійної освіти / Н.Г.Ничкало // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: Зб. наук. праць /

- АПН України. Інститут педагогіки і психології професійної освіти. – К.: Вінниця, 2000. -С. 7-14.
238. Ничкало Н.Г. Теоретико-методологічні проблеми і перспективи розвитку досліджень з неперервної професійної освіти // Неперервна професійна освіта: теорія і практика: Зб. наук, праць / За ред. І.А.Зязюна та Н.Г. Ничкало. - К., 2001. - Ч.І. -С. 35-43.
239. Ніколаєнко С.М. Стратегія розвитку освіти України: початок ХХІ століття. – К.: Знання, 2006. - 253 с.
240. Нісімчук А.С., Падалка О.С., Шпак О.Т. Сучасні педагогічні - технології: Навч. посібник. - К.: Просвіта, 2000.- 368 с.
241. Образование в области социальной работы в России / Ред. кол. В.А.Галичин, А.В.Соловьев. Б.Ю.Шапиро и др. - М., 1996. -64с.
242. Образование и подготовка на протяжении всей жизни: мост в будущее: материалы Второго Международного Конгресса ЮНЕСКО по техническому и профессиональному образованию, г. Сеул, Республика Корея, 26-30 апреля 1999 г. – Астана: Министерство здравоохранения, образования и спорта Республики Казахстан, 1999. – 88 с.
243. Обучение практике социальной работы: Международный взгляд и перспектива / Под ред. М.Дозла и с. Шадлоу; Пер. с англ. под ред. КХБ.Шапиро. - М.: Аспект Пресе, 1997. - 223 с.
244. Обучение социальной работе в России: Программы и технологии.– Ч. II: Педагогика социальной работы. - М.: Ассоциация социальных педагогов и социальных работников РФ, 1997. - 262 с.
245. Обучение социальной работе: Преемственность и инновации / Под ред. Ш.Рамон, Р.Сарри. Перевод с англ. под ред. Ю.Б.Шапиро. - М.: Аспект Пресе, 1996. - 157 с.
246. Обучение социальной работе: состояние и перспективы. Материалы Международных Конгрессов Школ социальной работы. - М.: АСПИСР РФ, 1997. - 283 с.
247. Общие основы методики социальной работы / Под ред. Г.Н.Филонова. - М.: Академия, 1996. -170 с.
248. Овчарова Р. В. Справочная книга социального педагога: учебное пособие / Р. В. Овчарова – М. : ТЦ Сфера, 2002. – 412 с.
249. Огнев'юк В.О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку. - К.: Знання України, 2003. - 448 с.
250. Організація наскрізної практики студентів за спеціальністю 6.010106 «Соціальна педагогіка» (методичні рекомендації) / За

- заг.ред. Капської А.Й. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2009. – 32 с.
251. Організація партнерства у місцевих громадах / Т.Г.Басюк, О.В.Безпалько, І.В.Братусь та ін.: метод. реком. для практиків соціальної сфери / За заг.ред. І.Д.Зверєвої. – К.: Наук.світ, 2006. – 43 с. – с. 21-23.
252. Орієнтовний перелік робіт та професій, де є потреба у професійному відборі: Лист Міністерства праці України від 15.04.1994 р. № 306-1348 та Державного комітету України по нагляду за охороною праці від 15.04.1994 р. № 01-14/73 // Збірник нормативних та методичних матеріалів з питань професійної орієнтації незайнятого населення та інших категорій громадян / Державний центр зайнятості. Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості. - К., 1997. - С. 55-58.
253. Освіта України за роки незалежності: стан, факти, події / За заг. ред. В.Г.Кременя. - К.: Вища школа, 2001. – 159 с.
254. Освітньо-професійна програма вищої освіти за професійним спрямуванням: 6010106. Соціальна педагогіка. -Запоріжжя: Запорізький держ. ун-т, 1997. - 14 с.
255. Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу (документи і матеріали 2003-2004 рр.) /За ред., В.Г.Кременя. - Київ-Тернопіль: ТДПУ, 2004. - 147 с.
256. Отчет Народного Комиссариата просвещения за 1921 год, - Харьков, 1922. - 64 с.
257. Отчет о деятельности народного комиссариата просвещения за 1922/23 учебный год. Гл. 3. Социальное воспитание // Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Фонд 166: Народний комісаріат освіти УРСР, оп.3, спр.24, арк.8.
258. Пальчевський С.С. Соціальна педагогіка : навч. посібник. - Київ: Кондор, 2005. - 560 с.
259. Панагушина О.Є. Соціально-педагогічна робота з учнями підліткового віку: Методичні рекомендації. - Херсон, 2006. - 40 с.
260. Панов А.М. Социальное обслуживание населения и социальная работа за рубежом. - М.: Педагогика, 1994. - 195 с.
261. Панок В.Г. Концепція національної соціально-психологічної служби // Педагогіка і психологія. - 1994. - №2(3). -С. 17-27.

262. Пасічняк Р.Ф. Вплив особистісного самовизначення людини на формування її професійних здібностей // Психологія професійної діяльності і спілкування / За ред. Д.Е.Орбан, Д.М.Гринджука. - К.: Преса України, 1997. - С. 45-49.
263. Пащенко Д.І. До організації освітньо дозвільнєвої діяльності учнівської молоді. – К.: А.Л.С.Д., 1998. - 79 с.
264. Педагогические практики : [учебное пособие / авт.-сост.: А.К. Лукина, И. Ю. Кудинова] – Красноярск: Изд-во Красноярского государственного университета, 2005. – 128 с.
265. Педагогічна майстерність: підручник / І.А.Зязюн, Л.В. Карамущенко, І.Ф.Кривонос та ін. / За ред. Г.А.Зязюна. - 2-е вид., доповн. і перероблене. - К.: Вища школа, 2004. - 422 с.
266. Педагогічна практика: [навч.-метод. посіб. / уклад.: А.В. Іванченко, О. А. Дубасенюк, А. А. Сбруєва, О. Є. Антонова]. – Житомир : ЖДУ, 2005. – 126 с.
267. Педагогічні технології у неперервній професійній освіті: монографія / С.О. Сисоєва, А.М. Алексюк, П.І. Воловик та ін.; За ред. С.О. Сисоєвої: АПН України. Інститут педагогіки і психології професійної освіти. - К., 2001. - 503 с.
268. Педагогічні технології: навч. посібник для вузів / О.С. Падалка, А.М. Нісімчук та ін. – К.: Українська енциклопедія, 1995. -191с.
269. Первушина А.В. Формування риторичних умінь у майбутніх соціальних педагогів: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. - Тернопіль, 2002. - 248 с.
270. Перспективы развития системы непрерывного образования / Под ред. Б.С. Гершунского. - М.: Педагогика, 1990. - 224 с.
271. Петренко В. Практична підготовка соціальних педагогів до особистісно-орієнтованого виховання / Вікторія Петренко // Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. пр. / Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. – Чернівці: Рута, 2006. – Вип. 316: Педагогіка та психологія. – С. 125–128.
272. Печенко І.П. Соціалізація дітей в умовах сільських навчально-виховних комплексів /"Загальноосвітній навчальний заклад – дошкільний навчальний заклад/" : Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.08 / І.П. Печенко ; Ін-т пробл. виховання АПН України. – К., 2003. – 21 с.
273. Підготовка до професійного навчання і праці (психолого-педагогічні основи): Навч.-метод. посібник / За ред. Г.О.Балла, Н.С.Перепелиці, В.В.Рибалка. - К.: Наукова думка, 2000. - 188 с.

274. Пічкарь О.П. Система підготовки фахівців соціальної роботи у Великій Британії: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. -Тернопіль, 2002. - 198 с.
275. Платонова Н.М. Дидактика соціального образования: особенности обучения социальной работе. – СПб.: С.-Петербургский ун-т, 2001. - 168 с.
276. Плоткин М.М., Ширинский В.И. Семейное неблагополучие как фактор девиантного поведения детей / М.М. Плоткин, В.И. Ширинский // Семья в России. -1997.-1.- 90-102.
277. Поваренков Ю. П. Психологическое содержание профессионального становления человека / Поваренков Ю. П. – М. : Изд-во УРАО, 2002. – 160 с].
278. Подготовка // Энциклопедия профессионального образования: В 3-х т. / Под ред. с. Я.Батышева. - М.: АПО, 1998. - Т.2. -С.272.
279. Подготовка социальных педагогов и социальных работников: опыт, тенденции развития: Мат-лы Респуб. науч.-метод. конф. (10-11 апреля 1996 г.). – Минск : Технология, 1996. -63 с.
280. Полещук Н.Н., Бразовская Т.И. Организационно-педагогические проблемы подготовки социальных педагогов в условиях педагогического колледжа. - Минск: Народна асвета, 1999. -254 с.
281. Полищук В.А. Инновационные технологии в процессе подготовки социальных педагогов // Педагогика высшей и средней школы. Сб. науч. работ Криворожского государственного педагогического ун-та. - 2004. - Вмп. 9. - С. 359-362.
282. Поліщук В. Соціально-педагогічна діяльність у контексті цінностей українського народу / Віра Поліщук // Вісник Чернівецького університету. – 2003. – №6. – С.12
283. Поліщук В.А. Вплив міжнародних проектів і програм на процес становлення та розвитку соціальної освіти в Україні: з досвіду роботи Тернопільського педуніверситету // Гуманітарні науки: Наук.-практ. журнал. – Педагогічна преса. - 2003. - № 2 (6). - С. 104-109.
284. Поліщук В.А. Діагностика придатності абітурієнтів до опанування професією соціального педагога // Педагогіка і психологія професійної освіти: Наук.-метод. журнал. - Львів, 2002. - № 4. - С. 85-97.
285. Поліщук В.А. Етичний компонент у змісті професійної підготовки соціального педагога // Наукові записки

- Тернопільського державного педагогічного ун-ту ім. В.Гнатюка. Серія: Педагогіка. -2002 р.-№ 10. -С. 37-41.
286. Поліщук В.А. Концептуальні засади моделі підготовки соціально-педагогічних кадрів в Україні / В. А. Поліщук // Соціальна робота в Україні на початку ХХІ століття : проблеми теорії і практики: Матеріали доповідей на Міжнародній науково-практичній конференції 29-31 жовтня 2002 року. – К., 2002. – С. 59–68.
287. Поліщук В.А. Концептуальні моделі післядипломного навчання соціальних працівників і соціальних педагогів // Наукові записки Вінницького державного педагогічного ун-ту ім. М.Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. - 2001. - Вип.4. -С. 32-40.
288. Поліщук В.А. Місце неперервної практики в цілісній системі підготовки соціальних педагогів // Вісник Львівського національного ун-ту ім. І.Франка, Серія педагогічна. - 2001. - Вип 15. -С. 116-125.
289. Поліщук В.А. Практична підготовка спеціалістів із соціальної роботи в університетах Великобританії / В. А. Поліщук // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. – 2000. – № 3. – С. 68–74.
290. Поліщук В.А. Професійна підготовка соціальних педагогів. Зб. статей // Проблеми сучасної педагогічної освіти: Зб. статей. Серія: Педагогіка і психологія, - К.: Пед. преса, 2000. - 4.2. - С. 67-74.
291. Поліщук В.А. Професійна підготовка фахівців соціальної сфери: зарубіжний досвід. – Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2003. – 178 с.
292. Поліщук В.А. Соціальний педагог у сфері професійної діяльності / В. А. Поліщук // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка.– 2001.– №1.– С. 153–161.
293. Поліщук В.А. Філософія професійної діяльності соціального педагога // Науковий вісник Ужгородського національного ун-ту. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. - 2005. - Вип.8. - С. 137-140.
294. Полный Сводъ Законовъ Российской империи: В 2-х кн. -СПб., 1911. - Кн.2 - С. 1714,1853.

295. Положення про дитячі установи соціального виховання. -Харків: ТИПО-ЛІТОГРАФІЯ Народного комиссариалга просвещения. - Харків, 1923. - 50 с.
296. Положення про організацію професійної орієнтації населення: Наказ Міністерства освіти України та Міністерства соціального захисту населення України від 31.05.1995 р. № 27/169/79 // Збірник нормативних та методичних матеріалів з питань професійної орієнтації незайнятого населення та інших категорій громадян / Державний центр зайнятості. Інститут підготовки кадрів Державної служби зайнятості. - К., 1997. - С. 30 41.
297. Положення про професійну орієнтацію молоді, яка навчається: Наказ Міністерства освіти України, Міністерства праці України, Міністерства у справах молоді і спорту України від 02.06.1995 р. № 159/130/1526 // Збірник нормативних та методичних матеріалів з питань професійної орієнтації незайнятого населення та інших категорій громадян / Державний центр зайнятості. Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості. - К., 1997. -С. 46-50.
298. Положення про психологічний кабінет дошкільних, загальноосвітніх та інших навчальних закладів // Інформаційний збірник Міністерства освіти України. - 2002. - № 1. - С. 18-21.
299. Положення про психологічну службу системи освіти України: Наказ Міністерства освіти України від 03.05.1999 р. № 127 // Інформаційний збірник Міністерства освіти України. - 2000. - № 6.-С. 3-12.
300. Пономаренко О.В. Педагогічні умови формування професійно-етичної культури соціального педагога: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. - К., 2001. - 20 с.
301. Понятійно-термінологічний словник з соціальної роботи: / Уклад. І.В. Козубовська, І.І. Мигович, В.В. Сагарда та ін. / Заг. ред. І.В. Козубовської, І.І. Миговича. – Ужгород: Мистецька лінія, 2001. – 152 с.
302. Попович Г.М. Соціальна робота в Україні і за рубежом: навч.-метод. посібник. - Ужгород: Гражда, 2000. -134 с.
303. Права человека и работа в социальной сфере: Пособие для училищ по подготовке социальных работников и для работников социальной сферы. - Нью-Йорк и Женева: ООН, 1995. - 133 с.

304. Практикум з педагогіки: навч. посібник. – Вид. 3., перер. і доп. / За заг. ред. О.А.Дубасенюк. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 464 с.
305. Предмет и функции социальной педагогики. - Тюмень: Тюменский гос. ун-т, 1998. - 132 с.
306. Пригожий А.И. Нововведения: стимулы и препятствия. -М.: Просвещение, 1989. - 173 с.
307. Притулки для неповнолітніх: статус та особливості роботи : Матеріали на допомогу працівникам притулків для неповнолітніх. – К., 1998. – 152с.
308. Про атестацію практичних психологів (соціальних педагогів) загальноосвітніх навчальних закладів та центрів практичної психології і соціальної роботи: Лист Міністерства освіти і науки України від 13.12.2001 р. № 1/9 - 439 // Інформаційний збірник Міністерства освіти України. - 2001. - № 24. - С. 24-26.
309. Про виконання Постанови ЦК КП України і Ради Міністрів Української РСР від 20.10.1956 р. «Про заходи по подальшому розвитку мережі шкіл-інтернатів в Українській РСР»: Наказ МО УРСР № 500 від 13.11.1956 р. // Збірник наказів та розпоряджень Міністерства освіти Української РСР. - 1956 р. - № 24. - С. 2-6.
310. Про забезпечення розвитку психологічної служби в системі освіти України: Наказ Міністерства освіти і науки України та Академії педагогічних наук України від 15 серпня 2001 р. №: 592/33 // Інформаційний збірник Міністерства освітні науки України. -2002.-№1.-С. 15-17.
311. Про затвердження переліку факультетів і спеціальностей широкого профілю педагогічних інститутів Української РСР: Наказ Міністерства освіти УРСР від 6 жовтня 1956 р. № 451 // Збірник наказів та розпоряджень Міністерства освіти Української РСР. – 1956 р.-№ 22.-С. 3-12.
312. Про поліпшення роботи дитячих будинків і патронування Дітей сиріт в Українській РСР: Наказ МО УРСР № 357 від 04.08.1956 р. // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – 1956 р. - № 16. - С. 18-20.
313. Про реорганізацію мережі й системи педагогічної освіти № 16256/21: Протокол № 25/677 засідання Ради Народних Комісарів УСРР з 11.08.1930 (м. Харків) // Центральний державний архів вищих органів влади та управління України.

- Фонд 34: Матеріали Вищих Органів УРСР. Протоколи РНК УСРР. оп.14, спр. 53, арк.159-160.
314. Про стан і перспективи розвитку психологічної служби системи освіти України: Рішення колегії Міністерства освіти і науки України № 5/6-3 від 23.04.04 // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2004. – № 11. – С. 13-24.
315. Проблеми інновації у сучасній професійній освіті: методологія, теорія, практика: монографія / За ред. І. Козловської та Я. Кміта. – Львів: Сполом, 2004. – 244 с.
316. Прогнозирование // Энциклопедия профессионального образования: В 3-х т. / Под ред. С.Я. Батышева. – М.: АПО, 1998. – Т.2. – С. 337.
317. Програма лекцій по позашкільній освіті для учительських семінарій і інститутів // Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Фонд 2582: Міністерство народної освіти Української народної республіки, оп.1, спр.141, арк 20.
318. Програма УДЦССМ щодо підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників системи Центрів ССМ на 2016-2017 рр. – К.: ДЦССМ, 2016. – 18 с.
319. Програми практик зі спеціальності “Соціальна педагогіка і практична психологія»: Методичний посібник / Керівник групи упорядників: Б. Ковбас. Упорядники: С. Недільський, Р. Зозуляк, Г. Лемко. – Івано-Франківськ, 2006. – 78 с.
320. Проскура А. В. Возрастные аспекты формирования психологической готовности к труду / А. В. Проскура // Психология : Респ. науч.-метод. зб. – К. : Рад. школа, 1985. – Вып. 24. – С. 34–42.
321. Професійна освіта в зарубіжних країнах: порівняльний аналіз: монографія / За заг. ред. Н.Г. Ничкало, В.О. Кудіної. – Черкаси: Вибір, 2002. – 322 с.
322. Професійна освіта: Словник: Навч. посібник / Укл. С.У. Гончаренко та ін. / За ред. Н.Г.Ничкало. – К.: Вища школа, 2000. – 380 с.
323. Профессиональная деятельность // Энциклопедия профессионального образования: В 3-х т. / Под ред. С.Я. Батышева. – М.: АПО, 1998, – Т.1. – С. 256.
324. Профессиональная деятельность социального работника: содержание и организация. – М.: Ин-т молодежи, 1993. – 36 с.

325. Профессиональная подготовка // Энциклопедия профессионального образования: В 3-х т. / Под ред. С.Я. Батышева. – М.: АПО, 1998. – Т.2. – С. 390.
326. Профессиональная пригодность // Энциклопедия профессионального образования: В 3-х т. / Под ред. С.Я. Батышева. -М., АПО, 1998. - Т.2. - С. 390.
327. Профессиональное образование // Энциклопедия профессионального образования: В 3-х т. / Под ред. С.Я. Батышева. – М.: АПО, 1998. - Т.2. - С. 414.
328. Профессиональное самоопределение // Энциклопедия профессионального образования: В 3-х т. / Под ред. С.Я. Батышева. – М.: АПО, 1998. – Т.2. – С. 419.
329. Профессиональные ассоциации по интересам // Энциклопедия социальной работы. В 3 т. Пер. с англ. – М.: Центр человеческих ценностей, 1994. - Т.2. - С. 353 -357.
330. Профессиональные роли и функциональные обязанности социального работника (на примере США). – М.: Ин-т молодежи, 1992. – 178 с.
331. Профессиональная педагогика: Учебн. для студентов, обучающихся по педагогическим специальностям и направлениям. – М.: Ассоциация «Профессиональное образование», 1999. – 904 с.
332. Психологія: Підручник для студентів інститутів фізичної культури/ Под ред. П.А. Рудика. – М.: ФиС, 1974. – 510 с.
333. Райгородский Д. Я. Практическая психодиагностика. Методика и тесты : учебное пособие / Райгородский Д. Я. – Самара : Изд. дом «БАХРАХ-М», 2002. – 672 с.
334. Реан А. А., Бордовская Н. В., Розум С. И. Психология и педагогика. СПб.: Питер, 2002. – 432 с.: ил. – (Серия "Учебник нового века").
335. Рибалко Л. С. Діагностика якості підготовки майбутнього вчителя до професійної самореалізації на акмеологічних засадах / Л. С. Рибалко // Соціальна робота в Україні : теорія і практика. – 2007. – №4. – С. 21–29.
336. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии : [монографія] / С. Л. Рубинштейн – М. : Педагогика, 1973.– 427 с.
337. Рубцов В. В. Психологические основы исследования совместных учебных действий у детей (К вопросу о рефлексивных механизмах происхождения учебно-

- познавательного действия) / В. В. Рубцов // Проблемы рефлексии. – Новосибирск, 1987. – С. 76–84.
338. Рыбников Н.А. Автобиографии как психологические документы // Психология. –1930.– Т. 3. – Вып. 4. – С. 440-458.
339. Сейко Н. А. Соціальна педагогіка. Курс лекцій : навчально-методичний посібник / Н. А. Сейко – Житомир : ЖДУ, 2002. – 259 с.
340. Сидоров В.Н. Деятельность социального работника: роли, функции и умения. – М.: СТИ МГУС, 2000. – 90 с.
341. Тверезовська Н.Т. Практика студентів у соціальних установах України [текст] : навч. посіб. / Н.Т. Тверезовська, Л.А. Сатановська. – К. : «Центр учбової літератури», 2014. – 378 с.
342. Харченко С.Я. Робота соціального педагога з дітьми девіантної поведінки / С.Я. Харченко, Н.П. Краснова. – 2-ге вид. – Х.: Основа, 2012. – 143 с.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Завдання на практику

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Завідувач кафедри соціальної
педагогіки та інформаційних
технологій в освіті

(підпис)

(ПІБ)

Гуманітарно-педагогічний факультет

ЗАВДАННЯ НА ПРАКТИКУ

Студенти(-ки) _____

Спеціальність 123 «Соціальна робота»

Курс 2 група _____

Вид практики: навчальна (соціально-педагогічна)

Термін проходження практики: з «____» _____ 20____ р. по «____»
_____ 20____ р.

Наказ на практику: № _____ від «____» _____ 20____ р.

База практики: _____

Перелік обов'язкових завдань:

1. Участь у настановній конференції з питань організації і проведення практики на базі Університету (отримання щоденника, орієнтовного календарного плану, завдань практики, повідомлення).
2. Участь у настановних зборах на місцях практики.
3. Знайомство з керівниками установи, керівником від бази практики, персоналом.
4. Складання індивідуального плану роботи на весь період практики (з керівником бази практики).
5. Вивчення нормативно-правової документації.
6. Проходження інструктажу з техніки безпеки.
7. Ознайомлення з місцем, графіком роботи та вимогами до неї.
8. Ознайомлення з діяльністю установи, метою та змістом її роботи, завданнями, напрямками, структурою діяльності.
9. Вивчення плану роботи установи.
10. Виконання різних видів робіт відповідно до визначених завдань практики та плану роботи установи.
11. Відвідування та аналіз соціально-педагогічних заходів, що проводяться установою (2 – індивідуальний та груповий).

12. Участь у розробці змісту та сценаріїв соціально-педагогічних заходів відповідно до плану роботи установи (2 заходи).
13. Участь у проведенні соціально-педагогічних заходів відповідно до плану роботи установи (2 заходи).
14. Підготовка звітних матеріалів про проведені заходи.
15. Здійснення аналізу соціально-педагогічних ситуацій, що виникли в даній установі під час практики, обґрунтування шляхів їх розв'язання (2 ситуації).
16. Збір і опрацювання матеріалу для написання творчого завдання.
17. Підготовка звіту про проходження навчальної (соціально-педагогічної) практики.
18. Захист практики.

Тема індивідуального завдання _____

Керівник пактики від ЗВО _____
(підпис) (ПІБ)

Завдання прийняв до виконання _____
(підпис студента) (ПІБ студента)

«____» _____ 20__ р.

Кутовий штамп
підприємства, організації, установи

ПОВІДОМЛЕННЯ

студент **Національного університету біоресурсів і природокористування України**

Братчиков Вадим Сергійович

(прізвище, ім'я, по батькові)

гуманітарно-педагогічного факультету, спеціальності «Соціальна педагогіка», 2 курсу

(ІНІ, факультет, напрям підготовки (спеціальність) курс,

прибув «___» _____ 2017 р. до Київського міського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді

(назва підприємства, організації, установи)

і приступив до виконання програми практики.

Наказом по підприємству (організації, установі) від «___» _____ 2017 р.

№ _____ студент Братчиков Вадим Сергійович зарахований на посаду практикантом

(штатну, дублером, штатну роботу,

практикантом)

Керівником практики від підприємства (організації, установи) призначено

(посада, прізвище, ім'я, по батькові)

Відповідальність за проведення інструктажу з охорони праці та безпеки життєдіяльності покладено на _____

(посада, прізвище, ім'я, по батькові)

Керівник підприємства (організації, установи)

(підпис)

(посада, прізвище, ім'я, по батькові)

Печатка (підприємства, «___» _____ 2017 р.
організації, установи)

Керівник практики від Національного університету біоресурсів і природокористування України

кафедра соціальної педагогіки та інформаційних технологій в освіті

(назва кафедри)

(підпис)

професор кафедри Тверезовська Ніна Трохимівна

(посада, прізвище, ім'я, по батькові)

«___» _____ 2017 р.

Титульна сторінка звіту про практику

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОСВІТІ

ЗВІТ
про проходження навчальної
(соціально-педагогічної) практики

студента(-ки): 2 курсу _____ групи
спеціальності «Соціальна робота»

(прізвище, ім'я, по батькові)

Керівник практики від університету:

(прізвище та ініціали)

Керівник практики від установи:

(прізвище та ініціали)

Національна шкала _____

Кількість балів _____ Оцінка ECTS _____

Члени комісії: _____ (_____
(підпис) (прізвище та ініціали)

_____ (_____
(підпис) (прізвище та ініціали)

_____ (_____
(підпис) (прізвище та ініціали)

КИЇВ-20__

Орієнтовна структура звіту студента про практику

Титульний аркуш

ЗМІСТ

ВСТУП (актуальність проходження навчальної (соціально-педагогічної) практики, мета і завдання практики відповідно до конкретної установи, терміни та місце проходження практики)

Розділ 1. (Назва установи) ЯК ІНСТИТУТ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ

- 1.1. Функції, мета, завдання установи
- 1.2. Структура установи
- 1.3. Напрями роботи установи
- 1.4. План роботи установи на поточний рік

Висновки до першого розділу

Розділ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (назва установи)

- 2.1. Соціально-педагогічна характеристика заходів, проведених установою
- 2.2. Аналіз соціально-педагогічних ситуацій (під час практичної діяльності студентів) та шляхів їх розв'язання
- 2.3. Сценарії соціально-педагогічних заходів, що готувалися за безпосередньої участі практиканта з аналізом результатів
- 2.4. Розробка плану соціальної профілактики/соціальної допомоги/соціального захисту (відповідно до індивідуального завдання)

Висновки до другого розділу

ВИНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

ДОДАТКИ

Щоденник проходження практики

Міністерство освіти і науки України
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

**ЩОДЕННИК
НАВЧАЛЬНОЇ (СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ)
ПРАКТИКИ**

Студента(ки) Волощенко Катерини Ігорівни

Спеціальність 6.010106 «Соціальна педагогіка»

Курс другий група СП-1502

Термін практики з «12» червня 2017 р. до «30» червня 2017 р.

База практики Київський центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді

Наказ на практику: № 1038 «С» від «24» травня 2017 р.

МП

Прибув на базу практичного навчання « » 2017 р.

Інструктаж з охорони праці та техніки безпеки проведено

« » 2017 р.

(підпис відповідальної особи)

ПАМ'ЯТКА СТУДЕНТУ

1. Студент перед відправленням на практику повинен пройти інструктаж з охорони праці та безпеки життєдіяльності на робочих місцях відповідальним від кафедри соціальної педагогіки та інформаційних технологій в освіті.
2. До початку проходження практики студент повинен отримати:
 - направлення на практику;
 - щоденник практики;
 - завдання на практику.
3. Прибувши на базу практики, відповідно до навчального плану, студент повинен скласти індивідуальний план роботи, пройти інструктаж з охорони праці та техніки безпеки, ознайомитись з робочим місцем, правилами експлуатації оргтехніки, іншого устаткування, занести дані до щоденника.
4. Під час проходження практики студент зобов'язаний чітко дотримуватися правил внутрішнього розпорядку установи (організації).
5. Під час проходження практики студент щоденно здійснює аналіз виконаних завдань, коротко анотує підсумки виконаної роботи. Записи з виконання індивідуальних завдань ведуться у розділі «Робочі нотатки».
6. Після закінчення практики на кафедру соціальної педагогіки та інформаційних технологій в освіті студент здає: щоденник практики та звіт, підписані керівниками та завірені печатками; характеристику, завірену керівником установи, де студент проходив практику.
7. Навчальна практика студента оцінюються згідно з Положенням про організацію навчального процесу НУБіП України, заноситься до залікової книжки та відомості.
8. Студент, який не виконав вимог практики та отримав негативний відгук про роботу або незадовільну оцінку під час захисту звіту, направляється на практику повторно під час канікул за власний рахунок. У разі, якщо студент не виконав вимог практики до підписання перевідного наказу, він відраховується із числа студентів як такий, що не виконав навчального плану.

Графік проходження практики

№ поp	Дата	Назва підрозділу	Робота, що запланована для виконання	Підпис керівника про виконання
1				
2				
3				
4				
5				
6				
7				
8				
9				
10				
11				
12				
13				
14				
15				

Керівник практики від установи _____ (_____)
(підпис) (ПІБ)

Керівник практики від ВНЗ _____ (Тверезовська Н.Т.)
(підпис) (ПІБ)

МП

[illegible]

This image shows a blank sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

MII

- загальне виконання студентом запланованого графіку практики;
- ступінь сумлінності, вправності, дисциплінованості, творчості

This image shows a blank sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

Керівник практики від ВНЗ _____ (Тверезовська Н.Т.)
(підпис) (ПІБ)

МП

[illegible]

(підпис)

(Волощенко К.І. _____)
(ПІБ)

ВИМОГИ

до звітування про практику

Під час навчальної (соціально-педагогічної) практики студент працює за індивідуальним планом, веде **щоденник**, де відображає зміст проведеної роботи, записує спостереження, роздуми, а також зауваження або побажання керівників практики.

Після закінчення терміну проходження навчальної (соціально-педагогічної) практики студент подає таку документацію:

- щоденник практики;
- індивідуальний план;
- звіт про проведену роботу;
- творче завдання;
- характеристику.

Документація здається керівнику практики від університету.

Підсумком проходження студентом навчальної (соціально-педагогічної) практики є виконання належним чином поставлених програмою індивідуальних завдань, оформлених письмово.

Звіт з проходження навчальної (соціально-педагогічної) практики захищається студентом на загальній конференції перед комісією, склад якої призначається завідувачем кафедри. До складу комісії входять декан факультету та його заступники, завідувач кафедри, керівники практики від університету і, по можливості, від баз практики, науково-педагогічні працівники кафедри.

Період захисту звіту з навчальної (соціально-педагогічної) практики призначається в останній день її проходження. Дата захисту призначається попередньо завідувачем кафедри та затверджується наказом ректора.

Конференція, присвячена проходженню навчальної (соціально-педагогічної) практики, проходить в університеті до 10 вересня. Студенти наочно представляють матеріали (газети, фотоматеріали, презентації, дитячі поробки тощо), які підтверджують проходження ними практики.

Відгук установи про практиканта

**КИЇВСЬКИЙ МІСЬКИЙ ЦЕНТР СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ ДЛЯ
СІМ'Ї, ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ**

03057, м. Київ-57, вул. О. Довженка, 2 тел./факс: (044) 458-27-67, (044) 456-49-83

kmcssm@ukr.net

Від _____ № _____
На № _____ від _____

ХАРАКТЕРИСТИКА

на студентку 2-го курсу, групи гуманітарно-педагогічного факультету, спеціальності 231 «Соціальна робота» Національного університету біоресурсів і природокористування України

МІРОШНІЧЕНКО Євгенію Валентинівну

Згідно наказу 1038 «С» від «24» травня 2017 р студентка Мірошніченко Євгенія Валентинівна з 12.06.2017 р. по 30.06.2017 р. проходила навчальну (соціально-педагогічну) практику у Київському міському центрі соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

Відповідно до програми практики було виконано всі завдання, передбачені нею.

Практикантка зарекомендувала себе як старанна студентка, яка намагалась закріпити теоретичні знання, виконуючи практичні завдання керівника практики від університету, а саме відвідувала сім'ї, які знаходяться під соціальним супроводом та дитячі будинки сімейного типу;брала активну участь у проведенні виховних заходів, («Ліплення ляльки з солоного тіста», «Здоровий спосіб життя»); ознайомила з роботою Центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

Відповідально ставилась до виконання своїх обов'язків, що свідчить про високий теоретико-практичний рівень підготовки.

Рекомендована оцінка – «відмінно»

Директор КМЦСССДМ

Колобова Я.В.

Керівник практики від установи

Шабатіна Г.М.

Приклади оформлення документів у списку літератури (відповідно до ДСТУ ГОСТ 7.1:2006)

Характеристика джерела	Приклад оформлення
Книги: Однотомний документ Один автор	1. Василій Великий. Гомілії / Василій Великий ; [пер. з давньогрец. Л. Звонська]. – Львів : Свічадо, 2006. 307 с. – (Джерела християнського Сходу. Золотий вік патристики IV-V ст. ; № 14). 2. Коренівський Д. Г. Дестабілізуючий ефект параметричного білого шуму в неперервних та дискретних динамічних системах / Коренівський Д. Г. – Київ : Ін-т математики, 2006. – 111 с. – (Математика та її застосування) (Праці / Ін-т математики НАН України ; т. 59).
Два автори	1. Матяш І. Б. Діяльність Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині : історія, спогади, арх. док. / І. Матяш, Ю. Мушка. – Київ : Києво-Могилян. акад., 2005. – 397, [1] с. – (Бібліотека наукового щорічника "Україна дипломатична" ; вип. 1). 2. Ромовська З. В. Сімейне законодавство України / З. В. Ромовська, Ю. В. Черняк. – Київ : Прецедент, 2006. – 93 с. – (Юридична бібліотека. Бібліотека адвоката) (Матеріали до складання кваліфікаційних іспитів для отримання Свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю ; вип. 11).
Три автори	1. Мінцер О. П. Оброблення клінічних і експериментальних даних у медицині : навч. пос. для студ. / О. П. Мінцер, Ю. В. Вороненко, В. В. Власов. – Київ : Вища школа, 2003. – 350 с. 2. Любар О.О. Історія української школи і педагогіки : навч. посіб. / О. О. Любар, М. Г. Стельмахович, А. Т. Федоренко. – Київ : Знання, 2006. – 447с.
Чотири автори	1. Методика нормування ресурсів для виробництва продукції рослинництва / [Вітвіцький В. В., Кисляченко М. Ф., Лобастов І. В., Нечипорук А. А.]. – Київ : Укراгропромпродуктивність, 2006. – 106 с. – (Бібліотека спеціаліста АПК. Економічні нормативи). 2. Механізація переробної галузі агропромислового комплексу : [підруч. для учнів проф.-техн. навч. закл.] / О. В. Гвоздєв, Ф. Ю. Ялпачик, Ю. П. Рогащ, М. М. Сердюк. – Київ : Вища освіта, 2006. – 478, [1] с. – (ПТО: Професійно-технічна освіта).
П'ять і більше	1. Психологія менеджмента / [Власов П. К.,

авторів	Липницький А. В., Луцихина И. М. и др.] ; под ред. Г. С. Никифорова. – [3-е изд.]. – Харьков : Гуманитар. центр, 2007. – 510 с. 2. Формування здорового способу життя молоді : навч.-метод. посіб. для працівників соц. служб для сім'ї, дітей та молоді / [Т. В. Бондар, О. Г. Карпенко, Д. М. Дикова-Фаворська та ін.]. – Київ : Укр. ін-т соц. дослідж., 2005. – 115 с. – (Серія "Формування здорового способу життя молоді" : у 14 кн. ; кн. 13).
Без автора	1. Історія Свято-Михайлівського Золотоверхого монастиря / [авт. тексту В. Клос]. – Київ : Грані-Т, 2007. – 119 с. – (Грані світу). 2. Воскресіння мертвих : українська барокова драма : антологія / [упоряд., прим. В. О. Шевчук]. – Київ : Грамота, 2007. – 638, [1] с. 3. Тіло чи особистість? Жіноча тілесність у вибраній малій українській прозі та графіці кінця XIX – початку XX століття : [антологія] / упоряд.: Л. Таран, О. Лагутенко]. – Київ : Грані-Т, 2007. – 190, [1] с.
Багатотомний документ Багаторівневий опис	Адміністративне право України: академ. курс : підруч. для студ. юрид. спец. вищих навч. закл. : у 2 т. / НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – Київ : Юрид. думка, 2004-2005. – Т. 1: Загальна частина. – 2004. – 583 с. ; т. 2 : Особлива частина. – 2005. – 624 с.
Однорівневий опис	Адміністративне право України: академ. курс : підруч. для студ. юрид. спец. вищих навч. закл. : у 2 т. / НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. – Київ : Юрид. думка, 2004-2005. – 2 т.
Бібліографічний опис окремого тому багатотомного видання Багаторівневий опис	Адміністративне право України: академ. курс : підруч. для студ. юрид. спец. вищих навч. закл. : у 2 т. / НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. – Київ : Юрид. думка, 2004-2005. – Т. 1: Загальна частина. – 2004. – 583 с.
Однорівневий опис	Адміністративне право України: академ. курс : підруч. для студ. юрид. спец. вищих навч. закл. : у 2 т. Т. 1 : Загальна частина / НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. – Київ : Юрид. думка, 2004. – 583 с.
Матеріали конференцій, з'їздів	1. Економіка, менеджмент, освіта в системі реформування агропромислового комплексу : матеріали Всеукр. конф. молодих учених-аграрників

	["Молодь України і аграрна реформа"], (Харків, 11-13 жовт. 2000 р.) / М-во аграр. політики, Харків. держ. аграр. ун-т ім. В. В. Докучаєва. – Харків : Харків. держ. аграр. ун-т ім. В. В. Докучаєва, 2000. – 167 с. 2. Кібернетика в сучасних економічних процесах : зб. текстів виступів на республік. міжвуз. наук.-практ. конф. / Держкомстат України, Ін-т статистики, обліку та аудиту. – Київ : ІСОА, 2002. – 147 с. 3. Оцінка й обґрунтування продовження ресурсу елементів конструкцій : праці конф., 6-9 черв. 2000 р., Київ. Т. 2 / відп. ред. В. Т. Трощенко. – Київ : Ін-т пробл. міцності, 2000. – С. 559-956, XIII, [2] с. – (Ресурс 2000).
Препринти	1. Шиляев Б. А. Расчеты параметров радиационного повреждения материалов нейтронами источника ННЦ ХФТИ/ANL USA с подкритической сборкой, управляемой ускорителем электронов / Шиляев Б. А., Воеводин В. Н. – Харьков : ННЦ ХФТИ, 2006. – 19 с. – (Препринт / НАН Украины, Нац. науч. центр "Харьков. физ.-техн. ин-т" ; ХФТИ 2006-4). 2. Панасюк М. І. Про точність визначення активності твердих радіоактивних відходів гамма-методами / Панасюк М. І., Скорбун А. Д., Сплошной Б. М. – Чорнобиль : Ін-т пробл. безпеки АЕС НАН України, 2006. – 7, [1] с. – (Препринт / НАН України, Ін-т пробл. безпеки АЕС ; 06-1).
Словники	1. Географія : словник-довідник / [авт.-уклад. Ципін В. Л.]. – Харків : Халімон, 2006. – 175, [1] с. 2. Тимошенко З. І. Болонський процес в дії : слов.-довід. основ. термінів і понять з орг. навч. процесу у вищ. навч. закл. / З. І. Тимошенко, О. І. Тимошенко. – Київ : Європ. ун-т, 2007. – 57 с.
Атласи	1. Анатомія пам'яті : атлас схем і рисунків провідних шляхів і структур нервової системи, що беруть участь у процесах пам'яті : посіб. для студ. та лікарів / О. Л. Дроздов, Л. А. Дзяк, В. О. Козлов, В. Д. Маковецький. – 2-ге вид., розшир. та доповн. – Дніпропетровськ : Пороги, 2005. – 218 с. 2. Куерда Х. Атлас ботаніки / Хосе Куерда ; [пер. з ісп. В. Й. Шовкун]. – Харків : Ранок, 2005. – 96 с.
Законодавчі та нормативні документи	1. Кримінально-процесуальний кодекс України : станом на 1 груд. 2005 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – Київ : Парлам. вид-во, 2006. – 207 с. – (Бібліотека офіційних видань). 2. Медична статистика : зб. нормат. док. / упоряд. та

	голов. ред. В. М. Заболотько. – Київ : МНІАЦ мед. статистики : Медінформ, 2006. – 459 с. – (Нормативні директивні правові документи).
Стандарти	1. Графічні символи, що їх використовують на устаткуванні. Показчик та огляд (ISO 7000:2004, IDT) : ДСТУ ISO 7000:2004. – [Чинний від 2006–01–01] . – Київ : Держспоживстандарт України, 2006. – IV, 231 с. – (Національний стандарт України). 2. Якість води. Словник термінів : ДСТУ ISO 6107-1:2004 – ДСТУ ISO 6107-9:2004. – [Чинний від 2005–04–01]. – Київ : Держспоживстандарт України, 2006. – 181 с. – (Національні стандарти України).
Каталоги	1. Пам'ятки історії та мистецтва Львівської області : каталог-довідник / [авт.-упоряд. М. Зобків та ін.]. – Львів : Новий час, 2003. – 160 с. 2. Університетська книга : осінь, 2003 : [каталог]. – [Суми : Університ. кн., 2003?]. – 11 с.
Бібліографічні показники	1. Куц О. С. Бібліографічний показчик та анотації кандидатських дисертацій, захищених у спеціалізованій вченій раді Львівського державного університету фізичної культури у 2006 / О. Куц, О. Вацеба. – Львів : Укр. технології, 2007. – 74 с. 2. Систематизований показчик матеріалів з кримінального права, опублікованих у Віснику Конституційного Суду України за 1997–2005 роки / [уклад. Кириш Б. О., Потлань О. С.]. – Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2006. – 11 с. – (Серія: Бібліографічні довідники ; вип. 2).
Дисертації	1. Петров П. П. Активність молодих зірок сонячної маси : дис. ... доктора фіз.-мат. наук : 01.03.02 / Петров Петро Петрович. – Київ, 2005. – 276 с. 2. Іванова К. Ю. Господарсько-правове регулювання договірних зобов'язань інноваційного характеру : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 / Іванова Ксенія Юріївна ; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. ун-т "Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого" ; наук. кер. Атаманова Ю. Є. – Харків, 2012. – 202 с.
Автореферати дисертацій	1. Новосад І. Я. Технологічне забезпечення виготовлення секцій робочих органів гнучких гвинтових конвєсрів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. техн. наук : спец. 05.02.08 "Технологія машинобудування" / І. Я. Новосад. – Тернопіль, 2007. – 20, [1] с. 2. Нгуен Ші Данг. Моделювання і прогнозування макроекономічних показників в системі підтримки

	прийняття рішень управління державними фінансами : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. техн. наук : спец. 05.13.06 "Автоматиз. системи упр. та прогрес. інформ. технології" / Нгуен Ші Данг. – Київ, 2007. – 20 с.
Авторські свідоцтва	А. с. 1007970 СССР, МКИЗ В 25 J15/00. Устройство для захвата неориентованих деталей типа валов / В. С. Ваулин, В. Г. Кемайкин (СССР). – № 3360585/25-08.
Аналітичний опис Частина книги, періодичного, продовжуваного видання	1.Козіна Ж. Л. Теоретичні основи і результати практичного застосування системного аналізу в наукових дослідженнях в області спортивних ігор / Ж. Л. Козіна // Теорія та методика фізичного виховання. – 2007. – № 6. – С. 15-18, 35-38. 2.Валькман Ю. Р. Моделирование НЕ-факторов – основа интеллектуализации компьютерных технологий / Ю. Р. Валькман, В. С. Быков, А. Ю. Рыхальский // Системні дослідження та інформаційні технології. – 2007. – № 1. – С. 39-61. 3.Ярошенко Т. О. Електронний журнал у дзеркалі публікацій у професійній пресі / Тетяна Ярошенко // Вісник Книжкової палати. – 2006. – № 5. – С. 29-32. 4.Регіональні особливості смертності населення України / Л. А. Чепелевська, Р. О. Моїсеєнко, Г. І. Баторшина [та ін.] // Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України. – 2007. – № 1. – С. 25–29. 5.Зеров М. Поетична діяльність Куліша // Українське письменство ХІХ ст. Від Куліша до Винниченка : (нарис з новітнього укр. письменства) : статті / Микола Зеров. – Дрогобич, 2007. – С. 245-291. 6.Третьяк В. В. Возможности использования баз знаний для проектирования технологии взрывной штамповки / В. В. Третьяк, С. А. Стадник, Н. В. Калайтан // Современное состояние использования импульсных источников энергии в промышленности : междунар. науч.-техн. конф, 3–5 окт. 2007 г. : тезисы докл. – Харьков, 2007. – С. 33.
Електронні ресурси Локальний доступ	1.Богомольний Б. Р. Медицина екстремальних ситуацій [Електронний ресурс] : навч. посіб. для студ. мед. вузів ІІІ–ІV рівнів акредитації / Б. Р. Богомольний, В. В. Кононенко, П. М. Чуєв. – 80 Min / 700 MB. – Одеса, 2003. – (Бібліотека студента-медика) – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) ; 12 см. – Систем. вимоги: Pentium ; 32 Mb RAM ; Windows 95, 98, 2000, XP ; MS Word 97-2000. – Назва з контейнера.

	2.Розподіл населення найбільш численних національностей за статтю та віком, шлюбним станом, мовними ознаками та рівнем освіти [Електронний ресурс] : за даними Всеукр. перепису населення 2001 р. / Держ. ком. статистики України ; ред. О. Г. Осауленко. – КИЇВ :CD-вид-во «Інфодиск», 2004. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. – (Всеукр. перепис населення, 2001). – Систем. вимоги: Pentium-266 ; 32 Mb RAM ; CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP. – Назва з титул. екрана.
Аналітичний опис на складову частину електронного ресурсу	Нормативні акти України [Електронний ресурс] // Кадрове діловодство : довідник роботодавця / І. Б. Єрмаков. – 3-тє вид., доп. – Електрон. дані та прогр. – Київ : Бізнес Сисеми, 2005. – 1 електронний опт. диск (CD-ROM): кол. : 12 см. – Системні вимоги: Microsoft Windiws 95/98/2000/XP ; 128 Mb RAM ; SVGA (1024 ×768). – Назва з екрана. – Відом. про вид. з буклету.
Віддалений доступ Бібліографічний опис ресурсу віддаленого доступу (Web-сайт)	Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Електронні дані. – Київ : НБУВ, 2013-2015. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua (дата звернення 30.03.2015) – Назва з екрана.
Бібліографічний опис ресурсу віддаленого доступу (Бібліографічна база даних)	Електронний каталог Національної парламентської бібліотеки України [Електронний ресурс] : [політемат. база даних містить відом. про вітчизн. та зарубіж. кн., брош., що надходять у фонд НПБ України]. – Електронні дані (803 438 записів). – Київ : Нац. парлам. б-ка України, 2002-2015. – Режим доступу: catalogue.nplu.org (дата звернення 30.03.2015). – Назва з екрана.
Бібліографічний опис ресурсу віддаленого доступу (Інтернет-портал)	Ukr.net [Електронний ресурс] : [Інтернет-портал]. – Електронні дані. – [Київ : Український Інтернет холдинг ТОВ "Укрнет", 1998-2015]. – Режим доступа: www.ukr.net (дата звернення 30.03.2015). – Назва з екрана
Аналітичний опис на складову частину електронного ресурсу – стаття з електронного	Івахненко С. В. Особливості фінансового контролінгу в стратегічному управлінні страховою компанією [Електронний ресурс] / С. В. Івахненко // Ефективна економіка : електронне наукове фахове видання. – Електронні дані. – [Дніпропетровськ : Дніпропетров. держ. аграрний ун-т : ТОВ "ДКС Центр", 2012]. – № 7. – Режим доступу: www.economy.nauka.com.ua (дата

журналу	звернення 13.06.2013 р.). – Назва з екрана
Аналітичний опис на складову частину електронного ресурсу – стаття з Web-сайту	Umland A. Nichtideologische Motivationen der "Swoboda"-Wähler : Hypothesen zum Elektorat der ukrainischen radikalen Nationalisten bei den Parlamentswahlen vom Oktober 2012 [Electronic resource] / Andreas Umland // Ukraine-Analysen. – Electronic data. – [Bremen : Universität Bremen und der Deutschen Gesellschaft für Osteuropakunde, 2012]. – № 109. – P. 8-9. – Mode of access: World Wide Web: ukraine-nachrichten.de/nichtideologische-motivationen-swoboda-w%C3%A4hler_3682_meinungen-analysen (viewed on June 13, 2013). – Title from the screen.

Нормативно-правове забезпечення діяльності фахівця із соціальної роботи

1. Нормативна та законодавча база діяльності

Нормативно-правова база

Закони України:

- від 26.04.2001 № 2402-III «Про охорону дитинства»;
- від 21.06.2001 № 2558 – III «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю»;
- від 15.01.2009 № 878-VI «Про внесення змін до Закону України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю»;
- від 19.06.2003 № 966-IV «Про соціальні послуги»;
- від 02.10.1996 № 393/96-ВР «Про звернення громадян»;
- від 13.01.2005 № 2342-IV «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування»;
- від 02.06.2005 № 2623-IV «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей»;
- від 04.09.2008 № 375-VI «Про оздоровлення та відпочинок дітей»;
- від 21.11.1992 № 2811-XII «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» (зі змінами);
- від 05.03.2009 №1065-VI «Про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року»;
- від 15.11.2001 № 2789-III «Про попередження насильства в сім'ї»;
- від 11.11.2008 № 46039 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства стосовно протидії насильству в сім'ї»;
- від 20.09.2011 № 3739 – VI «Про протидію торгівлі людьми»;
- від 20.10.2014 №1706-VII «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»;
- від 15.01.2011 № 1972-12 «Про протидію поширення хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини, та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ»;
- від 20.10.2014 №1708-VII «Про затвердження Загальнодержавної цільової соціальної програми протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу на 2014 – 2018 роки»;
- від 30.06.1993 № 3352-XII «Про попереднє ув'язнення»;
- від 17 березня 2011 № 3160 - VI «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк»;
- від 05.02.1993 № 2998-XII «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні»;

- від 05.03.2009 № 1065-VI «Про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року»;
- від 03.04.1996 № 270/96 «Про рекламу»;
- від 06.06.2005 зі змінами № 1841-III, «Про позашкільну освіту»;
- від 19.04.2011 №3236-VI «Про волонтерську діяльність»;
- від 02.10.1992 № 2657-XII «Про інформацію»;
- від 20.11.2003 № 1296-IV «Про захист суспільної моралі»;
- від 16.11.1992 № 2782-XII «Про друковані засоби масової інформації (преси) в Україні»;
- від 01.12.1998 року № 281-XIV «Про молодіжні та дитячі громадські організації»;
- від 21.06.2001 №2558-111 «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні»;
- від 06.10.2005 № 2961-IV «Про реабілітацію інвалідів України»;
- від 16.12.2009 № 1767-VI «Про ратифікацію Конвенції про права інвалідів і Факультативного протоколу до неї»

Укази Президента України:

- від 11.07.2005 № 1086 «Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей»;
- від 27.09.2013 №532/2013 «Про Стратегію розвитку державної молодіжної політики на період до 2020 року»;
- від 06.11.2010 № 6/2010 «Про деякі заходи щодо сприяння вирішенню актуальних питань молоді»;
- від 18 грудня 2007 № 1228/ 2007 «Про додаткові невідкладні заходи щодо створення сприятливих умов для життєдіяльності осіб з обмеженими фізичними можливостями»;
- від 19.05.2011 № 588/2011 «Про заходи розв’язання актуальних проблем осіб з обмеженими фізичними можливостями»;
- від 27.08.2004 № 1126 «Про вдосконалення соціальної роботи з дітьми та молоддю»;
- від 15.03.2002 № 258/2002 «Про невідкладні додаткові заходи щодо зміцнення моральності у суспільстві та утвердження здорового способу життя»;
- від 28.03.2008 № 279 «Про заходи щодо сприяння розвитку пластового (скаутського) руху»;
- від 25 серпня 2015 року №501\2015 «Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини»;
- від від 18.03.2015 р. № 150/2015 «Про додаткові заходи щодо соціального захисту учасників антитерористичної операції»;
- від 19.05.2014 №480/2014 «Про заохочення військовослужбовців – учасників антитерористичної операції»;
- від 03.12.2015 р. № 678 «Про активізацію роботи щодо забезпечення прав людей з інвалідністю»

Постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України:

- Розпорядження КМУ «Про затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року» від 23 листопада 2015 р. №1393-р;
- від 24.09.2008 № 866 «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини»;
- від 03.11.2010 № 1017 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 24.09.2008 № 866»;
- від 21.11.2013 № 896 «Про затвердження Порядку виявлення сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, надання їм соціальних послуг та здійснення соціального супроводу таких сімей (осіб)»;
- від 21.11.2013 № 895 «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах»;
- від 26.04.2002 №564 «Про затвердження Положення про дитячий будинок сімейного типу» (із змінами);
- від 26.04.2002 №565 «Про затвердження положення про прийомну сім'ю» (із змінами);
- від 08.10.2008 №905 «Порядок провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей»;
- від 22.08.2012 № 783 «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми»;
- від 07.10.2015 №1053-р «Про схвалення Концепції Державної соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2020 року»;
- від 15.02.2006 № 148 «Про затвердження Типового положення про центр для ВІЛ-інфікованих дітей та молоді»;
- від 28 серпня 2013 № 735-р «Про схвалення Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року»;
- від 15.05.2013 № 341 «Про затвердження Державної цільової програми підтримки сім'ї до 2016 року»;
- від 01.08.2013 № 573 «Про затвердження Загального положення про центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді»;
- від 31.03.2015 № 359-р «Про затвердження Плану заходів щодо медичної, психологічної, професійної реабілітації та соціальної адаптації учасників антитерористичної операції»;
- від 12.10.2000 № 1545 «Про схвалення Концепції ранньої соціальної реабілітації дітей-інвалідів»;
- від 08.09.2005 №877 «Про затвердження Типового положення про центр соціально – психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями»;
- від 08.12.2006 №1686 «Про затвердження Державної типової програми реабілітації інвалідів»;

- від 12.05.2007 № 716 «Про затвердження Державної програми розвитку системи реабілітації та трудової зайнятості осіб з обмеженими фізичними можливостями, психічними захворюваннями та розумовою відсталістю»;
- від 22.04.2006 №229-р «Про схвалення концепції Загальнодержавної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини на 2006-2016 роки»;
- від 13.03.2013 року №208-р «Про затвердження плану заходів на 2013-2016 р.р. щодо реалізації Стратегії реформування системи надання соціальних послуг»;
- від 30.10.2014 р. №623 «Про внесення змін до деяких постанов КМУ щодо функціональних обов'язків державного соціального інспектора»

Спільні накази:

- Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту та Міністерства освіти і науки України від 28.09.2007 № 3455/853 «Про затвердження порядку взаємодії центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та управлінь (відділів) освіти щодо підготовки до самостійного життя дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, з числа учнів старших та випускних класів інтернатних закладів і шкіл соціальної реабілітації»;
- Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту та Міністерства охорони здоров'я України від 24.07.2007 № 2643/420 «Про затвердження порядку взаємодії центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді із закладами охорони здоров'я щодо профілактики раннього соціального сирітства»;
- Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту та Державного департаменту України з питань виконання покарань «Про затвердження порядку взаємодії центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді і установ виконання покарань у проведенні соціальної роботи з неповнолітніми та молоддю, які відбувають покарання в цих установах та звільняються з них» від 26.10.2005 № 2559/177 (зміни від 08.02.2007 № 349/21);
- Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Державного департаменту України з питань виконання покарань та Міністерства праці та соціальної політики України від 23.11.2007 №740/1030/4154/321/614а «Про заходи щодо організації профілактики передачі ВІЛ від матері до дитини, медичної допомоги і соціального супроводу ВІЛ-інфікованих дітей та їх сімей»;
- Міністерства соціальної політики України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, Міністерства внутрішніх справ України від 01.06.2012 № 329/409/652/502 «Порядок взаємодії місцевих органів виконавчої влади з питань здійснення контролю за умовами утримання і виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які виховуються в прийомних сім'ях

- та дитячих будинках сімейного типу, соціального супроводження прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу»;
- Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту та Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Інструкції щодо взаємодії управлінь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту, служби у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних структурних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї» від 07.09.2009 № 3131/56;
 - Державний комітет України у справах сім'ї та молоді, МВС України, Міністерство освіти й науки України, МОЗ України «Про затвердження порядку розгляду заяв та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення» від 16.01.2004 № 5/34/24/1;
 - Міністерства соціальної політики України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства юстиції від 07.11.2011 № 429/831/769/3279/5 (zareestrovano 15.12.2011 № 1441/20179) «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів соціального патронажу звільнених осіб»;
 - Міністерства юстиції України, Міністерства соціальної політики України, Міністерства сім'ї, молоді та спорту України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства внутрішніх справ України від 28.03.2012 № 478/5/180/375/212/258 «Про затвердження Порядку взаємодії установ виконання покарань та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк»;
 - Міністерства молоді та спорту України та Міністерства соціальної політики України від 12.08.2014 № 950/25727 «Про затвердження Порядку взаємодії структурних підрозділів, які відповідають за реалізацію державної молодіжної політики Міністерства молоді та спорту України, Міністерства освіти і науки, молоді та спорту Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських, районних, районних у містах державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування та центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді»;
 - ДДУЗПВП та Мінсім'ямолодьспорт від 28.10.2008 № 288/4322 «Порядок взаємодії кримінально-виконавчої інспекції і центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді щодо забезпечення соціального супроводу і контролю за поведінкою дітей та молоді, які засуджені до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, звільнені від відбування покарання з випробуванням або умовно-достроково»

Накази:

Державної соціальної служби для сім'ї, дітей та молоді:

- від 29.11.2010 № 61 «Про затвердження Інструкції щодо здійснення центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді соціальної роботи з профілактики раннього соціального сирітства у пологовому стаціонарі»;

- від 24.05.2007 № 24 «Про затвердження Інструкції з обліку роботи в центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді»;

Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту:

- від 25.07.2007 № 2670 «Про затвердження української версії ПРАЙД «Підготовка кандидатів у прийомні батьки та батьки вихователі»;
- від 31.03.2008 № 1286 «Про внесення змін та доповнень до наказу Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту від 25.07.2007 № 2670»;
- від 25.09.2009 № 3385 «Про затвердження Порядку взаємодії центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді і служб у справах дітей у процесі встановлення опіки, піклування, створення та забезпечення діяльності прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу»;
- від 25.07.2007 № 2668 «Про затвердження Програми підготовки кандидатів у прийомні батьки та батьки-вихователі щодо виховання ВІЛ-інфікованих дітей»;
- від 14.01.2011 № 79 «Про затвердження Програми навчання для прийомних батьків та батьків-вихователів з метою підвищення їх виховного потенціалу»;
- від 18.12.2008 № 4941 «Про затвердження та впровадження стандартів мінімального пакету соціальних послуг у сфері ВІЛ/СНІДу різним категоріям дітей, молоді та сімей»;
- від 29.12.2009 № 4568 «Про затвердження Примірного положення «Про мультидисциплінарну вуличну команду соціальної роботи з дітьми та молоддю груп ризику»;
- Концепція Державної цільової соціальної програми “Молодь України” на 2016-2020 роки від 30 вересня 2015 р.

Міністерства соціальної політики України:

- від 25.05.2012 № 324 «Про затвердження нової редакції кваліфікаційної характеристики професії «Фахівець соціальної роботи»;
- від 09.07.2014 № 450 «Про затвердження форм обліку соціальних послуг сім'ям (особам), які перебувають у складних життєвих обставинах»;
- від 02.07.2015 № 678 «Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги консультування»;
- від 10.09.2015 № 912 «Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги профілактики»;
- від 18.05.2015 № 514 «Про затвердження Державного стандарту соціальної адаптації»;
- від 14.09.2012 № 578 «Про затвердження форм оцінки потреб особи, яка постраждала від торгівлі людьми; плану реабілітації особи, яка постраждала від торгівлі людьми; звіту щодо осіб, які постраждали від торгівлі людьми»;
- від 17.09.2012 № 581 «Про затвердження рекомендацій щодо проведення щорічної акції «16 днів проти насильства»;

- від 31.01.2015 №94 «Про затвердження плану заходів Мінсоцполітики з реалізації у 2015–2018 роках Загальнодержавної цільової соціальної програми протидії ВІЛ-інфекції на 2014-2018 роки»;
- від 25.05.2012 № 324 «Про затвердження нової редакції кваліфікаційної характеристики професії «Фахівець соціальної роботи»
- від 06.11.2015 р. №1092 «Про затвердження рішення колегії Мінсоцполітики від 29.10.15 «Про основні пріоритетні державної політики у соціальній сфері з питань забезпечення прав дітей в Україні»

Рішення Київської міської ради:

- від 03.07.2014 № 21/21 «Про затвердження Міської цільової програми оздоровлення та відпочинку дітей міста Києва на період до 2018 року»;
- від 22.12.2015 року № 60/60 «Про Програму економічного та соціального розвитку м. Києва на 2016 рік»
- від 08.10.2015 № 114\2017 «Про внесення змін до рішення Київської міської ради від 02.10.2013 №27\9615 «Про затвердження Програми зайнятості населення м Києва на період до 2017 року»
- від __ № __ «Про затвердження Міської цільової програми «Діти. Сім'я. Столиця на 2016-2018 роки».
- Від _____ № _____ «Про затвердження заходів комплексної програми «Турбота. Назустріч киянам на 2011 - 2018 р.р.»

Реєстр партнерських державних організацій Київського міського центру соціальних служб для сім'ї дітей та молоді у 2017 році

№	Назва	Юридична адреса	Контактна особа	Напрямок співпраці
1	«Клініка дружня до молоді» дитячої клінічної лікарні № 9 Подільського району м. Києва	вул. Туровська, 26, тел.425-79-03	Головний лікар-П'янкова Олександра Василівна	Розвиток медико-соціальних послуг за принципом дружнього до молоді підходу.
2	«Клініка дружня до молоді» комунального некомерційного підприємства «Консультативно-діагностичний центр» Голосіївського району м. Києва	вул. Голосіївська, 53 тел.257-26-32	Директор-Омельчук Віталій Володимирович	Розвиток медико-соціальних послуг за принципом дружнього до молоді підходу
3	Центр медичної допомоги підліткам та молоді «Клініка дружня до молоді» консультативно-діагностичної поліклініки Національної дитячої спеціалізованої лікарні «ОХМАТДИТ»	вул. Стрітенська, 7/9; тел.:272-35-37	Головний лікар – Гладуш Юрій Іванович	Розвиток медико-соціальних послуг за принципом дружнього до молоді підходу
4	Київський міський центр здоров'я	вул. Володимирська, 29	Головний лікар – Стойко О.О	Проведення спільних заходів щодо правової просвітницької роботи для дітей та молоді м. Києва
5	«Дружня клініка для молоді» дитячої клінічної лікарні № 6 Шевченківського району м. Києва	вул. Володимирська, 43 тел.234-93-46	Керівник-Ющик Валерій Володимирович	Розвиток медико-соціальних послуг за принципом дружнього до молоді підходу.

6	Київська міська клінічна лікарня №5 (Київський міський центр профілактики та боротьби зі СНІДом)	вул. Відпочинку, 11 тел.: 424-10-09	Головний лікар – Юрченко О.В.	Надання послуг людям з ВІЛ/СНІДом; участь у тематичних заходах.
7	Київська міська клінічна лікарня «Соціотерапія»	пров. Деміївський, 5-а, тел.: 525-68-64	Головний лікар – Ярій Володимир Володимирович	Реалізація спільних заходів «Міжвідомчий підрозділ «Інформаційно-консультативна соціально-наркологічна приймальня»
8	Київський міський будинок учителя	вул. Володимирська, 57; тел. 234-30-72	Директор – Мельник Лариса Федорівна	Проведення спільних заходів щодо соціальної роботи з дітьми, сім'ями та молоддю м. Києва.
9	Управління державного департаменту України з питань виконання покарань у Києві та Київській області	вул. Воздвиженська, 2	Начальник – Саранча Павло Мусійович	Здійснення соціальної роботи з неповнолітніми та молоддю, які засуджені до покарань непов'язаних з позбавленням волі.
10	Київський міський палац творчості дітей та юнацтва	м. Київ. вул. І. Мазепи, 13; тел.. 280-75-47	Директор – Добровольська О.М.	Проведення спільних заходів щодо соціальної роботи з дітьми, сім'ями та молоддю м. Києва.

Причини виникнення складних життєвих обставин у сім'ях

Групи причин СЖО	Причини СЖО
Соціально-психологічні	- життєві звички і спосіб життя, внаслідок яких один з членів сім'ї або особа частково або повністю не має здатності чи можливості самостійно піклуватися про своє особисте життя та життя дитини (вживання алкоголю, наркотиків чи будь-яка залежність); - насилля у сім'ї або реальна загроза його вчинення; - нездатність батьків забезпечувати потреби дитини; - неналежне виконання батьківських обов'язків; - намір батьків відмовитись від дитини; - намір жінки залишити новонароджену дитину у пологовому будинку або в іншому закладі охорони здоров'я; - проблеми із законом; - конфліктні стосунки в сім'ї і т.д.
Економічні	- безробіття; - бідність; - відсутність житла, яке відповідає санітарно-гігієнічним нормам; - бездомність; - трудова міграція і т.д.
Медичні	- інвалідність дітей або когось з батьків / піклувальників; - тяжкі захворювання і т.д.
Соціокультурні	- гендерна нерівність; - етнічна дискримінація; - вагітність неповнолітньої особи; - позашлюбні діти; - правопорушення та неодноразові приводи в міліцію; - звільнення з місць позбавлення волі; - відбування покарання без позбавлення волі; - відбування покарання за вчинення умисного злочину щодо дитини; - особи з числа дітей-сиріт і т.д.
Екологічні	- стихійні лиха і т.д.
Політичні	- етнічні/збройні конфлікти; - відсутність відповідних державних структур і т.д.

Індикатори моніторингу діяльності ФСР та джерела їхнього розрахунку

Показники	Джерело
Кількість громадян, які звернулися за допомогою	Заяви громадян
Кількість здійснених соціальних інспектувань	Акти соціального інспектування
Кількість групових заходів	Картки отримувачів послуг
Кількість сімей, які знаходяться під соціальним супроводом	Справи соціального супроводу
Кількість сімей, які закінчили соціальний супровід з негативним результатом	Справи соціального супроводу
– Кількість громадян похилого віку, інвалідів, яким надано соціальні послуги з інформування, консультування, представництва в органах, організаціях, установах та закладах системи соціального захисту; – кількість осіб, яким надано допомогу в оформленні документів для призначення соціальних виплат; – кількість осіб, яким надано сприяння в оздоровленні; – кількість осіб, яким надано допомогу у відновленні документів, реєстрації за місцем проживання	Картки отримувачів послуг
Кількість осіб, направлених до закладів охорони здоров'я, закладів системи соціального захисту або мережі сервісів недержавного сектора тощо	Листи-направлення
Кількість направлених клопотань до: – центрів зайнятості щодо сприяння у працевлаштуванні, професійній підготовці та перепідготовці; – органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо покращення житлово-побутових, санітарно-гігієнічних умов тощо; – інші перенаправлення	Листи-клопотання

ЗАТВЕРДЖЕНО
Наказ Міністерства
соціальної
політики України
05.09.2013 № 554

**ПРИМІРНА ПОСАДОВА ІНСТРУКЦІЯ
фахівця із соціальної роботи центру соціальних служб
для сім'ї, дітей та молоді**

1. Загальні положення

1.1. Примірна посадова інструкція фахівця із соціальної роботи центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (далі – Примірна посадова інструкція) визначає повноваження, завдання, обов'язки, права та відповідальність особи, яка займає посаду фахівця із соціальної роботи центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

1.2. Фахівець із соціальної роботи центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (далі – фахівець) – це працівник районного, міського чи районного у місті центру, що має необхідну фахову підготовку та кваліфікацію, спеціалізується на здійсненні соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю, які опинилися у складних життєвих обставинах та проживають у закріпленій за ним території села, селища або дільниці чи мікрорайоні у місті.

1.3. Дія цієї Примірної посадової інструкції поширюється на фахівців районного, міського чи районного у місті центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (далі – центр).

1.4. У своїй діяльності фахівець центру керується [Конституцією](#) і законами України, актами Президента України та Кабінету Міністрів України, наказами центрального органу виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики з питань сім'ї та дітей, рішеннями місцевих органів виконавчої влади, положенням про відповідний центр та посадовою інструкцією фахівця, затвердженою директором відповідного центру.

2. Завдання та обов'язки

2.1. Виявлення сімей, дітей та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах, та громадян похилого віку, інвалідів та інших соціально незахищених груп населення, які потребують соціальної підтримки та надання їм соціальних послуг.

2.2. Організація своєчасної допомоги сім'ям, дітям та молоді шляхом взаємодії із структурними підрозділами місцевих державних адміністрацій та місцевого самоврядування, навчальними та дошкільними закладами, закладами та відділеннями охорони здоров'я, внутрішніх справ, громадських об'єднань, фондів тощо.

2.3. Здійснення соціального супроводу сімей, дітей та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги.

2.4. Забезпечення координації та взаємодії сім'ї, яка перебуває у складних життєвих обставинах, кожного з її членів із суб'єктами соціальної роботи до повного вирішення їх проблем, надання їм послуги з інформування та консультування.

2.5. Здійснення соціальної роботи із сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах та в яких:

батьки ухиляються від виконання батьківських обов'язків чи виконують їх неналежним чином, що зумовлено проблемами стану здоров'я (залежностей) тощо;

батьки не мають можливості забезпечити належного утримання, виховання та догляду за дитиною, у тому числі, в яких батьки є безробітними;

сім'ями або самотніми матеріями, які мають ризик відмовитися забрати дитину з пологового відділення або іншого медичного закладу;

сім'ями, в яких виховуються діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування або тимчасово влаштовані діти, які залишилися без піклування батьків або осіб, що їх замінюють;

триває процес розлучення батьків, вирішення спорів між батьками щодо місця проживання дітей та способів і участі батьків, які розлучилися, у вихованні дітей;

батьки є трудовими мігрантами та з сім'ями, діти в яких виховуються в інтернатних закладах;

одна або декілька дітей вилучені за рішенням суду без позбавлення батьків батьківських прав та сім'ї, в яких батьки позбавлені батьківських прав відносно своїх дітей і існують юридичні підстави ініціювати поновлення батьків у правах;

батьки або один із них чи діти або одна із них мають інвалідність;

проживають діти до встановлення ВІЛ-статусу, один із членів сім'ї має позитивний ВІЛ-статус або один із членів сім'ї страждає на хворобу, зумовлену ВІЛ;

вчиняється насильство або існує реальна загроза його вчинення;

проживають особи, в тому числі діти, які постраждали від торгівлі людьми;

проживають особи (у тому числі діти), звільнені з установ виконання покарань, засуджені без позбавлення волі, перебувають під слідством чи на обліку, як правопорушники;

діти вчасно не приступили до навчання тощо.

2.6. Відповідно до своїх завдань фахівець:

виявляє сім'ї, які потребують соціальної підтримки з боку держави;

проводить оцінку потреб дитини, сім'ї та молодої особи, обстеження матеріально-побутових умов за згодою сім'ї, визначає планування та методи соціальної роботи;

координує вирішення проблемних питань громадян похилого віку, інвалідів та інших соціально незахищених груп населення, надає їм послуги з

інформування, консультування, представництва інтересів в органах, організаціях, установах та закладах системи соціального захисту;

здійснює у разі потреби соціальний супровід та надання соціальних послуг, зокрема:

забезпечує надання необхідних соціальних послуг особам, які зазнали жорстокості та насильства, постраждали від торгівлі людьми;

забезпечує соціальну підтримку ВІЛ-інфікованих дітей, молоді та членів їх сімей;

здійснює заходи із соціального патронажу осіб, які відбували покарання у вигляді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, у тому числі за повідомленням установ виконання покарань;

здійснює соціальну та психологічну адаптацію дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, осіб з їх числа з метою підготовки до самостійного життя;

інформує сім'ї, дітей та молодь про можливість отримання інших видів соціальної допомоги і послуг;

проводить у сім'ях, серед дітей та молоді за місцем проживання інформаційно-просвітницьку роботу, спрямовану на формування стандартів позитивної поведінки, здорового способу життя шляхом розповсюдження соціальної реклами і проведення консультацій;

перенаправляє членів сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують соціальних послуг чи різних видів допомоги, до відповідних закладів, установ та організацій (різних форм власності та господарювання);

готує питання на розгляд Комісії з питань захисту прав дітей (у разі порушення прав дитини);

здійснює заходи, розповсюджує інформаційні матеріали з питань пропагування сімейних форм виховання та соціального захисту населення.

2.7. У разі наявності на закріпленій ділянці прийомних сімей/дитячих будинків сімейного типу та сімей, у яких проживають діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, фахівець надає соціальні послуги виключно після проходження відповідного навчання.

2.8. У разі якщо у прийомній сім'ї/дитячому будинку сімейного типу виховуються діти, вражені ВІЛ-інфекцією, фахівець повинен пройти додатково спеціальний курс підготовки щодо роботи з сім'ями, у яких виховується вищевказана категорія дітей.

3. Права

3.1. Фахівець має право:

на захист професійної честі, гідності та ділової репутації, у тому числі в судовому порядку;

вимагати створення відповідних умов праці, що сприяють виконанню посадової інструкції;

вносити керівнику центру пропозиції щодо вдосконалення соціальної роботи з дітьми та з сім'ями з дітьми;

одержувати від підприємств, установ та організацій усіх форм власності необхідну інформацію при наданні соціальної допомоги різним категоріям сімей.

4. Відповідальність

4.1. Фахівець несе відповідальність за:

неякісне і несвоєчасне виконання покладених на нього посадовою інструкцією обов'язків;

неналежне ведення документації;

недотримання етичних і правових норм;

недостовірність даних, які він надає;

порушення конфіденційності інформації стосовно сімей, яким він надає соціальні послуги, їх соціального оточення та умов, у яких вони перебувають;

порушення трудової чи виконавської дисципліни, правил внутрішнього трудового розпорядку.

**Директор Департаменту
сім'ї та дітей**

Р. Колбаса

Посадова інструкція фахівця соціальної роботи у громаді

ЗАТВЕРДЖ
УЮ

«__»_____20__р.

ПОСАДОВА ІНСТРУКЦІЯ фахівця із соціальної роботи відділу організації надання соціальних послуг у громаді⁶

I. Загальні положення

Посадова інструкція визначає функціональні обов'язки, права та відповідальність фахівця із соціальної роботи відділу організації надання соціальних послуг у громаді.

Фахівець із соціальної роботи у громаді призначається на посаду і звільняється із займаної посади завідувачем відділу організації надання соціальних послуг у громаді.

Фахівець підпорядковується завідувачу відділу організації надання соціальних послуг у громаді.

Фахівець із соціальної роботи у громаді у своїй роботі керується Конституцією та Законами України, Указами та розпорядженнями Президента України, постановами Верховної Ради України, наказами та нормативними документами Міністерства соціальної політики України, розпорядженнями облдержадміністрації, наказами та розпорядженнями директора департаменту соціального захисту населення облдержадміністрації, наказами та розпорядженнями місцевого органу самоврядування, цією посадовою інструкцією.

II. Завдання та обов'язки

Основними **завданнями** фахівця із соціальної роботи у громаді є:

Виявлення осіб/сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, потребують соціальної підтримки та надання їм соціальних послуг.

Організація надання своєчасної соціальної допомоги та соціальних послуг особам/сім'ям шляхом взаємодії із структурними підрозділами соціального захисту місцевих державних адміністрацій та місцевого самоврядування, структурними підрозділами Центру соціальних послуг, закладами освіти, закладами та відділеннями охорони здоров'я, внутрішніх справ, громадськими організаціями тощо.

⁶ Розроблено в рамках Проекту Програми розвитку ООН в Україні «Підтримка реформи соціального сектору в Україні», 2015 рік

Забезпечення координації та взаємодії особи/сім'ї, яка перебуває у складних життєвих обставинах, кожного з її членів із суб'єктами соціальної роботи до повного вирішення їх проблем, надання їм послуги з інформування та консультування.

Участь у визначенні потреб особи/сім'ї, громади у соціальних послугах, підготовка та подання пропозицій, в установленому порядку, щодо: організації надання соціальних послуг; створенні установ, закладів та служб соціальної підтримки особи/сім'ї у громаді.

Основними **обов'язками** фахівця із соціальної роботи у громаді є:

- ведення, в установленому порядку, обліку осіб/сімей у СЖО, інших соціальних
- груп своєї громади, які потребують надання соціальних послуг та соціальної допомоги;
- участь у проведенні визначення стану та індивідуальних потреб особи у соціальних послугах, здійсненні попередньої оцінки потреб особи/сім'ї, а саме: відвідування сім'ї, спілкування із кожним із її членів, збір та аналіз інформації щодо стану життєвих обставин сімей/осіб та складання акту обстеження матеріально-побутових умов (за потреби);
- допомога в оформленні необхідних документів для отримання соціальної допомоги та надання соціальних послуг особі/сім'ї у СЖО;
- доставка повідомлень про призначення субсидій;
- ведення первинної документації з організації надання соціальних послуг, обліку та звітності;
- представлення і захист інтересів особи/сім'ї у СЖО за їхніми дорученнями;
- інформування й надання консультацій, методичної допомоги з питань соціального захисту за запитами та зверненнями громадян і посадових осіб підприємств, установ та організацій;
- здійснення контролю за цільовим використанням одноразової допомоги при народженні дитини та створенням умов для її повноцінного утримання та виховання;
- підготовку документів для розгляду Комісії з питань захисту прав дітей (у разі порушення прав дитини);
- здійснення поточного контролю за наданням соціальних послуг у громаді працівниками ЦСП, інших соціальних служб;
- внесення пропозицій щодо пере направлення осіб/сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують соціальних послуг, різних видів допомоги чи форм соціальної підтримки, до відповідних закладів, установ та організацій (різних форм власності та господарювання);
- збір інформації щодо кандидатів у прийомні батьки та батьки вихователі;

- розповсюдження інформаційних матеріалів з питань пропагування сімейних форм виховання та соціального захисту населення;
- організацію й координацію, у межах своєї компетенції, роботи, пов'язаної з наданням благодійної (гуманітарної) допомоги соціально-незахищеним членам громади;
- сприяння благодійним, релігійним, волонтерським, громадським об'єднанням, установам та організаціям недержавної форми власності, окремим громадянам, волонтерам у наданні соціальних послуг соціально-незахищеним членам громади;
- забезпечення виконання законів України, постанов, наказів, розпоряджень, нормативних документів органів вищого рівня щодо соціального захисту населення у громаді.

III. Права

Фахівець має право:

- на захист професійної честі, гідності та ділової репутації, у тому числі в судовому порядку;
- вимагати створення відповідних умов праці, що сприяють виконанню посадової інструкції;
- відмовитись від дорученої роботи, що створює небезпеку для життя, здоров'я;
- вносити керівнику відділу організації надання соціальних послуг у громаді пропозиції щодо вдосконалення соціальної роботи з особами/сім'ями;
- одержувати від підприємств, установ та організацій усіх форм власності необхідну інформацію для організації надання соціальних послуг у громаді особам/сім'ям у СЖО.

IV. Відповідальність

Фахівець несе відповідальність за:

- якісне і своєчасне виконання покладених на нього посадовою інструкцією обов'язків;
- належне ведення документації;
- дотримання етичних і правових норм;
- достовірність даних, які він надає;
- порушення конфіденційності інформації стосовно осіб/сімей, яким він надає соціальні послуги, їх соціального оточення та умов, у яких вони перебувають;
- дотримання трудової чи виконавської дисципліни, правил внутрішнього трудового розпорядку, вимог охорони праці й техніки безпеки.

Взаємовідносини (зв'язки) за посадою

Для виконання обов'язків та реалізації прав фахівець із соціальної роботи взаємодіє:

- із завідувачем відділу організації надання соціальних послуг у громаді виконкому,

- із працівниками сектору прийому відділу соціальних виплат і компенсацій Управління соціального захисту, із працівниками структурних підрозділів ЦСП, передусім, відділу визначення потреб у соціальних послугах, відділу моніторингу та оцінки якості соціальних послуг, відділення надання соціальних послуг сім'ям у СЖО та розвитку сімейних форм виховання, з питань правового забезпечення діяльності, з інформаційних питань, з питань надання методичної допомоги та з питань організації надання соціальних послуг у громаді.
- із працівниками підприємств, установ та організацій усіх форм власності й господарювання для організації надання соціальних послуг особам/сім'ям у СЖО

Посадову інструкцію розроблено завідувачем
Відділу організації надання соціальних послуг у громаді

З посадовою інструкцією ознайомлений,
один примірник отримав

_____ 20____ р.
«__»_____

«ЗАТВЕРДЖЕНО»

**Директор Київського міського
центру соціальних служб для
сім'ї, дітей та молоді**

Колобова Я.В.

Календарний план

**Київського міського центру соціальних служб для сім'ї, дітей, молоді,
міських соціальних закладів, мережі РЦСССДМ та районних
соціальних закладів на 2017 рік**

Пріоритетні напрями діяльності

- *створення соціального профілю громади м. Києва в розрізі районів;*
- *розбудова ефективної мережі з надання якісних соціальних послуг сім'ям у складних життєвих обставинах, в тому числі сім'ям внутрішньо переміщених осіб, сім'ям учасників АТО, особам з числа дітей-сиріт у територіальній громаді міста Києва;*
- *удосконалення моделі управління щодо надання якісних соціальних послуг, шляхом методичної підтримки професійної компетенції спеціалістів мережі ЦСССДМ, закладів соціального обслуговування в м. Києві;*
- *забезпечення ефективної партнерської взаємодії між державними, громадськими, приватними, релігійними організаціями, що є суб'єктами соціальної роботи у вирішенні питань сімей у територіальній громаді міста Києва;*
- *створення реєстру соціальних послуг на районному та міському рівнях;*
- *Надання спеціалізованих послуг на міському рівні*
- *профілактика соціально небезпечних хвороб – ВІЛ-інфекції, туберкульозу, гепатитів В і С серед підлітків і молоді груп ризику та їх найближчого оточення;*
- *активізація столичної громади (громадських, благодійних, релігійних організацій) з метою підвищення потенціалу сімей/ осіб з дітьми та молоді, які потребують підтримки. Підтримка волонтерського руху в реалізації соціальної та молодіжної політики м. Києва*

2. Нормативна та законодавча база діяльності

Нормативно-правова база

Закони України:

- від 26.04.2001 № 2402-III «Про охорону дитинства»;
- від 21.06.2001 № 2558 – III «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю»;
- від 15.01.2009 № 878-VI «Про внесення змін до Закону України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю»;
- від 19.06.2003 № 966-IV «Про соціальні послуги»;
- від 02.10.1996 № 393/96-ВР «Про звернення громадян»;
- від 13.01.2005 № 2342-IV «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального

- захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування»;
- від 02.06.2005 № 2623-IV «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей»;
 - від 04.09.2008 № 375-VI «Про оздоровлення та відпочинок дітей»;
 - від 21.11.1992 № 2811-XII «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» (зі змінами);
 - від 05.03.2009 №1065-VI «Про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року»;
 - від 15.11.2001 № 2789-III «Про попередження насильства в сім'ї»;
 - від 11.11.2008 № 46039 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства стосовно протидії насильству в сім'ї»;
 - від 20.09.2011 № 3739 – VI «Про протидію торгівлі людьми»;
 - від 20.10.2014 №1706-VII «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»;
 - від 15.01.2011 № 1972-12 «Про протидію поширення хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини, та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ»;
 - від 20.10.2014 №1708-VII «Про затвердження Загальнодержавної цільової соціальної програми протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу на 2014 – 2018 роки»;
 - від 30.06.1993 № 3352-XII «Про попереднє ув'язнення»;
 - від 17 березня 2011 № 3160 - VI «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк»;
 - від 05.02.1993 № 2998-XII «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні»;
 - від 05.03.2009 № 1065-VI «Про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року»;
 - від 03.04.1996 № 270/96 «Про рекламу»;
 - від 06.06.2005 зі змінами № 1841-III, «Про позашкільну освіту»;
 - від 19.04.2011 №3236-VI «Про волонтерську діяльність»;
 - від 02.10.1992 № 2657-XII «Про інформацію»;
 - від 20.11.2003 № 1296-IV «Про захист суспільної моралі»;
 - від 16.11.1992 № 2782-XII «Про друковані засоби масової інформації (преси) в Україні»;
 - від 01.12.1998 року № 281-XIV «Про молодіжні та дитячі громадські організації»;
 - від 21.06.2001 №2558-111 «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні»;
 - від 06.10.2005 № 2961-IV «Про реабілітацію інвалідів України»;
 - від 16.12.2009 № 1767-VI «Про ратифікацію Конвенції про права інвалідів і Факультативного протоколу до неї»

Укази Президента України:

- від 11.07.2005 № 1086 «Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей»;
- від 27.09.2013 №532/2013 «Про Стратегію розвитку державної молодіжної політики на період до 2020 року»;
- від 06.11.2010 № 6/2010 «Про деякі заходи щодо сприяння вирішенню актуальних питань молоді»;
- від 18 грудня 2007 № 1228/ 2007 «Про додаткові невідкладні заходи щодо створення сприятливих умов для життєдіяльності осіб з обмеженими фізичними можливостями»;
- від 19.05.2011 № 588/2011 «Про заходи розв'язання актуальних проблем осіб з обмеженими фізичними можливостями»;
- від 27.08.2004 № 1126 «Про вдосконалення соціальної роботи з дітьми та молоддю»;
- від 15.03.2002 № 258/2002 «Про невідкладні додаткові заходи щодо зміцнення моральності у суспільстві та утвердження здорового способу життя»;
- від 28.03.2008 № 279 «Про заходи щодо сприяння розвитку пластового (скаутського) руху»;

- від 25 серпня 2015 року №501\2015 «Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини»;
- від 18.03.2015 р. № 150/2015 «Про додаткові заходи щодо соціального захисту учасників антитерористичної операції»;
- від 19.05.2014 №480/2014 «Про заохочення військовослужбовців – учасників антитерористичної операції»;
- від 03.12.2015 р. № 678 «Про активізацію роботи щодо забезпечення прав людей з інвалідністю»

Постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України:

- Розпорядження КМУ «Про затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року» від 23 листопада 2015 р. №1393-р;
- від 24.09.2008 № 866 «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини»;
- від 03.11.2010 № 1017 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 24.09.2008 № 866»;
- від 21.11.2013 № 896 «Про затвердження Порядку виявлення сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, надання їм соціальних послуг та здійснення соціального супроводу таких сімей (осіб)»;
- від 21.11.2013 № 895 «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах»;
- від 26.04.2002 №564 «Про затвердження Положення про дитячий будинок сімейного типу» (із змінами);
- від 26.04.2002 №565 «Про затвердження положення про прийомну сім'ю» (із змінами);
- від 08.10.2008 №905 «Порядок провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей»;
- від 22.08.2012 № 783 «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми»;
- від 07.10.2015 №1053-р «Про схвалення Концепції Державної соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2020 року»;
- від 15.02.2006 № 148 «Про затвердження Типового положення про центр для ВІЛ-інфікованих дітей та молоді»;
- від 28 серпня 2013 № 735-р «Про схвалення Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року»;
- від 15.05.2013 № 341 «Про затвердження Державної цільової програми підтримки сім'ї до 2016 року»;
- від 01.08.2013 № 573 «Про затвердження Загального положення про центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді»;
- від 31.03.2015 № 359-р «Про затвердження Плану заходів щодо медичної, психологічної, професійної реабілітації та соціальної адаптації учасників антитерористичної операції»;
- від 12.10.2000 № 1545 «Про схвалення Концепції ранньої соціальної реабілітації дітей-інвалідів»;
- від 08.09.2005 №877 «Про затвердження Типового положення про центр соціально – психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями»;
- від 08.12.2006 №1686 «Про затвердження Державної типової програми реабілітації інвалідів»;
- від 12.05.2007 № 716 «Про затвердження Державної програми розвитку системи реабілітації та трудової зайнятості осіб з обмеженими фізичними можливостями, психічними захворюваннями та розумовою відсталістю»;
- від 22.04.2006 №229-р «Про схвалення концепції Загальнодержавної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини на 2006-2016 роки»;

- від 13.03.2013 року №208-р «Про затвердження плану заходів на 2013-2016 р.р. щодо реалізації Стратегії реформування системи надання соціальних послуг»;
- від 30.10.2014 р. №623 «Про внесення змін до деяких постанов КМУ щодо функціональних обов'язків державного соціального інспектора»

Спільні накази:

- Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту та Міністерства освіти і науки України від 28.09.2007 № 3455/853 «Про затвердження порядку взаємодії центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та управлінь (відділів) освіти щодо підготовки до самостійного життя дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, з числа учнів старших та випускних класів інтернатних закладів і шкіл соціальної реабілітації»;
- Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту та Міністерства охорони здоров'я України від 24.07.2007 № 2643/420 «Про затвердження порядку взаємодії центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді із закладами охорони здоров'я щодо профілактики раннього соціального сирітства»;
- Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту та Державного департаменту України з питань виконання покарань «Про затвердження порядку взаємодії центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді і установ виконання покарань у проведенні соціальної роботи з неповнолітніми та молоддю, які відбувають покарання в цих установах та звільняються з них» від 26.10.2005 № 2559/177 (зміни від 08.02.2007 № 349/21);
- Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Державного департаменту України з питань виконання покарань та Міністерства праці та соціальної політики України від 23.11.2007 №740/1030/4154/321/614а «Про заходи щодо організації профілактики передачі ВІЛ від матері до дитини, медичної допомоги і соціального супроводу ВІЛ-інфікованих дітей та їх сімей»;
- Міністерства соціальної політики України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, Міністерства внутрішніх справ України від 01.06.2012 № 329/409/652/502 «Порядок взаємодії місцевих органів виконавчої влади з питань здійснення контролю за умовами утримання і виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які виховуються в прийомних сім'ях та дитячих будинках сімейного типу, соціального супроводження прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу»;
- Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту та Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Інструкції щодо взаємодії управлінь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту, служби у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних структурних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї» від 07.09.2009 № 3131/56;
- Державний комітет України у справах сім'ї та молоді, МВС України, Міністерство освіти й науки України, МОЗ України «Про затвердження порядку розгляду заяв та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення» від 16.01.2004 № 5/34/24/1;
- Міністерства соціальної політики України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства юстиції від 07.11.2011 № 429/831/769/3279/5 (zareestrovano 15.12.2011 № 1441/20179) «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів соціального патронажу звільнених осіб»;
- Міністерства юстиції України, Міністерства соціальної політики України, Міністерства сім'ї, молоді та спорту України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства внутрішніх справ України від 28.03.2012 №478/5/180/375/212/258 «Про затвердження Порядку взаємодії установ виконання покарань та суб'єктів соціального

патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк»;

- Міністерства молоді та спорту України та Міністерства соціальної політики України від 12.08.2014 № 950/25727 «Про затвердження Порядку взаємодії структурних підрозділів, які відповідають за реалізацію державної молодіжної політики Міністерства молоді та спорту України, Міністерства освіти і науки, молоді та спорту Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських, районних, районних у містах державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування та центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді»;
- ДДУзПВП та Мінсім'ямолодьспорт від 28.10.2008 № 288/4322 «Порядок взаємодії кримінально-виконавчої інспекції і центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді щодо забезпечення соціального супроводу і контролю за поведінкою дітей та молоді, які засуджені до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, звільнені від відбування покарання з випробуванням або умовно-достроково»

Накази:

Державної соціальної служби для сім'ї, дітей та молоді:

- від 29.11.2010 № 61 «Про затвердження Інструкції щодо здійснення центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді соціальної роботи з профілактики раннього соціального сирітства у пологовому стаціонарі»;
- від 24.05.2007 № 24 «Про затвердження Інструкції з обліку роботи в центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді»;

Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту:

- від 25.07.2007 № 2670 «Про затвердження української версії ПРАЙД «Підготовка кандидатів у прийомні батьки та батьки вихователі»;
- від 31.03.2008 № 1286 «Про внесення змін та доповнень до наказу Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту від 25.07.2007 № 2670»;
- від 25.09.2009 № 3385 «Про затвердження Порядку взаємодії центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді і служб у справах дітей у процесі встановлення опіки, піклування, створення та забезпечення діяльності прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу»;
- від 25.07.2007 № 2668 «Про затвердження Програми підготовки кандидатів у прийомні батьки та батьки-вихователі щодо виховання ВІЛ-інфікованих дітей»;
- від 14.01.2011 № 79 «Про затвердження Програми навчання для прийомних батьків та батьків-вихователів з метою підвищення їх виховного потенціалу»;
- від 18.12.2008 № 4941 «Про затвердження та впровадження стандартів мінімального пакету соціальних послуг у сфері ВІЛ/СНІДу різним категоріям дітей, молоді та сімей»;
- від 29.12.2009 № 4568 «Про затвердження Примірною положення «Про мультидисциплінарну вуличну команду соціальної роботи з дітьми та молоддю груп ризику»;
- Концепція Державної цільової соціальної програми “Молодь України” на 2016-2020 роки від 30 вересня 2015 р.

Міністерства соціальної політики України:

- від 25.05.2012 № 324 «Про затвердження нової редакції кваліфікаційної характеристики професії «Фахівець соціальної роботи»;
- від 09.07.2014 № 450 «Про затвердження форм обліку соціальних послуг сім'ям (особам), які перебувають у складних життєвих обставинах»;
- від 02.07.2015 № 678 «Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги консультування»;
- від 10.09.2015 № 912 «Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги профілактики»;
- від 18.05.2015 № 514 «Про затвердження Державного стандарту соціальної

- адаптації»;
- від 14.09.2012 № 578 «Про затвердження форм оцінки потреб особи, яка постраждала від торгівлі людьми; плану реабілітації особи, яка постраждала від торгівлі людьми; звіту щодо осіб, які постраждали від торгівлі людьми»;
- від 17.09.2012 № 581 «Про затвердження рекомендацій щодо проведення щорічної акції «16 днів проти насильства»;
- від 31.01.2015 №94 «Про затвердження плану заходів Мінсоцполітики з реалізації у 2015–2018 роках Загальнодержавної цільової соціальної програми протидії ВІЛ-інфекції на 2014-2018 роки»;
- від 25.05.2012 № 324 «Про затвердження нової редакції кваліфікаційної характеристики професії «Фахівець соціальної роботи»
- від 06.11.2015 р. №1092 «Про затвердження рішення колегії Мінсоцполітики від 29.10.15 «Про основні пріоритетні державної політики у соціальній сфері з питань забезпечення прав дітей в Україні»

Рішення Київської міської ради:

- від 03.07.2014 № 21/21 «Про затвердження Міської цільової програми оздоровлення та відпочинку дітей міста Києва на період до 2018 року»;
- від 22.12.2015 року № 60/60 «Про Програму економічного та соціального розвитку м. Києва на 2016 рік»
- від 08.10.2015 № 114\2017 «Про внесення змін до рішення Київської міської ради від 02.10.2013 №27\9615 «Про затвердження Програми зайнятості населення м Києва на період до 2017 року»
- від __ № __ «Про затвердження Міської цільової програми «Діти. Сім'я. Столиця на 2016-2018 роки».
- Від № «Про затвердження заходів комплексної програми «Турбота. Навстріч киянам на 2011 - 2018 р.р.»

2. Циклограма організаційної діяльності мережі

Заходи	Термін виконання	Відповідальний
Планування роботи та аналіз виконання планів, соціальних програм: Київський міський ЦСССДМ та мережі: - на календарний рік; - зведений план КМЦСССДМ та мережі на календарний місяць (встановленої форми); - щомісячний план відділу	Затвердження: протягом 5-ти календарних днів після одержання фінансових документів 2016 р. до 20 числа поточного місяця до 25 числа поточного місяця до 17.00 за пропозиціями начальників відділів	Черкашина Л.Б., Сколобанова Ю.М., Пітателева Т.Є., Кусяка О.Ю. Лапчик Н.А. – узагальнення

	міського центру	
Планування районних ЦСССДМ: - на календарний рік; - зведений план РЦСССДМ на місяць;	Погодження протягом 5-ти днів після затвердження міського до 25 числа поточного місяця	Директори РЦСССДМ та директори соціальних закладів
Аналіз виконання планів відділів КМЦСССДМ	щомісяця	Начальники відділів КМЦСССДМ Шабатіна Г.М.
Формування реєстру державних та недержавних партнерських організацій	до 01 березня	Сергєєва Н.О., спеціалісти закладів та РЦСССДМ
Проведення щорічної оцінки державних службовців (атестації)	уточнюється	Пітателева Т.Є. Директори РЦСССДМ
Моніторинг реалізації соціальних програм та заходів	щоквартально	Пітателева Т.Є., відповідальні за реалізацію, Директори РЦСССДМ
Аналіз реалізації соціальних програм та заходів	I, II півріччя	Черкашина Л.Б., відповідальні за реалізацію, Директори РЦСССДМ
Моніторинг щодо здійснення РЦСССДМ соціального супроводження ПС та ДБСТ	щомісяця	Лоріашвілі Л.С
Аналіз розвитку мережі центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та закладів соціального обслуговування	до 20 лютого 05 квітня 05 липня 05 жовтня	Пітателева Т.Є.
Аналіз процесу здійснення соціальної роботи з прийомними сім'ями та ДБСТ	щоквартально	Лоріашвілі Л.С.
Аналіз надання центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді соціальних послуг споживачам психоактивних речовин та членам їх сімей	щоквартально	Черкашина Л.Б. Крисов Л.П. Директори РЦСССДМ
Аналіз виконання Порядку взаємодії центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді з іншими суб'єктами соціальної роботи щодо здійснення соціальної роботи з сім'ями та особами, які перебувають у складних життєвих обставинах на міському та районному рівні	січень, липень	Черкашина Л.Б., Директори РЦСССДМ
Аналіз створення та діяльності закладів роботи з дітьми і молоддю з функціональними обмеженнями відповідно до кількості проживаючих в районах міста	щоквартально	Сколобанова Ю. Остролуцька Л. Директори

		РЦСССДМ
Аналіз процесу надання центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді соціальних послуг сім'ям, в яких є діти, молодь з інвалідністю або батьки мають інвалідність	I, III квартал року	Сколобанова Ю. Остролуцька Л.І. Директори РЦСССДМ
Аналіз результативності адресної роботи з неповнолітніми, які перебувають в СІЗО, оперативної роботи щодо підтримки, попередження рецидивної поведінки неповнолітніх, молоді, яким призначенні покарання, непов'язані з позбавленням волі.	I, II півріччя	Пітателева Т.Є. Директори РЦСССДМ
Аналіз результативності адресної роботи з молоддю, яка повертається з місць позбавлення волі, оперативної роботи щодо надання соціальної підтримки молоді, яка знаходиться у конфлікті з законом.	I, II півріччя	Лапчик Н.А. Директори РЦСССДМ
Аналіз здійснення соціальної роботи мережею районних у м. Києві центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді з питань попередження насильства в сім'ї та протидії торгівлі людьми.	щоквартально	Сколобанова Ю. Лоцман Ю.С. Директори РЦСССДМ
Аналіз здійснення соціальної роботи мережею районних у м. Києві центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді з сім'ями з числа внутрішньо переміщених осіб з тимчасово окупованих територій та зони проведення АТО.	I, II півріччя	Сколобанова Ю. Лоцман Ю.С. Директори РЦСССДМ
Аналіз результативності та підвищення кваліфікації спеціалістів КМЦСССДМ, РЦСССДМ.	щоквартально	Черкашина Л.Б. Шабатіна Г.М.
Аналіз здійснення соціального супроводу сімей, які перебувають в складних життєвих обставинах	щоквартально	Сколобанова Ю.
Аналіз діяльності Київського міського центру соціально-психологічної допомоги	щоквартально	Сколобанова Ю.
Аналіз діяльності комунальних установ „Київський міський правобережний центр для ВІЛ-інфікованих дітей та молоді” та „Київський міський лівобережний центр для ВІЛ-інфікованих дітей та молоді”.	щоквартально	Черкашина Л.Б. Крисов Л.П.
Аналіз здійснення соціальної роботи по підготовці до самостійного життя дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування з числа учнів старших та випускних класів державних інтернатних закладів	I, II півріччя	Черкашина Л.Б. Лоріашвілі Л.С. Директори РЦСССДМ
Моніторинг процесу створення та функціонування ПС та ДБСТ.	щоквартально	Лоріашвілі Л.С. Директори РЦСССДМ

3. Перелік днів проведення спеціалістами міського центру СССДМ інструктивно-консультаційних зустрічей з метою забезпечення базових умов вдосконалення рівня єдиних стандартизованих вимог діяльності мережі

Сталий визначений термін	Заходи інструктивно-консультаційних занять зі спеціалістами <i>За запитом та потребою</i>	Відповідальний за підготовку <i>Місце визначається за планом роботи на</i>
--------------------------	--	---

		тиждень
Перший понеділок кожного місяця (за запитом)	Планування та проведення з 14.00 до 18.00 інструктивно-консультаційних занять зі спеціалістами фінансово-господарської діяльності РЦСССДМ та соціальних закладів мережі	Кусяка О.Ю.
Другий понеділок (за запитом)	Планування та проведення з 15.00 до 17.00 інструктивно-консультаційних занять для спеціалістів, які працюють з неповнолітніми, молоддю, які перебувають, повертаються з місць позбавлення волі та яким призначені види покарань, непов'язані з позбавленням волі.	Пітателева Т.Є.
Третій понеділок кожного місяця (за потребою)	Координація проведення супервізійних зустрічей для спеціалістів РЦСССДМ, відповідальних за здійснення соціальної роботи з сім'ями з числа внутрішньо переміщених осіб з тимчасово окупованих територій та зони проведення АТО.	Лоцман Ю.С.
Останній понеділок місяця	Планування та проведення з 10.00 до 13.00 інструктивно-консультаційних занять зі спеціалістами РЦСССДМ за напрямом роботи з прийомними сім'ями, дитячими будинками сімейного типу, дітьми-сиротами, дітьми, позбавленими батьківського піклування та особами з їх числа.	Лоріашвілі Л.С.
Другий вівторок місяця (щоквартально за запитом)	Планування та проведення з 15.00 до 18.00 інструктивно-консультаційних занять для спеціалістів, які виконують завдання аналітично-статичної діяльності ЦСССДМ.	Пітателева Т.Є.
Щосереда	Планування та проведення з 15.00 до 18.00 години інструктивно-консультаційних занять зі спеціалістами РЦСССДМ щодо забезпечення технологій та результативності профілактичної роботи в контексті проблем ВІЛ, хімічних залежностей фахівцями із соціальної роботи щодо забезпечення технологій та результативності профілактичної роботи в контексті проблем хімічних залежностей та ВІЛ.	Крисов Л.П.
Друга середа кожного місяця	Проведення супервізійних зустрічей для ФСР з питань здійснення практичної соціальної роботи.	Черкашина Л.Б. Сколобанова Ю.М.
Третя середа останнього місяця кварталу	Планування та проведення з 10.00 до 13.00 інструктивно-консультаційних занять зі спеціалістами РЦСССДМ з питань соціальної роботи з дітьми, молоддю та сім'ями в СЖО.	Сколобанова Ю.М.
Остання середа кожного місяця	Планування та проведення з 10.00 до 12.00 інструктивно-консультаційних занять для спеціалістів, які виконують завдання методичного та інформаційного забезпечення соціальної роботи в ЦСССДМ	Шабатіна Г.М.

Перший четвер місяця (щоквартально за запитом)	Планування та проведення з 11.00 до 13.00 інструктивно-консультаційних занять для спеціалістів, які виконують завдання кадрової та правової роботи в ЦСССДМ	Пітателева Т.Є. Лапчик Н.А.
Перший четвер місяця	Планування та проведення нарад з 17.00 до 19.00 з питань ресурсної підтримки громадським сектором та волонтерського супроводу соціальної роботи в територіальній громаді	Ніколайчук Ю.М.
Другий четвер місяця	Планування та проведення виробничих нарад з 10.00 до 12.00 год. для начальників відділів соціальної роботи мережі центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.	Сколобанова Ю.
Другий четвер останнього місяця кварталу	Планування та проведення з 15.00 до 17.00 інструктивно-консультаційних занять для спеціалістів РЦСССДМ, відповідальних за напрямок попередження насильства в сім'ї та протидії торгівлі людьми.	Лоцман Ю.С.
Перша п'ятниця кожного місяця	Планування та проведення з 10.00 до 12.00 інструктивно-консультаційних занять зі спеціалістами з питань соціальної роботи з дітьми, молоддю з функціональними обмеженнями та їх батьками	Остролуцька Л.І,
Остання п'ятниця місяця (протягом травня-серпня)	Проведення виробничих нарад з 15.00-17.00 з питань організації набору та відправки дітей на оздоровлення та відпочинок до літніх оздоровчих таборів	Ніколайчук Ю.М.

4. Основний перелік питань виробничих нарад КМЦСССДМ

Період	Питання розгляду
Січень	1.Про статистичні та аналітичні показники діяльності мережі ЦСССДМ у 2015 році.
	2.Визначення пріоритетних напрямів діяльності мережі центрів соціальних служб м. Києва на 2016 рік. Планування роботи мережі на 2016 рік
Лютий	Підготовка питання для розгляду в порядку контролю на нараді у заступника голови на тему: «Діяльність закладів соціального обслуговування в контексті підтримки дітей та молоді з функціональними обмеженнями»
	Підготовка питання для розгляду в порядку контролю на нараді у заступника голови на тему: «Діяльність закладів соціального обслуговування в контексті підтримки дітей та молоді з проблемами ВІЛ. Соціальна робота з алко/наркозалежними».
	Про здійснення опитування сімей, які є клієнтами мережі ЦСССДМ, щодо оцінки та забезпечення їх потреб у соціальних послугах. Аналіз та планування діяльності з психосоціальної підтримки учасників АТО та членів їхніх родин. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами.
Березень	Розгляд та опрацювання пропозицій щодо створення соціального гуртожитку у м. Києві для осіб з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Про підготовку до 1 міської науково-практичної Конференції з питань сім'ї «Сучасна сім'я в мегаполісі: виклики та подолання»

Квітень	Про стан організації роботи з підготовки та проведення традиційного Всеукраїнського збору-походу «Козацькими шляхами» лідерів волонтерських загонів, дитячих та молодіжних громадських організацій
	Підготовка питання для розгляду в порядку контролю на нараді у заступника голови на тему: «Соціальна робота з сім'ями у складних життєвих обставинах. Діяльність міського закладу соціального обслуговування «Київський міський центр соціально-психологічної допомоги».
Квітень	Підготовка матеріалів на засідання Колегії КМДА «Про соціальну роботу з сім'ями в громаді міста Києва»
Травень	Про підготовку заходів до Дня сім'ї. Підготовка та механізми реалізації літньої оздоровчої (відпочинкової) кампанії «Літо – 2017»
	Про підготовку матеріалів для розгляду на засіданнях постійних комісії Київради «Про створення соціальних гуртожитків у форматі соціальних квартир для осіб з числа дітей-сиріт, дітей позбавлених батьківського піклування (для дівчат та юнаків)»
Червень	Аналіз якісних та кількісних показників щодо впровадження сімейних форм виховання в м. Києві.
	Підготовка питання для розгляду в порядку контролю на нараді у заступника голови на тему: «Про соціальну підтримку осіб, родин з числа внутрішньо переміщених із зони проведення антитерористичної операції, АР Крим».
Липень	Про виконання завдань щодо організаційно - методичного супроводу закладів соціального обслуговування.
Серпень	Про організацію участі клієнтів мережі у соціокультурних заходах з нагоди відзначення 25 річниці незалежності України.
Вересень	Підготовка та проведення загальноміського традиційного заходу «Юнь Києва запрошує»
	Підведення підсумків реалізації літньої оздоровчої (відпочинкової) кампанії.
Жовтень	Підготовка до проведення районних та міського туру XXV фестивалю «Повіримо в себе».
	Про підготовку та проведення заходів до Дня захисника Вітчизни.
Листопад	Про проведення спільних інформаційних акцій в рамках участі у Всеукраїнській акції „16 днів проти насильства”, ”Стоп насильству”.
	Підготовка та проведення заходу до Дня спільних дій в інтересах дітей «Форум делегатів дитячих прав «Ми прагнемо бути почутими».
Грудень	Підготовка та реалізація новорічної акції «Не забудь привітати»: збір подарунків, урочиста хода волонтерів – помічників Святого Миколая, новорічні вистави, адресні привітання.
	Проведення організаційного періоду щодо аналізу та результативності роботи мережі у 2017 році, планування на 2018 рік, архівація документів.

5. Перелік питань для розгляду на нарадах для директорів ЦСССДМ та директорів закладів соціального обслуговування

Період	Формулювання питання розгляду	Відповідальний за підготовку
--------	-------------------------------	------------------------------

ЛЮТИЙ	1.Визначення пріоритетних напрямів діяльності мережі центрів соціальних служб м. Києва на 2016 рік. Планування роботи мережі на 2016 рік. 2.Особливості проведення інформаційної кампанії щодо популяризації діяльності Центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді у територіальній громаді м. Києва 3. Про підведення підсумків новорічної акції «Не забудь привітати»: збір подарунків, урочиста хода волонтерів – помічників Святого Миколая, новорічні вистави, адресні привітання.	Колобова Я.В. Черкашина Л.Б. Ніколайчук Ю.М.
БЕРЕЗЕНЬ	1. Про здійснення заходів інформаційної діяльності у мережі ЦСССДМ. 2. Про забезпечення здійснення якісних соціальних послуг щодо соціальної підтримки сімей у СЖО. Діюча нормативна база. 3. Про особливості соціальної роботи з клієнтом, який переживає постравматичний стресовий розлад.	Колобова Я.В. Черкашина Л.Б. Шабатіна Г.М. Пінчук І.М. (за згодою) Черкашина Л.Б.
КВІТЕНЬ	1.Про стан організації роботи з підготовки та проведення традиційного Всеукраїнського збору-походу «Козацькими шляхами». лідерів волонтерських загонів, дитячих та молодіжних громадських організацій 2. Про підготовку матеріалів до засідання Колегії КМДА «Про соціальну роботу з сім'ями в громаді міста Києва»	Ніколайчук Ю.М. Черкашина Л.Б.
ТРАВЕНЬ	1. Про виконання заходів щодо підготовки кандидатів у батьків-вихователів та прийомні батьки. 2. Про соціальну роботу з дітьми та підлітками, які практикують ризиковану поведінку. 3. Про підготовку та механізми реалізації літньої оздоровчої (відпочинкової) кампанії «Літо – 2016»	Лоріашвілі Л.С. Крисов Л.П. Ніколайчук Ю.М.
ЧЕРВЕНЬ	1. Про здійснення соціальної роботи з особами, які повертаються з місць позбавлення волі та їх сім'ями.	Пітателева Т.Є. Лапчик Н.А.
СЕРПЕНЬ	Про здійснення соціальної роботи з дітьми-сиротами випускниками інтернатних установ та особами з їх числа.	Лоріашвілі Л.С.
ВЕРЕСЕНЬ	1.Підготовка районних турів фестивалю «Повіримо у себе» 2. Про підготовку та проведення загальноміського традиційного заходу «Юнь Києва запрошує» 3.Здійснення соціально-профілактичної роботи щодо запобігання соціально-небезпечних хвороб у дитячому та молодіжному середовищі, в тому числі серед груп ризику, подолання їх наслідків, формування навиків здорового способу життя. 4. Про результати реалізації літньої оздоровчої (відпочинкової) кампанії	Остролуцька Л.І. Ніколайчук Ю.М. Крисов Л.П. Ніколайчук Ю.М.

ЖОВТЕНЬ	1.Про здійснення соціальної роботи в контексті попередження насильства в сім'ї та протидії торгівлі людьми. 2.Результати проведення загальноміського конкурсу «Кращий молодий соціальний працівник м. Києва»-2016	Лоцман Ю.С. Черкашина Л.Б. Шабатіна Г.М.
ЛИСТОПАД	1.Про підготовку заходів для дітей – клієнтів мережі ЦСССДМ до Новорічних та Різдвяних свят. 2. Про заходи залучення громади до вирішення соціальних питань сімей. Досвід РЦСССДМ. 3. Про підготовку та проведення заходу до Дня спільних дій в інтересах дітей «Форум делегатів дитячих прав «Ми прагнемо бути почутими»	Директори РЦСССДМ Черкашина Л.Б. Ніколайчук Ю.М.
ГРУДЕНЬ	1. Про результати соціальної роботи фахівців із соціальної роботи з сім'ями. 2. Про підготовку та реалізація новорічної акції «Не забудь привітати»: збір подарунків, урочиста хода волонтерів – помічників Святого Миколая, новорічні вистави, адресні привітання.	Черкашина Л.Б. Сколобанова Ю.М. Ніколайчук Ю.М.

6. Проведення ситуативного аналізу виконання функцій РЦСССДМ та оцінки якості надання соціальних послуг

Питання	Відповідальний	Період
Деснянський РЦСССДМ	відділ методичного забезпечення соціальної роботи	березень
Святошинський РЦСССДМ		квітень
Голосіївський РЦСССДМ		травень
Лівобережний центр соціально-психологічної допомоги		червень
Київський міський центр соціально-психологічної підтримки сім'ї		вересень
Солом'янський РЦСССДМ		жовтень

7. Взаємодія із закладами соціального обслуговування

Завдання	Період	Відповідальні
Проведення виїзних заходів спеціалістів КМЦСССДМ на базі закладів (за окремим планом)	Щоквартально	Сколобанова Ю. Крисов Л.П.
Проведення методичних заходів з керівниками ЦСПРДМФО	Щомісяця	Остролуцька Л.І.
Здійснення комплексного вивчення діяльності закладу, стану справ клієнтів та надання практичної методичної допомоги	Щоквартально	Сколобанова Ю. Остролуцька Л.І. Крисов Л.П.
Участь директорів закладів соціального обслуговування міського та районного рівнів у засіданні Ради директорів	Щомісяця	Черкашина Л.Б.
Надання методичної допомоги та участь у проведенні атестації працівників закладів	За окремим графіком	Черкашина Л.Б. Остролуцька Л.І. Крисов Л. П.

Участь спеціалістів закладів соціального обслуговування у методичних заходах в КМЦСССДМ	Протягом року	Черкашина Л.Б. Остролуцька Л.І. Крисов Л.П.
Участь спеціалістів закладів соціального обслуговування у заходах з підвищення кваліфікації	Протягом року	Шабатіна Г.М.

8. Реалізація соціальних програм, заходів з надання соціальних послуг дітям, молоді та різним категоріям сімей

№ п/п	назва заходів	Відповідальний від КМЦ	Співвиконавець, партнери
1.	Реалізація міської соціальної програми "Соціальна квартира для вагітних та матерів з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах (міні центр матері і дитини)"	Сколобанова Ю.М.	УФ «Право на здоров'я»
2.	Реалізація міської соціальної програми «Служба соціальної підтримки сімей»	Сколобанова Ю.М. Остролуцька Л.І. Лоріашвілі Л.С. Лоцман Ю.С.	РЦСССДМ, КМЦСПД, БФ «Зміни одне життя - Україна»
3.	Реалізація заходів Міської спеціалізованої служби "Юридична консультація для сімей"	Пітателева Т.Є.	МГО «Соціальні ініціативи в галузі працевлаштування»
4.	Реалізація соціокультурних заходів "Теплий дім" для сімей, які опинились у складних життєвих обставинах	Сколобанова Ю.М. Лоріашвілі Л.С.	МБФ «Соняшник»
5.	Реалізація заходів "Інформаційно-консультативна лінія "Телефон Довіри"	Черкашина Л.Б.	МБФ «Світ без залежності»
6.	Реалізація заходів спеціалізованого формування "Служба соціально-профілактичної роботи", в тому числі забезпечення діяльності груп взаємодопомоги	Крисов Л.П.	20 партнерських організацій, РЦСССДМ, БФ «Сходи»
7.	Реалізація соціальних заходів спеціалізованого формування соціально-профілактичної роботи "Соціально-консультативна соціально-наркологічна приймальня" (денний режим)	Крисов Л.П.	Соціотерапія
8.	Експеримент: Заходи соціальної реабілітації для підлітків, які мають психологічні проблеми хімічної залежності	Крисов Л.П.	Соціотерапія
9.	Реалізація заходів по роботі з особами, що мають проблему ВІЛ/СНІД, мобільними консультативними центрами вуличної роботи з підлітками та молоддю, які практикують ризикову поведінку	Крисов Л.П.	Правобережний та лівобережний центр
10.	Реалізація заходів соціального супроводу сімей з дітьми, яких торкнулася проблема ВІЛ/СНІДу та які перебувають в кризовому стані	Крисов Л.П.	РЦСССДМ та КМВ «ЛЖВ»
11.	Надання соціальної підтримки дітям-сиротам або позбавленим батьківського	Лоріашвілі Л.С. Лоцман Ю.С.	МГО «Одна надія», ВМГО «МІЦ»

	піклування з числа випускників інтернатних закладів, в тому числі внутрішньо переміщених осіб		
12.	Реалізація заходів соціальної підтримки неповнолітніх, які перебувають в СІЗО, відбувають покарання або повертаються з місць позбавлення волі	Пітателева Т.Є. Лапчик Н.А.	ВГЦ «Волонтер»
13.	Забезпечення реалізації заходів "Соціальне літо", в тому числі модульних курсів соціальної просвіти для дітей, сімей з дітьми в умовах літнього наметового табору	Ніколайчук Ю.М.	Ліга соціальних працівників м.Києва
14.	Реалізація заходів "Мобільні інформаційно-консультативні пункти соціальної роботи"	Сколобанова Ю.М.	ВГЦ «Волонтер»
15.	Реалізація заходів "Соціальне інформування"	Ніколайчук Ю.М.	ситуативне партнерство
16.	Реалізація соціальних заходів спеціалізованого формування з соціально-психологічної реабілітації дітей та сімей з функціональними обмеженнями	Остролуцька Л.І.	заклади та РЦСССДМ
17.	Реалізація соціальних заходів "Денна відпочинкова програма для дітей з функціональними обмеженнями та дітей з сімей, які опинились у складних життєвих обставинах"	Остролуцька Л.І.	заклади та РЦСССДМ
18.	Проведення модульного курсу "Літня школа" для батьків з дітьми з функціональними обмеженнями (маломобільними)	Остролуцька Л.І.	заклади та РЦСССДМ
19.	Проведення заходів щодо спортивно-фізкультурного розвитку сімей з дітьми з функціональними обмеженнями, зокрема соціально-спортивної акції «Старти надій»	Остролуцька Л.І.	заклади та РЦСССДМ
20.	Реалізація заходів спеціалізованого формування «Інформаційно-тренінговий центр соціальної роботи в територіальній громаді міста Києва»	Ніколайчук Ю.М.	ВГЦ «Волонтер»
21.	Реалізація заходів спеціалізованого формування «Центр залучення дитячих громадських організацій до соціальної роботи в територіальній громаді міста Києва»	Ніколайчук Ю.М.	ДГО «Плай», ДГТК «Мангуп», КМО «НОСУ», МО «Відрада»
22.	Реалізація заходів щодо підтримки та розвитку волонтерського руху, в тому числі програми "Школа координаторів волонтерського руху"	Ніколайчук Ю.М.	ВГЦ «Волонтер», КМО «НОСУ»
23.	Реалізація заходів «Психосоціальна підтримка учасників АТО та членів їхніх родин» в рамках реалізації заходів за програмою «Турбота. Назустріч киянам 2011-2016 р.р.».	Черкашина Л.Б.	НаУКМА ГО «Спілка ветеранів міста Києва»

9. Заходи з організації підвищення професійної компетентності працівників мережі ЦСССДМ м. Києва на 2017 рік

Напрямок діяльності	Тема для підготовки одноденного навчального семінару для спеціалістів	Період	Відповідальний за підготовку
Робота з учасниками АТО та членами їх родин	Короткостроковий семінар: «Удосконалення моделі надання соціальних послуг для ВПО, учасників АТО та членів їхніх родин на рівні громади м. Києва» для працівників РЦСССДМ, управлінь праці та соціального захисту населення за участі (за участі КМЦПК) (18-22.02.16)	Лютий	Черкашина Л.Б.
	Короткостроковий семінар: «Співпраця працівників медичної та соціальної сфер у контексті надання послуг ВПО, учасникам АТО та членам їхніх родин» для працівників РЦСССДМ, установ охорони здоров'я (за участі КМЦПК) (16-18.03.16)	Березень	
	Семінар: «Психосоціальна підтримки дітей ті сімей в умовах кризи» (для ФСРів РЦСССДМ (в рамках співпраці з НаУКМА) (08.04.16, 22.04.16)	Квітень	
	Короткостроковий семінар «Інноваційні підходи у вирішенні питань працевлаштування учасників АТО» для працівників РЦСССДМ, управлінь праці та соціального захисту населення центрів зайнятості (за участі КМЦПК) (15-17.06.16)	Червень	Черкашина Л.Б.
	Мастер-клас: «Особливості соціально-психологічної роботи з сім'ями учасників АТО» (на базі Дарницького РЦСССДМ) для працівників мережі ЦСССДМ м. Києва	Червень	Шабатіна Г.М
Робота з ВПО	Короткостроковий семінар: «Удосконалення моделі надання соціальних послуг для ВПО, учасників АТО та членів їхніх родин на рівні громади м. Києва» для працівників РЦСССДМ, управлінь праці та соціального захисту населення за участі (за участі КМЦПК) (18-22.02.16)	Лютий	Черкашина Л.Б., Лоцман Ю.С
	Короткостроковий семінар: «Співпраця працівників медичної та соціальної сфер у контексті надання послуг ВПО, учасникам АТО та членам їхніх родин» для працівників РЦСССДМ, установ охорони здоров'я (за участі КМЦПК) (16-18.03.16)	Березень	
Робота з сім'ями, які опинились у СЖО	Мастер-клас: Взаємовідносини між батьками і дітьми в дисфункціональних сім'ях. Презентація корекційної програми» (на базі Оболонського РЦСССДМ) для працівників мережі ЦСССДМ м. Києва	Березень	Шабатіна Г.М.

Здійснення соціальної роботи з ПС, ДБСТ, опікунами, усиновлювачами	Тренінг: «Проведення інформаційної кампанії з рекрутингу батьків у сімейні форми виховання» для працівників РЦСССДМ	Лютий	Лоріашвілі Л.С
	Семінар/тренінг: «Як говорити з дитиною про її минуле» для працівників РЦСССДМ (відп. Лоріашвілі Л.С.); Тренінг: «Алгоритм роботи з кандидатами у ПС/ДБСТ» для працівників РЦСССДМ	Березень	
	Тренінг: «Взаємодобір дітей та сімей. Довлаштування» для працівників РЦСССДМ	Квітень	
	Тренінг: «Соціальне супроводження сутність та зміст» для працівників РЦСССДМ	Травень	
	Семінар/тренінг: «Підготовка дитини до повернення в родинне оточення» для працівників РЦСССДМ Тренінг: «Залучення громади до командної роботи в інтересах дитини. Розвиток системи підтримки сімей» для працівників РЦСССДМ	Червень	
	Семінар/тренінг: «План переміщення дитини з ПС/ДБСТ до нової родини» для працівників РЦСССДМ (відп. Лоріашвілі Л.С.)	Листопад	
Здійснення соціальної роботи з дітьми-сиротами, дітьми позбавленими батьківського піклування та особами з їх числа	Семінар/тренінг: «Представлення досвіду групової роботи з учнями ПТЗ» для працівників РЦСССДМ	Травень	Лоріашвілі Л.С
	Тренінг: «Оцінка потреб дитини та сім'ї» для працівників РЦСССДМ	Липень	
	Тренінг: «Школа. Перевантаження». для працівників РЦСССДМ	Серпень	
	Тренінг: «Ризики повернення дитини з ПС/ДБСТ» для працівників РЦСССДМ	Вересень	
	Семінар/тренінг: «Проведення навчання для підлітків, які виховуються в ПС/ДБСТ» для працівників РЦСССДМ. Тренінг: «Підлітковий вік. Міфи та реальність» для працівників РЦСССДМ	Жовтень	
	Тренінг: «Розвиток сексуальності дитини. Норми та поведінка на яку слід звернути увагу» для працівників РЦСССДМ	Листопад	
Здійснення заходів із попередження насильства в сім'ї та надання соціальних послуг постраждалим від торгівлі людьми	Тренінг: «Робота з травмованими дітьми та профілактика вторинної травми» для працівників РЦСССДМ	Грудень	Лоцман Ю.С.
	Семінар: «Взаємодія суб'єктів соціальної роботи щодо здійснення заходів запобігання домашньому насильству» для працівників РЦСССДМ	Березень	

Здійснення соціальної роботи з сім'ями, де є дитина/молова людина з інвалідністю	Семінар: «Принципи незалежного життя в соціальній роботі та реабілітації з дітьми та молоддю з інвалідністю: законодавство, міжнародний досвід, реалії України»	Лютий	Остролуцька Л.І
	Семінар: «Принципи консультативної роботи з близьким оточенням дітей та молоді з функціональними обмеженнями. Поняття залежності та спів залежності»	Березень	
	Мастер-клас: «Робота із шерстю «Чарівні-царівні» (на базі ЦСПРДМФО Подільського району) для працівників мережі ЦСССДМ м. Києва	Квітень	Шабатіна Г.М
	Семінар: «Організація та проведення соціокультурних заходів для дітей та молоді з функціональними обмеженнями	Травень	Остролуцька Л.І
	Семінар: «Кращі практики соціальної та реабілітаційної роботи з дітьми та молоддю з інвалідністю в м. Києві»	Червень	
	Семінар для спеціалістів –новачків: «Основи соціальної роботи з сім'ями, які виховують дітей, молоді з інвалідністю» Мастер-клас: «Картина шерстю: «Шерстяні акварелі» (за методом арт-терапії) (на базі ЦСПРДМФО Подільського району) для працівників мережі ЦСССДМ м. Києва	Вересень	Шабатіна Г.М
	Семінар «Міжсекторіальна взаємодія на вирішення актуальних питань дітей та молоді з інвалідністю в громаді району»	Жовтень	Остролуцька Л.І
	Семінар-практикум: «Підготовка волонтерів для роботи під час фестивалю дитячої творчості «Повіримо у себе» (за запитом участь працівників мережі ЦСССДМ м. Києва).	Листопад	Ніколайчук Ю.М., Остролуцька Л.І.
Здійснення соціальної роботи з особами в контексті проблем ВІЛСНІД, алко/наркозалежними та членами їх сімей	Щотижневі навчальні семінари з питань залежності для консультантів «Служби соціально-профілактичної роботи» КМЦСССДМ	Лютий Березень Квітень	Крисов Л.П
Напрями та особливості взаємодії з іншими суб'єктами соціальної	Загальноміське методичне зібрання працівників ЦСССДМ м. Києва щодо підсумків роботи мережі ЦСССДМ м. Києва за 2015 рік та представлення пріоритетів діяльності мережі у 2016 році за участю представників ЗМІ, партнерів	Лютий	Черкашина Л.Б.

роботи	Загальноміська науково-практичної конференція: «Сучасна сім'я у мегаполісі: труднощі та виклики сьогодення» для працівників мережі ЦСССДМ м. Києва, представників партнерських організацій, науковців	Квітень	Лоріашвілі Л.С
Технології соціальної роботи з сім'ями за іншими напрямками (здійснення соціальної роботи, спрямованої на попередження потрапляння сімей у складні життєві обставини)	Мастер-клас: «Використання принципів тайм-менеджменту в роботі мережі ЦСССДМ м. Києва» (на базі Шевченківського РЦСССДМ) для працівників мережі ЦСССДМ м. Києва	Лютий	Шабатіна Г.М
	Майстер-клас: «Як попередити візит Дами в чорному?» (в рамках соціального проекту з (профілактики професійного вигорання «Розфарбуй своє життя» у співпраці ГО «СААТ» для працівників мережі ЦСССДМ м. Києва (за запитом) (11.03.17) Майстер-клас: «Будинок, в якому мені добре» (в рамках соціального проекту з (профілактики професійного вигорання) «Розфарбуй своє життя» у співпраці ГО «СААТ» для працівників мережі ЦСССДМ м. Києва (за запитом) (25.03.17)	Березень	
	Майстер-клас: «Інтуїтивне малювання» (в рамках соціального проекту з (профілактики професійного вигорання «Розфарбуй своє життя» у співпраці ГО «СААТ» для працівників мережі ЦСССДМ м. Києва (за запитом) (08.04.17, 22.04.17) Триденний навчальний семінар щодо особливостей роботи з підлітками (в рамках проекту: «Формування толерантності та попередження конфліктів та злочинів на граніті ненависті» у співпраці з ВГЦ «Волонтер») для працівників РЦСССДМ	Квітень	Шабатіна Г.М. Ящук Г.В.
	Майстер-клас: «Сонячна казка» (в рамках соціального проекту з (профілактики професійного вигорання «Розфарбуй своє життя» у співпраці ГО «СААТ» для працівників мережі ЦСССДМ м. Києва (за запитом) (06.05.17) Майстер-клас: «День психологічних ігор» (в рамках соціального проекту з (профілактики професійного вигорання «Розфарбуй своє життя» у співпраці ГО «СААТ» для працівників мережі ЦСССДМ м. Києва (за запитом) (13.05.17)	Травень	Шабатіна Г.М.
	Семінар-практикум: «Школа волонтерів-помічників Святого Миколая» (за запитом участь працівників мережі ЦСССДМ м. Києва)	Грудень	Ніколайчук Ю.М.

Протягом року:

- Забезпечення участі працівників ЦСССДМ з числа державних службовців у тематичних короткострокових семінарах на базі Київського міського центру перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій (КМЦПК) (за графіком) (відп. Шабатіна Г.М.)
- Проведення курсів (тренінгів) для спеціалістів з підготовки та супроводу ПС, ДБСТ та опікунів (за графіком) (відп. Лоріашвілі Л.С.)
- Проведення семінарів з питань профілактики в контексті роботи з клієнтами груп ризику для тренерів (за запитом від мережі ЦСССДМ м. Києва (відп. Крисов Л.П.)
- Проведення навчань з англійської мови для працівників мережі ЦСССДМ м. Києва (за графіком) (відп. Ніколайчук Ю.М.).

10. Співпраця з громадськими, благодійними, релігійними організаціями, соціально відповідальним бізнесом в контексті між секторальної взаємодії щодо залучення ресурсів на вирішення проблем сім'ї

Захід	Період	Відповідальні
Укладання угод, складання планів спільних дій з державними і громадськими організаціями міста Києва.	До 1 березня 2017 р	Начальники відділів КМЦСССДМ Директори РЦСССДМ Директори закладів соціального обслуговування
Організація зустрічей з представниками державних та недержавних партнерських організацій щодо координації діяльності та здійснення соціальної роботи в територіальній громаді протягом року.	Січень - лютий	Директори РЦСССДМ, Начальники відділів, відповідальні за функціональні напрями соціальної роботи від КМЦСССДМ
Забезпечення виконання Порядку взаємодії центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді з іншими суб'єктами соціальної роботи щодо здійснення соціальної роботи з сім'ями та особами, які перебувають у складних життєвих обставинах на міському та районному рівні	Протягом року	Черкашина Л.Б., Сколобанова Ю.М. Директори РЦСССДМ та соціальних закладів
Організація інформаційної платформи щодо діяльності державного та недержавного секторів в контексті надання послуг демобілізованим учасникам АТО та членам їхніх родин	Березень	Черкашина Л.М. Партнерські організації
Організаційне забезпечення умов взаємодії з громадськими, благодійними організаціями з питань освітньо-профілактичної роботи, а саме через: - організацію навчання представників партнерських організацій основам соціальної роботи; - проведення спільних міських інформаційних акцій „День сім'ї”, „День молоді”, „Юнь Києва запрошує”, „Стоп насильству!”, „День захисту дитини”, та під час збору-походу “Козацькими шляхами”; - організаційно-методична підтримка діяльності дитячих, молодіжних організацій соціального спрямування; - залучення партнерських організацій до спеціального	За окремим графіком	Директори РЦСССДМ, Шабатіна Г.М

літнього оздоровлення, відпочинку дітей та молоді; - забезпечення взаємодії з громадськими, благодійними організаціями при створені та розповсюджені в територіальній громаді соціально-інформаційної та рекламної продукції з питань здорового способу життя. та безпечної поведінки	Протягом року	Сколобанова Ю.М. Ніколайчук Ю.М., Лоріашвілі Л.С. Лоцман Ю.С.
Організаційне забезпечення умов взаємодії з державними установами, громадськими, благодійними організаціями з питань соціальної роботи з сім'ями, дітьми, яких торкнулася проблема ВІЛ/СНІД, а саме через: – участь у проведенні міської акції «Всесвітній День пам'яті померлих від СНІД»; – участь у проведенні міської акції до Всесвітнього дня солідарності з людьми, які живуть з ВІЛ; – організацію навчання представників організацій щодо роботи з людьми, які живуть з ВІЛ та членами їх сімей; – підтримку діяльності роботи груп самодопомоги та взаємодопомоги; – організація спільних культурологічних заходів для сімей з дітьми, яких торкнулися проблеми ВІЛ.	Протягом року	Черкашина Л.Б. Сколобанова Ю.М. Крисов Л.П. Директори РЦСССДМ та соціальних закладів ШабатінаГ.М. Сергєєва Н.О.
Організаційне забезпечення умов взаємодії з громадськими, благодійними організаціями з питань соціальної роботи в контексті вирішення проблем алкогольної, наркотичної, ігрової, комп'ютерної залежностей, а саме через: - організацію надання спеціальних соціальних послуг в контексті залежностей; - організацію роботи груп самодопомоги та взаємодопомоги; - залучення волонтерів громадських, благодійних організацій до реалізації програми «Зменшення шкоди» (соціальна підтримка ін'єкційних споживачів наркотиків); - проведення спільної міської інформаційної акції День спільних дій в інтересах дітей	Протягом року	Черкашина Л.Б. Ніколайчук Ю.М. Пітателева Т.Є. Крисов Л.П. Директори РЦСССДМ ШабатінаГ.М. Сергєєва Н.О.
Організаційне забезпечення умов взаємодії з громадськими, благодійними організаціями з питань попередження насильства в сім'ї, формування засад гендерної рівності та протидії торгівлі людьми, а саме через: – залучення волонтерів громадських, благодійних організацій до популяризації анти - насильницьких ідей; – організацію методичного навчання представників організацій з питань попередження насильства в сім'ї, формування засад гендерної рівності та торгівлі людьми; – забезпечення взаємодії з громадськими, благодійними організаціями при створені та розповсюджені в територіальній громаді соціально-інформаційної та рекламної продукції з питань попередження насильства в сім'ї, формування засад гендерної рівності та протидії торгівлі людьми; – проведення спільних інформаційних акцій в рамках участі у Всеукраїнській акції «16 днів протидії	Протягом року	Сколобанова Ю.М. Лоцман Ю.С. Директори РЦСССДМ ШабатінаГ.М. Сергєєва Н.О.

гендерному насильству», «Стоп насильству»		
Організаційне забезпечення умов взаємодії з громадськими, благодійними організаціями з питань розвитку сімейних форм виховання, а саме через:	Протягом року	Сколобанова Ю.М. Лоріашвілі Л.С. Директори РЦСССДМ
- залучення волонтерів громадських, благодійних організацій до популяризації сімейних форм виховання; - організацію методичного навчання представників організацій з питань особливостей виховання дітей-сиріт, дітей позбавлених батьківського виховання та підтримки сімей, які прийняли на виховання дітей; - забезпечення взаємодії з громадськими, благодійними організаціями при створені та розповсюджені в територіальній громаді соціально-інформаційної та рекламної продукції з питань розвитку сімейних форм виховання; - проведення спільних інформаційних акцій в рамках участі у Всеукраїнському Дні усиновленні, «День сім'ї», «День захисту дітей», Декади правової освіти тощо;		
Організаційне забезпечення умов взаємодії з громадськими, благодійними організаціями з питань соціальної підтримки сімей, дітей та молоді, які опинилися в складних життєвих обставинах, та профілактики ВІЛ серед дітей та молоді, які належать до груп ризику:	Протягом року	Черкашина Л.Б. Крисов Л.П. Шабатіна Г.М. Сергєєва Н.О.
- організацію методичного навчання спеціалістів мережі ЦСССДМ та представників партнерських організацій; - забезпечення взаємодії з громадськими, благодійними організаціями при створені та розповсюджені в територіальній громаді соціально-інформаційної та рекламної продукції з питань соціальної підтримки сімей, дітей та молоді ;		
Організація взаємодії ЦСССДМ м. Києва з медичними установами системи «дружніх» до молоді медико-соціальних послуг м. Києва.	Протягом року	Черкашина Л.Б. Шабатіна Г.М. Директори РЦСССДМ та соціальних закладів
Організація зустрічей з представниками державних та недержавних партнерських організацій щодо координації діяльності про здійснення соціальної роботи в територіальній громаді протягом року	Січень - лютий	Директори РЦСССДМ, Начальники відділів, відповідальні за функціональні напрямки соціальної роботи від КМЦСССДМ

11. Реалізація заходів міжнародного співробітництва

Період виконання	Зміст	Відповідальний
Протягом року	Налагодження співпраці з міжнародними організаціями щодо реалізації спільних проектів з навчання, обміну досвідом соціальної роботи з дітьми, молоддю та сім'ями	Колобова Я.В. Черкашина Л.Б.
Березень-квітень	Навчальний візит в Республіку Польщу делегації мережі ЦСССДМ	Ніколайчук Ю.М.
Протягом року	Організація участі спеціалістів мережі ЦСССДМ та партнерських організацій в міжнародних конференціях та	Черкашина Л.Б., Шабатіна Г.М.

	семінарах	
Протягом року	Реалізація навчального пост проектного етапу в рамках програми міст-побратимів між Мюнхеном та Києвом «Діяльність у напрямку ВІЛ/СНІДу у м. Києві – підвищення кваліфікації фахівців у галузі медицини та соціальної роботи»	Черкашина Л.Б., Крисов Л.П., Пілявська Л.О. Районні РЦСССДМ (за запитом)

12. Проведення соціокультурних програм та заходів для дітей, молоді, різних категорій сімей

Період виконання	Зміст	Відповідальний
Січень	Новорічна акція «Не забудь привітати»	Ніколайчук Ю.М.
	Новорічна акція «Ялинка бажань»	
Лютий	Соціокультурний мотиваційний захід для лідерів партнерських дитячих та молодіжних громадських організацій	Ніколайчук Ю.М.
	Участь у загальноміських заходах присвячених вшануванню подвигу учасників Революції гідності та увічнення пам'яті Героїв Небесної Сотні	
Березень	Соціокультурний захід «Марафон чистоти»	Ніколайчук Ю.М.
	Соціокультурний захід «Масляна» для дітей та молоді із числа родин, які знаходяться у складних життєвих обставинах	Ніколайчук Ю.М., Сколобанова Ю.М., Лоріашвілі Л.С.
Квітень	Соціокультурний захід «Зробимо Україну чистою»	Ніколайчук Ю.М.
	Участь у загальноміських заходах, присвячених вшануванню учасників ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС і пам'яті жертв Чорнобильської катастрофи	
	Соціокультурний захід для дітей та молоді з порушеннями опорно-рухового апарату «Золота рибка»	Остролуцька Л.І., Ніколайчук Ю.М.
Травень	Соціокультурний захід для дітей з інвалідністю присвячений до Великодня «Святий день - Великдень»	Остролуцька Л.І., Ніколайчук Ю.М.
	Фестиваль спортивної рибної ловлі „Золота рибка” для дітей/молоді з порушенням опорно-рухового апарату	
	Всеукраїнський збір-похід волонтерських загонів та лідерів дитячих і молодіжних громадських організацій «Козацькими шляхами»	Ніколайчук Ю.М.
	Участь у загальноміських заходах, присвячених Дню Перемоги над нацизмом у Другій світовій війні	
	Участь у загальноміських заходах, присвячених Дню Матері	Лоріашвілі Л.С., Ніколайчук Ю.М.
	Участь у загальноміських заходах, присвячених Дню сім'ї	Сколобанова Ю.М., Ніколайчук Ю.М.
	Участь у загальноміських заходах присвячених Дню Європи	Ніколайчук Ю.М.
Червень	Соціально-культурний захід до Дня захисту прав дитини	Ніколайчук Ю.М.
Червень-липень	Навчально-розвиваючі ігри для дітей та молоді з інвалідністю «Невідомий-відомий Київ»	Остролуцька Л.І., Ніколайчук Ю.М.
Серпень	Участь у загальноміських заходах з нагоди святкування незалежності України та Дня Державного Прапора України	Черкашина Л.Б., Ніколайчук Ю.М.

Вересень	Соціокультурний захід «Сімейна риболовля» для демобілізованих учасників АТО та членів їх родин	Черкашина Л.Б., Ніколайчук Ю.М.
	Загальноміський традиційний захід «Юнь Києва запрошує»	Черкашина Л.Б., Ніколайчук Ю.М.
Жовтень	Участь у загальноміських заходах з нагоди відзначення Дня захисника України	Ніколайчук Ю.М.
	Захід до Дня працівника соціальної сфери	Колобова Я.В., Черкашина Л.Б., Ніколайчук Ю.М. Директори РЦСССДМ та соціальних закладів
	Районні тури XXV фестивалю творчості дітей та молоді «Повіримо у себе»	Директори РЦСССДМ, Остролуцька Л.І. Сколобанова Ю.М.
Листопад	Соціокультурний захід до Дня спільних дій в інтересах дітей «Форум делегатів дитячих прав»	Ніколайчук Ю.М.
	Участь у загальноміських заходах з нагоди відзначення Дня пам'яті жертв голодомору	
	Міський тур XXV фестивалю творчості дітей та молоді «Повіримо у себе»	Сколобанова Ю.М. Остролуцька Л.І., Ніколайчук Ю.М.
Грудень	Соціокультурний захід присвячений Дню Святого Миколая «Урочиста хода волонтерів - помічників Святого Миколая»	Ніколайчук Ю.М.
	Новорічна акція «Ялинка бажань»	
	Новорічні вистави «Ходить по землі Святий Миколай» для дітей та молоді різних категорій – клієнтів мережі	Сколобанова Ю.М., Остролуцька Л.І., Ніколайчук Ю.М.
	Проведення новорічних ялинок для дітей з інвалідністю, дітей з прийомних сімей та дітей з будинків сімейного типу	
	Новорічна акція «Не забудь привітати»	Ніколайчук Ю.М.

13. Основні завдання фінансово-господарської діяльності

Діяльність	Період	Відповідальний
Підготовка фінансових звітів за 2016 рік	Січень - лютий	Кусяка О.Ю. Ткаченко І.М.
Запровадження використання систем e-data, prozorro	1 квартал	Перетятко Ю.В. Гурін А.В.
Матеріальне забезпечення заходів та умов реалізації соціальної роботи в територіальній громаді	Згідно наказів та кошторисів витрат	Кусяка О.Ю. Ткаченко І.М.
Проведення відкритих торгів з оздоровлення та відпочинку дітей СЖО та інших соціальних категорій	березень-квітень	Черкашина Л.Б. Кусяка О.Ю.
Замовлення проекту ремонтних робіт за адресою Поріка 13 б	2 квартал	Кусяка О.Ю. Перетятко Ю.В. Рогожев В.Р.
Організація ремонтних робіт за адресою Поріка 13 б	3-4 квартал	Кусяка О.Ю.
Облік та організація збереження матеріальних	За окремим	Перетятко Ю.В.

цінностей	графіком	
Проведення інвентаризацій майна	грудень	Перетятко Ю.В.
Забезпечення придатності нерухомого майна, що знаходиться у сфері управління КМЦСССДМ	За угодами та кошторисами утримання	Кусяка О.Ю.
Проведення обліку, аналізу та контролю за здійсненням фінансової діяльності, моніторинг фінансування програм	щоквартально	Кусяка О.Ю.
Економічно-нормативне обґрунтування бюджетних пропозицій на 2017 рік	Червень	Кусяка О.Ю. Ткаченко І.М.
Проведення звірки з контрагентами	Червень-липень	Ткаченко І.
Забезпечення формування рекомендацій штатним працівникам щодо економічного обґрунтування та розрахунків виконання бюджетних програм, заходів	Постійно	Ткаченко І.М.
Підготовка документації для продовження оренди приміщень для розміщення КМЦСССДМ	листопад	Перетятко Ю.В.
Забезпечення збереження, цільового використання транспортних засобів та своєчасне виконання соціальної роботи за окремо визначеними планами – завданнями. Аналіз за кожний квартал реального використання транспортного засобу відповідно до часу ремонтних робіт та простоїв. Здійснення систематичної роботи щодо вдосконалення рівня роботи водіїв.	Постійно	Кусяка О.Ю. Плахотя О.С.
Забезпечення умов оплати комунальних послуг, утримання майна, транспортних засобів	Постійно	Кусяка О.Ю. Рогожев В.Р. Плахотя О.С.
Забезпечення умов протипожежної діяльності, санітарно-гігієнічних умов роботи з людьми та вимог з благоустрою. Проведення інструктажів	Постійно	Кусяка О.Ю. Рогожев В.Р. Плахотя О.С.

«_____» січня 2017 р.

м. Київ

Титульний аркуш соціального супроводу

**СПРАВА № _____
СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ**

сім'ї/особи _____

Спеціаліст,
відповідальний за здійснення соціального супроводу

(ПІБ)

розпочато: « ____ » _____ року

наказ директора _____

від _____ № _____

підстава _____

закрито: « ____ » _____ року

наказ директора _____

від _____ № _____

підстава _____

Акт соціального інспектування

«___» _____ 20__ року

Сім'ї/особи _____

Місце проживання: _____

Тел. _____

Комісія у складі:

(ПІБ, місце роботи, посада)_____
(ПІБ, місце роботи, посада)_____
(ПІБ, місце роботи, посада)

відвідала сім'ю з метою обстеження житлово-побутових умов проживання, морально-психологічного, фізичного стану членів сім'ї, умов виховання дітей, забезпечення захисту їхніх прав, свобод і законних інтересів.

Комісією виявлено, що сім'я _____ складається з _____ осіб, а саме:

Мати _____ вік _____

Батько _____ вік _____

Діти: _____ рік народження _____ вік: _____

повних років _____ рік народження _____ вік: _____

повних років _____ рік народження _____ вік: _____

повних років _____ рік народження _____ вік: _____

повних років _____ рік народження _____ вік: _____

повних років _____ рік народження _____ вік: _____

повних років _____ рік народження _____ вік: _____

повних років _____ рік народження _____ вік: _____

повних років _____ рік народження _____ вік: _____

повних років _____ рік народження _____ вік: _____

повних років _____ рік народження _____ вік: _____

повних років _____ рік народження _____ вік: _____

Інші особи, які проживають разом (родинні зв'язки):

Баба _____

Дід _____

Інші: _____ рік народження _____ вік: _____

повних років _____ рік народження _____ вік: _____

повних років _____ рік народження _____ вік: _____

повних років _____ рік народження _____ вік: _____

повних років _____ рік народження _____ вік: _____

повних років _____ рік народження _____ вік: _____

Сім'я/особа проживає в _____

(власному, найманому будинку, у будинку батьків, родичів, друзів, у гуртожитку, інше вказати)

Характеристика приміщення _____

Власник житла _____

Зареєстровано за адресою _____ осіб, фактично проживає _____ осіб

Місце реєстрації сім'ї/особи: _____

Загальна житлова площа _____ кв. м. кількість кімнат _____

Підсобне

господарство _____

Земельна ділянка _____

Ознаки сім'ї:

Повна сім'я (багатодітна сім'я; сім'я усиновлювачів; сім'я опікунів/піклувальників; різновіковий шлюб; неповнолітні батьки; позашлюбна дитина/дитина від іншого шлюбу; жінка, з якою проживає чоловік, не є біологічною матір'ю дитини; повернення дитини/одного з батьків з місць позбавлення волі; інше*) _____

Неповна сім'я (багатодітна сім'я; сім'я усиновлювача; сім'я опікуна/піклувальника; батьки розлучені, але проживають разом; неповнолітні батько/матір; перебування одного з батьків в місцях позбавлення волі; батьки не розлучені, але проживають окремо; місцезнаходження одного з батьків невідоме; інше*) _____

Причини виявлення складних життєвих обставин

Соціально-економічні (у т.ч. матеріально-побутові): (заробітна плата нижче за прожитковий мінімум; несвоєчасна виплата заробітної плати; втрата роботи; безробіття одного/обох батьків; небажання одного/обох батьків працювати; відсутність/втрата документів; відсутність державної соціальної допомоги, на яку сім'я має право (у т.ч. невикористання пільг, на які сім'я має право); борги за комунальні послуги, неповноцінне харчування; низька забезпеченість речами першої необхідності, одягом тощо; відсутність/втрата власного житла; вимушена міграція; проживання в одному помешканні декількох родин; порушення санітарно-гігієнічних норм проживання сім'ї; відсутність відповідних умов для проживання та повноцінного розвитку дитини/дітей; інше*) _____

Соціально-медичні (інвалідність дитини або батьків/одного з них; психічне захворювання дитини або батьків/одного з них (за наявності відповідного медичного висновку); соціально небезпечні хвороби дитини або батьків/одного з них; довготривала хвороба дитини або батьків/одного з них; проблема залежності (алкогольна, токсична, наркотична) дитини або батьків/одного з них; смерть дитини, батьків/одного з них, близької людини; інше*) _____

Соціально-педагогічні (відсутність навичок самообслуговування (в т.ч. ведення господарства, планування сімейного бюджету тощо); відсутність професійної підготовки; недостатня увага до дитини, її розвитку; високий рівень зайнятості батьків/працевлаштування батьків у віддаленій місцевості, відсутність часу для виховання дитини; адаптація дитини в опікунській сім'ї, сім'ї піклувальників; відсутність навичок адаптації членів сім'ї до самотійного життя (особи з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, із числа випускників інтернатних закладів); відсутність навичок адаптації до самотійного життя дітей/осіб з функціональними обмеженнями (у т.ч. членів сім'ї/одного з них); інше*) _____

Соціально-психологічні (конфлікт поколінь; конфлікт дитини/дітей з однолітками, вчителями, вихователями тощо; конфлікт прийомної дитини (дитини-вихованця, дитини, над якою оформлено опіку/піклування) з рідними дітьми; схильність дитини або членів сім'ї/одного з них до правопорушень; небажання отримувати допомогу; проблеми залежностей (від азартних ігор, релігійної секти, комп'ютера тощо); насилля (психологічне, економічне, фізичне, сексуальне тощо) щодо дитини чи членів сім'ї/одного з них; інше*) _____

Інші причини (небажана вагітність; небажана дитина; позашлюбна дитина; втеча дитини з сім'ї; подружня зрада; міжетнічні конфлікти; міжрелігійні конфлікти; інші*) _____

Додаткові факти, встановлені на час обстеження _____

Ставлення сім'ї/особи до співпраці з відповідними установами/організаціями щодо подолання складних життєвих обставин: _____

Висновки та рекомендації комісії: _____

Примітка: виявлені причини необхідно підкреслити. За наявності декількох виявлених причин, підкреслюються усі необхідні; * за потреби додаються ті, що не передбачені переліком.

Підпис одного з членів сім'ї _____

Підписи членів комісії: _____

Директор центру _____

ОБЛІКОВА КАРТКА
сім'ї/особи, яка перебуває під соціальним супроводом
№ _____

Члени сім'ї та особи, які проживають разом з отримувачем послуг:

№ пор.	ПІБ	Дата народження	Ступінь рідства	Місце роботи/навчання

Місце проживання/реєстрації (у випадку проживання не за місцем реєстрації, необхідно зазначити обидві адреси) _____

(індекс, область, район, місто/село/селище, вулиця, будинок, квартира, телефон)

Додаткові відомості (в т.ч. родинні зв'язки та соціальне оточення) _____

Суб'єкт(и), залучені до здійснення соціального супроводу (за рішенням дорадчого органу/координаційної ради): _____

Висновки за результатами комплексного обстеження: _____

Координатор _____
(підпис) _____ (ПІБ)

«_____» _____ 20__ р.

Обласні організації товариства Червоного Хреста України

Назва організації	Адреса, e-mail	Телефон		Адреси діючих веб-сторінок організацій Товариства Червоного Хреста України
Товариство Червоного Хреста України				www.redcross.org.ua
Вінницька	Вінниця, вул. Грушевського, 12 redcross-vin@mail.ru	043(2)	61 10 93	http://redvin.com.ua
Волинська	Луцьк, вул. Степана Бандери, 5 redcrossvolin@mail.ru	033(22)	4 15 34	http://redcross.volyhyn.ua
Дніпропетровська	Дніпро МСП, тупік Будівельний, 12 okkdnepr@gmail.com	056(2)	31 31 75	http://redcross.dp.ua
Донецька	Маріуполь, вул. Торгова 174 redcross70@mail.ru	062()	305 44 88	http://doooredcross.wordpress.com
Житомирська	Житомир, вул. Л. Українки, 4 zhit_rc@ukr.net	041(2)	42 63 91	http://redcross.zt.ua
Закарпатська	Ужгород, Набережна Незалежності, 11 zakredcross@mail.ru	031(22)	61 61 08	
Запорізька	Запоріжжя, вул. Горького, 4-А redcross.zp@gmail.com	061(2)	764 28 92	http://redcross.zp.ua
Івано-Франківська	Івано-Франківськ, вул. Незалежності, 59-а redcrossif@rambler.ru	034(2)	75 28 37	
Кіровоградська	Кіровоград, вул. Гоголя, 98 redcross1@romb.net	052(2)	22 64 12	www.redcross-kr.at.ua
Київська	Київ, Б.Хмельницького, 51-Б	044	234 16 96	www.crossred.at.ua

	crossred@rambler.ru			
Луганська	Севєродонецьк, пр-кт, Радянський 13 krestlug@mail.ru	064(2)	58 69 45	http://krestlug.homenet.lv.ua
Львівська	Львів, вул. Широка, 81-А redcr.lviv@gmail.com	032(2)	97 08 60	
Личаківська районна організація м. Львова				http://lviv-redcross.at.ua
Миколаївська	Миколаїв, вул. Леніна, 21 nikolaevokk@yandex.ru	051(2)	46 23 16	
Одеська	Одеса, вул. Канатна, 83 redcrossodessa@rambler.ru	048()	724 34 28	
Полтавська	Полтава, вул. Шведська, 52 polredcross@yandex.ru	053(22)	7 43 08	
Рівненська	Рівне, вул. Степ.Бандери, 54 redcross-rivne@bigmir.net	036(2)	63 59 87	
Сумська	Суми, вул. Холодногорська, 41 sumyredcross@gmail.com	054(2)	61 15 60	www.sumyredcross.org.ua
Тернопільська	Тернопіль, вул. Гоголя, 2 redcross08@rambler.ru	035(2)	52 10 62	
Харківська	Харків, вул. Новгородська, 4 redcross-kharkov@mail.ru	057(2)	701-11-10	www.redcross.kharkov.ua
Херсонська	Херсон, вул. Московська, 30 khersonredcross@mail.ru	055(2)	49 30 51	http://www.redcross.kherson.ua
Хмельницька	Хмельницький, вул. Шевченка, 46 khmel_redcrossbranch@	038(2)	76 54 57	

	ukrbost.ua			
Черкаська	Черкаси, вул. Смілянська, 131/1 redcross_ck@ukr.net	047(2)	63 87 34	
Чернівецька	Чернівці, вул. Маяковського, 31 redcrossbuk.ua@rambler.ru	037(2)	52 80 09	
Чернігівська	Чернігів, вул. Івана Мазепи, 1Б chernigiv.redcross@ukropost.ua	046(22)	4 00 92	
Київська міська	Київ, вул. Софійська, 10-Б kyiv_rc@i.ua	044	235 80 00	www.kievkk.narod.ru
Деснянська районна організація м. Києва				www.dunan.com.ua
Солом'янська районна організація м. Києва				www.redcross.kiev.ua
Білоцерківська міська організація				www.red-cross.org.ua

**ОБІТНИЦЯ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА
ЦЕНТРІВ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ ДЛЯ МОЛОДІ
МІСТА КИЄВА**

Я, як соціальний працівник, складаю обітницю:

- розглядати благополуччя людей, яким я служу, як основний мій обов'язок перед територіальною громадою м. Києва та колегами по соціальній роботі;
- поважати інтереси клієнта та надавати доступну, своєчасну допомогу кожному, хто її потребує;
- підтримувати гуманістичну роль соціальної роботи, чесно та щиро виконувати обов'язки;
- взаємодіяти з клієнтом, брати до уваги його реальні запити, бути чітким та послідовним, спроможним допомогти;
- сприяти тому, щоб клієнт висловлював свої думки, позиції з питань якості соціальної роботи;
- зберігати таємниці, які мені довірив клієнт та розголошувати їх тільки за його згодою;
- інформувати дітей та молодь про соціальну допомогу, переваги щодо отримання соціальних послуг в різних галузях соціальної сфери;
- наполегливо вдосконалювати свої знання та вміння у вирішенні завдань державної соціальної політики, соціальних проблем територіальної громади м. Києва.

Орієнтовний зміст роботи соціальних служб

1. Проведення масових молодіжних заходів на районному рівні:

- ✓ Адресні вітання з Новорічними та Різдвяними святами
- ✓ Інформаційно-розважальний захід «Прощавай зима!», приурочений Проводам зими («Масляна»)
- ✓ Сімейний вечір «Все найкраще – мамі!» для мам, які виховують дитину-інваліда
- ✓ Заходи до Дня здоров'я
- ✓ Захід до Дня пам'яті жертв СНІДу
- ✓ Конкурс «Краща волонтерська група Голосіївського району»
- ✓ Святкова програма до Дня сім'ї
- ✓ Культурологічні заходи для дітей-інвалідів та їх батьків
- ✓ Вшанування пам'яті загиблих під час ВВВ
- ✓ Акція до Дня захисту прав дітей
- ✓ Літнє оздоровлення дітей кризових категорій
- ✓ Відпочинкові програми для дітей-інвалідів та їх батьків
- ✓ Збір-старт «Молодь обирає здоровий спосіб життя» для волонтерів, членів
- ✓ громадських організацій, які працюють з дітьми та молоддю
- ✓ Заходи до Дня святкування Голосіївського району
- ✓ Районний фестиваль творчості дітей та молоді з функціональними обмеженнями «Повіримо у себе»
- ✓ Соціальна акція «Не залишимо без уваги жодної дитини»
- ✓ Вітальна акція до Дня студента
- ✓ Інформаційна акція до Всесвітнього Дня не паління
- ✓ Заходи до Всесвітнього Дня боротьби зі СНІДом
- ✓ Школа Дідів-Морозів волонтерів
- ✓ Акція «Подаруй радість людям» (вітання з Днем Св. Миколая)
- ✓ Парад Дідів-Морозів волонтерів під час відкриття районної ялинки
- ✓ Адресні новорічні та різдвяні привітання клієнтів ГРЦССМ
- ✓ Молодіжна вечірка Дідів Морозів – волонтерів
- ✓ Участь у міських заходах, що організовує КМЦССМ
- ✓ Участь у заходах, що організовують партнерські організації

2. Освітньо-виховні молодіжні програми:

- ✓ *Соціальні заходи* «Школа підготовки волонтерів»
- ✓ *Спеціалізоване формування* «Молодіжний інформаційний центр»
- ✓ *Спеціалізоване формування* «Інформаційно-ресурсний центр»
- ✓ *Соціальні заходи* «Служба роботи з ін'єкційними споживачами наркотиків в Голосіївському районі м. Києва»
- ✓ *Соціальні заходи* «Служба роботи з алко-, наркозалежними, ВІЛ-інфікованими та членами їх родин в Голосіївському районі м. Києва»
- ✓ *Соціальні заходи* Волонтерська юнацька служба «Разом заради розвитку»
- ✓ Створення соціальних закладів «Соціальний гуртожиток», «Центр соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями» та «Центр матері та дитини»

3. Реалізація консультаційних пунктів та спеціалізованих формувань Центром:

- ✓ *Соціальні заходи* «Служба роботи з ін'єкційними споживачами наркотиків в Голосіївському районі м. Києва»
- ✓ *Соціальні заходи* «Служба роботи з алко-, наркозалежними, ВІЛ-інфікованими та членами їх родин в Голосіївському районі м. Києва»
- ✓ *Соціальні заходи* «Служба підтримки сім'ї»
- ✓ *Соціальні заходи* «Школа підготовки волонтерів»
- ✓ *Соціальні заходи* «Молодіжний інформаційний центр»
- ✓ *Соціальні заходи* «Інформаційно-ресурсний центр»
- ✓ *Соціальні заходи* «Трудові об'єднання молоді»
- ✓ *Соціальні заходи* «Міжнародний наметовий табір «Літня школа волонтерів»
- ✓ *Створення соціальних закладів* «Соціальний гуртожиток» та «Центр матері та дитини»

АНКЕТА

***за результатами навчальної (соціально-педагогічної)
практики
(орієнтовний зразок)***

1. Прізвище, ім'я, по батькові студента, група.
2. З роботою яких соціальних служб Ви ознайомились?
3. Проаналізуйте доцільність і корисність для Вас занять, проведених працівниками соціальних служб.
 - а) яке заняття було найкориснішим? Чому?
 - б) яке заняття було непотрібним, зайвим? Чому?
4. Виставте бали («1» – найнижчий, «7» – найвищий) заняттям з даної практики за:
 - а) зміст 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7
 - б) форма, стиль 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7
 - в) міру участі студентів 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7
 - г) практичну цінність для вашої роботи 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7
5. Ваші побажання, пропозиції щодо організації ознайомлювальної соціально-педагогічної практики:
6. Де б Ви хотіли проходити виробничу практику? Спробуйте обґрунтувати.
7. Чи є у Вас міркування, плани щодо Вашого майбутнього місця роботи?

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Ніна Трохимівна ТВЕРЕЗОВСЬКА
Леся Вікторівна ВІКТОРОВА

**НАВЧАЛЬНА (СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА)
ПРАКТИКА СТУДЕНТІВ**

Навчальний посібник для студентів закладів вищої освіти

Зам. № 1528

Формат 60х90 ¹/₁₆. Папір офсетний.

Наклад 300 прим. Ум. друк. арк. 18,9

Друк «ЦП «КОМПРИНТ»»

Свідоцтво ДК № 4131 від 04.08.2011 р.

м. Київ, вул. Предславинська, 28